

ACADEMIĂ REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

5
1955
7.1

4

ANUL V
IULIE – AUGUST
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA
ROMÎNĂ

4

ANUL V
IULIE — AUGUST
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. D. MACREA (*redactor responsabil*);
Acad. M. SADOVEANU; Acad. IORGU IORDAN;
Acad. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR; Prof. G.
ISTRATE; V. BREBAN; GH. BULGĂR; MARIA
ILIESCU; SORIN STATI; VALERIU ȘUTEU;
FLORA ȘUTEU (*secretară*).

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÂNĂ*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. Telefon 3.85.05

S U M A R

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

AL. NICULESCU, Evoluția frazei în stilul lui Barbu Delavrancea	5
GR. BRÎNCUȘ, Părerile lui Costache Negruzzi despre limbă	19

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

ACAD. LOTAR RĂDĂCEANU	Cu privire la «Dicționarul limbii române	
	literare contemporane și la fondul principal de cuvinte al limbii române»	35
G. NEDIOGLU, Predicatul verbal		49
B. I. PRUTEANU, Observații asupra capitoului «Ordinea cuvintelor în	propoziție» din «Gramatica limbii române»	58

DISCUȚII

Acad. AL. GRAUR, «Dialectele» limbii române	66
D. MACREA, Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române	70

CRONICA

I. POPESCU, Consfătuirea pe țară a cadrelor didactice și a părinților cu privire	la dezvoltarea și îmbunătățirea învățămîntului de cultură generală .	76
--	--	----

RECENZII

Studii de gramatică, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 215. (C. Maneca)	82
Observații asupra unei traduceri din dramaturgia clasică engleză (Valeria Pop)	85
Studii și cercetări lingvistice, 1955 (an. VI, nr. 1—4, 344 p.) (Ileana Zamfirescu)	90
Note bibliografice	94

NOTE ȘI CONSULTAȚII

I. RIZESCU, Scriitorii vremii și dicționarul lui Tiktin	97
Răspuns cititorilor	100

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

EVOLUȚIA FRAZEI ÎN STILUL LUI BARBU DELAVRANCEA

DE

AL. NICULESCU

Una din cele mai pregnante particularități ale stilului lui Barbu Delavrancea este structura frazei sale. Fie larg dezvoltată, încărcată de enumerări, adjoncțiuni și repetiții, fie scurtă, redusă la câteva cuvinte, uneori monomembră sau incompletă din punct de vedere sintactic (construcții nominale, elipse), fraza scriitorului nostru, prin originalitatea ei, a atras atenția cercetătorilor și criticilor încă de la apariția primelor sale lucrări literare.

Aceștia remarcă « frazeologia exuberantă care înecă adesea viața, realitatea, acțiunea »¹ sau, dimpotrivă, « frazele prea mult independente unele față de altele, ori întretăiate, sacadate »², nu fără a-și manifesta surprinderea față de procedeele artistice folosite de Delavrancea în construirea expresiei sale artistice. Motivarea unei asemenea variații frazeologice a dat-o însă chiar scriitorul. După cum arată într-o scrisoare către A. Lupu Antonescu, el pune în primul plan al măiestriei literare preocuparea pentru forma capabilă de a sugera conținutul operei literare, în acord cu multiplele situații și momente descriptive și narative: « Există o legătură intimă între obiectul ce descrii și muzica frazei tale »³.

Observând cu atenție stilul lui Delavrancea, constatăm că varietatea aspectelor frazei sale este în dependență, pe lângă acestea, și de epoca în care scrie autorul nostru. Comparând lucrările în proză apărute în anii începuturilor sale literare cu cele apărute mai târziu, înregistrăm, începând de prin anii 1889—1890 înainte, o serie de deosebiri relevante în structura frazei. Dacă în « Fanta Cella »,

¹ L. Șăineanu, *Autorii români moderni*, București, 1891, p. 297.

² O. Densusianu, *Evoluția estetică a limbii române*, vol. III, p. 267.

³ A. Lupu Antonescu, *Delavrancea, artistul*, în « *Cele trei Crișuri* », 1933, an. XIV, nr. 9—10, p. 105.

«Palatul de cleștar» sau «Iancu Moroi» (1884), «Sultănica» (1885) și «Trubadurul» (1887) predomină frazele lungi, cu aglomerări de propoziții coordonate și subordonate, după 1889—1890, în «Poveste» (1889), «Irinel» (1890), «Bunicul», «Bunica», «Norocul dracului» și «Marele duce» (1893) începe să apară din ce în ce mai frecvent frazarea scurtă, în propoziții simple, monomembre sau eliptice. Să se compare, bunăoară, acest fragment din «Bunicul»:

Bunicul stă pe prispă. Se gîndește. La ce se gîndește? La nimic. Înnumără florile care cad. Se uită în fundul grădinii. Se scarpină în cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere. Î. V. V.¹ 116.

cu construcțiile uriașe din «Iancu Moroi» sau «Trubadurul».

Frica de a-și părăsi pentru totdeauna cancelaria, cu acel miros învechit de cataste și monitoare, casa cu pridvorul cel nou... patul în care se lungea mai mult ca să zacă... societatea care, deși o ura, avea farmecul nespus de a i se mișca împrejur... durerea d-a închide ochii și-a nu mai vedea pe Sofi care-l chinuia... spaima de a se așterne într-o cutie de scînduri... și acei bulgări care vor suna a vecinicie și a întuneric, cînd vor cădea pe pleoapa de brad uscat... zguduîră pe Iancu Moroi și îl făcură să geamă sugrumat, în tînguiala vîntului, care se umfla trist și sălbatic în geamlîcul coridorului. S. 143.

Scriitorul, profitînd de criticile ce i se aduseseră cu privire la stilul «gros și greoi», și determinat, după cum vom vedea, și de alte cauze, își revizuieste procedeele de stil și trece la construcții sintactice mai simple, apropiate de limba vorbită. Chiar criticii constată cu bucurie această transformare: «Față cu ultimele lucrări ale lui Delavrancea, în care unele exagerări semnalate de noi au început a dispărea, am crezut a mai ușura concluziile noastre de atunci», declară N. Petrașcu cu ocazia publicării în volum a unui articol apărut în «Convorbiri»².

Tendința de a scrie în fraze alcătuite din propoziții scurte, simple, se face și mai evidentă începînd din 1893—1894, pe măsură ce creația literară a lui Delavrancea se maturizează. Lucrări ca «Două lacrimi» și «Marele duce» (1893), «De azi și de demult» (1894) și mai ales povestirea «Stăpînea odată» (1908) sînt scrise aproape în întregime în construcții de acest fel. Dacă la început ele apăreau mai ales în stilul descriptiv și numai în anumite împrejurări, bine motivate din punct de vedere stilistic, în perioada de care ne ocupăm frazele scurte inundă și stilul narativ, devenind o manieră de a scrie. Poves-

¹ Prescurtările folosite în lucrare trimit la următoarele ediții ale operelor lui B. Delavrancea:

H. T. — *Hagi Tudose, Tipuri și moravuri*, Ed. Socec, 1940.

S. — *Sultănica*, Ed. Cugetarea, 1941.

L. — *Linște. Trubadurul. Stăpînea odată*, Ed. Socec, 1922.

Î. V. V. — *Între vis și viață*, Ed. Socec, 1940.

² N. Petrașcu, *Figuri literare contemporane*, Socec, 1893, p. 115.

tirea « Stăpînea odată » se caracterizează îndeosebi prin această exprimare telegrafică care schematizează prezentarea acțiunii, grăbind mecanic gesturile și mișcărilor personajelor:

Se sculără și trecură în pridvor. Împărăteasa bătu din palme. Un rob. Porunci de masă. L. 111.

Se accentuează în această epocă și tendința de a dispune propozițiile scurte în șiruri verticale de alineate, spre a da mai multă independență și gravitate momentelor:

Un cal a căzut lângă copac.

Al cazacului.

Se întorc pe jos.

Cine a învins?

Nu se știe.

Călăreții stau smirnă înaintea marelui duce. I. V.V. 272.

Tendința către simplificarea structurii frazei se manifestă la Delavrancea și în cazul remanierilor de redacție pe care le făcea scriitorul ori de câte ori își retipărea lucrările mai vechi sau în edițiile succesive ale volumelor sale. Majoritatea lucrărilor lui Delavrancea cunosc câte două ediții, apărute la intervale de timp destul de mari, suficiente pentru a determina pe scriitor să recurgă la transformarea parțială a formei stilistice¹.

Cît de profunde sînt aceste modificări? Pentru a răspunde la această întrebare, am procedat la comparația celor două versiuni ale nuvelor « Liniște » și « Trubadurul », apărute în volumele « Trubadurul » (Haimann, 1887) și « Liniște, Trubadurul, Stăpînea odată » (Socec, 1911).

Deosebiriile dintre cele două texte sînt semnificative. Se remarcă în general tendința scriitorului către expresia mai simplă, eliberată de balastul părților secundare, neesențiale. Delavrancea renunță în mare măsură la determinările circumstanțiale introductive sau interioare, la repetițiile și reluările fără efecte stilistice bine determinate, la pletora de epitete și la comparațiile ample. Iată cîteva exemple:

Ed. 1887

După ce capul, ca și cum i s-ar fi frînt din junghietură, să dete pe spate și i se izbi de piept, începu să povestească cu voce atît de puțin omenească cîtva timp, încît pe noi prietenii lui de atîția ani, ne cuprinse o frică, care nu s-ar putea asemăna mai puțin decît cu a unui copil ce ar trece noaptea prin curtea bisericii. 31.

Ed. 1911

Și începu să povestească cu o voce așa de puțin omenească, că pe noi, prietenii lui de-atîția ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea unei biserici. 187.

¹ *Sultănica* apare în prima ediție în 1885, iar în a doua formă în 1908; *Trubadurul* vede lumina tiparului în 1887, pentru prima oară, și în 1911, în a doua ediție. Se mai pot adăuga *Între vis și viață*, care re apare la interval de zece ani (ed. I, 1893, ed. II, 1903), și *Paraziții*, apărută în 1895, și a doua oară în 1905.

Cu asemenea început de discuție, într-una din zilele lui mai, ajunseserăm la aleea care duce la Băneasa. Și în râsul tuturor, Scepticul ducea la braț pe Trubadur, atît de obosit încît se rezema în mers de tovarășul său. 12.

Cu asemenea început de discuție, într-o zi ajunserăm în șoseaua care duce la Băneasa. Scepticul ducea la braț pe Trubadur. 166.

Se vede bine din aceste două exemple că Delavrancea renunță tocmai la elementele care au rolul să precizeze circumstanțele în care se petrec faptele înfățișate. Dispar astfel determinările temporale ample (*după ce capul, ca și cum s-ar fi frînt din junghietură, să dete pe spate și i se izbi de piept*) și cele de proporții mai mici, dar prea stricte (*cîtva timp; într-una din zilele lui mai*). Sînt înlăturate de asemenea precizările modale (*în râsul tuturor*) și cele atributive și consecutive (*atît de obosit, încît se rezema în mers de tovarășul său*).

Constatări de aceeași natură putem face urmărind modificările pe care le face scriitorul în ceea ce privește determinarea prin epitete. Între cele două ediții se poate remarca reducerea simțitoare a numărului de epitete sau chiar renunțarea la toate determinările, atașate unui substantiv:

Ed. 1887

Așa cum era, slabă, ușurică, bună, anemică, sfioasă, tăcută, te mișca, te atrăgea, te fura, te sorbea, în atmosfera palidă și tristă ce plutea și să învîrtea în jurul ei. 223.

De trei ori l-am văzut în viața mea și era același om: aceeași față, aceeași barbă căruntă, deasă și rotunjită de jur împrejurul unor obraji uscați și galbeni. 183.

Ed. 1911

Așa cum era, te mișca, te atrăgea în atmosfera palidă și tristă ce plutea și se învîrtea în jurul ei. 52.

De trei ori l-am văzut în viața mea și rămăsese neschimbat: aceeași față, aceeași barbă căruntă. 1.

Cumulul de epitete era folosit cu predilecție de scriitorul nostru în epoca începuturilor sale literare. Criticii condamnau aceste efuziuni descriptive dilatate, remarcînd fraze ca acestea (în «Iancu Moroi»): *respirația grea, trezită, acră, caldă și deasă a mulțimii, dospită în fumul de țigări și havane, acele chipuri buhăite, galbene, murdare și moarte, cu ochii tăiați, cu buzele crăpate și pîrlite, cum nu se văd decît la bolnavii ce se scoală de pe lîngoare, dau salonului o asemuire de cafenea, de tripou și de închisoare polițienească*. Sau (în «Liniste»): *buna stare și ordine și vigoare fiziologică sînt zăpăcite, slăbite și tăiate de un dezgust sufletesc, încet, ascuns, lătit, amețitor, amar, bolnăvicios, covîrșitor*¹.

¹ N. Petrașcu, *Figuri literare contemporane*, Socec, 1893, p. 112, 113. Și la aceste acumulări de epitete renunță scriitorul în versiunile următoare.

Prezența acestor bogate determinări circumstanțiale și atributive în stilul operelor de început ale lui B. Delavrancea nu poate fi, desigur, fără legătură cu principiile și tehnica artistică a curentelor literare din epoca sa. După cum se știe, tendința către determinarea minuțioasă în descrieri ca și în narație, este una din caracteristicile stilului naturalist. Cercetătorii au relevat chiar o anumită corespondență între realizarea frazei prin bogate determinări circumstanțiale (adverbe, complemente circumstanțiale de loc, timp, mod) și concepția filozofică pozitivistă a determinismului lui H. Taine, care stă la baza teoretică a acestui curent literar¹.

Și numărul mare de epitete este unul dintre procedeele stilistice ale naturalismului. Notarea detaliilor descriptive în amănunt, fie prin enumerări vaste, fie prin lungi serii epitetice, este capabilă de a da cât mai multă exactitate descrierii. Brunetière, ocupîndu-se de arta lui Alphonse Daudet, remarcă «abundența și amploarea descrierilor» care «obosesc cîteodată, iar alteori chiar irită». El citează fraze ca: *C'est ainsi que son admiration était devenue de la passion véritable, mais une passion humble, discrète, sans espoir qui se contenait à brûler à distance comme un cierge d'indigent à la dernière marche de l'autel* ².

Observații asemănătoare se pot face și asupra artei literare a fraților Goncourt. P. Sabatier, într-un studiu dedicat principiilor lor estetice, constată că unul dintre procedeele preferate ale stilului lor este insistența prin epitete, reluări sinonimice, repetiții ale unei idei. Iată un exemplu:

Rome et ses dômes détachés, dessinés, lignés dans une nuit violette sur une bande de ciel jaune, du jaune d'un rose-thé ³.

Diminuarea numărului de epitete este deci o dovadă că scriitorul se dispensează, pe măsură ce stilul său se maturizează, de elementele care îngroșau fraza sa, înecînd-o în referințe la detalii nesemnificative. Aceste constatări ne conduc la concluzia că Delavrancea se eliberează de metodele artistice naturaliste.

★

O altă serie de modificări ale frazei lui Delavrancea sînt motivate de tendința de a da expresiei sale o cât mai pregnantă spontaneitate și vioiciune, apropiînd-o de limba vorbită. În acest sens, se observă că scriitorul renunță adeseori la complinirile comparative greoaie și inutile, fie că e vorba de o propoziție modală, fie de un complement:

¹ L. Spitzer, «*Inszenierende*» *Adverbialbestimmungen in der neueren französischen Literatur*, în «*Stilstudien*», München, 1928 II, p. 127.

² F. Brunetière, *L'impressionisme dans le roman*, în *Le roman naturaliste*, Paris Calmann-Lévy, 1897, p. 86.

³ P. Sabatier, *L'esthétique des Goncourt*, Paris Hachette, 1920, p. 415.

Ed. 1887

Și noi prinserăm de veste că
*pleoapele cînd i se atingeau una
de alta, tremurau ca și cum i-ar
fi bătut.* 22.

*Toate cîte-mi treceau prin minte
despre acel om ciudat mi se păreau
prostii și nu-mi lămureau acea
noapte fantastică ca un basm apucat
din moși-strămoși.* 204.

În același timp, spre a face imaginea mai vie, el transformă comparațiile în metaforă sau simplifică legătura dintre cele două părți. Sînt înlăturate astfel verbe ca: *părea*, *semăna* sau se izolează termenul comparat într-o propoziție eliptică independentă. Cîteva exemple:

*Dar eu încremenisem uitîndu-mă
la el cum se plimba de repede prin
odaie. Părea un leu furios închis
în zăbrele de fir.* . . 266.

Ed. 1911

*Pleoapele cînd i se atingeau una
de alta, tremurau.* 178.

*Toate cîte-mi treceau prin minte
despre acel om ciudat mi se păreau
prostii și nu-mi lămureau acea
noapte fantastică.* 27.

*Dar eu încremenisem uitîndu-mă
la el cum se plimba de repede prin
odaie. Un leu furios închis în
zăbrele de fier.* 101.

Acest apel la formele cele mai expresive ale stilului (metafora este o treaptă superioară în creația artistică) merge împreună cu preferința pentru dislocarea frazei în construcții scurte, care urmăresc notarea mișcării variate și spontane a gândurilor și sentimentelor omenеști¹. În redactările ulterioare, fraza greoaie de dimensiuni mari este spartă în elementele componente, pentru a obține unități sintactice scurte, apte de a marca mai evident momentele narațiunii:

Ed. 1887

*Și ducînd un pahar de vin pînă
la buze, mîna-i tremură atît de
tare, încît îl scapă și-l vîrșă pe
iarbă.* 31.

*S-a odihnit cîteva minute și după
ce a aprins a nu știu cîta țigară, a
dat din cap, a făcut pe nas de
cîteva ori hî, hî, hî, și a început
iarăși să povestească c-un glas înfun-
dat și obosit.* 256.

Ed. 1911

*Luă un pahar: îl aduse la gură.
Mîna-i tremură așa de tare, încît
îl vîrșă pe iarbă.* 187.

*Își luă capul în mîini. Se odihni.
Aprinse a nu știu cîta țigară. Dădu
din cap. Făcu de cîteva ori hî, hî,
ca de obicei. Și începu iarăși cu
un glas înfundat și obosit.* 97.

Povestirea devine astfel mai spontană, pulsînd în fiecare unitate sintactică. De aceea, scriitorul folosește acest procedeu în special pentru a reliefa dinamismul unor situații de efect:

¹ Ch. Bally, *Traité de stylistique*, Heidelberg, 1921 I, pag. 312.

Ed. 1887

Dar d-odată, gîndurile mele se tăiară d-un ululuit, d-un geamăt jalnic care ieşea de sub cearceaful alb al moartei. Sării în picioare; mă plecai spre dînsa: şi în acea clipă un zgomot de scîndură care cade mă făcu să tresar. 36—37.

Ed. 1911

Gîndurile mele se rupseră d-un ululuit care ieşea de sub cearceaful moartei. Sării în picioare, mă plecai spre dînsa. Un zgomot de scînduri. Tresării. 192.

Sînt evitate în versiunile ulterioare intercalările gerunziale şi propoziţiile subordonate. Construcţiunile frazeologice alcătuite prin coordonare cîştigă în mod vizibil teren:

Ed. 1887

În spatele meu auzii nişte hîrji-turi pe geamuri, ascuţite, spăimîntătoare; cînd mă întorsei spre fereastră, văzui un corp negru care aluneca de-a lungul geamurilor, care cădea şi iarăşi se ridica. 37.

Ochii i se supseră de creieri; picioarele se tăiară de la genunchi; şi cum îl ţineam de subţiori, mîinile îi căzură moi, legănîndu-se din umeri, iar capul i se dete pe spate. 42.

Ed. 1911

În spatele meu auzii nişte hîrji-turi pe geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca d-a lungul geamurilor, cădea şi iarăşi se ridica. 192—193.

Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genunchi. Îl luarăm de subţiori. Mîinile îi căzură moi legănîndu-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate. 199.

Căutînd o expresie mai reţinută, lipsită de contorsiuni interioare şi de artificii fără rost, care poate scoate bine în evidenţă dramatismul situaţiilor, Delavrancea modifică şi punctuaţia. El utilizează acum mult mai des punctele de suspensie, spre a marca momente intense din punct de vedere sentimental:

Ed. 1887

Dar pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat, nu ştiu nimic, niciodată nu mi-am adus aminte. 249.

Şi plecîndu-mă repede spre el, mi se păru că, dîndu-şi sufletul, a şoptit: Ah! numărul două! 50—51.

Ed. 1911

Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat... Nu ştiu nimic... niciodată nu mi-am adus aminte. 83.

Şi plecai... Mi se păruse că dîndu-şi sufletul şoptise... Ah! numărul două! 268.

Asemenea modificări ale tehnicii literare a lui Delavrancea nu pot fi numai rectificări de ordin formal. Ele sînt consecința unor schimbări mai adînci, ce au loc în însăși concepția artistică a scriitorului nostru.

Examinarea transformărilor introduse de B. Delavrancea în textul operelor sale, în cursul timpului, confirmă așadar existența a două etape mari în dezvoltarea măiestriei sale literare: epoca de început, între 1880 și 1888 (1889), cînd scriitorul se găsea încă sub influența principiilor estetice ale unor curente literare și artistice la modă în vremea sa, și etapa de maturitate a creației, care începe în anii 1889—1890 și se definește pe măsură ce noi schițe și nuvele vedeau lumina tiparului. («Hagi Tudose» 1893, «Stăpînea odată» 1908, «Boaca și Onea» 1915). Fiecare din aceste două etape este caracterizată prin anumite particularități de stil.

Cum se explică aceste aspecte atît de deosebite ale frazei lui B. Delavrancea în cursul evoluției artei sale literare? O serie de considerații cu privire la fondul și natura operei și la concepțiile artistice ale autorului ne pot ajuta să răspundem la această întrebare.

După cum a fost arătat de cercetători¹, începuturile literare ale lui B. Delavrancea stau sub semnul curenților moderniste care se manifestă în literatura universală la sfîrșitul secolului trecut. Naturalismul și impresi-onismul, ale căror principii preconizau redarea integrală a realității, refuzînd artistului posibilitatea tipizării creatoare, au avut efect și asupra concepției literare a scriitorului nostru. Studiile sale la Paris, călătoriile dese în Franța și Italia, ca și atmosfera spirituală din salonul literar al Margaretei Miller-Verghi, au putut contribui la asemenea formație ideologică. Acestor curente, din al căror arsenal stilistic făceau parte, după cum am văzut, multe din procedeele expresive folosite de Delavrancea, pare a le datori scriitorul nostru fraza lungă, încărcată de determinări adverbiale și atributive, pline de repetiții și reluări, pe care o găsim cu precădere în operele sale de început. Într-adevăr, în perioada de început a carierei sale publicistice, scriitorul nostru admiră calitățile artistice ale stilului bogat, amplu. El condamnă, bunăoară, «limba săracă... fără viață, fără mișcare, fără culoare, fără energie, fără noblețe, ordinară»², arătînd că epitelele «nemerite» care «colorează ideea, simțirea sau faptele ce descrie» și «imaginile cele vii și puternice», trebuie să caracterizeze stilul cu adevărat artistic³.

Dintre scriitorii naturaliști, Delavrancea poate fi mai ușor apropiat de tehnica artistică a lui Alphonse Daudet, a cărui epocă de glorie (1866—1884) coincide cu perioada de formație a scriitorului nostru. Această alăturare, făcută mai întîi

¹ C. Botez, *Naturalismul în opera lui B. Delavrancea*, București, 1936.

² «*Romînul*», 31 oct. 1887, XXXI.

³ *Ibidem*.

de acad. G. Călinescu¹ referitor la anumite teme comune care apar în « Jack » și în « Bursierul », este confirmată și de mărturiile uneia dintre fiicele scriitorului, prof. Cella Delavrancea, care-și amintește că tatăl său le vorbea adeseori cu căldură despre opera scriitorului francez.

Într-adevăr, o serie de construcții pe care le întâlnim la Delavrancea apar și în stilul lui Alphonse Daudet cu aceeași funcție stilistică. Iată, de pildă, fraza lungă, alcătuită din membre așezate prin coordonare, în lanț, exprimând acțiuni succesive:

Belisaire, que son métier de forain avait habitué à toutes les humiliations, ne protesta pas, agrafa son panier bien vite, jeta un regard triste aux vitres ruisse-lants, un autre regard plein de reconnaissance au petit Jack, se pencha de tra-vers pour saluer humblement, bien humblement, et garda cette attitude courbée, en franchissant le seuil eclaboussé d'une pluie rebondissante qui, sur les panamas, fit un pétilllement de grêle. (Jack, Ed. Flammarion, I, p. 224).

O astfel de frază cu funcție exclusiv narativă ne întâmpină adeseori în stilul autorului « Sultănichii »:

Și așa de vie-i fu închișuirea că surise, deschise ochii repede, se zbuciumă pe loc și bănăni mîinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi. S. 11.

Irina lăasă făcălețul în mîna mă-sii, se strecură pe prispa din jurul pereților pînă la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt și sări pe vatră. H.T. 217.

Construcțiile retorice ample sînt de asemenea comune celor doi scriitori. Alphonse Daudet își manifestă adeseori preferința pentru frazele vaste, de largi sonorități aulice:

Si seulement la ciel avait voulu sourire, lui aussi au lieu de ruisseler sans cesse d'une petite pluie fine et cinglante, ou de s'en développer de tourbillons de peluche blanche, de cette neige qui ressemblait si a fort à la graine ouverte et mûre des cotonniers; si le soleil avait chauffé pour de bon, en déchirant la gaze trouble dont il s'entourait continuellement: si Karika, enfin, avec son carquois, son fusil bronzé, ses bras nus chargés de bracelets, était apparue de temps en temps dans le passage de Douze-Maisons, Madou aurait été tout à fait heureux. (ibid. I, 25).

sau pentru cele cu enumerări bogate și dezvoltări atributive multiple:

Il répondait à tous ses désirs, à tous ses rêves, à cette sentimentalité bête qui fait le fond de ces âmes de filles, à ce besoin d'air pur et d'idéal qui semble une revanche de l'existence qu'elles mènent, à ces aspirations vagues qui se résument pour elles dans un mot très beau, mais qui prend sur leur lèvres l'expres-sion vulgaire et dégradante qu'elles prêtent à tout ce qu'elles disent: « l'artiste ». (ibid., I, 37).

¹ Istoria literaturii romîne, Fundația pt. literatură și artă, 1940, pag. 501.

Astfel de construcții pot fi puse alături de perioadele retorice, furtunoase, ale lui Delavrancea. Orator de mare talent, scriitorul nostru știe să dea frazei, prin determinări atributive laterale, repetiții, multiplicări de epitete și enume-rări, un aspect bogat, luxuriant:

Dacă ea, al cărei păr ar cădea în inele de fum pe umerii săi plăpînzi și albi, și ai cărei ochi ar fi ca cicoarea de albaștri și de mirați, a cărei mîină mică și moale mi-ar mîingîia mîina mea aspră, al cărei glas mi-ar răsuna în fundul creierului ca o muzică cîntată numai mie,— dacă ea, a cărei ființă n-o cunosc și al cărei nume nu-l știu, ar fi aci lîngă mine, aș uita poate toată durerea, aș înfrînge toată revolta și ascuțimea nervilor mei și aș dormi fără alt vis decît chipul ei, fără alt dor decît, curînd, curînd, curînd, să mă deștept ca iarăși s-o văd și iarăși s-o mîingîi și iarăși s-o îmbrățișez. L. 225—226.
Alt exemplu:

Din maidanele vara împodobite cu flori și iarna cu zăpadă, de la umbra castanilor verzi și stufoși, unde se adunase bătrînii cu snoavele lor, de la vatra cu jăratic clipînd ca niște ochi de aur, în jurul cărora se prigoreau bunele mele surori, din atîtea cîntece și basme și povești — cînd ai avut ochi, închipuire și inimă, să te pomenesti închis între ziduri înalte, să te izbești de chipuri străine, reci, de inimi domoale și nepăsătoare, de mai mari care nu vor să știe de cîntece și de basme. . . iacă cea mai mare nefericire din viața mea. H. T. 143.

Ceea ce apropie însă și mai evident stilurile celor doi scriitori sînt și construcții frazeologice sugestive, căutînd a sensibiliza expresia. Întîlnim în stilul lui Alphonse Daudet o serie de construcții frazeologice care sfîrșesc cu o trenă de subordonate, propoziția principală găsindu-se în prima parte a ansamblului. Fraza începe cu elementul principal al comunicării și își micșorează treptat intensitatea tonalității:

Et tous deux sortirent precipitamment, abandonnant leur camarade à je ne sais quelle ombre sinistre qui l'enveloppait, plus frappant encore dans cet endroit bizarre où tombait un jour verdâtre, indéfinissable, un son de fond de jardin à l'heure du crépuscule. (ibid., 157).

Este fraza potrivită evocării unei stingeri treptate a vieții, a luminii, a sune-telor ce provoacă nesfîrșite melancolii. Ea este folosită, cu aceeași funcție stilistică și de B. Delavrancea:

Cea din urmă tresărire de viață s-a stins cu această noapte ca și cum ar fi fost cel din urmă acord cu care se încheie și se stinge o simfonie tristă. 103.

Preferințele ambilor scriitori mergeau deci către construirea unei fraze armonioase din punct de vedere ritmic și melodic. Ei scriu proză sugestivă. Iată, de exemplu, cum înfățișează Alphonse Daudet, în « Jack », evadarea micului său erou de la gimnaziu și drumul obositor în noapte pînă acasă, la Etioilles:

Jack va devant lui dans l'ombre, dans le silence. Il traverse un village endormi, passe sous un clocher carré qui lui jette sur la tête ses grosses notes vibrantes et lourdes. Deux heures sonnent. Un autre village, trois heures sonnent. Il va, il va. La tête lui tourne, ses pieds le brûlent. Il marche toujours. (ibid., I, 184—185).

Ritmul insistent și pătrunzător prin repetiția unor cuvinte, succesiunea regulată a unor tranșe ritmice scurte și egale (*deux heures sonnent || un autre village || trois heures sonnent || il va, il va*), sugerează cadența regulată, monotună și continuă a pașilor fugarului.

Sînt aceleași mijloace ritmice și frazeologice de care a știut să se folosească și Delavrancea în anumite situații. Iată-l descriind în «Șuier» apropierea unei cete de călăreți, prin repetiții și o structură ritmică regulată:

La o fugă de cal, acolo unde cerul se împreună cu pămîntul, se zărește un vâlmășag de oameni care călări, care pe jos. Ei vin și vin încet. Vin prea încetinel. Chira se cutremură. Vin și vin domol. Î.V.V.

Mai pregnantă este însă descrierea mersului la pas, alene, al calului împăratului din «Poveste» (găsindu-și fiica răpită de diavol, împăratul moare de emoție în șea, ținînd în brațe corpul domniței leșinate).

Încet, încet, îi duse murgul zile și nopți. Împăratul stă țeapăn cu ochii închiși, iar mîinile domniței, albe și moi, se clătinau bătînd ușurel coastele murgului. Î. V. V. 27.

Intră aici în joc elemente de sonoritate și de ritm. Căderea regulată a accentului în cadență iambică (*încet, încet, îi duse murgul zile și nopți*), sintagmele ritmice egale (*mîinile domniței || albe și moi || se clătinau || bătînd ușurel || coastele murgului*), accentuate pe primele și pe ultimele silabe spre a crea un ritm legănat, ca și efectele de armonie vocalică (*albe și moi || se clătinau || bătînd ușurel || coastele murgului*) evocă auditiv scena înfățișată. Scriitorul sugerează parcă zgomotul regulat făcut de pendularea mîinilor domniței.

În sfîrșit, se mai poate adăuga la acest capitol și pasiunea pentru construcțiile simetrice. În tranșe ritmice largi, cu cuvinte exotice melodioase răsunător repetate. Iată un mic fragment de poem în proză al lui Alphonse Daudet:

Haïkunna! Haïkunna! au cliquetis des armes, tu peux tout pardonner, tout oublier, les trahisons, les mensonges. Ce que tu aimes par dessus toutes choses, c'est la vaillance physique: c'est à elle toujours que tu jetteras le mouchoir chaud de tes larmes ou des parfums légers de ton visage. (Ap. Brunetière, op. cit., p. 95).

alături de un pasaj asemănător din «Fanta-Cella»:

Eviva, colț fericit al lumii cu adieri și calde și răcoroase. Cît vei fi bogat în pește și aurit de soare vom pluti în copăile noastre pînă în matca Adriei.

Apus norocos ce momește vietățile undelor și le arunci în ochiurile plășilor late, vînturile tale avar vin năpraznice și haine; norii se bolovănesc și se sparg pe loc, ploile rezezi parcă încetează înainte de a începe. Eviva!

Cerul nostru e ca un copil blajin, plînge ca să rîdă îndată cu lacrimile în ochi. Eviva! grădina fericită a lumii. Î.V.V. 130.

sau din « Sentino »:

Neapole, fermecătorul Neapole, cu sărăcia și căldura lui, cu bețiile și iubirile lui, cu fetele lui repezi la dragoste, cu cerul adînc, cu marea albastră și încropită, cu nopțile înroșite de văpăile Vezuviului, Neapole cu rînzăii săi care cîntă pînă în ziua de azi nebuniile amoroase ale orlantzilor, Neapole-căldură, Neapole-beție, Neapole-iubire îl tortura. Î.V.V. 102.

Avîntul liric al acestor procedee retorice a creat poemul în proză în literatura noastră ¹.

Aceste concordanțe prea frecvente pentru a fi doar întîmplătoare, ne îndreptățesc să socotim cu multă probabilitate pe Alphonse Daudet printre maeștrii începuturilor literare ale lui Delavrancea.

Dar paralela dintre procedeele artistice ale celor doi scriitori nu trebuie împinsă prea departe. Lectura cîtorva texte poate arăta că între cei doi scriitori sînt diferențe pregnante mai ales în privința structurii ritmice a frazei. În general, Alphonse Daudet are o fluență ritmică mai lentă, în cadențe largi, egale. Dimpotrivă, fraza lui Delavrancea are o constituție ritmică neregulată, inegală, alcătuită din cadențe cînd ample, infinit dezvoltate, cînd reduse la cîteva silabe. Stilul lui Delavrancea este surprinzător și variat.

Asemenea particularități ale artei literare a lui Barbu Delavrancea ne fac să presupunem influența pe care a avut-o asupra scrisului său principiile estetice ale impresionismului. După cum se știe, acest curent căuta frumusețea stilului nu în echilibrul construcției ample, simetric dezvoltate, ci în capacitatea frazei de a-și schimba forma, adaptîndu-se la imaginea pe care o redă sub toate aspectele ei variate și contradictorii. În acest scop, fraze trenante, alături de construcții fulgerătoare, eliptice, expresii concise « qui d'un coup dise tout » sau « retușări » insistente prin adjoncțiuni și repetiții, contribuie la sugerarea plastică și muzicală a realității. Acesta este stilul prozei poetice, « l'écriture artiste » ², inaugurat în proza literară universală o dată cu apariția în Franța a celebrului « Journal » al fraților Edmond și Jules Goncourt. Particularități de același fel caracterizează, după cum am văzut, și stilul lui B. Delavrancea.

În cazul lui Delavrancea, trebuie să mai ținem seamă de un factor hotărîtor în evoluția artei sale literare. După cum știm, scriitorul a fost unul din cei mai pasionați admiratori ai creațiilor populare în artă și literatură. Nu o dată a avut prilejul să vorbească și să laude producțiile măiestriei artistice a poporului român. El relevă măiestria stilului simplu de a intensifica imaginea în cîteva trăsături caracteristice:

¹ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor romîni*, Contemporana, 1942, p. 176.

² Vezi expunerea de ansamblu la P. Sabatier, op. cit., p. 424.

« Poporul român instinctiv a priceput că într-o poemă, o descripție amănunțită ar fi un nonsens... El s-a mulțumit numai cu câteva note dominante, cu câteva semne caracteristice, cu câte o sinteză vie și puternică »¹.

Această prețuire a literaturii populare se vede și în limba operelor sale, tributară, în mare măsură, procedeelor de expresivitate ale limbii vorbite populare. Contactul cu literatura populară a fost, însă, mai puternic în a doua perioadă a activității sale. Acum începe el să se preocupe mai intens de producțiile artistice ale poporului. Rezultatul observațiilor sale, uneori destul de judicioase, îl comunică într-o serie de conferințe și articole și chiar într-un curs despre literatura populară, ținut la Facultatea de litere în anul școlar 1892—1893². Tot acum scriitorul încearcă să creeze în stil popular, compunând o serie de basme și povestiri (« Poveste », « Neghiniță », « Norocul dracului », « Stăpînea odată »).

O asemenea activitate bogată nu putea să rămînă fără efect asupra limbii operelor sale literare. Tocmai această perioadă, în care scriitorul descoperea frumusețea creațiilor limbii poporului, se caracterizează prin conciziunea frazei simple și scurte. Delavrancea se apropie de structura expresiei din vorbirea populară. După cum se știe, aceștia îi sînt proprii o serie de particularități expresive. Dislocarea ansamblului sintactic al frazei în construcții scurte, astfel ca exprimarea să fie întreruptă de pauze dese, coordonarea și juxtapunerea unităților sintactice, exclamațiile, repetițiile și reluările dau limbii vorbite de popor o structură frazeologică neregulată, liberă³. O. Densusianu, descriind vorbirea țăranilor, remarcă frazele scurte, juxtapuse: « Cînd țăranul are să povestească o acțiune simplă, un incident, atunci câteva cuvinte îi vin repede în minte și se mulțumește cu atît — povestirea lui în cazul acesta e lipsită chiar de treceri, de legături cum ni s-ar părea firești »⁴.

Exemple se pot găsi cu ușurință. Iată, bunăoară, un text cules din regiunea București, în care segmentarea fluxului vorbirii în unități scurte, independente, ne amintește structura discontinuă a frazelor lui B. Delavrancea:

*La bobotează, flăcăii fac steag dintr-o bazma mare și-l pun în vîrfu unei prăjini. Prăjina e îmbrăcată cu bete. Steagu ăsta se chiamă Iordan. Să duc la popă și-i pun francu jos și iau căldărușa cu aiasmă. În ziua dă Sfîntu Ion pleacă pînă sat. Pă care-l întîlnește-l iordănește. Îl ridică de trei ori în sus și-l stropește cu aiasmă. Trebuie să cinstească pă flăcăi*⁵,

sau altul, din fostul județ Ialomița:

¹ B. Delavrancea, *Estetica poeziei populare*, ed. O. Minar, p. 56.

² Com. prof. M. Nanu. « *Anuarul Universității din București* » pe anul școlar 1892—1893 (p. 56), indică anul 1891—92.

³ Asupra structurii vorbirii populare și familiare, v. Ch. Bally, *Traité de stylistique*, I, p. 311 și I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 243—244.

⁴ O. Densusianu, *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere*, în *I-ul Congres al f.ologilor romîni*, București, 1926, p. 98.

⁵ *Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. D. Sperantia, București, 1906, vol. I, p. 160.

*Arîndașii ne mînîncă pîa noi. Toată munculița noastră la iei să duce. Dă cum ieșim în primăvară și pînă iarna, la iei ne cherdem timp. Ale noastre le bate Dumnezeu pîa cîmp. Intrăm în iarnă goi și fără nici dă unele. Vai dă măiculița noastră*¹.

Apropierea de limba vorbită poate fi în sfîrșit explicată și prin tendința generală spre realism, care se manifestă în literatura noastră la sfîrșitul secolului trecut. Epoca în care a scris Delavrancea era dominată de personalitatea lui I. Creangă și I. L. Caragiale al căror stil reușise să realizeze valori artistice deosebite apelînd la exprimarea vie a limbii vorbite populare.

Mai ales în proza acestuia din urmă, construcțiile simple, succinte, uneori cu structură eliptică, apar mai cu seamă în stilul narativ, în prezentarea unor momente încordate din desfășurarea acțiunii:

*Reporterul apucă la dreapta pe lîngă grădinița palatului. . . în strada sf. Ionică . . . După el . . . În intrarea Rosetti . . . În Cișmigiu . . . Trece puntea . . . merge drept la bufet . . . Eu stau ascuns lîngă movilă și nu-l iert din ochi . . . Bea cafea și fumează din tutunul cel proaspăt. Desigur aci are întîlnire cu omul de la care ia informațiile — îl așteaptă . . . îl aștept și eu . . .*²,
sau pentru a reduce narația la momentele esențiale, schematizînd-o:

*Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice vreun amic ; e vesel și are poftă de conversație. N-așteaptă mult. Peste cîteva momente iată că-i sosește unul dintre cei mai buni amici, d. Lache. D. Lache e fără chef. S-apropie și șade și el la masă*³.

Acești doi factori l-au îndemnat pe Delavrancea în a doua perioadă a activității, să renunțe la frazarea amplă, retorică și artificială și să dea expresiei sale naturalețea simplă a vorbirii poporului. Frecvența acestui procedeu stilistic, care a cîștigat atît de mult preferința scriitorului nostru în epoca maturității sale literare, încît putem vorbi de un adevărat manierism stilistic, dovedește profunzimea convingerii lui în calitățile estetice ale «fumoasei, bogatei și nefericitei limbi a poporului românesc».

În lumina constatărilor de mai sus, măiestria artistică a lui B. Delavrancea apare ca o remarcabilă sinteză între principiile stilistice ale curentelor literaturii universale moderne din epoca sa și elementele limbii vorbite, oglindite în creațiile literare ale poporului și în operele scriitorilor realiști.

Eliminînd exagerările și greșelile naturalismului și impresionismului și îndreptîndu-se către o expresie realistă literară concentrată, capabilă de bogate și puternice efecte sugestive⁴, B. Delavrancea aduce la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în stilul literaturii noastre beletristice, noi procedee pitozești, de realizare a frazei. El pune bazele prozei artistice romînești de tip modern, a secolului al XX-lea.

¹ *Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. D. Sperantia, București, 1906, vol. I, p. 160.

² Caragiale, *Opere*, vol. II, Ed. de stat, 1950, p. 183.

³ *Ibid.*, p. 211.

⁴ În *Artă prozatorilor romîni*, p. 170, acad. Tudor Vianu îl consideră pe B. Delavrancea întemeietorul curentului realist artistic și liric în proza literară romînească.

PĂRERILE LUI COSTACHE NEGRUZZI DESPRE LIMBĂ

DE

G. ERÎNCUȘ

*Nu e dat tuturor a crea ziceri și a băga scalpelul
în biata limbă pentru a o struji cum li se pare; că
nu sînt toți creatori, ci croitori, și croitori răi.*

C. NEGRUZZI ¹

Despre nuvela istorică «Alexandru Lăpușneanu» s-a spus ² că și-ar fi cîștigat celebritatea, ca «Hamlet» de pildă, în întreaga literatură a lumii, dacă limba romînă ar fi avut prestigiul unei limbi de mare circulație și de largă difuzare a valorilor culturale. Prestigiul unei limbi, însă, îl dă numai o îndelungă și bogată experiență literară și științifică, o maturizare culturală națională demnă de a fi privită de alte popoare ca un model de urmat pentru înflorirea culturii lor naționale. Literatura romînă din prima jumătate a secolului al XIX-lea e lipsită de o asemenea tradiție puternică. În momentul apariției celebrei nuvele a lui Negruzzi, se pun abia bazele stilului beletristic al limbii literare moderne, astfel că marii scriitori din această vreme au de rezolvat o mulțime de probleme care se ivesc în procesul perfecționării mijloacelor lingvistice ale literaturii artistice. Discuțiile filologice sînt atît de bogate și contradictorii, încît aproape nici unul dintre oamenii de cultură ai timpului nu rămîne în afara curentului de «cultivare» a limbii și de reformare a ortografiei. Formarea limbii literare unice era o sarcină care decurgea în mod firesc din programul cultural-patriotic al patruzeciopțiștilor, program legat la rîndul său, așa cum s-a arătat în diverse ocazii ³, de înfăptuirea idealurilor politice și sociale din acea vreme. Lupta pentru cultivarea și

¹ C. Negruzzi, «Despre limba romînească; înțîia scrisoare», «Propășirea», 9 ian. 1844, an. I, nr. 1.

² G. Călinescu, *Istoria literaturii romîne*, p. 205.

³ Vezi T. Vianu, *Probleme de stil și artă literară*, ESPLA, 1955, p. 178 și urm.; Gh. Bulgăr, *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii noastre literare*, în «Limbă și literatură», Soc. de șt. ist. și fil., 1955, p. 46—47.

dezvoltarea limbii literare unice pentru toate provinciile românești e susținută de toate forțele culturale existente, fiindcă fiecare mare cărturar avea conștiința dezvoltării unitare a limbii literare, deși perspectiva acestei unități era văzută mai mult sau mai puțin diferit. Disputele filologice care au loc în fiecare dintre cele trei centre culturale, București, Iași, Brașov, nu neglijează dezbaterile și propunerile de aceeași natură din celelalte centre. Mai mult chiar, Brașovul, prin cărturarii săi în frunte cu Gh. Barițiu, încă înainte de apariția « Daciei literare », care avea să fie *un repertoriu general al literaturii românești, în carele ca într-o oglindă se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănățeni, bucovineni fieștecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său*¹, punea la dispoziția moldovenilor și muntenilor coloanele revistelor pentru lucrări literare și articole în legătură cu limba. Redactorul « Foi pentru minte, inimă și literatură », iar mai înainte al « Foi literare », nu pregetă să și reproducă din revistele bucureștene și ieșene articole și corespondențe filologice care meritau să fie difuzate și în cercurile culturale ardelenesti. Această inițiativă a ardelenilor, pentru care discuțiile filologice deveniseră aproape tradiționale, este însoțită repede, dar în măsură redusă, și de cărturarii din Principate. Prin urmare, nevoia participării la aceste discuții a oamenilor de cultură din toate țările românești era unanim recunoscută.

În cele ce urmează, vom arăta contribuțiile teoretice ale lui Costache Negruzzi la soluționarea problemelor limbii literare a secolului al XIX-lea².

Ideile înaintate despre limba literară pe care le întâlnim la fiecare pas în activitatea sa se datorcă culturii clasice temeinice pe care și-o însușise, legăturilor cu cei mai de seamă cărturari ai epocii și respectului față de tradițiile culturale românești.

Ca școlar, citea în original pe clasicii greci, cum însuși mărturisește în « Cum am învățat românește », iar mai târziu încearcă și traduceri din limba greacă. La 14 ani îl cunoaște pe Pușkin, « acest Byron al Rusiei »³ cu care vorbea franțuzește. Unele traduceri ale lui din limba franceză sînt mult apreciate de contemporani. În Basarabia învață rusește și traduce din Antioh Cantemir, Derjavin, Pușkin. Știe bine italienește și citează adesea din scriitorii italieni. Uneori dă dovadă de cunoștințe din domeniul limbilor ibero-romanice și, ca oricărui mare cărturar, nu-i sînt străine limbile latină, veche slavă etc. Negruzzi dispunea deci de o temeinică cultură clasică, deși nu atît de vastă ca a lui Heliade.

Nu mai puțin însemnat este pentru întemeietorul nuvelei istorice românești interesul pentru valorile culturale din trecutul Moldovei. Evocarea unora dintre personalitățile culturale de seamă din istoria Moldovei este un fapt cu atît mai prețios cu cît are loc într-o vreme în care cultura modernă, abia formată, era

¹ Introducțiune (articolul-program), « Dacia literară », Iași, 1840.

² Vezi și E. Lovinescu, *Costache Negruzzi*, capitolul « Ideile lui în materie de limbă », București, 1913, p. 211—223; vezi și Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*

³ Calipso, în *Păcatele tinerețelor*, 1857, p. 268.

orientată în diverse direcții care mai de care mai dăunătoare. De observat însă că din activitatea personalităților culturale evocate, Negruzzi reține mai ales acele aspecte care lipsesc sau care trebuie dezvoltate mai mult în cultura secolului al XIX-lea. Astfel, din domnia lui Iacob Despotul subliniază amănuntul că *se încercă a întemeia o universitate la Cotnari, dar scurta lui domnie nu-l iertă a-și împlini laudatul scop*¹.

Pe Vasile Lupu îl prezintă într-o lumină favorabilă pentru inițiativa de a fi întemeiat tipografia și școli naționale și de a fi alcătuit codice de legi: *Vasile vodă vine, și întâia lui faptă este a înființa o tipografie, în care tipărește cărțile bisericești în limba română. Atunci poporul începe a asculta cuvintele religiei în limba sa, lucru de care alte nații civilizate erau și sînt încă lipsite... Întemeiază școale naționale pe care le înzestreză cu moșii. Adună pravelile lui Alexandru I, ce-au fost rămas uitate și părăsite cînd domnea numai dreptul celui mai tare, adaugă sau scade din ele și alcătuiesc un cod de legi*². Pe Mitropolitul Dosoftei îl consideră drept unul din bărbații învățați cu care se făleşte pe drept Moldavia, unul din scriitorii cei mai aleși ai timpului aceleia³. Negruzzi preferă multora dintre poeziile secolului al XIX-lea *poezia naivă și fără pretenție, moale și netedă a lui Dosoftei, cu încheieturi socotite care nu te ostenesc cînd o citești, și fără fraze mari întortochiate și scîlciate*⁴. Citînd din creația unui contemporan, găsește că, în contrast cu « Psaltirea » de la 1673, e o *poezie hodorogită, încît în adevăr jalea cuprinde orice simțire, cînd vede cineva frumoasa noastră limbă căznită și schingiuită astfel*⁵. Pe Dimitrie Cantemir, cărturarul de reputație europeană de la începutul sec. al XVIII-lea, îl socotește *mai mult literat decît om politic*⁶, iar pe Petru Maior, un mare cărturar din opera căruia a învățat romînește⁷. Oprindu-se la starea țărilor romînești din timpul domniilor fanariote, Negruzzi constată un regres în toate domeniile și mai ales în cel cultural: *un veac se mulse țara de acești arendași! cu un veac se înapoi în toate! . . . În locul școalelor lui Vasile se înființă școală grecească*⁸. Nu trece însă cu vederea faptul că unii dintre domnii fanarioți au făcut lucruri bune în țările noastre. În ciuda domniei scurte și a vieții amenințate, *Constantin Mavrocordat dezrobește vecinii, Grigore Ghica protestează — neputînd face alta — la orice nouă asuprire, Alexandru Moruz înzestreză orașul cu ape, îl înfrumusețează cu mîndre zidiri ș.c.l., dar ce puteau ei face în scurta lor domnie de trei ani, la sfîrșitul căreia aveau în vedere ștreangul?*⁹. Pentru cinstirea memoriei mitropolitului Veniamin Costachi, Negruzzi susține proiectul « Gazetei de Moldavia » din 11 mai 1853 de a se ridica un monument în Iași slăvitului cărturar moldovean.

¹ Ochire retrospectivă, în « Romînia literară », Iași, 1855, p. 237—240.

² Ibidem.

³ Păcatele tinerețelor, 1857, p. 308 și urm..

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ochire retrospectivă, în « Romînia literară », Iași, 1855, p. 237—240.

⁷ Cum am învățat romînește, în « Curierul de ambe sexe », I, 1836, p. 337.

⁸ Ochire retrospectivă, în « Romînia literară », Iași, 1855, p. 237—240.

⁹ Ibidem.

Din articolele consacrate vieții și operei unora dintre scriitorii de la începutul secolului al XIX-lea, se desprind idei înaintate în legătură cu modul de studiere a operei literare. În scrisoarea intitulată « Alexandru Donici », înfățișează mai întâi câteva aspecte ale vieții fabulistului, pe care l-a atras într-o vreme cu colaborări prețioase la revista « Săptămîna », apoi îl prezintă în cadrul întregii mișcări culturale de la mijlocul secolului: *Pe atunci, mai mulți juni romîni, ce-și terminase studiile în străinătate, înturnîndu-se în țară își propuseră a da un impuls literaturii lîncezînde. Kogălniceanu începu a preda un curs de istorie în colegiu, publica Dacia literară și Arhiva romîină, colaționa și da la lumină cronicile noastre uitate de atîta timp. Alecsandri stigmatiza ignoranța prin Iorgu de la Sadagura, cea întîi verigă a acestei prețioase salbe de bucăți teatrale cu care el împodobi scena noastră. Donici biciuia viciurile prin fabulele sale ș. a. Peste Milcov, Eliad, demn următor al lui Lazăr, cerceta limba, Bolliac, Alexandrescu, Rosetti ș. a., urmînd Cîrlovilor și Văcăreștilor, ne arătau în scrierile lor neimitabila frumuseță a limbii. În Transilvania și Banat, Barițiu, Murășanu ș.a. susțineau naționalitatea. . . Se întreprinse publicarea unei foi literare la care conlucraram cu toți care scriam. Ea fu primită cu încîntare de public, dar vîntul pe atunci nu sufla la liberalism; ideile noastre nu erau gustate de un guvern care nu putea uita nici satirele lui A. Cantemir, nici scenele din viața lui Lăpușneanu și a lui Ghica și luînd drept pretext o nevinovată poveste, sub cuvînt că atacăm religiunea, suprimă foaia*¹. Am dat acest lung citat atît pentru ilustrarea părerii că scriitorul nu trebuie considerat în afara mediului social și cultural, cît și pentru viziunea de ansamblu asupra vieții culturale a epocii. Revenind la Donici, îl admiră pentru talentul cu care a cultivat fabula, specia poetică despre care Negruzzi însuși afirmă că se cerea mult cultivată într-un regim despotice și cu o cenzură prea severă. Lui Daniil Scavinschi² îi găsește mai întîi o vină de a nu fi folosit, în traducerea « Brutus » a lui Voltaire, un limbaj potrivit unei epoci îndepărtate. Acest lucru se datorează, după Negruzzi, neputinței poetului de a ignora mentalitatea îngustă a epocii, iar nu incapacității lui de a depăși stadiul existent al concepțiilor privitoare la limba literară: *poetul nevoit a măimui pe literatorii vremii de atunci, ca să nu-și stîr-nească nume de noitor, stricător de limbă și cîte altele, a fost silit a pune în gura republicanilor Romei vorba saloanelor Iașului de la 1824.*

Din acestea rezultă că Negruzzi avea concepția realistă înaintată a caracterizării prin limbă a acțiunilor și personajelor. Judecîndu-l pe Scavinschi prin prisma epocii, îi subliniază meritul de a fi întrebuițat o limbă curată, eliberată de grecismele și slavonismele cărturărești necorespunzătoare noilor nevoi culturale de la începutul secolului al XIX-lea: *nici un cuvînt grecesc, nici un slavonism neprimut limbei; lucru străin și într-o epohă cînd era de bun gust a împestrîi limba și a presera unde și unde un « catadicsesc », cîte o « evghenie » ș.c.l.*³. În termeni

¹ « Convorbiri literare », 1867—68, I, p. 66.

² « Curierul de ambe sexe », II, p. 39.

³ Ibidem.

de laudă se exprimă și despre Aristia¹ și Hrisoverghi² pentru limba curat românească din traduceri lor, limbă ferită de influențe dăunătoare sau de elemente învechite, necorespunzătoare.

Cărturarul care l-a subjugat cu bogata sa personalitate și ale cărui idei Negruzzi și le-a însușit de multe ori ca un adevărat discipol a fost Ion Heliade Rădulescu. Acesta apare, pentru Negruzzi, ca un « salvator » al limbii literare de la drumul greșit pe care apucase datorită « zorzoanelor » grecești: *din norocire un om veni; un om care știa în perfecție limba sa; un om ce era totodată poet, jurnalist, literator. El se numea Eliad*³. Iată meritul lui Heliade: *Ai dezbinat biata limbă de împestrituri, ai spălat-o de rugină, i-ai dat o haină potrivită cu a mumei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică a figura și ea pîntre celelalte*⁴. După ce elimină literele inutile din alfabet, *puse a ne arăta mlădierea limbei prin traduceri din Lamartine și Byron*⁵, spre a convinge spiritele retrograde ale vremii că limba română poate servi ca mijloc de exprimare a ideilor și sentimentelor celor mai alese. Negruzzi îl recomandă ca pe un reformator și legiuitor, iar scrierile lui ca pe un model de limbă: *crede, domnul meu, că noi, cei puțini, prețuind ostenele, ne place a te avea model în scrierile și traduceri noastre și a vă aduce lauda ce se cuvine unui literat reformator și legiuitor al limbei*⁶. Venerația lui Negruzzi față de Heliade îl face să atribuie acestuia întreaga mișcare culturală de dinainte și din timpul lui 1848. Bolliac, C. A. Rosetti, Aristia, Kogălniceanu, Alecsandri activează grupați în jurul lui Heliade și pornind de la ideile curajoase ale acestuia. Publicațiile « Arhiva românească », « Dacia literară », « Propășirea » sînt un rezultat al felului cum orienta Heliade cultura românească⁷. Negruzzi se face propagator al ideilor lui Heliade în Moldova, se sprijină pe ele în polemici și le aplică cu îndrăzneală în practică. Pe prietenul său intim, Alecsandri, l-a privit mereu ca pe un egal, dar pe Heliade l-a simțit superior, deși acesta, ca artist, n-a atins culmile creației lui Negruzzi.

Cu toată înverșunarea față de « stricătorii de limbă » și mai ales față de latiniști, manifestată de fapt la toți reprezentanții curentului realist-popular, Negruzzi apreciază totuși pe toți acei care s-au străduit să arate originea și fizionomia limbii: *Mulți literați romîni au făcut feluri de dizertații asupra începutului și a construcției limbei noastre: laudă numelui lor și pace țării celor ce nu mai sînt*⁸.

★

Încercarea reușită pe care a făcut-o Heliade Rădulescu în « Gramatica românească » (Sibiu, 1828) de a simplifica numărul de semne ale alfabetului chirilic a deter-

¹ *Scrisoare către Heliade Rădulescu*, în « *Gazeta teatrului* », 1836, p. 92, Negruzzi se referă la traducerea de către Aristia a piesei *Saul* a lui Alfieri.

² *Necrologul* din 1837, folosit ca precuvîntare la traducerea de către Hrisoverghi a dramei *Antoni* a lui Al. Dumas.

³ « *Moldova* », 1862, p. 75 și « *Lumina* », 1863, p. 11, 55.

⁴ *Scrisoare către Heliade*, în « *Muzeul național* », 1835, p. 141—142.

⁵ *Ibid.* m.

⁶ *Scrisoare către Heliade*, în « *Muzeul național* », 1836, p. 141—142.

⁷ « *Moldova* », 1862, p. 75 și « *Lumina* », 1863, p. 11, 55.

⁸ *Slavonismele*, în « *Foaie pentru minte, inimă și literatură* », 16 noiembrie 1841.

minat numeroase discuții, la care participarea lui Negruzzi a fost intensă. El se afirmă ca susținător convins al acestei reforme ortografice, calificînd, ca și Heliade, literele eliminate, ca *bastarde, litere burduhoase, ovale, rătunde, sucite și cîrligate*¹. Stăruind asupra semnelor înlăturate, Negruzzi îi scrie lui Eliade în același ton glumeț în care acesta scrisese prefața la Gramatică: *Ocsuile și variile și perispomeni ai să le vezi ca niște zburători plutind în legioane pe d-asupra D-le și turburîndu-ți odihna, în vreme ce θ, η, ξ, ψ, ω te vor urma pretutindenea ca niște stafii grozave! cutremură-te dar, Domnule Eliad!*².

Socotind că un alfabet alcătuit dintr-un număr de semne mai mare decît numărul sunetelor limbii respective reprezintă o greutate la învățarea acesteia, Negruzzi combate, în spiritul reformei lui Heliade, încercările unora de a complica scrierea. *D. Hincu sau Hinculof* (= autorul unei gramatici romînești tipărite la Petersburg) *cu patriotică generozitate ne înzestreză limba cu 47 de slove, adică, cu douăzeci mai multe decît avem. Între aceste sînt unele gîtlane, buzane, nasane și nu știu cum le mai botează D.S. ; prea destule ca să amețiască capul unui biet școlar*³.

În acțiunea sa de propagator al reformei ortografice heliadiste, Negruzzi se izbește de rezistența spiritelor retrograde ale vremii: *surda strigăm și chiuim, surda le dăm mii de rezoane, surda îi lovim cu prefața D.T. și cu disertația ce faceți asupra literaturii romînești ; cernim vînt*⁴. Opoziția aceasta era cu atît mai firească cu cît el nu-și însușise principiul modificării treptate a ortografiei, ca Heliade, Barițiu ș. a., susținînd, dimpotrivă, înlocuirea radicală a literelor chirilice cu cele latine, fără să admită, deci, un alfabet de tranziție. De aceea, nu e de acord cu faptul că Heliade a păstrat totuși pe **Ѧ**, *această literă amfibie*, despre care spune că *l-am urgisit și nu-l voi mai întrebuința, bine ar fi ca și Dv., scoțîndu-l din literile tiparului, să-l trimiteți pe urma lui « Ѧ » și « Ѧ »*⁵. Regretă, de asemenea, că Heliade, *care ne-a scăpat de atîtea litere prisoselnice*, n-a fost atît de curajos ca să înlăture și litera **Ѧ** care trebuia eliminată cu atît mai mult cu cît *în dialectele ce derivă din slavonă figurează numai de formă (pentru că n-are glas)*⁶. Însuși timbrul vocalic notat prin **Ѧ** este interpretat de Negruzzi ca un element fonetic care înstrăinează vocalismul limbii romîne de cel al limbii latine sau al limbilor înrudite cu romîna. Neînțelegînd legile evoluției sunetelor din latină în romînă, el atribuie existența vocalelor « î » și « ă » folosirii abuzive a literei chirilice **Ѧ**: *slova Ѧ izbuti a prinde locul tuturor vocalelor romînești, dîndu-ne acea pronunție guturală și groasă de care nu ne putem mîntui*⁷. Aversiunea față de sunetul **Ѧ** din sistemul vocalic al limbii noastre se manifestă la mulți cărturari de la începutul secolului al XIX-lea, cu precădere la aceia care propagau ideea latinizării sau italianizării limbii.

¹ *Scrisoare către Heliade*, în « Muzeul național », 1836, p. 141—142.

² *Ibidem*.

³ *Despre limba romînească; scrisoarea a doua*, în « Propășirea », 1844, p. 100.

⁴ *Scrisoare către Heliade*, în « Muzeul național », 1836, p. 141—142.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Despre limba romînească; scrisoarea a doua*, în « Propășirea », 1844, p. 100.

⁷ *Ibidem*.

Demne de ironie i se par lui Negruzzi încercările citorva învățați ardeleni de a aduce « amendamente » alfabetului latin: *Vădu că alții ar vrea să se pue pe fiecare a câte un accent, ca să-l deosebească de Ѡ și Ѣ, de pildă: Căut căsă quăre âre grăjdîu de căi său sâlă märe. Spune, domnule redactor, nu seamănă rîndul acesta a un peloton de infanterie unde sub-ofițerii (á) port pene la chivere?*¹

Scrierea cu -u (final), practică de etimologiști, este considerată ca inutilă în sistemul ortografic, fiindcă acest semn nu redă nici o realitate fonetică: *Este și un u pre care videm acum că-l pun cei învățați la coada tuturor cuvintelor — pînă și la articule. Poate că așa trebuie să fie; noă însă ne pare că acest ũ, cu căciula rădăcată în sus, îi ca un adevărat liude pîntre călărași, de aceea îl lăsăm pe seama învățaților, ca și alte înnoituri, adăusături și împluturi*². Mai tîrziu, în 1862, cînd își mărturisește « simbolul credinței » sale lingvistice, Negruzzi își exprimă hotărît părerea în privința lui -ŭ: *Suntem contra lui ŭ pe care-l socotim numai ca umplutură de prisos*³. Tot atunci combate scrierea latinizantă sau italianizantă cu consoane geminate, pe care încă de la 1840 o recomanda Heliade: *Nu ne place întrebuițarea consoanelor duple, ce sînt numai o învălmășală și o greutate la învățarea gramaticii. Numai la foarte puține și rare ziceri străine le-am primi ca o excepție*⁴. În 1838, Negruzzi se numără printre puținii cărturari care stăruie să fie folosit numai alfabetul latin. Adoptarea caracterelor latine înseamnă pentru el un mijloc prin care poporul român poate pătrunde mai ușor în circuitul lumii civilizate: *Interesul ce ne face să reluăm: literile strămoșești este cunoscut de toți românii, este să ne apropiem de lumea civilizată*⁵.

Spuneam mai sus că, în general, Negruzzi era pentru stabilirea unei ortografii fonetice. Sînt însă unele cazuri în care cele două principii, fonetismul și etimologismul, contrare în ortografie, se confundă. E vorba de scrierea sunetelor « gi » și « dz » din rostirea moldovenească a cuvintelor de origine latină, sunete corespunzătoare lui « j », « z » din Muntenia. Pe de o parte, « gi » și « dz » redau o realitate fonetică, existentă în vorbirea din Moldova, pe de alta, ele atrag atenția asupra originii cuvintelor, deosebindu-le ca atare. Astfel, fără să admită întru totul propunerea lui Heliade de a se scrie conform cu rostirea muntenească: *joc, jos, judecător, ajutor, gingie, lege, gelozie, gemere, genunche*, Negruzzi îi răspunde acestuia: *Noi lăsînd a zice că gi sună mai bine decît j le scriu pe toate cu gi pîlindu-ne de la italiana, de unde derază zicerile acestea . . . iar pe ji îl întrebuițăm numai la acele ce se trag din slavona d.p. jale, jăratîc, joc, pojar, ș.a., căroră nu le putem zice geale, cogeoc*⁶.

Asupra scrierii cu *ġ* în loc de *z* în cuvintele moștenite din latină, se pronunță mai tîrziu⁷: *n-ar trebui să se scrie văzînd în loc de văđînd*. Desigur și în acest caz,

¹ *Scrisoare către Gh. Barițiu, « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1838, p. 169.*

² *Înștiințare (articolul-program), « Săptămîna », Iași, 1853—1854.*

³ *« Moldova », 1862, p. 75 și « Lumina », 1863, p. 11, 55.*

⁴ *Ibid. m.*

⁵ *Scrisoare către Barițiu, în « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1838, p. 169.*

⁶ *Scrisoare către Heliade, în « Muzeul național », 1836, p. 141—142.*

⁷ *« Moldova », 1862, p. 75 și « Lumina », 1863, p. 11, 55.*

Negruzzi pornea pe de o parte de la rostirea moldovenească cu « dz », iar pe de altă parte, de la principiul distingerii cuvintelor potrivit originii lor. El condamnă folosirea abuzivă a lui *đ*: *Să nu facem pe Zoîța și pe Zamfira: Doița și Damfira, precum nu s-ar cuveni să scriem đabala, đîmbet, đîđanie în loc de zăbală, zîmbet, zizanie etc. Dacă suntem siliți ca să zicem zama de varză în loc de curechi murat, cel puțin să nu scriem đama de varđă . . .*¹.

Din acestea rezultă că Negruzzi, pornind de la rostirea moldovenească, propunea o ortografie fonetică, pe care o recomanda cu atît mai mult, cu cît aceasta nu excludea nici criteriul etimologic.

Împotriva rostirii reale, el își însușește propunerea lui Heliade de a scrie *šbor, isvor*, în loc de *zbor, izvor*². În mod direct nu ia nici o atitudine față de rostirea și scrierea cu « îi » a cuvintelor de tipul *clîne, pîine*, pe care le susținea Ion Heliade, ci se mărginește la constatarea deosebirii existente în această privință între munteni și moldoveni: *Dv. ziceți clîne, pîine, mîine — noi zicem cîne, pîne, mîne*³.

Din cele expuse pînă aici, observăm că multe din părerile lui Negruzzi privitoare la stabilirea ortografiei s-au impus. Un merit al său este că l-a înțeles pe Heliade, *acel legiuitor al limbii*, cum l-a numit adesea, ale cărui idei și le-a însușit, le-a susținut și le-a propagat. Totodată, participarea activă și permanentă la efortul general al cărturarilor romîni de elaborare a unei ortografii noi l-a condus la idei, în mare măsură, juste. Aceste idei ne apar cu atît mai însemnate cu cît ele sînt elaborate și propagate într-o vreme în care sistemele ortografice erau nenumărate, căci *fiecare își închipuise o ortografie . . . scriind fiecare cum îi trăznea în cap*⁴.

Problema cea mai importantă care stătea în atenția tuturor marilor scriitori din prima jumătate a secolului al XIX-lea era aceea a îmbogățirii limbii, îmbogățire pe care o reclamau noile nevoi culturale. Aceasta l-a preocupat în egală măsură și pe autorul « Păcatelor tinerețelor », care a susținut, de cele mai multe ori, idei sănătoase.

Ca toți marii scriitori din epoca patruzecioptistă, Negruzzi milita pentru dezvoltarea limbii literare pe baza celei populare, cu atît mai mult cu cît literatura trebuia destinată maselor populare: *și mai întîi, declară în articolul-program din 9 mai 1853 al revistei « Săptămîna », ca niște învechiți în zile rele ce sîntem, măr-turisim în cuget curat și cu inima înfrîntă că nu ne putem desbăra de limba care am învățat-o din copilărie de la părinți — care credem c-o înțeleg și cetitorii noștri, și în care are să fie scrisă și foaia noastră*. Scopul acestei reviste, care nu trebuie desprins de revendicările programate de militanții activi ai revoluției de la 1848, era de a ridica starea culturală a țărănimii. De aceea, Negruzzi recomanda ca articolele să fie scrise într-o limbă literară cît mai ferită de inovații inutile și

¹ « Moldova », 1862, p. 75 și « Lumina », 1863, p. 11, 55.

² Ibidem.

³ *S rîsoa e către Heliade*, în « Muzeul național », p. 141—142.

⁴ « Moldova », 1862, p. 75 și « Lumina », p. 11, 55.

neconforme cu spiritul limbii noastre și în care să se folosească la maximum posibilitățile de exprimare populare.

Prin înșiruirea proverbelor din « Păcală și Tîndală »¹, sub forma unui tot organic, armonios, în maniera lui Anton Pann, Negruzzi dă doar un exemplu din bogăția inepuizabilă de care dispune limba populară: *Fine! De vrei să trăiești bine și să ai bi ticnă-să cauți să fii totdeauna la mijloc de masă și la colț de țeară, pentru că e mai bine să fii fruntea cozii decît coada frunții. Șăzi strîmb și grăește drept. Nu băga mîna unde nu-ți fierbe oala, nici căuta cai morți să le iei potcoavele, căci pentru behehe, vei prăpădi și pe mihoho. Bate ferul pînă-i cald și fă tot lucrul la vremea lui. . .*

În aceeași direcție, amintim lista numelor populare de plante², dintre care multe sînt numiri metaforice, pe care o alcătuiește Negruzzi, dovedind o mare prețuire a limbii populare și a puterii de imaginație a poporului.

Un punct important în programul « Daciei literare » (1840) era promovarea unei literaturi de inspirație folclorică. Negruzzi subliniază în articolul « Cîntec vechi »³ valoarea pe care o prezintă poezia populară pentru dezvoltarea celei culte, bogăția de imagini de la care poetul cult trebuie să pornească pentru perfecționarea stilului beletristic al limbii literare. Cîntecul bătrînesc este pentru Negruzzi o dovadă grăitoare a felului cum poporul însuși a știut să prelucraze limba pe care o vorbea, încît s-o facă aptă pentru exprimarea artistică a sentimentelor celor mai alese.

Problema procedeeleor de îmbogățire a lexicului limbii literare a constituit pentru Negruzzi, ca de altfel pentru toți marii noștri cărturari din acea epocă, obiectul unei preocupări de seamă. El își spune cuvîntul în legătură cu aproape fiecare dintre mijloacele existente în dezvoltarea vocabularului: adoptarea de neologisme, calcurile, polisemia, învierea unor termeni arhaici, creațiile proprii.

El susține că limbile din care să se împrumute termeni noi să fie cu precădere latina și italiana, din cauză că limba romînă însăși este o limbă romanică: *Țesătura limbei noastre — pare-mi-să și dreptul cuvînt cere ca să imităm 1. pe latina și 2. pe italiana*⁴. Printr-un citat semnificativ din Heliade, ale cărui idei mărturisește că și le-a însușit și le-a aplicat, stăruie în convingerea că neologismele trebuie împrumutate *de acolo de unde este toată limba noastră sau de la surorile noastre*⁵. El consideră împrumuturile de neologisme sau formarea lor în interiorul limbii ca un fapt firesc în epoca respectivă, pentru că *fiecare limbă, cînd a început a se cultiva a avut trebuință de numiri nouă, pe care sau și le-a făcut de sine, sau s-a împrumutat de acolo de unde a văzut că este izvorul științelor ș-al meșteșugurilor*⁶.

¹ « Săptămîna », 8 și 22 august 1853.

² Publicată în parte în « Convorbiri literare », 1869, an. III, p. 98.

³ « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1843, p. 181.

⁴ Scrisoare către Heliade, în « Muzeul național », 1836, p. 141—142.

⁵ Prefața la ed. I a traducerii *Melodramei în trei zile, Treizeci de ani sau Viața unui jucător de cărți*, Iași, 1835.

⁶ Prefața la ed. I a traducerii *Melodramei în trei zile, Treizeci de ani sau Viața unui jucător de cărți*, Iași, 1835.

Negruzzi susține părerea de a se împrumuta neologisme numai în cazurile în care lipsesc în limbă termenii corespunzători și numai pe acelea preferate și de alți literați: *Și zicerile ce se vor socoti străine ce le-a întrebuițat în traducerea sa sînt acelea de care limba romînească pîn-acum era lipsită, care s-au primit de clasice de o societate de bărbați literați ce au lucrat și neîncetat se ostenesec pentru cultura limbei*¹.

El socotește inutilă folosirea neologismelor care nu exprimă noțiuni sau idei noi și pentru care limba posedă elemente corespunzătoare: *De ce să zicem « delicios, ruină, torent, sacru etc. », în vreme ce avem chiar zicerile noastre: « desfătător, năruire, șiroi, sfîntîț? »*². Acestor neologisme le preferă Negruzzi termenii folosiți în graiul oamenilor de la țară și în textele vechi bisericești, cu atît mai mult cu cît acești termeni sînt bogați în derivate, deci bine instalați în limbă: *Mărturisim că nu ne putem deprinde să zicem speranță, ci nădejde, pentru că și David zice: « Nădăjduiește suflate al meu spre Domnul », nici glorie, ci slavă, pentru că din slavă s-au făcut slăvit și slăvește, și dacă am scrie glorios și glorifică, bunii noștri săteni nu ne-ar înțelege*³. Subliniem aici principiile pe care le susținea Negruzzi, nu exemplele de neologisme citate, care au rămas în limbă, cu toate că el cerea înlăturarea lor.

Teoretic, e împotriva calcurilor semantice, deși, practic, în opera sa beletristică, recurge adesea la acest procedeu de îmbogățire a vocabularului: *Zicerile abătut (abattu), umilit (humilié) și alte cîteva care nu-mi vin în minte, le-ați botezat, săracele cum v-au plesnit în cap. Prin abătut, înțelegeți ceea ce francezul zice prin écarté, prin umilit, plecat (humble)*⁴.

Negruzzi recomandă, împotriva spiritelor înapoiate ale vremii, adaptarea cuvintelor la sistemul de pronunțare al limbii noastre, combătînd întrebuițarea acestora în forma din limba de origine. Neologismul necesar trebuie preferat, cu înfățișare romînească, cuvintelor grecești, turcești și slavone intrate mai demult în limbă pe cale cărturărească și a căror folosire e tot mai rară. El acceptă traducerea termenilor străini prin termeni romînești existenți sau creați în acest scop cu mijloace derivative interne sau proprii limbii străine din care se face împrumutul: *D-om scrie simțiment (care, fiindcă derază de la « simte », « simțire » astfel trebuie să se zică) nu-l înțelege. El s-a deprins a zice « santiment », fără rimă și rezon. Asemenea și « correspundere, vâl, prevedere, rezicare » și altele (care, romînuindu-se, a trebuit să ia și formă romînească). El s-a învățat a le cuvînta: « corespondenție (ital.), voal (franț.), pronie (gr.) și poftorire (slav.)*⁵.

Lui Heliade îi impută tendința, dăunătoare limbii, de a nu adapta termenii împrumutați la sistemul de pronunțare al limbii noastre: *Pentru ce vreți să-l italieniți pre romîn, a căruia limbă (precum d-ta însuși zici) trebuie să s-arate în*

¹ Precuvîntarea la traducerea piesei *Maria Tudor* a lui Victor Hugo, 1837.

² *Scrisoare către Heliade*, în « Muzeul național », 1836, p. 141—142.

³ *Înștiințare* (articolul I rogram), « Săptămîna », 9 mai 1853.

⁴ *Despre limba romînească; iniția scrisoare*, în « *Propășirea* », 1844, p. 4.

⁵ *Scrisoare către Heliade*, în « Muzeul național », 1836, p. 141.

*haine românești? Care-i românul acela, care știind orice altă limbă afară de italiana, poate înțelege că șena este scena și Șipion, Știpion?*¹. Între rostirea heliadistă de tipul *șenă*, *Șipion* și cea adoptată de moldoveni *ștenă*, *Știpion*, ultima considerată firească alături de *proșes*, *țivilizat* etc., Negruzzi alege, în concluzie, rostirea intermediară: « *scenă* », « *Scipion* », care s-a impus în limbă.

Tot în legătură cu adaptarea neologismelor, constată și altă inconsecvență la Heliade: *Dv. ziceți și dați bune rezoane că trebuie a se zice general, geografie ș. a. . . și apoi iar Dv. ziceți reghistru, logică, ghiaur ș. a., iar nu logică, giaur, registru*². Rezultă de aci că Negruzzi era pentru rostirea cu « gi ». El nu acceptă nici rostirea « *object* », « *project* », propusă de Heliade, nici pe cea adoptată de unii cărturari moldoveni și ardeleni « *obiect* », « *proiect* », ci, pornind de la specificul graiului moldovenesc, recomandă formele cu *gi*: *obget*, *proget*, corespunzător lui *j* din cele propuse de munteni.

Procesul dezvoltării limbii literare și mai ales cel al formării stilului beletristic al acesteia, fixat în anumite norme gramaticale și lexicale, pune, la mijlocul secolului trecut, o mulțime de probleme. De aceea, era și firesc ca din această frământare, care a stăruit în cultura românească aproape un secol, să se nască, în afara curentului realist de dezvoltare a limbii literare, susținut de marea majoritate a cărturarilor noștri, multe alte încercări de orientare greșită a limbii literare. Prin vederile pe care le are ca interesat de toate problemele mari pe care le pune dezvoltarea limbii literare, Negruzzi se arată a fi un om înaintat.

Împotriva latiniștilor începe atacul în urma unui articol semnat de N. M. din Sibiu în « Foaie pentru minte, inimă și literatură »³, care se referea la corespondența, reprodușă în « Foaia literară »⁴, dintre Heliade și Negruzzi privitoare la diferite probleme de limbă. Semnatarul articolului, socotind că neologismele latinești trebuie supuse aceluiași prefaceri fonetice pe care le-au suferit elementele vechi moștenite din latină, susține că *după firea limbii noastre ar trebui să scriem: proiept sau preiept, oiept (= obiect), suiept (= subiect)*, la care adaugă: *Pare că cu mult mai bine s-ar zice românește în loc de projectum, preieptat și preieptare, preieptătură, numai asta e prea lungă*. Din convingeri pur latiniste, N. M. recomandă ca acele neologisme care nu se pot adapta repede la sistemul limbii române să rămână în forma latinească până la alte timpuri. *Așa dar. . . să se zică: proiect, obiect, subiect, adiectiv ș. c.* În scrisoarea de răspuns⁵ adresată redacției, Negruzzi înclină să adopte propunerea de a se pronunța ca în latinește: *proiect, subiect; dar pretinzînd să zicem preieptare, ne face a crede sau că glumește sau că vrea a-și bate joc de toți românii. De aceea îl pocui încredința că moldo-valahii în vecii vecilor nu vor adopta această preieptătură a d. sale*. Dintre propunerile aceluiași latinist

¹ Scrisoare către Heliade, în « Muzeul național », 1836, p. 141.

² Ibidem.

³ Idem, 1839, nr. 14 și 15.

⁴ Idem, 1839, nr. 10, 11, 12 și 19.

⁵ « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 1838, nr. 22.

el respinge pe aceea de a se rosti și scrie *su* în loc de *sub* (prepoz.) și de a se înlocui *pro* cu *pre* în cuvinte ca: *programă, prolog* etc.: *Vom urma a zice tot propuii, programă, prolog, iar nu prepuu, pregramă, prelog ș.c.l.*

Negruzzi arată, în obișnuitul său ton ironic, că toate încercările reformatoare ale latiniştilor sînt împotriva spiritului limbii populare: *Măndăciune este un foarte frumos cuvînt ; cînd îl rostești ese subțirel printre buze, încîtu-ți e mai mare dragul. Atîta numai că bade vornicul Miron nici cum nu vrea să zică că au primit măndăciune dela Onorabila administrație, ci că au luat poruncă de la cinstita Isprăvnicie. Nu pot, domnule, ne zicea el, vorbi cu bibide. Eu zic cînte iar nu onor, măcar c-acum vād numai onor iar nu cînte*¹.

În 1862, cînd pumnismul, variantă a latinismului, venea să întărească curentul antiștiințific, Negruzzi afirmă răspicat: *Nu ne putem învoi cu ciune și cu iune. . . Asemenea chiar sub amenințare de a fi numărați între ignoranți și ruginiți, nu vom zice: apt, aptiv, respekt, carapter etc., în loc de act, activ, respect, caracter, căci dacă am zice aceasta am fi siliți să zicem și năciune în loc de nație și cine mai știe cîte altele*².

În legătură cu slavonismele, a căror eliminare din limbă o cereau cu insistență cărturarii latinști, Negruzzi manifestă idei înaintate, deși, uneori, răzbat în gîndirea sa influențe din partea curentelor lingvistice antiștiințifice. Articolul « Slavonismele »³ arată clar poziția autorului în această problemă. Cu toate că îl stăpînește puțin mîndria originii romane, socotind elementele străine ca un fel de *bătătură groasă și nodoroasă* în urzeala latină a limbii, totuși Negruzzi înțelege just faptul că în epoca în care a avut loc influențarea limbii romîne de către limbile popoarelor migratorii, procesul formării limbii noastre nu era încă desăvîrșit: *Cînd neamurile barbare au inundat România ca un răpide șiroi, găsind pînza limbei urzită, luau suveica și prin dreptul celui mai tare, aruncau unde și unde cîte un fir de bătaură a lor groasă și nodoroasă. Astfel se țesu limba noastră.* El remarcă, pornind de la cîteva fraze dintr-un text cronicăresc vechi, că slavonismele s-au impus în limbă datorită contactului nemijlocit dintre romîni și slavi, că au intrat o dată cu realitățile sociale și istorice noi, că au pătruns în țesătura limbii. Cuvinte ca: *năvălind, noroadele, (au) năpădit, clevetiri, zavistiea, greșalele, (au) slăbit, vrăjmașii, răpindu-le* (s.c !), *silă, iscodeau, vinovății, (ii) munceau, cazne, obide, robia*, pe care le subliniază în textul citat, exprimă realități atît de puternice, încît eliminarea lor este imposibilă: *cum să le lepădăm acum? și de am și voi, oare putea-vom?*

Procedînd la o « *ochire retrospectivă* » asupra culturii romînești, Negruzzi constată că, în timpul stăpînirii fanariote, nevoile culturale ale clasei dominante din țările noastre sînt satisfăcute în limba greacă, încît opera de dezvoltare a limbii literare romîne începută de scriitorii bisericești și de cronicari este părăsită.

¹ Înștiințare, în « Săptămîna », 9 mai 1853.

² « Moldova », 1862, p. 75.

³ « Foaie pentru minte, inimă și literatură », 16 noiembrie 1841.

Față de jargonul grecesc al boierimii noastre de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, Negruzzi are o atitudine ostilă, în 1862, deci într-o vreme cînd maniile latiniste, italianiste și franțuziste erau la modă; invectiva lui este îndreptată astfel, indirect, împotriva oricărui jargon: *Nu mai era acum limba lui Dositeu și a lui Cantemir, nici a cărților bisericești; era un gerg hibrid, amestecat cu ziceri turco-grece etc. Atunci era de bon ton a vorbi numai grecește sau o romîneasă pestrițată. Damele noastre începură a nu putea pronunța pe ș, pe c, pe g (ci, gi — G. B.). Ele ziceau moxicule, nu stii că nu se sede zos dinaintea Dudușelor? Așadar, limba moștenită de la străbuni se cîrpiea cu feluri de peticării eterogene și eram în risc a pierde ceea ce aveam mai scump: limba*¹.

Negruzzi e contemporanul creării unei literaturi în jargon, înțeleasă și încurajată numai de spiritele cosmopolite: *Nu înțelegi tu, îi scrie lui Alecsandri în 1855², că noi, ruginele care scriem ca să fim înțeleși, nu suntem oameni de progres? Astăzi cînd e de bun gust a întrebuița un jargon neauzit, cine să ne citească?*

Ideea părăsirii elementelor turcești, grecești, slavone, care nu mai corespundeau nevoilor culturale ale epocii sau care nu se adaptaseră la sistemul limbii, a fost într-atît exagerată, încît se încerca și abandonarea elementelor nelatine care făceau parte din fondul vechi, popular, al lexicului, suplinindu-se aceasta prin împrumuturi de-a valma din limbile latină, franceză, italiană. Negruzzi condamnă această orientare aberantă a limbii literare: *Și apoi deodată ne pomenirăm inundați de o mulțime de scrieri; și ce scrieri? Traduceri de romanțuri rele, în care traducătorii cădeau dintr-un exces în altul; căci în adevăr lipsiră zicerile turco-greco-slave dar se introduseră cele latino-franco-italiene. Ne trezirăm cu poezii de felul acesta: Charmantă damicelă / Cu ochi ca de gazelă / Te-am o columbelă / Divină și mult belă... etc.*³.

Față de jargoanele burgheziei și moșierimii cosmopolite, de la mijlocul secolului al XIX-lea, Negruzzi își exprimă părerile punîndu-le pe seama țăranilor simpli sau a altor personaje din lucrările sale literare publicate în revista « Săptămîna » (Iași, 1853). *Dacă n-a învățat franțuzește și latinește, nu înțelege romîneasca de astăzi*, spune un țăran care vrea să-și instruiască fiul într-o școală « nouă » la Iași. *Acum trebui să știi multe limbi ca să înțelegem pre a noastră*⁴. O constatare asemănătoare este pusă și pe seama unchiașului din « Păcală și Tîndală »⁵: *Voi vă ziceți romîni — se adresează boierilor — ș-apoi vorbiți o limbă pre care eu n-o înțeleg*. Prin gura bătrînului iepure al lui Donici⁶ este satirizată burghezia parvenită, a cărei mentalitate se reflectă și în limbă: *Acum vezi șoldani republicani, căței politici, măgari procopsiți care vorbesc numai franțuzește sau o romîneasă din care nu-nțeleg o buche*.

¹ « Moldova », 1862, p. 75 și « Lumina », 1863, p. 11, 55.

² « Romînia literară », 1855, p. 132.

³ « Moldova », 1862, p. 75.

⁴ « Săptămîna », Iași, 1853, p. 57.

⁵ Idem, p. 105.

⁶ Idem, p. 154.

În articolul « Despre limba românească; întâia scrisoare »¹, Negruzzi condamnă atît pe cărturarii care, rezervați față de neologisme, considerau limba învechită bisericească nu ca un model de urmat pentru crearea unității limbii literare contemporane, ci ca un izvor de îmbogățire continuă a lexicului acesteia — fără să-și dea seama că astfel siluiesc limba cu elemente necorespunzătoare, — cît și pe cei care, dimpotrivă, ignorînd specificul limbii, făceau abuz de împrumuturi și de creații proprii. Toți aceștia, *întrebuîntînd ziceri culese din vechii scriitori, pe care voiește cu de-a sila a le reînvia, dînd unora înțelesuri ce poate au avut întîi, în sfîrșit, fabricînd de la sine ziceri, și vrute și nevrute*², orientau greșit dezvoltarea limbii literare.

Negruzzi înțelege că o contribuție considerabilă la îmbogățirea limbii literare o pot aduce numai scriitorii mari: *căci nu e dat tuturor a crea ziceri și a băga scalpul în biata limbă, pentru a o struji cum li se pare; că nu sînt toți creatori, ci croitori, și croitori răi.*

Lupta împotriva « fabricanților de sisteme » a dus-o Negruzzi nu numai prin articole strict teoretice, ci și prin lucrări cu caracter beletristic. « Muza de la Burdujani », tipărită la Iași în 1857, este o farsă scrisă cu scopul de a satiriza încercările aberante de reformare a limbii. Această farsă constituie o elocventă manifestare publică a atitudinii ostile a lui Negruzzi față de latiniști, italieniști, franțuziști etc. Ea este însoțită de o notă a autorului în care se explică scopul adevărat pentru care a fost scrisă piesa: *Noi am fost zis . . . că sînt mulți care schingiuesc și sfîșie frumoasa noastră limbă și în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi. Asta ne-a îndemnat a compune această mică comedie, crezînd că facem un bine arătînd ridicolul unor asemenea neologiști. Publicul ne-a înțeles și ne-a răspuns prin aplauzele sale . . .* Pentru ilustrare, reproducem un scurt fragment din scena a IV-a: **Cucoana Caliopi** (cîntînd): *Azi cu o petițiune | M-adresaîu către Amor | Și-l rugaîu cu-ncordăciune | Să astîmpere-al meu dor | De-a mea tristă pusăciune | Te îndură, zeu de foc! | De nu vrei protestăciune | Să întind în orice loc | Azi am compus versurile aceste. Cum îți par Stănică? Stănică — Frumos, cuconiță, tare frumos. Cam mult ciune și tăciune. Caliopi — Taci, nătărăule, dacă nu conprinzi limba cea frumoasă. În limba cucoanei Caliopi apar nenumărate latinisme, grecisme, franțuzisme: *neinvigibilă, atășăciune, (se) servîrîsarîsește (de expresiuni mai alese), (vorbe) inconvenante și insuferibile, (mă) comprometezi, anonsează* etc.*

Cuvintele lui Negruzzi: *E de jeliț însă că toți aceștii trăgînd fiecare la sine sfîșie haina bieteii limbi*, din articolul « Slavonismele » (1841), sînt adevărate pentru toți cei care, prin diverse sisteme lingvistice, artificializau limba literară, rupînd-o de limba întregului popor.

¹ « Propășirea », Iași, 1844, nr. 1.

² Idem.

Aderînd cu convingere la cele mai de seamă păreri ale lui Ion Heliade Rădulescu, Negruzzi împărtăşeşte ideea formării unei limbi literare unice pentru toate provinciile româneşti, după modelul limbii textelor vechi. *Patriotismul local* — subliniază Gh. Bulgăr — *a cedat luptei pentru unitatea limbii, acţiune în care urmau să se angajeze, în primele locuri, scriitorii . . . Negruzzi a mers hotărît pe drumul unificării limbii fără a ţine seama de prejudecăţile existente în materie de literatură şi limbă scrisă*¹. În consecinţă, îşi însuşeşte recomandările de ordin gramatical şi lexical ale lui Heliade, ca realităţi ale graiului muntelesc, care stă la baza limbii literare vechi. *Cuvîntul pentru ce am urmat regulele literaţilor munteni este că ele ni s-au părut potrivite pe tipul limbei, mai înţelese şi mai româneşti. . . De am zis a în loc de au, este că am voit a deosebi singularul din plural, precum aceasta se vede în toate limbile ce au o gramatică! De zic e şi nu fi, este iarăşi ca să nu amestec verbul cu articolul*². De asemenea acceptă, la propunerea lui Heliade, desinenţa *-e* pentru *-uri* a pluralului unor neologisme de gen neutru (*regulamentele*), sufixul *-ez* pentru *-esc* la unele verbe noi (*recomandez*), înlăturarea sufixului verbal grecesc *-(ar)isi*, *-(ir)isi*, ataşat unor verbe intrate recent din limbile romanice (*recomandez*, în loc de *recomandirisesec*). Tot în sensul unificării limbii, aşa cum o preconiza Heliade, Negruzzi susţine ideea folosirii adjectivelor sau substantivelor de provenienţă gerunzială (*murîndul*), în dauna celor derivate cu *-tor* (*muritorul*). Elementele de grai moldovenesc, ca de pildă palatalizarea labialei *f* (*her herbinte*), căreia Negruzzi îi atribuie o origine străveche, comună limbilor spaniolă şi romînă, trebuie evitate, după părerea lui, justă, din limba literară unică³.

O cauză a faptului că în limba literară modernă s-au produs o serie de inovaţii neconforme cu caracterul ei o constituiau, potrivit concepţiei lui Negruzzi, îndepărtarea scriitorilor de la limba bisericească şi cea populară şi lipsa unei gramatici ştiinţifice: *Dacă limba (literară, G. B.) ar fi rămas precum se vede în cărţile vechi şi se aude în gura poporului, şi vreun om înzestrat cu o ştiinţă sistematică a limbilor rude s-ar fi apucat a o aduna şi a o așeza precum cer tipul şi originea ei, negreşit că am fi scăpat de toate aceste pleonasmе, fiorituri şi cacofonii*⁴.

Pentru uniformizarea limbii literare, Negruzzi simţea nevoia, ca şi alţi cărturari ai timpului, a unui dicţionar care să servească scriitorilor din toate regiunile româneşti. În legătură cu acest dicţionar, care să fie şi dialectal, el îi scria lui Heliade următoarele: *Numai un dicşioner pe care sînt încredinţat că Dv. nu l-aţi lăsat în uitare — poate sluji de pravilă nu numai romînului din Moldova şi Ţara Romînească, ci şi celui din Basarabia, Bucovina şi Transilvania şi regulînd*

¹ Gh. Bulgăr, *lucr. cit.*, p. 52.

² « *Albina romînească* », Iaşi, 1839, nr. 59; articolul e adresat redactorului revistei, Gh. Asachi, ca răspuns la articolul lui G. Săulescu, care îl învinuia pe Negruzzi de tendinţa de a-şi munteniza limba.

³ *Despre limba romînească; scrisoarea a treia*, în « *Propăşirea* », Iaşi, 1844, nr. 39.

⁴ *Despre limba romînească; întîia scrisoare*, în « *Propăşirea* », Iaşi, 1844, p. 4.

limba, poate învoi și duhurile. În el n-ar trebui să se uite zicerile care la noi se numesc într-un fel, d. p. cușciug (secriiu), gîde (calău), cioc (plisc) ¹.

Pe lingă susținerea pur teoretică a idcilor privitoare la formarea limbii literare unice, Negruzzi a încercat și aplicarea lor practică, în lucrările beletristice, reușind, uneori, în așa măsură, încît a atras atenția contemporanilor. Iată, de pildă, în ce constă, după Heliade, care se referă la traducerea piesei «Maria Tudor» a lui V. Hugo, încercarea fericită a lui Negruzzi de a uniformiza limba literară: *Domnia ta urmînd pe tipul limbei noastre bisericești adoptate de toți românii de obște, încît pentru aceea ce se atinge de ideile cele nouă și de stilul lui Hugo ți-ai ales vorbele, frazele și tipul de a te exprima și din Țara Romînească și din Moldova, și ai făcut un amestec fericit prin care ai putut cu atîta justeță și înneverire să arăți romînilor pe autorul ei* ².

★

În lumina acestor constatări, se impun cîteva concluzii.

Ca oricare mare cărturar din secolul al XIX-lea, Negruzzi intervine în rezolvarea multora dintre problemele limbii literare. Împărtășește ideile sănătoase ale lui Ion Heliade Rădulescu, combătîndu-le însă, în parte, pe cele aberante și susține, în general, o ortografie fonetică, pornind, uneori, de la realitățile graiului vorbit în Moldova. În alte cazuri însă, Negruzzi este influențat de etimologiști și latiniști. Militează pentru înlocuirea radicală a alfabetului chirilic cu cel latin. În problema îmbogățirii limbii literare, vederile lui înaintate îl încadrează în curentul realist-popular. El apără ideea dezvoltării limbii literare pe baza celei populare. Cere ca neologismele să fie împrumutate numai în cazurile necesare din limbile latină și italiană. Negruzzi nu recomandă calcurile semantice, ci numai pe cele lexicale, adică traducerea termenului străin printr-unul românesc existent sau format ad-hoc cu mijloace interne ori împrumutate. Combate exagerările latiniste, heliadiste, jargoanele burghezo-moșierimii.

Marii scriitori sînt, potrivit concepției lui Negruzzi, adevărații creatori ai limbii literare. El militează pentru unificarea limbii literare, după modelul celei bisericești. La recomandarea lui Heliade, Negruzzi procedează la muntenizarea limbii lucrărilor sale artistice. Își exprimă dorința de a se alcătui o gramatică și un dicționar pentru stabilirea normelor limbii literare unice.

Multe dintre aceste idei înaintate nu aparțin dintru început lui Negruzzi; ele circulau în epocă, susținute de aproape toți cărturarii mari ai vremii. Unele aparțin lui Heliade Rădulescu, altele, cărturarilor de dinaintea acestuia. La jumătatea secolului al XIX-lea însă, aceste idei capătă amploare și încep să fie transpuse în practică. Însușite, propagate și aplicate de Costache Negruzzi, ele constituie un ajutor în munca de interpretare științifică a faptelor de limbă și stil din opera acestui mare scriitor.

¹ *Scrisoare către Heliade*, în «Muzeul național», 1836, p. 141—142.

² Despre felul cum a înlocuit cu muntenisme unele fapte moldovenesti, populare sau arhaice în limba textelor sale literare din volumul *Păcatele tinerețelor* (1857) — observație judicioasă făcută de P. V. Haneș (*Dezvoltarea limbii literare romîne din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 183—185) — vom vorbi pe larg cînd vom examina îndeaproape limba și stilul operei lui Negruzzi.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

CU PRIVIRE LA «DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE» ȘI LA FONDUL PRINCIPAL DE CUVINTE AL LIMBII ROMÎNE ¹

DE

ACAD. LOTAR RĂDĂCEANU

Întocmirea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » este rezultatul unei munci științifice asidue și bogate care merită, fără doar și poate, recunoștință și apreciere pozitivă. În discuțiile de pînă acum, s-au scos la iveală unele lipsuri sau greșeli. N-ar fi greu a mai găsi și altele, de pildă în ceea ce privește regionalismele, arhaismele și termenii de strictă specialitate care se mai găsesc în dicționar, deși — potrivit criteriilor arătate în prefață — trebuiau excluse. Dar nu în aceste lipsuri și greșeli, inerente într-o măsură sau alta oricărei lucrări lexicografice, constă — după părerea mea — problema de căpetenie. Socotesc că trebuie examinat înainte de toate dacă, și în ce măsură, punctul de vedere principal de la care au pornit autorii este just sau nu. Și tocmai aci am credința că se găsește greșeala de căpetenie, greșeala principală, a dicționarului.

Intenția autorilor de a se orienta după știința lexicografică sovietică izvoarăse desigur din considerațiuni absolut juste. Știința sovietică, știința care a atins cel mai înalt grad de perfecțiune în aplicarea creatoare a principiilor marxist-leniniste la variatele probleme ale lingvisticii, ne oferă — mai ales după apariția lucrării clasice a lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii » — cea mai sigură bază de orientare pentru cercetarea problemelor specifice pe care ni le pune structura și dezvoltarea limbii romîne. Autorii dicționarului nu s-au

¹ Aceste texte au rămas în manuscrisele regretatului acad. Lotar Rădăceanu ca o schiță a unor studii pe care avea intenția să le consacre dicționarului și problemei fondului principal de cuvinte al limbii romîne.

Ca un omagiu postum publicăm aceste texte în forma în care le-a lăsat autorul, ele conținînd observații critice, utile pentru munca lexicografică.

orientat însă după știința sovietică, n-au aplicat în același spirit principiile care stau la baza acesteia și care au fost aplicate în cercetarea limbii ruse și a altor limbi ale popoarelor sovietice; ei s-au mărginit la procedee de imitare mecanică, care desigur nu au putut da rezultate științifice comparabile cu acele atinse de savanții sovietici prin aplicarea creatoare a marxism-leninismului. « Aceste dicționare », spune Cuvîntul înainte, « ne-au servit ca model și sprijin pentru munca noastră lexicografică, atît în ceea ce privește concepția cît și normele tehnice de lucru ».

Dar, pentru motive pe care nu pot nici să le bănuiesc, concepția care a condus pe autorii dicționarului rus n-a fost aplicată problemelor speciale ale formării și dezvoltării limbii literare romîne, ci aceste probleme au fost lăsate aproape complet la o parte și s-a lucrat pe baza ipotezei că ele ar fi identice cu acele ale limbii literare ruse.

Aceste procedee de imitare mecanică înlocuiesc la noi prea adesea aplicarea creatoare, adică aplicarea principiilor generale juste ale științei marxist-leniniste sovietice la realitatea romînească și la problemele specifice pe care aceasta le pune cercetătorilor. Din Moscova se pot importa pălării foarte bune și frumoase, dar de multe ori se constată că ele sînt prea mari pentru capetele noastre a căror dezvoltare n-a ajuns încă la nivelul sovietic, sau că ele nu ni se potrivesc din altă cauză, de pildă, pentru că, capetele noastre au oarecare caractere proprii numai lor. Așa s-a întîmplat și cu dicționarul limbii romîne contemporane. Am ajunge prea departe dacă am încerca aci să formulăm deosebirile esențiale între limba rusă în general și dezvoltarea limbii literare ruse contemporane și limba romînă și dezvoltarea limbii literare contemporane romîne. Dar una din aceste deosebiri este atît de bătaoare la ochi, încît este de mirat că a putut să scape atenției unui întreg colectiv de lingviști. Această deosebire constă în faptul că limba rusă este, prin întreg lexicul și întreaga ei structură gramaticală, o limbă monogenă, aș spune monolitică, formată aproape exclusiv din elemente dezvoltate direct din slava veche, pe cînd limba romînă este — dimpotrivă — mai ales în ceea ce privește lexicul și într-o măsură mai mică, dar poate care, totuși, nu se poate trece cu vederea, o limbă eterogenă în al cărei lexic și fond principal de cuvinte au intrat, de la origine, pe lîngă elementele vechi, despre care trebuie să presupunem că au proveniență aproape exclusiv din limba latină, elemente foarte numeroase de origine slavă.

Este adevărat, atunci cînd limba ipotetică străromînă s-a încrucișat cu limba slavă, caracterul ei romanic nu a fost atins, după cum încrucișarea limbii engleze cu cea franceză în sec. al XI-lea nu a alterat caracterul germanic al acesteia. Dar încrucișările între limbi, frecvente în istorie, nu au întotdeauna aceleași proporții și aceleași rezultate în ceea ce privește lexicul. Stalin arată că și limba rusă s-a încrucișat în cursul dezvoltării istorice cu limbile mai multor popoare, dar a ieșit totdeauna învingătoare, ba s-a și îmbogățit și întărit pe seama vocabulelor celorlalte limbi. Deci au avut loc lupte între limba rusă și celelalte

limbi, lupte din care limba rusă a ieșit învingătoare. Dar biruința în lupta dintre limbi, ca în orice luptă, se poate obține cu multe pierderi, dar și cu pierderi atât de mici, încât abia sînt resimțite de învingător. Tocmai în această din urmă situație se află limba rusă. Biruința ei asupra limbilor cu care s-a încrucișat a fost atât de covârșitoare, încât a rămas, în ceea ce privește lexicul ei, monogenă slavă, doar împestrită cu cuvinte germane, franceze, engleze și altele. *Limba rusă este deci o limbă cu un vocabular în fond monogen, slavo-rus.*

Nu același lucru se poate spune despre limba română. Ea apare de la început în istorie cu un vocabular mixt romanico-slav. Elementele provenite din limba latină sau prin mijlocirea ei apar în lexic cu aceeași importanță ca cele provenite din limba veche slavă. Acest fond de bază al vocabularului: elementele latine și cele slave vechi, este doar *împestrit* cu cuvinte albaneze, maghiare, turcești, neoslave ș.a. Aceste cuvinte nu pot fi considerate elemente de bază ale lexicului, ci sînt în mod vădit elemente secundare, atât din punct de vedere calitativ cît și din acela al importanței lor din punctul de vedere al scopului principal al limbii: acela de a servi ca mijloc de comunicare între membrii societății. Dacă din limba rusă ar dispărea toate elementele de origine străină, exceptînd bineînțeles termenii tehnici de specialitate, ea ar fi desigur stînjenită în unele privinți ca mijloc de comunicare, dar nu ar primi o lovitură de moarte care i-ar răpi în întregime posibilitatea de a mai servi ca un astfel de mijloc. Ștergeți însă din limba română cuvintele de origine nelatină sau măcar numai cele de origine slavă, și veți vedea ușor că limba română s-ar găsi nu numai stînjenită în exercitarea funcției sale de mijloc de comunicare, dar ar fi aproape paralizată în numeroase domenii esențiale ale vieții, ar sărăci complet, n-ar putea să exprime decît relațiuni dintre cele mai primitive, aproape că nu ar mai fi limbă, pentru că nu ar mai putea servi cu succes în lupta cu forțele naturii, în lupta pentru producerea bunurilor materiale necesare. Limba română este deci, spre deosebire de limba rusă, o limbă cu un vocabular eterogen latino-slav.

Aceasta se referă, bineînțeles, la starea limbii romîne, respectiv ruse, ca limbi ale întregului popor, ca limbi în ajunul, respectiv la începutul formării limbii literare contemporane, adică înainte ca elemente ale acesteia să poată influența și îmbogăți limba comună a întregului popor.

Deosebirea mai sus formulată între lexicul limbii ruse și cel al limbii romîne nu este desigur o deosebire calitativă. Dar ea este destul de importantă din punct de vedere cantitativ pentru a crea, pentru fiecare din aceste limbi, probleme specifice atât în ce privește lexicul, cît și, implicit, știința lexicografică. Ea nu este, dealtfel, întâmplătoare, ci rezultă în chip firesc din anumite particularități structurale ale limbilor rusă și romînă, în domeniul lexicului în general, dar mai ales în acela al compoziției și derivării de cuvinte.

Nu numai că lexicul preluat de limba rusă din vechea slavă este mult mai mare decît cel preluat și păstrat de limba romînă din cea latină și apoi din slava veche, dar și posibilitățile de formare de cuvinte noi prin compunere și derivație

mult mai mari decât în limba romină, unde această posibilitate este foarte redusă. Compunerii de cuvinte noi se pot face în românește doar cu ajutorul câtorva prefixe și sufixe rămase vii, fapt care a determinat mulțimea de prefixe și sufixe împrumutate din limbile slavă, maghiară, turcă și apoi din limbile neofranceze. Numărul derivațiilor posibile în limba romină este de asemenea redus prin numărul relativ mic de sufixe vii. Compunerile din substantive sînt toate din limba slavă sau germană. Iată cauza lingvistică — căci desigur că aci au jucat un rol și alți factori — care explică deosebirea atît de bătătoare la ochi între lexicul rus și cel român și care face ca în fața lingvisticii romine să se pună o serie de probleme privind lexicul, care sînt necunoscute sau de infimă importanță în lingvistica rusă.

Într-adevăr, din cauza sărăciei relative a vocabularului român și a slabei posibilități de derivație ale limbii romine, lupta ce se dă în toate cazurile de încrucișări cu alte limbi este deosebit de grea, puterea de rezistență a limbii romine și mai slabă decât a altor limbi. Totuși în condiții mai favorabile de dezvoltare, limba romină ar fi putut, cu toată structura nefavorabilă îmbogățirii lexicului din propriile mijloace, să aibă o altă dezvoltare, să pună la contribuție în mult mai largă măsură forțele ei creatoare proprii, să învingă cu mai puține jertfe în lupta cu limbile cu care s-a încrucișat. Au intervenit însă aci, în tot lungul istoriei, o serie de situații speciale care au frînat creația de cuvinte noi din propriul ei material lexical. Aceste situații au constatat în faptul că tocmai încrucișările hotărîtoare ale limbii romine cu alte limbi s-au produs în condiții istorice care au găsit poporul român mai înapoiat, pe treapta dezvoltării sociale, decât popoarele cu ale căror limbi a avut loc încrucișarea, l-au găsit fie supus, fie dependent din punct de vedere economic, social și politic, l-au găsit deci, tocmai din punctele de vedere hotărîtoare pentru dezvoltarea limbii, mai slab, atît cantitativ cît și calitativ, decât popoarele cu care a venit în contact mai strîns.

Aceasta se poate spune chiar despre prima încrucișare importantă: aceea cu limba slavă veche, și care, științificește vorbind, abia a creat limba romină cunoscută nouă, cu toate că despre condițiile istorice în care s-a produs această încrucișare nu avem nici un fel de mărturii directe. Nu cunoaștem organizarea socială și cultura materială a populației romanice străromine, mai bine zis preromine, care a venit în contact cu triburile slave, s-a amestecat cu ele și a făcut din limba acestora o serie numeroasă de împrumuturi, nu numai în domeniul lexical. Putem doar să formulăm ipoteze mai mult sau mai puțin plauzibile, care pot să aibă interes științific, dar care, în problema ce ne preocupă aci, nu ne pot întru nimic ajuta, pentru că nu pot porni în fond decît tot de la materialul lingvistic cunoscut, adică tocmai acela care ar trebui explicat, și care, chiar fără nici o ipoteză directă privitor la starea socială, economică și politică a romînilor înainte de venirea slavilor spre sud, ne arată lămurit superioritatea acestora pe scara evoluției istorice. Faptul că toată terminologia romină privitoare la organizarea socială și de stat, la dreptul funciar, în mare parte și la tehnica agricolă, este de origine slavă, ne dovedește că elementul politic și

social dominant era slav și că tehnica slavă era superioară celei române. Prestigiul mare a ceea ce s-ar putea numi «modul de viață slavă» se învederează cu deosebire în faptul că cuvinte ca *dragoste* și *iubire* au luat locul vechilor cuvinte de proveniență latină care, fără îndoială, au existat, și că pînă și cuvintele pentru genitalii au fost preluate din limba slavă.

Pe baza unei asemănătoare superiorități sociale, politice și culturale a popoarelor respective, și limbile maghiară, turcă și neogreacă s-au încrucișat cu limba română, deși aci proporțiile încrucișărilor, cu alte cuvinte, contactul viu între popoare, a fost după toate indiciile cantitativ mult mai redus.

O a doua încrucișare masivă a limbii române cu alte limbi a avut loc începînd tocmai cu perioadă în care dicționarul fixează începutul și al limbii române literare contemporane: încrucișarea cu limbile moderne vest-europene, în special cu cea franceză. Și această încrucișare a avut loc în condițiile unei vădite inferiorități a poporului român. Acesta abia ieșea din orînduirea feudală și a trăit ceea ce mai tîrziu s-a numit «invazia europeană», adică încadrarea lui rapidă în piața mondială capitalistă, fără o cultură națională dezvoltată, fără o organizare de stat cîtuși de puțin independentă, supus pe de o parte suzeranității otomane, expus pe de altă parte poftelor de cucerire ale țarismului rus și ale despotismului austriac. Ploconirea în fața străinătății, care nici azi n-a dispărut cu desăvîrșire la noi, își are primele rădăcini aci și deci în afară de dependența economică tot mai apăsătoare față de Apus, bază permanentă a cosmopolitismului la noi, a existat pe atunci și o deplină inferioritate culturală, exprimată pe planul limbii prin lipsa totală a unui vocabular adaptat necesităților create de relațiile economico-sociale capitaliste și organizarea de stat burgheză. Această inferioritate — calitativă la început — a devenit doar cantitativă pe măsură ce orînduirea capitalistă se instala și se dezvolta în România, cu tendința vădită de a se lichida treptat tot mai mult. Cu drept cuvînt, dicționarul subliniază că s-a produs, «începînd din această epocă, o adevărată năvală de termeni și cuvinte care desemnează noțiunile noi ale vieții economice, sociale, științifice, juridice și politice» (p. 18). Cred că nu întîmplător, autorii «Cuvîntului înainte» au ales termenul de «năvală» și nu au vorbit — deși citează cu o pagină înainte teza lui Stalin despre vocabular — despre îmbogățirea limbii române. Este limpede totuși că vocabularul român a cunoscut în toată această epocă, în epoca orînduirii capitaliste, o îmbogățire imensă. Dar ea nu s-a produs prin adaptarea limbii la nevoile noi ale vieții sociale, ci prin adoptarea din alte limbi, și cu deosebire din limba franceză, a cuvintelor de care era trebuință în noile condiții capitaliste în continuă desfășurare. Acest lucru se poate desigur regreta, după cum desigur pot și trebuie să fie deplînse miile de energii creatoare ale poporului român pe toate tărîmurile care nu s-au putut dezvolta sub regimul de opresiune burghezo-moșieresc. Se pot, de asemenea, sublinia cu aprecieri pozitive străduințele niciodată complet dispărute tocmai ale celor mai valoroși poeți și scriitori, de a se folosi creator de vocabularul român, pentru a exprima noile

relații economice, sociale și politice. Aceste străduințe, oricât de reduse ar fi ca rezultat cantitativ față de numărul copleșitor de neologisme, trebuie chiar scoase în evidență ca un element prețios al moștenirii culturale: ele au făcut dovadă că limba română nu este o limbă de ciobani, incapabilă de dezvoltare din propriile ei izvoare, ci — întocmai ca alte limbi — are și ea posibilitatea de a se îmbogăți atât din propriile ei izvoare cât și prin împrumutarea de cuvinte din alte limbi. Proporția cantitativă a fost, însă, hotărît nefavorabilă elementului național al limbii, și aceasta datorită împrejurărilor pe care le-am expus în linii generale mai sus. Dar aceste considerații nu ne pot împiedica să constatăm, cu obiectivitatea care se cere științei, faptul istoric care nu mai poate fi anulat și față de care orice încercare de anulare ar părea ridicolă, că s-a produs în acest răstimp o încrucișare de limbi, care, fără a știrbi caracterul fundamental romanic al limbii noastre, a avut totuși adânci înrîuriri asupra ei și, mai ales, asupra vocabularului. În urma acestui proces de încrucișare, vocabularul de bază al limbii române a devenit, din punct de vedere etimologic, dintr-un vocabular latino-slav un vocabular latino-slav-neoromanic (în special francez).

Acest vocabular stă în chip firesc și la baza limbii române literare contemporane și este limpede că la întocmirea unui dicționar al acestei limbi nu se putea proceda altfel decât așa cum au procedat autorii Dicționarului nostru. S-a făcut un dicționar-inventar, selecționat însă după criteriile arătate în « Cuvîntul înainte ». Faptul că are lipsuri și greșeli nu influențează întru nimic asupra acestei aprecieri principiale. Dar, « Cuvîntul înainte » lasă cu totul la o parte două probleme care se pun totuși în mod stăruitor, tocmai pentru că ne aflăm la capătul unei încrucișări de limbă, de o importanță egală aproape cu aceea romîno-slavă, ba nici nu se poate spune chiar că ea s-ar fi încheiat complet. Există, dimpotrivă, toate indiciile să spunem că această încrucișare romîno-franceză, deși pe sfîrșite, este încă activă, cu toate că în ultimul deceniu a început să se contureze o nouă încrucișare, e adevărat, cu caracter esențial deosebit și pe o bază economică, socială și politică complet diferită, și anume, o încrucișare cu limba rusă.

Aceste două probleme se pot formula precum urmează:

1. În ce măsură și în ce sens Dicționarul are pe lângă caracter explicativ și unul normativ ?
2. Care trebuie să fie, de acum înainte, căile de îmbogățire a vocabularului român ?
3. Problema terminologiei științifice.

CARACTERUL NORMATIV AL DICȚIONARULUI

• În această problemă « Cuvîntul înainte » este foarte laconic.

Este adevărat, se arată în mod just că lexicografia trebuie să intervină în mod activ în dezvoltarea limbii, că lexicograful trebuie să fie « participant atent la creația lingvistică, un legiuitor al normelor limbii ».

Dar nu se arată de loc, așa cum ar trebui, adică concret, în ce constă acest caracter normativ, în ce direcție Dicționarul înțelege să intervină în dezvoltarea limbii și să devină un legiuitor al normelor ei.

Dicționarul spune doar că «este normativ prin însuși faptul că înfățișează vocabularul folosit de cei mai reprezentativi scriitori ai noștri din trecut și de astăzi», ceea ce în primul rînd nu este complet adevărat, iar în al doilea rînd nu spune nimic precis cititorului.

Nu este complet adevărată afirmația, pentru că, după cum se arată cu cîteva pagini înainte, «vocabularul folosit de cei mai reprezentativi scriitori ai noștri din trecut și de azi» a fost trecut prin sita a cinci criterii, atît de general formulate, încît pe baza lor o analiză critică ar putea înlătura foarte multe cuvinte, cred că cel puțin o treime, ca fiind arhaisme, regionalisme, termeni de strictă specialitate, termeni din jargioanele de clasă ale burgheziei. Iată numai cîteva exemple: cuvîntul *confinat*, pentru care se citează Hogaș, un scriitor care desigur că e departe de a întrebuița jargonul de clasă burghezo-moșieresc, dar care — firește — prin înseși împrejurările în care a trăit, n-a putut rămîne complet neinfluențat de acest jargon. De aceea, el a întrebuițat neologismul absolut fără rost și fără nici o nuanță de sens special, un produs tipic al francezomaniei fostelor noastre clase stăpînitore. Cuvîntul *abager*, pe lîngă că e fără îndoială un regionalism (în Ardeal nu cred că a circulat cîndva), este pe de altă parte tot așa de sigur un arhaism, deoarece meseria respectivă a dispărut sau e pe dispărute, după cum și însuși cuvîntul *aba* are azi — dacă mai are — doar o circulație regională foarte restrînsă. Astfel Dicționarul rămîne un dicționar-inventar, foarte incomplet și în multe privinți cu totul arbitrar compus. Așa fiind, nu vîd în ce privință ar putea servi ca normă. Însăși definiția, atît de mult lăudată ca justă, a lui Cikobava a limbii literare este — oricît de justă ar fi — o definiție mult prea generală pentru ca să poată servi drept călăuză unui lexicograf care vrea să fie și «legiuitor» și «normativ». Este prea vădit ca să mai fie nevoie de exemplificări, că mai ales limba creațiilor artistice, dar și aceea a studiilor științifice, a tratatelor politice, limba ziarelor și a revistelor, adică limba scrisă, a avut, are și va avea multă vreme încă numeroase ingrediente de tot felul, care nu au durată în limba comună întregului popor și nici în cea literară, deși la un moment dat sau chiar într-o perioadă întreagă de timp au fost de uz general, sau au un caracter foarte restrîns regional sau chiar numai local. Aceasta este valabil cu deosebire pentru limba creațiilor artistice, în care scriitorul sau poetul introduce nu numai cuvinte dialectale răspîndite în întreaga regiune, dar chiar și termeni din graiuri, neîntrebuițați sau necunoscuți chiar în comunele vecine. Situația este deosebit de grea în ceea ce privește limba romînă contemporană, aflată de peste un veac în plin proces de încrucișări și, deci, cu un vocabular din care o bună parte este foarte puțin stabilă și în care scriitorii, tocmai ca o reacție împotriva năvalei de franțuzisme, recurg adesea cu predilecție la limba «neaoșă» din satul sau regiunea lor, de a introduce astfel elemente din

viața reală în vocabularul tot mai cosmopolit al păturilor culte. În asemenea împrejurări, sarcina lexicografului român este deosebit de grea, dar este limpede că are în fața sa numai două căi:

1. A inventaria pur și simplu limba celor mai reprezentativi scriitori, o adevărată muncă de sisif, în orice caz foarte greu de îndeplinit și cu valoare pur explicativă.

2. A tria vocabularul după anumite criterii bine definite și cu un scop anumit. Dicționarul nostru nu a definit nici criteriile de selecționare în mod suficient și nici nu a pornit de la o concepție clară asupra scopului normativ urmărit. În acest caz, edițiilor anumitor scriitori, care întrebuițează multe cuvinte dialectale sau ieșite din uz (Creangă, Filimon ș.a.), trebuie să li se adauge un glosar.

Uitînd că din limba literară nu fac parte *toate* cuvintele întrebuițate în limba scrisă, ci numai acelea de întrebuițare generală, respectiv cunoscute și pricepute în mod general de scriitori și cititori, Dicționarul nostru a îngrădădit arhaisme, regionalisme, jargonisme, termeni tehnici. Pe paginile 1—5 se găsesc următoarele cuvinte:

Arhaisme, respectiv
cuvinte învechite:

aba, interj.
aba, subst.
abagerie
abagiu
abilita

Cuvinte de specia-
litate:

abaon
abaliză
abație
abdomen
aberant

Regionalisme:

abitir
abrac
abraș

de specialitate:

abisol
ablațiune
abolaționism
abraziune
abraziv
abscisă
abscisiune
abridă
abordaj

Jargonisme:

abjecție
abominabil
abrevia

(*abrevia* rămîne jargon, deși e folosit oficial chiar în Dicționar).

Deci în cele 83 de cuvinte, aflate în primele cinci pagini, o sumară cercetare arată nu mai puțin de 26 de cuvinte care, potrivit cu înseși criteriile enunțate în «Cuvîntul înainte», nu au ce căuta în Dicționar. Admit că unul sau celălalt din cuvintele înșirate s-ar putea discuta, iar la altele s-ar putea discuta încadrarea (cum ar fi *abilita* care, deși e trecut ca «învechit» în Dicționar, este mai degrabă un regionalism ardelean și bucovinean iar înălăuntrul graiurilor respective mai degrabă un termen tehnic al carierei universitare). Dar nu cred că lista se poate reduce mult. De altfel, o proporție asemănătoare se va găsi în toate paginile, exceptînd pe acelea în care se înșiră derivațiile dintr-o radicală (ca de pildă acela din *copil* la p. 546). O cercetare mai amănunțită nu ar putea să ducă la desco-

perirea altor regionalisme, adică de cuvinte cu o circulație teritorială restrînsă, care au fost întrebuițate de unul sau altul dintre scriitorii cercetați.

Fără îndoială că este foarte greu a face trierea lexicografică, dar greșelile ar fi fost mult mai puțin numeroase, dacă autorii Dicționarului ar fi adîncit mai mult criteriile stabilite de ei înșiși, și dacă ei s-ar fi străduit să dea, pe lîngă definiția generală a limbii literare, și teze despre căile prin care se formează limba literară, adică să definească condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un cuvînt pentru ca el să fie realmente încetățenit în limba literară, ceea ce nu se poate spune atunci cînd el este întrebuițat ocazional de unul sau chiar mai mulți scriitori, fără ca el să fi devenit un bun comun al tuturor celor ce scriu și citesc (în sensul definiției lui Cikobava), adică să fie cunoscut sau înțeles de toți. În acest caz, Dicționarul ar fi izbutit mai bine să redea inventarul viu și încă valabil al limbii noastre literare în stadiul la care a ajuns în zilele noastre, după un proces de formare și dezvoltare care a durat peste o sută de ani.

Se va spune că Dicționarul e util și așa. De acord. Dar este un amestec ciudat de « Dicționar al limbii literare contemporane » și de enciclopedie, un « Brockhaus » nu mic, ci micuț de tot.

Dar cum rămîne atunci cu caracterul normativ ?

Prin caracterul normativ al unui dicționar nu se poate înțelege altceva, decît că toate cuvintele din el, făcînd parte din limba comună vie a oamenilor culți, nu numai că sînt corecte, dar trebuie chiar să fie întrebuițate pentru exprimarea noțiunilor explicate. Dar ce ar spune înșiși autorii Dicționarului despre un scriitor de azi care ar întrebuița cuvinte ca *confinat*, *abjecție* etc. în alt scop decît unul pejorativ (de ex. de a caracteriza deosebirea anumitor personaje)? Aci lucrurile sînt clare. Dar dacă un scriitor de azi ar întrebuița cuvinte necuprinse în dicționar (mai ales regionalisme și arhaisme) sau pentru noțiunile definite alte cuvinte decît cele cuprinse în Dicționar? Ar îndrăzni ei să-l critice, să afirme că, din cauza aceasta, limba lui nu este literară? Cred că nu.

Adevărul este că nu se poate încă întocmi un dicționar normativ al limbii literare romîne în starea de azi a evoluției ei, decît dacă el ar aplica cu deplină strictețe criteriile arătate, decît dacă ar fi ajuns la o deplină claritate în concepția sa asupra formării, dezvoltării și compoziției limbii noastre literare contemporane. Acest lucru nu s-a făcut însă.

Stalin ne învață că limba, mai exact vocabularul ei, se află într-o schimbare aproape neînteruptă. Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte noi (p. 11, ediția 1950). Este de neîgăduit că, datorită numeroaselor și variatelor influențe ce s-au exercitat asupra limbii romîne, succesiv sau simultan, în ultimii o sută de ani, precum și repeziciunii cu care poporul român a parcurs în acest răstimp un drum pe care, de pildă, popoarele apusene nu au sfîrșit a-l parcurge nici în mai multe secole, această schimbare neîntre-

ruptă s-a produs cu o iuțea deosebită, cu pași foarte repezi, capricios și anarhic. Și aceasta, fără ca limba română să aibă, din cauza particularităților ei structurale amintite mai sus, o poziție puternică de apărare în procesul de multiple încrucișări prin care a trecut și trece încă. Această nestabilitate extremă a lexicului limbii române, în general, și al limbii literare, în special, explică faptul că apar și dispar mereu cuvinte în proporții mult mai importante decât în limbile cu structuri mai favorabile adaptărilor la nevoi de exprimare noi create de dezvoltarea istorică. Iată de ce concepția și metodele lexicografiei limbii ruse literare nu pot fi aplicate aidoma la noi. Câte cuvinte din limba lui Pușkin, de pildă, au ieșit din uz astăzi ca arhaisme, regionalisme? Faptul că în U.R.S.S. se lucrează la un Dicționar al limbii lui Pușkin, este el însuși destul de semnificativ. Dar câte din cuvintele întrebuințate de scriitorii noștri din jurul anului 1848 și chiar de Eminescu, Caragiale și Creangă, fără să mai vorbim de franțuzismele ce au bîntuit ulterior, n-au fost șterse chiar de autorii Dicționarului. Iată de ce rușii au putut întocmi un dicționar-inventar al limbii contemporane ruse, care să fie în același timp și dicționar îndreptar, în timp ce noi nu putem face acest lucru decât cu foarte mari greutate și tot atâtea izvoare de greșeli. De fapt n-am realizat decât un lucru hibrid, un dicționar care nu este nici inventar al limbii literare, adică al cuvintelor care s-au încetățenit, nici al cuvintelor întrebuințate de scriitorii noștri reprezentativi ai ultimului secol (ceea ce este altceva decât limba literară) și cu atât mai puțin un dicționar normativ. În fond Dicționarul nostru este un Dicționar de inventar parțial și cam arbitrar al limbii literare contemporane.

Adevărul este că limba noastră literară se află la răscruce de dezvoltare în ceea ce privește lexicul ei. Autorii Dicționarului au crezut că pot da ceea ce a rămas valabil din lexicul adunat în epoca burgheză și ceea ce s-a afirmat ca nou în puținii ani de socialism pe care i-a trăit poporul nostru. Dar ei au uitat de cițiva factori importanți care sînt mențiți să modifice profund caracterul lexicului român:

1. Intrarea poporului nostru în epoca de trecere de la capitalism la socialism, ceea ce creează pe de o parte necesitatea de a crea, respectiv de a împrumuta un mare număr de cuvinte noi, pe de altă parte de a elimina treptat un număr de cuvinte vechi care și-au pierdut utilitatea în condițiile noi.

2. Cucerirea deplinei independențe și suveranității naționale de către poporul român, fapt de o importanță hotărîtoare cu repercusiuni și în domeniul limbii, în care, o dată cu lichidarea dependenței față de imperialismul apusean și a corolarului ei suprastructural — cosmopolitismul — sporește puterea de luptă a limbii române în procesul de încrucișări.

3. Încrucișarea cu limba rusă, încrucișare care se produce în condiții esențial deosebite de încrucișările anterioare, deoarece — pe lîngă unele împrumuturi firești la orice încrucișare, aduce pe lîngă o îmbogățire masivă prin noțiuni noi, cu un conținut înaintat, nu o slăbire a puterilor proprii ale limbii

romîne ca, de pildă, încrucișarea cu limba franceză, ci o întărire a ei. Acest efect al încrucișării cu limba rusă se explică prin natura nouă, nemaiîntîlnită în istoria noastră, a relațiilor dintre U.R.S.S. și țara noastră, relații care sînt caracterizate prin egalitate în drepturi și colaborare prietenească și au o bază sănătoasă filologică. Această bază sănătoasă constă în faptul că, față de noțiunile noi care ne vin prin intermediul limbii ruse, nu mai merge vechiul obicei comod de a lua cuvîntul străin și a-i adăuga un sufix românesc, ci trebuie căutată în însăși limba noastră posibilitatea de a-l exprima. Cele cîteva cuvinte rusești pătrunse în limbă după 23 August 1944 nici nu contează.

4. Paralel cu aceasta ne aflăm în pragul unei noi ere în tehnică, intrăm, cum s-ar zice, în era atomică.

Este adevărat că la noi mai stăruie încă metode comode de a traduce din rusește în franțuzește, respectiv de a căuta termeni care ar putea corespunde, în limba franceză, și a-i romîniza apoi printr-o terminațiune substantivală, verbală sau adjectivală romînească.

Cu alte cuvinte, concepția cosmopolită asupra incapacității organice a limbii romîne de a-și forma un vocabular înaintat, concepție care a slujit ca temei teoretic pentru justificarea nerezistenței în lupta de încrucișare, este în fapt, dacă nu chiar și în teorie, (vom examina și această problemă), și azi puternică la majoritatea oamenilor noștri de artă și cultură. Nu numai că ea se face puternic simțită în modul cum este întrebuințat și mînuit vocabularul moștenit al limbii, dar și în modul cum acest vocabular este îmbogățit.

Completarea continuă a vocabularului, necesară în faza dezvoltării continue a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transporturilor, a tehnicii și a științei, dar și în faza procesului continuu de modificare, în sens progresiv, a relațiilor sociale între oameni, care duce și la o viață emotivă mai bogată, mai rafinată și mai variată, se poate face pe mai multe căi:

1. Prin formarea de noi cuvinte din fondul propriu lexical al limbii. Aceasta este, cu deosebire, calea de îmbogățire a limbii în cazul cînd noțiunile pe care le exprimă cuvintele nou create sînt produsul creator al însuși poporului respectiv.

2. Prin cultură.

3. Prin adaptarea și generalizarea cuvintelor noi din vocabularul internațional științific și tehnic, cuvinte care de obicei nu sînt creațiile unei limbi anumite, ci moștenire de la cultura clasică (teorie, ipoteză, energie atomică etc.) sau creații de cuvinte mai noi din elemente greco-latine (automobil, telefon etc.).

4. Prin adaptarea cuvintelor respective din limba poporului în care națiunile respective au cunoscut noțiunile respective.

În istoria limbii romîne, completarea vocabularului s-a făcut pe toate aceste căi, dar elementul suprastructural cosmopolit, atît de puternic în trecut și azi destul de activ, a făcut ca prima cale să fie aproape complet părăsită și aceasta în mod voit, conștient, iar cea de a doua desconsiderată și cea de a patra cultivată cu o adevărată frenezie.

Și aci, « Cuvîntul înainte » în loc să facă o analiză completă a tendințelor principale din lingvistica romînă și în dezvoltarea limbii romîne în general, se mulțumește să arunce o privire critică asupra școlii latiniste, adică să mai tragă o dată într-un vrăjmaș demult trecut la cele vecinice, și nu vorbește nici un cuvînt despre « școala franceză » care, într-adevăr, n-a avut propovăduitori de talia unui Maior, Ilarie Chendi sau Șincai, dar care — fără a fi teoretizată în același mod combativ — a fost infinit mai răspîdită și a avut infinit mai multă influență, pentru că a avut o bază infinit mai puternică: dominația capitalului străin asupra Romîniei.

Lupta împotriva latiniștilor a dus la victorii însemnate: s-a risipit stăruința absurdă de a scoate din limbă toate cuvintele de origine nelatină.

Dar în ceea ce privește completarea limbii cu cuvinte noi, devenite necesare, procedeul latiniștilor de a aplica cuvintelor respective latinești legile de schimbare fonetică ale cuvintelor romînești de origine latină, a fost înlocuită prin procedeul de a aplica același tratament cuvintelor neoromanice.

Este semnificativ în această privință Eliade Rădulescu.

În cele din urmă, a devenit aproape o lege: orice cuvînt francez e de preferat unui cuvînt romînesc, orice noțiune nouă de care este nevoie, trebuie exprimată prin romînizarea, foarte superficială de altfel, de cele mai multe ori prin transcrierea literală a cuvintelor franțuzești respective. Această îmbogățire a limbii a fost aproape exclusiv operată de oameni de litere și știință, de gazetari și oameni politici, adică tocmai de creatorii și mînuitorii limbii literare. Aceștia au folosit din plin lecturile lor franceze. Imensa majoritate — cred că o cercetare mai atentă ar dovedi că aproape totalitatea — a venit pe această cale, nu pe aceea a contactului direct și viu cu limba franceză (ca pe vremuri, în timpul primei mari încrucișări constitutive, din limba veche slavă). Dovada formelor duble ca: *semplu* și *simpļu*, *benochu* și *binochu* ș.a. precum și faptul că tocmai formele luate direct din graiul viu francez sînt socotite neliterare, « populare », semne ale inculturii.

Urmează:

1. Uneori lupta între 1 și 4 pe calea discuțiilor teoretice puriste și apărători ai franțuzismelor. Poziția acestora din urmă: liberaliști, obiectiviști.

Critica puriștilor.

2. Și azi stăruie acest substrat suprastructural cosmopolit.

3. Este el just? Adică rezultă el din însăși dezvoltarea de pînă acum a lexicului?

4. Cred că nu. Nu este o lege a limbii, ci una socială (stăruința mai îndelungată a suprastructurii chiar cînd structura s-a modificat esențial).

5. Poate Institutul de lingvistică să treacă peste această problemă? Cred că nu.

6. Ce trebuie făcut?

O politică a limbii! O politică socialistă a limbii.

Studiul acad. Al. Graur despre fondul principal de cuvinte al limbii române este desigur o lucrare foarte meritoasă, dar cred că ea pornește de la concepția, de la început greșită, asupra sensului pe care-l are, în lucrarea lui Stalin, această noțiune.

Cum și de ce a ajuns Stalin să formuleze învățătura sa despre fondul principal de cuvinte și gramatică ca elemente stabile ale limbii?

Evident de la constatarea că limba nu face parte din suprastructură, că limba poate servi, fără a suferi modificări simțitoare, decât doar în vocabular, cele mai diferite orînduiri sociale.

Este interesant de subliniat că Stalin nu vorbește de loc despre fonetică și că aspectul fonetic al limbii nu este considerat de el ca esențial pentru problema discutată (aceea a raportului dintre limbă și societate). Aceasta nu înseamnă că din lucrările lui Stalin nu se pot desprinde foarte valoroase indicații și pentru tratarea problemelor de fonetică, ci înseamnă numai că forma concretă fonetică a cuvintelor nu trebuie luată în seamă la cercetarea problemei fondului principal.

Reținînd aceasta, e bine să amintim — tot cu titlu introductiv — că separarea strictă pe care vrea s-o facă tov. Graur între formă și sens, nu poate fi susținută. Fondul principal de cuvinte este, tocmai fiindcă este vorba de cuvinte, totodată un fond de noțiuni. Deci, cuvinte ca *cioban* nu pot fi excluse numai pentru că există o acea *păturime* după cum — evident — cuvîntul *bunic* nu poate fi exclus numai pentru că există *bun*, *bunel* etc.

Consider că, într-adevăr, aci stă nodul problemei: a nu cădea într-un filologism strîmt rupt de viața reală a societății. Și totuși, judecînd după cartea acad. Al. Graur, tocmai de la un asemenea punct de vedere a pornit nu numai lucrarea sa, dar au pornit și lucrările sovietice și altele pe care le citează.

Pentru a face însă acea deosebire esențială între fondul principal de cuvinte (parte și el a lexicului) și restul, masa lexicului, nu pot servi criterii ca vechimea, circulația cuvintelor, puterea lor de a forma compuneri și derivații etc. Însuși acad. Al. Graur trebuie să admită la tot pasul excepții de la regulile stabilite, ceea ce înseamnă fără doar și poate că ele nu sînt reguli.

Trebuie pornit, după părerea mea, nu după criterii în ultima analiză pur formale ca cele de mai sus, ci de la fondul însuși al limbii, de la funcția ei socială, de la locul ei în viața socială.

Cărui fapt i se datorește că limba poate servi diferite orînduiri sociale, că ea are o extraordinară stabilitate, în timp ce structura și suprastructura se schimbă mereu?

După mine, faptului că există o serie întregă de cuvinte care exprimă activități, sentimente, relații între oameni și obiecte concrete care desigur că nu sînt independente de societate, dar care există în orice orînduire socială și exprimă așa zicînd cercul de viață permanent și general omenesc, de-a lungul

tuturor perioadelor istorice. Stalin ne dă câteva exemple, citate și de acad. Al. Graur. Oamenii au produs și au făcut negoț sub toate orînduirile sociale cunoscute pînă acum. Soarele a fost soare și acum șase mii de ani, pădurea — pădure etc. etc.

Aceste cuvinte al căror conținut a rămas și rămîne neschimbat constituie fondul principal de cuvinte și asigură limbii stabilitatea ei relativ atît de mare.

Desigur, însă, că vocabularul nu se reduce la atît. În afară de aceste cuvinte, lucrări, sentimente etc. fiecare perioadă istorică, fiecare nouă descoperire tehnică sau științifică, fiecare contact cu alt popor aduce noi noțiuni și, prin aceasta, noi cuvinte. Mulțimea aceasta de cuvinte adiacente formează restul, foarte instabil, al vocabularului.

Ce se întîmplă cu fondul principal? Desigur că el se îmbogățește cu noi cuvinte care exprimă noțiuni deopotrivă familiare tuturor claselor, dar în același timp cu valoare socială permanentă.

Din fondul principal, însă, nu se poate pierde nimic din punct de vedere semantic. Se poate ca la un moment dat să se spună *amor* în loc de *dragoste*, sau *corp* în loc de *trup*. Aceasta nu înseamnă însă schimbarea fondului principal, ci oglindește doar anumite influențe ale unor limbi străine asupra lui.

Deci, caracteristica fondului principal de cuvinte constă în aceea că el nu se schimbă, ci doar se îmbogățește. El nu este de loc o categorie istorică în sensul că, în fiecare perioadă, el își schimbă conținutul potrivit cu specificul acestei perioade. *Dijma* și *claca* n-au făcut parte nicicînd din fondul principal, deși tot românul cunoaște aceste cuvinte ca și altele specifice regimului feudal.

Cred că trebuie amintite și cuvintele lui Marx despre preistoria omenirii care se termină abia cu capitalismul.

O adevărată prefacere a vocabularului va fi urmarea acestei intrări în istorie prin construirea socialismului, dar și fondul principal de cuvinte va fi îmbogățit în așa măsură, încît cantitatea se va preface în calitate. O serie întregă de cuvinte, foarte numeroase, exprimînd relații economice, sociale și politice din timpul orînduirilor exploatare și care, din cauza vremelniceii lor, n-au intrat în fondul principal de cuvinte, vor dispărea acum cu desăvîrșire sau își vor schimba radical înțelesul. Asistăm de pe acum la nașterea unei întregi terminologii noi pentru aceste relații noi. Din acestea unele, ca fiind tipice pentru faza întîia a comunismului și purtînd încă stigmatele capitalismului, vor dispărea, altele se vor menține, altele noi se vor naște și în cele din urmă fondul principal de cuvinte va fi îmbogățit cu o întreagă terminologie a acestor relații, terminologie care pînă acum era schimbătoare, dar care odată cu biruința comunismului va exprima relații constante, permanente și general-omenești.

PREDICATUL VERBAL *

DE

G. NEDIOGLU

II.

După sintagmele predicative formate cu *a putea* și *a trebui*, mai frecvent întrebunțate sînt cele construite cu semiauxiliarele *a avea*, *a fi* și *a voi*.

1

Un interes deosebit prezintă sintagmele predicative formate cu semiauxiliarul *a avea*. Acest interes este provocat de împrejurarea că, transformîndu-se din verb plin într-un semiauxiliar, *a avea* a depășit de multe ori acest stadiu, ca să se prefacă într-un auxiliar. Iată un exemplu în care putem surprinde această trecere.

În *Am ce să fac*, « Am ce să lucrez », simțim încă bine pe *am* ca verb plin și ca predicat al regentei. Ceea ce-i menține încă autoromia este prezența complementului *ce* « *ceva* »: « am ceva (un lucru) pe care să-l fac ». În același timp însă se simte tot așa de bine și legătura dintre *am* și verbul următor, căruia-i servește de semiauxiliar, formînd o sintagmă predicativă cu valoare temporală de prezent în perspectiva viitorului: « am în prezent ceva (un lucru), pe care urmează să-l fac de acum înainte și deci în viitor ». Ce se întîmplă cînd complementul *ce* (ceva, un lucru) dispare din însuși corpul sintagmei: *am să fac*? Prin această suprimare a complementului sau prin trecerea lui asupra verbului principal următor (*am să fac ceva*) valoarea de semiauxiliar a lui *am* slăbește, ceea ce provoacă transformarea lui într-un auxiliar. O dată cu această transformare dispare și nuanța temporală de prezent în perspectiva viitorului, pentru că auxi-

* Continuare la articolul « Predicatul verbal » publicat în « *Limba română* » mai-iunie, 1956, an. V, nr. 3.

iarul *am*, unit direct cu verbul plin următor, se contopește cu acesta, prin morfologizare, ca să exprime astfel ideea temporală de viitor pur (*am să fac* = « voi face ») formînd un predicat exprimat printr-un s i n g u r verb.

Dacă cu semiauxiliarul la prezent, sintagma predicativă *am ce să fac* constituie un prezent în perspectiva viitorului, cu semiauxiliarul la imperfect sau la perfect, aceeași sintagmă exprimă un viitor în trecut: *aveam ce să fac*. Această nuanță de viitor se menține și cînd complementul *ce* precede sintagma predicativă: *Ce-aveam să-i spui? Nimic n-aveam, | Dar era-n zori și eu voiam | Să-ntreb cum a dormit* (G. Coșbuc, « Pe lingă boi »).

Acest exemplu ne oferă prilejul să vedem și o altă cale pe care s-a ajuns la sintagmele predicative de acest fel. *Ce-aveam să-i spun* implică ideea de « ce-aveam [de gînd] să-i spun », cum ne arată și următorul citat: *Atunci Făt-Frumos îi spuse ce-avea de gînd să facă* (P. Ispirescu, « Tinerețe fără bătrînețe »). Cele două predicate subliniate s-au contopit într-unul singur prin elipsa complementului din prima perifrază verbală: « avea [de gînd] să facă ». Punînd semiauxiliarul la prezent, obținem nuanța temporală de prezent în perspectiva viitorului: *am [de gînd] să fac*, prezent fiind gîndul, iar viitoare acțiunea intenționată.

Să urmărim aceeași trecere în sintagmele predicative negative de acest fel, în care verbul *a avea* se prefăce într-un semiauxiliar, chiar și cînd complementul rămîne în corpul sintagmei. În adevăr, dacă în *N-am ce să fac*, *a avea* își păstrează sensul propriu de verb plin, pentru că se simte încă bine fraza din care a provenit construcția (*N-am nici un lucru pe care să-l fac*, redusă la *N-am ce să fac*, prin concentrarea termenilor subliniați în pronumele neutru *ce*) — în schimb acești termeni nu se mai simt de loc într-un context ca: *N-am ce să fac, trebuie să cedez*, deși n-a intervenit nici o schimbare în componența construcției înseși. De astă dată *n-am* s-a transformat într-un semiauxiliar sinonim cu semiauxiliarul *nu pot*, imprimînd, ca și acesta, verbului *să fac* valoarea modală a imposibilității, cu care prilej și pronumele neutru *ce*, din înțelesul de « ceva », a căpătat sensul de « altceva »: *Nu pot să fac altceva decît să cedez*. Același caz în: *Văzînd că Ivan este om împărătesc, [boierul] n-are ce să facă* [= nu poate să facă nimic] (I. Creangă, « Ivan Turbincă »). *Asupra cîrmuirii împărăției n-am nimic să-ți zic* [= nu pot să zic nimic], *fiindcă tu, cu iscusința ta, știu că ai s-o duci bine* (P. Ispirescu, « Aleodor Împărat »). Deși urmat imediat de complementele *ce* sau *nimic*, verbul *n-am* și-a pierdut autonomia, devenind un semiauxiliar, pentru că aceste complemente nu mai sînt ale lui, ci ale verbului principal următor: *Nu pot să fac altceva decît... Nu pot să zic nimic*. În cazurile de acest fel, predicatul este exprimat prin d o u ă v e r b e la mod personal, care, deși constituie o singură idee predicativă, rămîn totuși elemente morfologice deosebite, simțite fiecare în parte. Cînd însă spun *n-am să fac*, *n-am să zic*, formez, cum s-a văzut și mai sus, cîte o propoziție cu cîte un predicat, exprimat printr-un s i n g u r

verb la mod personal, pentru că prin transformarea semiauxiliarului *n-am* într-un auxiliar, cei doi termeni ai perifrazei s-au morfologizat, constituind o singură formă morfologică, aceea a viitorului I: *n-am să fac* « nu voi face », *n-am să zic*, « nu voi zice ».

Și totuși, chiar și această formă de viitor își mai aduce aminte uneori de perifraza cu semiauxiliarul *n-am*, din care a provenit, cum ne-o arată cazul anumitor verbe. Astfel, când cineva, întrebând fiind dacă e supărat de ceva, răspunde « N-am să mă plîng de nimic », acest răspuns nu înseamnă « nu mă voi plînge », ci « nu pot să mă plîng de nimic ». Același înțeles se simte și în viitorul din versurile: *N-am să scap* [= nu pot să scap], *în piept port dorul... | Văd că peste mări amorul, | cînd o vrea își face punți* (Iancu Văcărescu, « Primăvara amorului »).

Ca și sub forma sa pozitivă, la prezent, semiauxiliarul negativ însuflă verbului principal din sintagma predicatului nuanța temporală de prezent în perspectiva viitorului (*N-am ce să fac, trebuie să cedez* = « în momentul de față, n-am altă posibilitate decît să cedez într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat »), iar la imperfect sau la perfect, ideea temporală de viitor în trecut: *N-aveam ce să fac* și am cedat; *n-am avut ce să fac* și am cedat. Alt exemplu: *Deci Doamna nu mai avea ce să facă* [= nu putea să facă altceva], *ci au dat cetatea și i-au luat avuția Ștefan-vodă* (Radu Popescu, « Domnia lui Matei-vodă »).

Semiauxiliarul negativ *a nu avea* « a nu putea » formează uneori și sintagme de viitor în trecut de tipul celor din citatul: *N-avea* [= nu putea] *să scoată capul în lume Sultânica, ea, care de bună ce era și-ar fi dat duminatul din gură, că începeau cu șușuitul și ponoasele* (B. Delavrancea, « Sultânica » 13).

★

Dacă în sintagmele predicative precedente semiauxiliarul *a avea* este sinonim cu semiauxiliarul *a putea*, în cele următoare, el are valoarea semiauxiliarului *a trebui*. Și această trecere de la calitatea de verb plin la cea de semiauxiliar o putem surprinde uneori. Autonom în întrebarea: *Ai vre-o treabă cu el?* verbul *a avea* devine semiauxiliar al necesității în răspunsul: *Am să-i vorbesc* (V. Alecsandri, « Teatru », II 11) în care formează o sintagmă predicativă cu înțelesul de « trebuie să-i vorbesc ». Alte exemple: *Un lucru numai am* [= trebuie] *să-ți spun . . . să nu te ducă păcatele să vînezi p-acolo, că e nevoie de cap* (P. Ispirescu, « Aleodor Împărat »).

O dată cu modalitatea necesității, semiauxiliarul *a avea* « a trebui » imprimă verbului plin cu care formează sintagma predicatului și temporalitatea de prezent în perspectiva viitorului sau de viitor în trecut, în aceleași condiții în care și semiauxiliarul *a avea* « a putea » le imprimă verbului său principal o dată cu modalitatea posibilității. Ex.: *Să știi de la mine ce ai să faci, cînd vei ajunge acolo* (I. Creangă, « Harap-Alb »). *Ce ai* (îndatorirea prezentă ce se dă celui trimis) *să faci* (acțiunea viitoare pe care trebuie s-o faci); *Dragostea din satul tău | e mai bună, fătul meu . . . | De drum n-ai să te-grijești | Nici de ploii să te*

scutești (Jarnik-Bîrseanu, apud Tiktin, DGR 130). Este mai bună (prezentul) pentru că (în viitor) nu trebuie să te îngrijești de . . .

Iată și câteva exemple cu sintagma predicativă la viitorul în trecut: *El nu voi* [să înapoieze hainele], *ci le opri și le luă în locul simbrei ce avea să primească* [= ce trebuia să . . .] *de la zîne* (P. Ispirescu, « Făt-frumos cu părul de aur »); . . . *i-a poftit la un bal mare, care avea să se sfîrșească cu un banc din cele mai zarife* (C. Negruzzi, « Toderică », în fine); *La miezul nopții aveau să vie* / *La casa unde el dormea* (G. Coșbuc, « Armingenii »); *Iar luna împede din înălțime* / . . . *poleia* / *cărările pe unde-aveau să treacă* (P. Cerna, « Șoapte »); *Acolo avea să steie, după porunca lui Nichifor, pînă ce-a veni el singur să plătească simbriile* (M. Sadoveanu, « Baltagul »); *Soarele se plecase simțitor spre apus și întunecul avea să sosească în curînd* (C. Hogaș, « Singur »).

Cît de mult s-a identificat semiauxiliarul *a avea* cu semiauxiliarul *a trebui* se vede din faptul că, întocmai ca acesta, el poate irsufila sintagmei predicative diferitele nuanțe modale ale necesității. În ultimul exemplu găsim și necesitatea impusă de o lege a naturii, iar în citatele următoare și modalitatea necesității fatale cu nota specială a hotărîrilor destinului: *Zi și dumneata că ai avut să tragi un păcat strămoșesc* (I. Creangă, « Harap-Alb »); *Ia să vedeți acum în ce fel păsul avea să-l ajungă pe voinicul nostru și cu ce gingașe amăgiri avea să-i sece puterile și să-i stingă fericirile* (Al. Odobescu, « Pseudokinegethicos », în fine).

Această modalitate a necesității s-a păstrat pînă și în unele perifraze de viitor I, rezultate din transformarea în auxiliar a semiauxiliarului *a avea* « a trebui », așa cum s-a arătat mai sus că s-a păstrat și modalitatea posibilității în unele din perifrazele de viitor I, în care auxiliarul *a avea* provine din semiauxiliarul *a avea* « a putea ». Ceva mai mult. În unul și același predicat, format cu una și aceeași perifrază, simțim (din context sau din împrejurarea în care este rostită propoziția) dacă avem de a face cu semiauxiliarul *a avea* « a trebui » sau cu auxiliarul *a avea*. Semiauxiliar în « (N-am uitat) *am să-ți dau zece lei* », cînd formează o sintagmă predicativă de prezent în perspectiva actualității: « *îți sînt dator cu zece lei* », *am* devine auxiliar în *Am să-ți dau zece lei, ca să-mi cumperi un briceag*, cînd predicatul este exprimat prin forma perifrastică a viitorului I: *îți voi da zece lei*.

2

Interes prezintă și sintagmele predicative formate cu semiauxiliarul *a fi*. Ele trebuie cu atît mai mult semnalate, cu cît, dacă valoarea verbului plin *a fi* și cea de auxiliar sînt îndeobște cunoscute, valoarea lui de semiauxiliar trece adeseori neobservată.

Modalitatea pe care semiauxiliarul *a fi* o imprimă verbului său principal este paralelă cu aceea a semiauxiliarului *a avea* « a putea » și *a avea* « a trebui ».

Și tocmai aceste două idei, de posibilitate sau de necesitate, disting semiauxiliarul *a fi* de verbul plin de o parte și de auxiliarul *a fi* de alta. Citatul următor ni le înfățișează pe amândouă în corpul aceluiași context: *Știam eu, de pildă, câtă vreme era* [= trebuia] *să stau locului?* *Și-apoi proviantul pe care-l aveam la îndemână era* [= putea] *să-mi fie de ajuns?* (C. Hogaș, « Singur »).

Modalitatea posibilității se vede mai ales în construcțiile interogative-exclamative: *Fiul craiului ce era* [= putea] *să facă?* *Îi spune toate...* (I. Creangă, « Harap-Alb ») — *Și i-ai dat două mii de lei, sînt sigur.* — *Da ce era* [= puteam] *să fac?* (Al. Vlahuță, « Dan » 13). Dacă aceste sintagme predicative de viitor în trecut exprimă ideea modală că subiectul nu putea să procedeze altfel decît a procedat, în altele această idee modală se nuanțează în sensul că era cu neputință să nu se îndeplinească acțiunea și de aceea s-a și îndeplinit: *Nimeresc orbii Suceava, și eu nu eram să vă nimeresc?* (I. Creangă, « Amintiri », III). În opoziție cu această modalitate stă nuanța modală care arată că acțiunea sintagmei predicative, exprimată tot printr-un viitor în trecut, era cu neputință să se îndeplinească și de aceea nici nu s-a îndeplinit Ex.: *Cine era să-i primească pe ei, doi calici, cu liota de copii după dîșii?* (P. Ispirescu, « Fata săracului »); *Zadarnice povețe! Cînd erau părăsiți de toată boierimea și de tot norodul, unde erau să mai găsească apărători?* (Al. Odobescu, « Mihnea cel Rău », III, in fine); *Glumind m-a strîns de mîină... / Era să-l las, măicuță, / cu gluma și să tac? Era să țin obraznic / sau ce era să fac?* (G. Coșbuc, « Baladă »). Sintagmele predicative de acest tip pot figura și într-o construcție numai exclamativă: *D-apoi calul meu de pe atunci, cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele! Că doar nu era să trăiască un veac de om!* (I. Creangă, « Harap-Alb »); *Haine i-au trebuit omului întii, că nu era să umble cu pielea goală!* (Idem, « Acul și barosul »).

Aici avem prilejul să semnalăm și o nuanță de aspect verbal. Între cele două aspecte verbale opuse, acela al acțiunii îndeplinite și acela al acțiunii neîndeplinite din exemplele de mai sus, găsim în unele sintagme predicative de felul celor precedente și o nuanță intermediară de aspect: Acțiunea, verbului principal era gata-gata să se îndeplinească, dacă n-ar fi intervenit, în ultimul moment, o altă acțiune care s-o împiedice: *Și tot chinuindu-ne așa, era să ne pască alt păcat: cît pe ce să ne toropească bradul aprins, de nu băga de seamă unul dintre plăieși* (I. Creangă, « Amintiri », I, in fine). Modalitatea posibilității (*ar fi putut să ne pască păcatul*) este exprimată și aici printr-un viitor în trecut, dar cu nota specială de viitor iminent în trecut. Cînd această nuanță temporală și de aspect este arătată și de o locuțiune adverbială ca *gata-gata, cît pe ce, aproape-aproape* etc., semiauxiliarul *era* poate fi omis, omisiune motivată în citatul nostru (*cît pe ce să ne toropească*) și de grija de a se evita repetarea semiauxiliarului.

În sfârșit, semiauxiliarul *a fi* « a putea » formează uneori sintagma chiar și cu copulativul *a fi*: *Și se-ntreba atunceă speranța mea mirată | Cine-ar fi fost [= ar fi putut] să fie bătrîmul uriaș?* (T. Arghezi, « Satan »).

★

Ca sinonim cu *a trebui*, semiauxiliarul *a fi* poate insufla sintagmei predicative aproape toate nuanțele modale ale necesității. Ex.: *Și dacă este [= trebuie] ca neamul român să aibă o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților . . .* (Al. Russo, « Cugetări » I); *Dacă este să-i judecăm după publicările de pînă acum . . .* (T. Maiorescu, « Critice » I 312); *Și dacă este să-ți vorbesc drept, ești frumoasă!* (B. Delavrancea, apud Tiktin DGR 623). Iată cît de adecvat este exprimată și inevitabila necesitate a fatalității: *Cînd este să dai peste păcat, dacă-i înainte, te silești să-l ajungi; iar dacă-i în urmă, stai să-l aștepți* (I. Creangă, « Harap-Alb »); *Și de este să murim, | lîngă tine să pierim* (V. Alecsandri, apud Tiktin DGR 633).

Înfățișată în aceste sintagme predicative prin cîte un prezent în perspectiva viitorului, necesitatea este redată în cele următoare prin cîte un viitor în trecut: *a doua zi era să vie frații cu logodnicele lor* (P. Ispirescu, « Broasca țestoasă »); *Decuseară se făcuse de știre boierilor să se adune a doua zi . . . la Mitropolie, unde era să fie și domnul* (C. Negruzzi, « Alexandru Lăpușneanu »); *În curînd Plevna era să fie atacată cu toată puterea armatelor aliate* (I. Caragiale, « În vreme de război »); *A doua zi era să fie nunta și a treia zi era să fie război* (B. Delavrancea, « Poveste »); *Domnul Moldovei [V. Lupu] nu putea să prevadă ce grosolan ginere era să-i deie soarta* (N. Iorga, « Ist. rom. », VI 174). Cît de apropiate sînt aceste sintagme predicative cu *a fi* de cele cu *a trebui* ne arată următorul citat: *Ceea ce era să se întîmple mi se părea ca ceva care trebuie să se întîmple* (Al. Vlahuță, « Vișan »). Dăm și cîteva sintagme predicative cu semiauxiliarul la perfect: *Nu putură ajuta nimic cu vaietele, trebuiră să zică: așa a fost să se întîmple* (I. Pop Reteganul, « Făt-frumos zălogit »). Această sintagmă predicativă apare și în varianta *asa a fost să fie*, în care semiauxiliarul *a fi* « a trebui » se asociază cu verbul plin *a fi* « a se întîmpla », ca și în versul: *Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?* (M. Eminescu, « Mortua est »).

Nuanța de aspect verbal cu care am văzut că se înfățișează sintagmele predicative cu semiauxiliarul *a fi* « a putea » este exprimată și de cele cu *a fi* « a trebui ». Și în aceste sintagme, deși urma să se producă într-un viitor iminent în trecut, acțiunea predicatului nu s-a produs îndată sau nu s-a mai produs de loc, din diferite cauze. Ca și mai sus, dar cu o notă distinctivă bine simțită. În primul caz, iminenta acțiune viitoare este arătată numai că *p u t e a* să se-ntîmple (*Era să ne toropească bradul aprins*), pe cînd în al doilea ea *t r e b u i a* să se-ntîmple: *Cînd era să-i mai ia un cap, scorpia se rugă [de Făt-frumos] . . . să o*

ierte (P. Ispirescu, « Tinerete fără bătrânețe »); *Cînd era să iasă, își mai aruncă ochii prin grajd* (ibidem); *Cînd era să intrăm la domnul profesor, deterăm de o nouă greutate* (I. Slavici, « Budulea taichii »).

În propozițiile temporale de acest tip, sintagma predicativă este adeseori contrasă prin omiterea semiauxiliarului, care se subînțelege. Alături de *Cînd era să plece, corbul îi zise* . . . (P. Ispirescu, « Aleodor Împărat ») se spune frecvent: *Cînd să plece* . . .

Dacă în sintagmele citate avem pe de o parte cîte un prezent în perspectiva viitorului, iar pe de alta, cîte un viitor în trecut, în cele următoare găsim o altă nuanță temporală: *Și de-a fi să mor | În cîmp de mohor, | Să spui lui Vrîncean | Și lui Ungurean, | Ca să mă îngroape | Aici pe aproape* (V. Alecsandri, « Miorița »). E un viitor în perspectiva unui alt viitor, a cărui acțiune urmează să se producă după aceea. Primul viitor ne este sugerat de semiauxiliarul [de-mi] *va fi* [dat], iar al doilea de conjunctivul următor *să mor*. Alt exemplu: *pleca la Berlin, de unde nu va mai veni în țară — dacă va fi să mai vie — decît cu Miba lui* (Al. Vlahuță, « Dan » I 112). Vorbitorul se transpune în viitor și din acest moment viitor privește acțiunea viitoare a întoarcerii în țară, care va urma, în cazul cînd împrejurările arătate de primul viitor [dacă-i] *va fi* [dat] *să vie*, nu-i vor fi protivnice.

3

Sintagmele predicative formate cu semiauxiliarul *a voi* trec și mai neobservate decît cele cu *a fi*, pentru că între ideea de « voință » a verbului plin și cea de « intenție » sau de « dorință » a semiauxiliarului este adeseori o diferență aproape imperceptibilă. Astfel, într-un citat ca: *iacă am văzut un vis frumos. . . Ascultă că voi să ți-l povestesc* (P. Ispirescu, « Ciobănașul isteț »), *voi* nu exprimă atît voința, cît mai mult dorința împărătesei, care-și manifestă intenția de a-și povesti visul.

În fraza *A pornit în cale lungă | Și va-ndată să ajungă* (Ant. Pann, « Povestea vorbii » XI), deși redus la forma prescurtată a auxiliarului, *va* nu este totuși un auxiliar, pentru că-și păstrează întru cîtva înțelesul de verb plin, înclinînd totuși spre valoarea de semiauxiliar al conjunctivului ce urmează: *vrea să ajungă*. De îndată ce însă nu mai simțim în *a voi* afirmarea voinței, ci numai intenția (dorința) de a se aduce la îndeplinire acțiunea verbului următor, el capătă o hotărîtă valoare de semiauxiliar, ca de ex. în *voi să mă duc mîine la tîrg*. Și iarăși, de cum zic *O să mă duc mîine la tîrg*, valoarea semiauxiliarului dispare, ca să facă loc auxiliarului corespunzător. Se produce astfel morfologizarea pe care am constatat-o și la formarea perifrizei paralele de viitor I: *am să*. . . În *voi să mă duc* avem încă două verbe la mod personal, care formează însă o singură idee predicativă, exprimată printr-un prezent în perspectiva viitorului, actuală fiind numai intenția pe care o am în momentul vorbirii, arătată prin prezentul semiauxiliarului, *voi*, iar viitoare, acțiunea inten-

ționată, *să mă duc*. În *o să mă duc*, o dată cu transformarea semiauxiliarului în auxiliar, avem un predicat exprimat printr-un singur verb la mod personal, din care dispăre nuanța temporală de prezent în perspectiva viitorului, înlocuită fiind prin ideea temporală de simplu viitor I: *mă voi duce*.

Trecerea de la valoarea de semiauxiliar la cea de auxiliar se produce deci când, și ca formă, *a voi* își pierde pe *v* inițial, devenind: *oi*, *ăi*, *o*, *om*, *ăți*, *or* și apoi *o*, generalizat la toate persoanele în afară de a III-a plural. Aceasta este cauza formală care-l prefăce în auxiliar, pentru că, prin afereza arătată, el își uită cu desăvîrșire atît ideea de «voință» a verbului plin, cît și pe cea de «intenție» a semiauxiliarului, ca să se transforme într-un simplu instrument gramatical pentru exprimarea viitorului I. În *Despre ziuă vor să se pornească*, se simte încă bine intenția de a se porni, sintagma predicativă fiind formată din semiauxiliar plus conjunctivul; dar în *Despre ziuă or să se pornească; trebuie să apuce un tren militar* (I. Caragiale, «În vreme de război» I) o dată cu morfologizarea construcției, determinată de intervenția auxiliarului *or*, n-a mai rămas decît ideea că acțiunea pornirii urmează să se petreacă într-un viitor apropiat.

Cît de mare este distanța parcursă din faza inițială, când semiauxiliarul *a voi* plus conjunctivul formau un predicat compus din două verbe la mod personal, pînă în această fază finală, când formează un singur predicat, exprimat printr-un singur verb la viitor, se poate vedea din exemplele următoare: *Împăratul și împărăteasa vor să facă copii*, față de *au umblat pe la vraci . . . să le ghicească dacă or să facă copii*. (P. Ispirescu, «Tinerete fără bătrînețe»). Această mare deosebire sare și mai mult în ochi în construcțiile negative, în care se produce și o schimbare totală de înțeles, ca în *Ochi-mi triști nu vor să te vadă*, față de *Te duci și ani de suferință! N-or să te vadă ochi-mi triști!* (M. Eminescu, «Te duci»).

O altă valoare a sintagmelor predicative formate cu semiauxiliarul *a voi* ne-o dă construcția următoare, care exprimă necesitatea determinată de hotărîrea puterii supreme: *Și-i scris în cartea celor viitoare că va să vină ceasul preamărit . . .* (St. O. Iosif, «La arme»).

De la necesitatea impusă de providență, sintagmele de acest fel au ajuns să exprime întocmai ca cele construite cu semiauxiliarul *a trebui*, necesitatea sigură sau numai probabilă, pe care o impun diferitele împrejurări ale vieții: *Iar Turcii, înțelegînd ca va să vie Ștefan-voadă . . . au lăsat și ei Cetatea Neamțului* (I. Neculce, «O samă de cuvinte»); *simțînd . . . că izbăvirea fiilor robiei . . . curînd va să urmeze, se siliră . . . să spurce toată casa* (Gh. Lazăr, «Cuvînt» în «Rev. pt. ist. arh. și fil.», I 1830); *împăratul a însărcinat pe un curtean . . . să-l învețe [pe băiat] . . . toate cîte trebuiesc . . . unui tînăr, care va să împărățească* (I. Caragiale, «Mamă»); *Aflase că badea Toma va să vie a doua zi cu o știre* (M. Sadoveanu, «Ochi de urs»).

Unele sintagme predicative construite cu semiauxiliarul *a vrea* plus conjunctivul exprimă nuanța de aspect a acțiunii neîndeplinite, dar care era gata-gata să se îndeplinească. Astfel, formațiunea de viitor în trecut *am vrut să mor*, frecventă în popor, este echivalentă ca tip cu sintagmele predicative de aspect verbal similar, formate cu semiauxiliarul *a fi* plus conj.: *era* (cît pe-aci) *să mor*. Des uzitată în limba veche, această construcție a intrat și în limba literară, prin scriitorii care au ținut o strînsă legătură cu limba vorbită: *Sluga unui sutaș, fiind bolnavă, vrea să moară* («Evangh. lui Luca», apud Tiktin DGR 1776); *Deci, atunce cînd [Udrea Banul] au vrut să piară, el . . . au dat aceste sate . . . mănăstirii* (9 iulie 1601, Doc. priv. ist. Rom.); *Eu într-o noapte am vrut s-o pat cît de bună, căci, din nebăgare de seamă, apucasem pe strada Ienii* (I. Ghica, apud Tiktin DGR 1778); *A dat un țipăt năbușit, i-a venit rău, a vrut să cază și au trebuit s-o scoată pe brațe la aer* (I. Caragiale, «Premiul I»).

Tipice pentru aceste sintagme predicative, exemplele citate ne arată totodată că, transformîndu-se în semiauxiliar, verbul plin *a vrea* a suferit o schimbare cu mult mai adîncă decît *a voi*. El n-a mai păstrat absolut nimic din conținutul său volițional, pierzînd orice idee de intenție sau de dorință, pentru că ar fi absurd să ne închipuim că, în cazurile citate, subiectul ar fi intenționat sau ar fi dorit să moară, s-o pățească sau să leșine. Ce-a mai rămas atunci din *a vrea* în aceste sintagme predicative? Numai ideea abstractă de iminență a acțiunii următoare.

Capitolul III, cu studiul asupra sintagmelor predicative formate cu semiauxiliarele de aspect, va apărea în numărul următor.

OBSERVAȚII ASUPRA CAPITOLULUI « ORDINEA CUVINTELOR ÎN PROPOZIȚIE » DIN „GRAMATICA LIMBII ROMÎNE”

DE

B. I. PRUTEANU-CHIȘINĂU

« Gramatica limbii romîne » alcătuită de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. este prima gramatică cu adevărat științifică a limbii romîne. Călăuzindu-se după știința marxist-leninistă despre limbă, colectivul de autori a reușit să creeze o operă de valoare, menită să satisfacă cerințele actuale ale învățămîntului de toate gradele.

Lucrarea aduce o contribuție prețioasă în romanistică, putînd servi și aceloră care studiază limba romînă nu numai cu scopuri practice, ci și teoretice, din punct de vedere lingvistic.

Unele capitole ale « Gramaticii » nu sînt însă scutite de greșeli și neajunsuri. În rîndurile care urmează ne vom opri la cîteva chestiuni privitoare la felul cum e tratată, în « Gramatica limbii romîne », problema ordinei cuvintelor în propoziție.

★

Obiecții mari trezește micul paragraf introductiv § 429 (Observații generale). Afirmția că în limba romînă ordinea cuvintelor nu este fixă și că, datorită existenței flexiunii nominale, substantivele și pronumele pot fi așezate « în general » în orice ordine fără ca sensul propoziției să se schimbe, este în contradicție și cu realitatea și cu cele scrise la începutul volumului al II-lea (11). Comparînd sintaxa limbii romîne cu sintaxa latină, autorii (ori autorul; din păcate nu-s indicați autorii fiecărui capitol în parte) paragrafului 11 afirmă că în limba romînă *ordinea cuvintelor, mai liberă decît în limbile romanice occidentale, este totuși destul de strictă*. Exemplul *lupul acuză vulpea* confirmă părerea că *nu putem înlocui*

ordinea cuvintelor fără a modifica și sensul (p. 12). Chiar dacă exemplul nu permite să tragem o concluzie de o valabilitate prea generală, nu se putea trece sub tăcere, în paragraful introductiv la «topică» omonimia cazurilor nominativ-acuzativ și genitiv-dativ. Capitolul despre topică permite să se tragă concluzia că, în cazul de față, n-au fost folosite toate cercetările și studiile existente, referitoare la ordinea cuvintelor în limba română. De altfel, faptul acesta putea fi remarcat încă din prefața volumului I (p. 14): Printre gramaticile românești din trecut care au primit, pe bună dreptate, o apreciere pozitivă, sînt cele ale lui Al. Lambrior și H. Tiktin, însă numai . . . fonetica și morfologia (la Lambrior). Oare capitolele de sintaxă din lucrările acestor doi lingviști romîni nu pot fi *utilizabile pînă astăzi?* Cît privește cel puțin capitolele despre «Șirul cuvintelor», în gramatica de Al. Lambrior și «Rinduiala vorbelor în propoziție» la H. Tiktin, s-ar fi putut folosi multe observații juste atît cu caracter general, pentru paragraful introductiv, cît și de o însemnătate mai restrînsă, (dar nu mai mică) despre locul diferitelor părți de propoziție.

Al. Lambrior («Gramatica romînă», sintaxa, refăcută de Gh. Ghibănescu, Iași, 1893) scrie: *Limbile care se bucură de o bogăție de desinențe cazuale vor avea o mai mare libertate în modul de construcțiune al frazei, cuvintele nu vor fi silite a urma numai un anumit șir, ci vor ocupa orice loc în corpul frazei fără a se aduce vreo jignire înțelesului acelei propozițiuni.*

Limba noastră romînească nu are acest caracter (§ 79, p. 67).

Despre echivocul pe care-l poate produce schimbarea locului în propoziție a genitivului și a dativului, afară de Lambrior, vorbesc și gramaticii mai vechi.

Radu Tempea («Gramatica romînească», Sibiu, 1797) atrage atenția că, pentru a nu se confunda cazul genitiv cu cazul dativ, trebuie să se pună întîi dativul: *am adus domnului calul* și nu *am adus calul domnului* (p. 177).

Același lucru îl scrie Iacob Ghinkulov (numit de unii cercetători Hîncu, deși pe cărțile lui e scrisă forma rusească a numelui) în «Nacertanie pravil Valaho-Moldavskoi gramatiki» (Sanct-Petersburg, 1840). Cartea, scrisă în rusește, este una din gramaticile bune din secolul trecut (din nefericire, puțin cunoscută și puțin folosită de lingviștii romîni) și are un capitol special despre topică și altul despre îmbinarea cuvintelor în propoziție, în care de asemenea se tratează chestiuni privitoare la locul cuvintelor în propoziție.

În «Gramatica limbii romîne» nu se pomenește nici despre deosebirea dintre nominativ și acuzativ (am în vedere capitolul despre topică), deosebire pe care adesea o constatăm numai datorită locului substantivului față de verbul predicat.

Se poate spune însă că nici limbile cu o flexiune morfologică bogată n-au topică liberă, pe de altă parte flexiunea nu este singurul factor care determină locul unui cuvînt în propoziție. Limba rusă, bunăoară, are o flexiune mai bogată decît limba romînă, dar, după cum se arată în «Gramatica limbii ruse» (1954, vol. II, sintaxa, partea I, p. 660), *libertatea așezării părților de propoziție*

în limba rusă este foarte relativă. Ordinea cuvintelor se supune întotdeauna unor anumite norme și îndeplinește întotdeauna anumite funcții gramaticale, semantice ori stilistice.

Seul un naïf comme monsieur Jourdain croit que l'on peut dire indifféremment: « Belle marquise, vos beaux yeux me font mourir d'amour, ou D'amour mourir me font, belle marquise, vos beaux yeux, ou encore: Me font vos beaux yeux mourir belle marquise, d'amour, — scriu în sintaxa lor Georges și Robert le Bidois («Syntaxe du français moderne», t. II, Paris, 1938, p. 2).

Locul atributului substantival în românește nu depinde de desinențele cauzale, dar tradiția și firea limbii nu ne permit să scriem *de piatră o casă* ori *din vale fîntîna*.

Un factor important de care nu putem să nu ținem seama, cînd vorbim despre ordinea cuvintelor în propoziția românească, îl constituie intonația și accentuarea. Dar în « Gramatică » aceste chestiuni sînt tratate izolat, cu toate că în capitolul despre accent și intonație găsim cîteva observații prețioase. Interdependența dintre topică și accent este mai vădită în propoziția ori fraza în care cuvintele se află în opoziție: *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau*.

Se cereau precizări și în legătură cu afirmația că ordinea obișnuită a cuvintelor (subiect-predicat ș.a.m.d.) corespunde desfășurării logice a gîndirii. Legile logicii și ale gîndirii nu corespund legilor gramaticale și nu întotdeauna se suprapun. De altfel, în paragrafele următoare, descrierea locului fiecărei părți de propoziție nu confirmă această teză.

Subiectul se află înaintea predicatului, primul fiind de obicei elementul cunoscut, determinatul, dar atît inversările dese, cît și factorii gramaticali care cer plasarea subiectului înaintea predicatului, aveau nevoie de lămuriri complementare, pentru a evita greșelile pe care le-ar putea provoca confundarea categoriilor logice și gramaticale ¹.

În toate limbile, chiar și în cele sintetice, cum sînt rusa ori latina, se stabilesc anumite construcții, o ordine obișnuită a cuvintelor, care se consideră ca normă pentru limba literară. Pe de altă parte, și limbile analitice, ca franceza ori engleza, cu o ordine mai strictă a cuvintelor, au multe cazuri și posibilități de a « călca » norma. Cu atît mai mult, firește, vor exista astfel de posibilități într-o limbă cum e romîna, unde elementele sintetice într-o anumită măsură s-au păstrat și chiar s-au dezvoltat (flexiune internă).

Dar orice abatere de la normă, orice inversare a ordinei obișnuite, este întotdeauna condiționată de anumiți factori: de intonație, de natura semantică și morfologică a părții de propoziție (de exemplu, atributul numeral cardinal se află înaintea substantivului, pe cînd cel substantival — după; predicatul exprimat printr-un verb reflexiv cu un sens impersonal ori pasiv stă înaintea subiectului: *se aude un cîntec, se face ziua*), de locul altor părți de propoziție

¹ Vezi *Unele sarcini ale studiului sintaxei propoziției*, V. V. Vinogradov, în « *Voprosi iazikovnaniia* », 1954, nr. 1.

(de ex. subiectul își pierde locul inițial dacă din anumite motive la începutul propoziției este un circumstanțial), de stil, de afect etc.

În limbă se manifestă, astfel, felurite tendințe care reies din cele două funcțiuni ale limbii: funcțiunea principală de a fi mijloc de comunicare și funcțiunea afectivă, expresivă. Primei funcțiuni i se datorește tendința de a se stabili o ordine mai strictă a cuvintelor prin construcții tip, devenite obișnuite, care fac vorbirea mai precisă.

Funcțiunea a doua însă are nevoie de o mare varietate de forme, de diferite mijloace lexicale și gramaticale, prin care să poată fi exprimate toate nuanțele gândirii, toată bogăția de sentimente a sufletului omenesc.

Aceste două funcțiuni ale limbii se află într-o interdependență dialectică. Ele se manifestă în general în sintaxă, în regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții și, în special, în regulile așezării lor.

Despre acești factori care determină și de care depinde ordinea cuvintelor în propoziție, despre legătura care există între topică și diferitele categorii lingvistice și gramaticale (chiar și raporturile dintre flexiunea nominală și topică, despre care se vorbește în observațiile generale, dar care rămân nedescifrate pentru un cititor neinițiat), pe scurt, despre locul pe care îl ocupă topică în gramatică trebuia, după părerea noastră, să se vorbească mai pe larg în paragraful introductiv (§ 429) din capitolul « Ordinea cuvintelor în propoziție ».

Cîteva observații și completări cu privire la problema locului diferitelor părți de propoziție.

Fără a pune la îndoială afirmația că subiectul stă înaintea predicatului din cauză că el este determinatul, cunoscutul, trebuia arătat totuși că locul subiectului, fie chiar la începutul propoziției, depinde și de alți factori și că, în anumite cazuri, ordinea subiect + predicat se impune ca obligatorie¹. De exemplu, dacă propoziția începe printr-un circumstanțial exprimat prin gerunziu, subiectul stă înaintea predicatului, deoarece subiectul se raportează la amîndouă verbele: *Sfîrșind, bătrînul ieși iute din chilie* (V. Alecsandri, « O primblare prin munți »), *Venînd acasă, fata a căzut pe gînduri* (Em. Bucov).

Același loc este obligatoriu pentru subiect, dacă la începutul propoziției e un participiu cu funcțiune de circumstanțial (vezi vol. I al « Gramaticii », 319, p. 320): *Devenit liber, el se duse să exerciteze în ținuturi meseria lui de pitar* . . . (V. Alecsandri, « Vasile Porojan »). *Întovărășit de jandarmi și de toți privitorii, cu muzica înaintea sunînd marș, Meleli intră în oraș* (C. Negruzzi, « O alergare de cai »).

¹ Vezi M. N. Peterson, *Sintaxis russkogo iazika*; Biuro zaocinogo obucenia pri Pedfake 2-go MGU, Moscova, 1930. În limba rusă, scrie Peterson, ordinea subiect + predicat este mult mai frecventă (85%) decît ordinea predicat + subiect (15%). « Dar ar fi greșit să socotim prima așezare obișnuită (habituelle Wortfolge), iar a doua întîmplătoare (okkasionella Wortfolge), nenormală. Atît ordinea subiect + predicat, cît și ordinea inversă este normală și se întrebuintează în anumite cazuri » (p. 7).

Sînt mult mai frecvente cazurile cu ordine directă (subiect + predicat), atunci cînd subiectul este exprimat printr-un pronume personal și mai ales demonstrativ. Fenomenul poate fi explicat ușor: pronumele este strîns legat de un cuvînt (ori cuvinte) din propoziția anterioară și este firesc ca el să ocupe locul dintre acest cuvînt și predicatul său ¹: *Fruntea călărețului șiroia de sudoare ; el legase friele de oblîncul șelei, și se ținea de coama cursierului* (C. Negruzzi, «O alergare de cai»). *Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijii...* (C. Negruzzi, « Alexandru Lăpușeanu »).

Și mai des subiectul precedă predicatul, dacă-i exprimat printr-un pronume demonstrativ: *Aceasta rămîne la înalta înțelepciune a Măriei-tale* (C. Negruzzi, « Alexandru Lăpușeanu »). *Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică și de aritmetică . . . Acestea se făceau bine* (M. Sadoveanu, « Domnu Trandafir »).

Uneori, pronumele subiect este atras de anumite expresii de tipul *cît pentru, cît privește pe*, care-i impun locul dinaintea predicatului: *Cît pentru norod, el era indiferent* (C. Negruzzi, « Alexandru Lăpușeanu »). *Cît pentru Porojan, el deveni un pitar de frunte sub ciomagul profesorului său și fu ridicat la rangul de ciurecar al casei* (V. Alecsandri, « Vasile Porojan »). *Cît despre oamenii care l-au rănit și l-au mîhnit, ei demult l-au uitat* (M. Sadoveanu, « Domnu Trandafir »).

Printre cazurile de inversare a ordinei subiect-predicat (de fapt expresia e pleonastică: ordinea obișnuită dintre două părți de propoziție, în cazul de față subiect + predicat, ar trebui numită, ca și în limba rusă, *ordine directă*, și schimbarea ei este *inversare*, prin urmare ar fi destul să se spună inversarea subiectului ori a predicatului și nu inversarea ordinei subiect + predicat), trebuie adăugate, în primul rînd, propozițiile cu predicatul exprimat printr-un reflexiv pasiv ori impersonal (*se aude, se vede, se face* etc.). În cazurile cînd subiectul gramatical este exprimat, el e considerat de vorbitor și ascultător drept complement direct și se așază după verb: *S-a aprobat tot ce am cerut* (A. Lupan, « Lumina »). *Într-o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pustiu* (M. Eminescu, « Făt-frumos din lacrimă »), *S-au auzit pași pe coridor* (Em. Bucov, « Întîia împușcătură »).

Conform § 110, p. 67 din « Gramatică », vol. II (Subiectul logic și subiectul gramatical), în cazurile de inversare a subiectului ar intra și subiectul gramatical din construcțiile de tipul: *mi-e foame, mi-e sete, mi-e frig, îmi trebuie* etc.

În « Gramatică », vol. II (p. 265) se spune că subiectul se așază după predicat în propozițiile interogative care încep cu un pronume ori un adverb interogativ. Trebuie adăugat că, în general, propoziția interogativă (și cea imperativă și exclamativă) preferă plasarea subiectului după predicat, chiar dacă lipsește cuvîntul interogativ, fenomen remarcat și în limba rusă ²: *Vezi tu lebăda ceia îndrăgita*

¹ Fenomenul este atestat și în limba rusă. Vezi de ex. M. M. Nikitina, *Poriado slov v sovremennom russkom iazike*, « Uceoniie zapiski fakulteta iazika i literaturî Kaberdino-Balkarscogo » Gos. Ped. Institutu, 1940, nr. 1, p. 98—108.

² A. A. Sahmatov, *Sintaksis russkogo iazika*, Leningrad, 1925, p. 250.

de unde? (M. Eminescu, « Făt-frumos din lacrimă »). **Nu știi tu că eu sînt căpitan Bosîncean?** (M. Sadoveanu, « Muncitori și păstori »).

Propoziții imperative și exclamative: **Să vie feciori de la bordei să-i lege!** (M. Sadoveanu, « Muncitori și păstori »), **Încearcă-te tu!** (M. Eminescu, « Făt-frumos din lacrimă »), **Cît de frumoasă erai tu atunci cu fața ta rotundă și albă, ce steclea și strălucea ca o tabla de dulceți! Cu cîtă grație se îndoia talia ta gingașă și subțire! Ce glas dulce și armonios aveai tu atunci!** (V. Alecsandri, « Istoria unui galbăn »).

Paragraful 111 (Valoarea afectivă a reluării subiectului), ca și 430, vorbește despre construcția de tipul « vine el tata », folosită pentru a accentua predicatul. Dar « Gramatica » nu menționează alt procedeu de reluare a subiectului, de astă dată pentru a sublinia subiectul și nu predicatul: substantiv-subiect + verb + conj. și + pronume personal: **Iar lumea de la țară urmează și ea pilda boierească** (M. Sadoveanu, « Cîntece bătrînești »), **Cu decadența romană, limba latină pică și ea** (A. Russo). Predicatul devine astfel intercalat între un subiect dublat.

De altfel subiectul precedat de conjuncția și se întâlnește adesea după predicat fără să aibă un corespondent înaintea predicatului:

Mai știi și eu la cegîndeam? Aveți și voi un frate... (G. Coșbuc, « Mama »), **Mă opream și eu și ridicam în sus nasul cînd el se oprea și stătea de vorbă, ici și colo, cu sătenii** (M. Sadoveanu, « Sfaturi vechi »).

Afirmația că în propozițiile care încep cu un complement circumstanțial, predicatul este așezat de cele mai multe ori înaintea subiectului (p. 265) are nevoie de unele precizări:

a) predicatul este așezat înaintea subiectului dacă propoziția e alcătuită dintr-un circumstanțial + predicat + subiect (adică numai din trei elemente);

b) dacă în propoziție sînt mai multe părți secundare, dependente de predicat, așezarea unui circumstanțial (ori complement) la începutul propoziției nu implică atragerea predicatului, deoarece acesta poate ocupa locul central dintre subiect și complement datorită altor complemente-obiecte gramaticale ori circumstanțiale: **Acolo apa cîntă un cîntec surd, înfiorător** (M. Sadoveanu, « Sfaturi vechi »), **Prin umbra pădurii străpunse de lucirile soarelui, banda trecu nu cu prea multă hotărîre, avînd în frunte pe căpitan** (M. Sadoveanu, « Muncitori și păstori »);

c) predicatul ocupă locul său obișnuit după subiect, dacă circumstanțialul de la începutul propoziției n-are o legătură prea strînsă cu predicatul, raportîndu-se, într-o anumită măsură, la propoziție în întregime. Nu-i întîmplător faptul că aceste circumstanțiale se despart prin virgulă de restul propoziției: **Într-o minută, cămăruța se împlu de un fum gros printre care Zoe se zărea ca o zeitățe prin nouri** (C. Negruzzi, « Zoe »);

d) același lucru se poate spune și în cazul cînd circumstanțialul este exprimat printr-un gerunziu ori participiu (despre asta s-a vorbit mai sus).

În privința atributului se cer de asemenea unele observații:

a) Atributul genitival și cel exprimat printr-un adjectiv posesiv stă, după cum citim în « Gramatică », de obicei în urma substantivului determinat (p. 270, 274), dar uneori, în special în versuri, el poate apărea și înaintea substantivului (p. 275). Să adăugăm: regula e valabilă pentru cazurile când substantivul determinat e la nominativ ori acuzativ; dacă însă e la cazul genitiv ori dativ, atributul genitival ori cel exprimat printr-un adjectiv posesiv poate sta *numai după substantivul determinat*: . . . *s-a căit că el a fost pricina pieirii lor* (C. Negruzzi, « Toderică »).

Același lucru se poate spune și despre atributul exprimat printr-un numeral ordinal (despre care nici nu se pomeneste în capitol).

b) În grupa adjectivelor care stau după substantive intră cele cu sufixele *-esc, -ian, -al* (adjectivele definite în punctul a din § 157, p. 189, vol. I din « Gramatică »): *bărbătesc, omenesc, orășenesc, rațional, regional, central* și alte adjective ca: *nisipos, pădureț* etc.

E interesant de remarcat că nu găsim inversări ale ordinei substantiv + atribut în expresii de tipul: *frunză verde, pom rotat, mere pădurețe, lapte acru, flori sălbatice* etc.

c) Lipsesc lămuriri în privința locului pe care-l ocupă două atribute adjectivale, unul calificativ și altul posesiv (*țara mea dragă, draga mea țară*).

Cît privește locul complementului direct și indirect, revin la ceea ce am spus la început, referindu-mă la Lambrior, Ghinkulov, Tempea. Putem accepta afirmația că atunci când verbul are două complemente, unul direct și unul indirect, complementul direct apare de cele mai multe ori alături de verb, fiind urmat de cel indirect (p. 276), cu condiția că o astfel de ordine să nu producă echivoc. Într-o propoziție ca *dă-i cartea mamei*, cuvîntul *mamei* poate fi înțeles și ca atribut pe lîngă *cartea* și ca obiect gramatical pe lîngă *dă*. Pentru o exprimare mai precisă, aici ar fi nimerită ordinea *dă-i mamei cartea*¹.

Pare nemotivată afirmația că *nu există o ordine fixă a circumstanțialului* (p. 277). Cu toate că circumstanțialul este cea mai « liberă » parte de propoziție, are și el un loc preferabil, mai ales dacă avem un circumstanțial de mod. Acesta tinde să ocupe locul îndată după verb, respingînd atît celelalte circumstanțiale, cît și complementul direct ori indirect. Exemplul din « Scînteia » dat în « Gramatică » confirmă teza aceasta. « Variantele » propoziției sună nefiresc în comparație cu prima propoziție luată din ziar.

Capitolul despre ordinea cuvintelor se încheie cu indicația că un complement circumstanțial *mai poate apărea la începutul propoziției . . . atunci cînd accentul cade asupra lui* (p. 278). Ideea că elementul accentuat este așezat la

¹ H. Tiktin consideră că în general locul dativului e înaintea acuzativului: « taie cîinilor frunză » (*Gramatica Romîna pentru învățămîntul secundar. Teorie și practică; partea II, Sintaxa*, ed. a 2-a, București, 1895, 466, p. 116).

începutul propoziției reiese și din explicațiile date în legătură cu inversarea predicatului (p. 264). O astfel de părere e greșită. Un cuvânt este accentuat nu prin așezarea lui la începutul propoziției, ci prin mutarea lui de la locul său obișnuit.

Într-o lucrare recentă despre ordinea cuvintelor în limba rusă veche, lucrare în care se vede că au fost folosite ultimele cercetări în domeniul topicii, citim: *Procedeele principale folosite pentru a sublinia o parte ori alta de propoziție constă în schimbarea ordinii cuvintelor. Evidențierea în vorbire (mai ales în cea scrisă) a vreunei părți de propoziție, mărirea importanței ei se capătă punând acest element într-un loc neobișnuit pentru el în propoziție.*

*Greutatea cea mai mare o capătă cuvântul pus la începutul ori sfârșitul absolut al propoziției, dacă locul acesta nu este pentru el obișnuit*¹.

Observația aceasta nu se referă numai la limba rusă, fiind valabilă și pentru limba română. Faptul a fost remarcat și de cercetătorii limbii franceze².

E ușor de dovedit că și în limba română, schimbând ordinea obișnuită a părților de propoziție și folosind intonația cerută, putem accentua și cuvintele care nu se află la începutul propoziției. Din exemplele de mai jos se vede limpede că accentul cade asupra subiectului inversat: *Să mă întorc? Mai degrabă-și va întoarce Dunărea cursul îndărăt* (C. Negruzzi, « Alexandru Lăpușneanu »), *Nu-i voie — zise Ivan — Las-că mă duc eu să-ți aduc răspuns. — Ba nu, Ivane, trebuie să mă duc eu* (I. Creangă, « Ivan Turbincă »).

În încheiere, socotesc că într-un capitol despre ordinea cuvintelor în limba română ar fi trebuit să se vorbească despre legătura care există între locul ocupat de anumite părți de propoziție, pe de o parte, și forma cuvintelor și structura propoziției, pe de altă parte. Aici ar trebui concentrate fenomenele gramaticale despre care s-a vorbit în diferite capitole și anume despre schimbările morfologice și sintactice provocate de schimbarea locului unor atribute și complemente: *omul bun — bunul om, cartea aceasta — această carte, celălalt om — omul celălalt, haina prietenului — haina cea nouă a prietenului — a prietenului haină* (în versuri); *am citit cartea — cartea am citit-o*.

Interdependența dintre forma cuvintelor și locul lor în propoziție e vădită.

¹ L. A. Korobcinskaia, *Funkții poriadka slov v drevnerusskom iazike*. Livovskii Gosuniversitet im. Iv. Franko. Kafedra russkogo iazika i obščego iazikoznaniia. « *Voprosi iazikoznaniia* », 1, 1955, p. 75.

² Vezi Marie-Louise Müller-Hauser, *La mise en relief d'une idée en français moderne*, Geneva, 1943, p. 90.

DISCUȚII

«DIALECTELE» LIMBII ROMÎNE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Într-un articol publicat în «Limba romînă» nr. 1/1956, prof. D. Macrea prezintă problema dialectelor limbii romîne. Deși în acest articol se apără în general teze care au avut curs și în trecut, trebuie să spun că nu mă pot declara de acord nici cu ideile expuse, nici cu felul de argumentare. Cer îngăduința revistei să-mi expun părerile atît despre problema în sine cît și despre articolul citat.

După modelul neogramaticilor, esențialul în limbă pentru prof. Macrea pare a fi fonetica. Trecerea de la o stare calitativă a limbii la alta este judecată numai prin prisma transformărilor fonetice. La paginile 12—13, se folosesc exclusiv argumente fonetice pentru a se respinge teoria lui Philippide privitoare la formarea poporului romîn. Dar fonetica nu este decît materialul din care se formează morfemele și ea nu poate fi în nici un caz considerată esențialul în dezvoltarea limbii.

Socotesc de asemenea ieșită din uz metoda prin care se încearcă a se dovedi (la p. 10 a articolului citat) că românii din nordul și din sudul Dunării erau încă în contact unii cu alții în perioada de după secolul al VI-lea: deoarece cuvinte de origine slavă ca *nevastă*, *milă*, *trup*, *slab*, *gol*, *rană* etc. se găsesc în toate cele patru «dialecte», urmează că cei care le vorbeau formau o singură colectivitate lingvistică în vremea cînd aceste cuvinte au pătruns în limbă. Dar nimic nu dovedește că ele au fost împrumutate în toate regiunile de limbă romanică în același timp și din aceeași limbă slavă. Cum se poate dovedi, de exemplu, că dacoromînii n-au luat pe *rană* din sîrbă, iar aromînii din slava macedoneană și meglenoromînii din bulgară, la date diferite? Dacă *gol* provine, să zicem, în istroromînă din sîrbă, în aromînă din bulgară, iar în dacoromînă din slavona bisericească? Cît timp aceste ipoteze nu sînt înlăturate (și nu văd cum ar

putea fi înlăturate), simpla existență a cuvintelor în idiomurile romanice din Balcani nu dovedește nimic în ce privește data despărțirii acestora.

(În trecut: să fie adevărat ce ni se spune la p. 14, că meglenoromînii se găsesc astăzi pe râul Vardar?)

Dar trec peste detalii și mă opresc la problema esențială, adică la întrebarea dacă cele patru idiomuri de care a fost vorba sînt dialecte ale limbii romîne, sau limbi independente una de alta.

Problema aceasta am tratat-o în cartea mea *Studii de lingvistică generală* (București, 1955, p. 112—127), unde am încercat să arăt că originea comună și asemănările actuale între două idiomuri nu sînt suficiente pentru a demonstra că ele sînt dialecte ale aceleiași limbi, și nu două limbi diferite: trebuie să ținem seama de condițiile în care s-au dezvoltat acele idiomuri și să cercetăm dacă ele au sau nu perspectiva de a se contopi în sinul unei limbi naționale unice. Ca o aplicare, am discutat situația limbilor romanice suddunărene (aromîna, meglenoromîna, istroromîna), numite de obicei în mod greșit dialecte ale limbii (daco) romîne.

Mă așteptam ca argumentele mele să fie discutate în articolul din « Limba romînă », eventual, dacă nu sînt juste, să fie combătute și respinse. În loc de aceasta, autorul se mulțumește să le rezume, apoi, fără a combate nici unul din ele, le lasă complet la o parte, ca și cînd n-ar fi fost exprimate, și reia vechile argumente și vechile metode de lucru. Lucrul nu mi s-ar părea demn de a fi relevat, dacă aceasta n-ar începe să devină o tradiție a revistei « Limba romînă ». În numărul precedent (6/1955, p. 51 și urm.) se procedează exact în același fel cu articolul meu despre genul neutru în romînește, articol publicat acum doi ani chiar în « Limba romînă ».

Să vedem acum miezul problemei. Am arătat, cu fapte pe care le cred concludente, că gradul de asemănare al idiomurilor nu este un argument pentru a stabili dacă sînt dialecte sau limbi: un velicorus și un bielorus se pot înțelege ușor între ei, dar vorbesc limbi diferite; de asemenea un kazah și un kirghiz, un bulgar și un slav macedonean; în schimb un italian din sud, vorbind un dialect italian, nu se poate înțelege cu un italian din nord, vorbind alt dialect italian; numai dacă ambii au învățat (la școală) limba italiană literară, ei pot comunica între ei în italianește. Fapte asemănătoare întîmpinăm în Germania, în Franța, în Anglia, în China.

Cu toate acestea, Macrea, pentru a demonstra că macedoromîna, meglenoromîna, istroromîna sînt dialecte romîne, citează texte din aceste idiomuri, ca să arate că un dacoromîn le poate înțelege. Dar are grijă să le însoțească de traduceri. Deși socotesc, cum am arătat, că asemănarea nu este un argument hotărîtor, merg și eu pe calea aceasta și dau aici citate, luate absolut la întîmplare, de la paginile unde am deschis cărțile folosite de Macrea:

U loară mărata di feată și u dusiră tu nă păduri ș-t-un munti greu, iu niți puili nu z-duc (P. Papahagi, *Basme aromîne*, p. 192).

Begu zisi: « bre, istina-i, ai s-la gripes delmi şa ». Şi begu la scosi. Şi el işo şi ziş la begu: « io să fac daviia » (Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. II, p. 46).

Dupa csa lavu ku sire folele ali şurlile za sviri la oi şi za trécse mai vred vréma (S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, vol. III, p. 220).

Care dacoromîn fără studii speciale înţelege aceste texte? Repet însă că faptul nu mi se pare concludent, după cum nu mi s-ar fi părut concludent nici dacă am fi ajuns la concluzia contrarie. Şi dacă mai este nevoie de o dovadă, iată un text italian, luat din prima carte care mi-a căzut în mînă şi anume dintr-o pagină unde s-a deschis cartea singură:

La vocale tematica, forse in origine o, e certamente corrispondente all'-o- de' temi latini e greci (2^a declinazione di quelle lingue), cade davanti al -s del nominativo singolare (S. Friedmann, *La lingua gotica*, Milano, 1896, p. 15).

Iată şi traducerea romînească:

« Vocale tematică, poate la origine *o*, şi sigur corespunzătoare lui *-o-* din temele latine şi greceşti (a 2-a declinare a acestor limbi), cade înaintea lui *-s* al nominativului singular ».

Care cititor care înţelege textul romîn nu-l înţelege şi pe cel italian? Desigur prin aceasta nu dovedim că italiana e un dialect al limbii romîne.

« Stabilirea deosebirii dintre limbă şi dialect nu trebuie însă făcută, după părerea noastră, ţinînd seama mai mult de factorul istoric şi politic decît de cel genetic şi structural, care pentru lingvistica marxistă este esenţial în definirea specificului unei limbi sau al unui dialect », scrie Macrea (p. 17 a art. cit.). Cred că se înşală. Factorul genealogic este esenţial în lingvistică (şi nu numai în cea marxistă), cînd e vorba să se claseze o limbă din punct de vedere istoric (de exemplu romîna printre limbile romanice); factorul structural este folosit pentru clasificarea morfologică. Dar cînd e vorba să stabilim dacă un idiom e dialect sau limbă, aceşti doi factori nu ne pot ajuta cu nimic. Romîna şi italiana se încadrează ambele în aceeaşi familie şi în acelaşi tip structural, tot aşa de bine ca şi două dialecte ale limbii romîne sau ale limbii italiene; ba chiar un dialect romîn şi un dialect italian ar putea la rigoare să fie clasate împreună.

De ce să nu ţinem seama de factorul istoric? Care marxist a enunţat vreodată această teză? Imediat ce nu mai ţinem seama de factorul istoric, am rupt-o cu marxismul — şi cu metoda comparativă. Şi de ce să nu ţinem seama de factorul politic? Oare nu este o problemă politică dacă provansala va fi socotită un dialect francez sau o limbă de sine stătătoare? sau dacă slava macedoneană e bulgară, sîrbă, sau independentă? Oare Republica Cehoslovacă nu a făcut un act politic cînd a decis că slovacă nu este un dialect ceh, ci o limbă aparte? Partidele marxiste au o politică naţională, întemeiată pe învăţătura clasicilor marxism-leninismului asupra problemei naţionale, şi ele aplică consecvent şi cu fermitate această politică. Iar lingviştilor marxişti nu le este îngăduit să nu cunoască doctrina.

Dar oare concepţia, greşită după mine, care a domnit pînă acuma în problema dialectelor romîne este o concepţie nepolitică? Nu trebuie să socotim, dimpotrivă,

că este inspirată de politică, dar de politica promovată în trecut de clasele exploatoare?

Să presupunem că întreaga Peninsulă Balcanică trece mâine la regimul de democrație populară. Ce se va întâmpla atunci cu aromânii, vor avea ei dreptul să-și învețe la școală limba lor, sau le vom impune manualele de la București? Oricare ar fi răspunsul la această întrebare, el nu poate fi decât un răspuns politic, nu unul genetic sau structural. Dar un marxist nu va putea da decât un singur răspuns: să-și învețe limba lor. Prin urmare aromîna este o limbă. Nu reiau toate argumentele pe care le-am discutat în lucrarea mea citată, pentru că cred că nu mai este nevoie.

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA DIALECTELOR LIMBII ROMÎNE

DE

D. MACREA

Acad. Al. Graur a publicat anul trecut lucrarea « Studii de lingvistică generală »¹, care cuprinde o mare bogăție de idei izvorîte din aplicarea doctrinei marxiste la interpretarea fenomenelor lingvistice. Ea tratează probleme importante și variate dintre care menționăm: « caracterul sistematic al limbii », « individual și general », « noul și vechiul în vocabular », « formă și conținut », « legile de dezvoltare a limbii », « limbă și societate », « limbă, dialect, grai », « formalismul și cosmopolitismul în lingvistică » și altele. Toate aceste probleme, în care acad. Al. Graur aduce interesante puncte de vedere, merită să fie discutate pe larg, ele avînd o valoare teoretică deosebită.

Dintre interpretările date fenomenelor lingvistice de acad. Al. Graur, am socotit că cea dintîi care trebuie discutată este considerarea dialectelor din sudul Dunării ale limbii noastre: aromîn, meglenoromîn și istroromîn, ca limbi independente.

În studiul nostru « Despre dialectele limbii romîne », publicat în « Limba romînă » nr. 1/1956 (p. 5-24), am dezbătut pe larg această interpretare a acad. Al. Graur, din lucrarea căruia am citat două lungi pasaje documentare. Dacă după reproducerea acestor pasaje nu am mai revenit formal la ele, aceasta nu înseamnă că ne-am mulțumit « să rezumăm », cum afirmă acad. Al. Graur, argumentele sale, « fără a combate nici unul din ele », lăsîndu-le « la o parte ca și cînd n-ar fi fost exprimate » și reluînd « vechile argumente și vechile metode de lucru ». În studiul nostru se răspunde fiecărui argument al acad. Al. Graur, dar faptul că nu ne-am referit mereu la aceste argumente, ci le-am subînțeles în susținerea

¹ Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Ed. Acad. R.P.R., 1955.

punctului nostru de vedere, se datorește voinței de a evita impresia unei polemici personale cu d-sa. N-am căutat să folosim acest prilej pentru a polemiza cu un lingvist de reputația acad. Al. Graur, ci ne-a preocupat exclusiv lămurirea problemei în discuție. Aceeași atitudine a adoptat-o și I. I. Bujor în articolul său *Genul substantivelor în limba română*, publicat în « Limba română » nr. 6/1955 (p. 51-64), la care de asemenea se referă acad. Al. Graur, articol în care, după ce se arată părerile altora asupra acestei probleme, inclusiv a acad. Al. Graur, autorul își expune punctul său propriu de vedere din care rezultă limpede ce păreri anume combate din cele susținute de alții, fără a se referi cu insistență la numele nici unui dintre autori.

La evitarea polemicilor cu caracter personal ne-a îndemnat amintirea proaspătă încă a discuțiilor de nivel scăzut, pînă la injurii personale, care au avut loc între unii lingviști ai noștri din trecut, căutînd să eliminăm asemenea procedee dintre mijloacele luptei de opinii în lingvistică, unde elementul pasional a fost prezent aproape totdeauna.

În ceea ce privește fondul problemei, deosebirea dintre cele două puncte de vedere în discuție este următoarea: acad. Al. Graur susține că, pentru stabilirea raporturilor dintre o limbă și dialectele ei, criteriul hotărîtor este numai cel istorico-politic, nu și cel genetico-structural, pe cînd pentru noi amîndouă aceste criterii trebuie luate în considerare pentru a stabili dacă un idiom este limbă sau dialect. Acad. Al. Graur are meritul de a fi scos în evidență, prin aplicarea istorismului marxist, însemnătatea criteriului istorico-politic în precizarea noțiunilor de limbă și dialect. Dar noi nu împărtășim teza sa că acest criteriu este singurul hotărîtor. În studiul nostru am arătat că stabilirea deosebirii dintre limbă și dialect nu trebuie făcută ținînd seama numai de criteriul istorico-politic, ci și de cel genetico-structural. Nu am negat deci importanța criteriului istorico-politic, ci am arătat că factorii genetic și structural nu pot fi neglijăți cînd este vorba să precizăm noțiunile de limbă și dialect. Limpezimea poziției noastre în această problemă ne îndreptățește să credem că acad. Al. Graur nu se referă la noi cînd afirmă, în răspunsul său, că « imediat ce nu mai ținem seama de factorul istoric am rupt-o cu marxismul și cu metoda comparativă » și că « lingviștilor marxiști nu le este îngăduit să nu cunoască doctrina ».

Noțiunea de dialect este strîns legată de cea de limbă comună, dialectele fiind ramificații ale acesteia. Fără această înrudire structurală nu se poate vorbi de dialecte franceze, italiene, germane, rusești, romînești etc. Dialectele au unele particularități proprii fonetice, de structură gramaticală și de fond principal de cuvinte, dar în esență ele nu se deosebesc de limba comună din care s-au desprins. Cum se poate face deci abstracție de factorii genetic și structural în precizarea noțiunii de dialect și cum poate să fie acceptată fără rezerve afirmația acad. Al. Graur: « cînd e vorba să stabilim dacă un idiom e dialect sau limbă, acești doi factori nu ne ajută cu nimic ». Tot atît de greu de acceptat ni se pare afirmația că un dialect

romînesc și unul italian ar putea fi clasate împreună sau că înțelegerea sau neînțelegerea unui text este tot atît de neconcludentă pentru a stabili dacă el aparține unei limbi sau alteia.

Lingvistica marxistă a scos în relief un element important în determinarea individualității dialectelor, și anume condițiile istorice și politice în care se nasc dialectele, în care ele se pot dezvolta în limbi naționale independente sau pot să dispară.

Dacă aromîna, meglenoromîna și istroromîna sînt dialecte sau limbi, această problemă poate să fie lămurită numai în lumina ambelor criterii: cel genetico-structural și cel istorico-politic.

Fragmentele de texte aromîn, meglenoromîn și istroromîn citate de mine, ca și cele citate de acad. Al. Graur, pot, desigur, prezenta greutăți de înțelegere prin stîngăcia transcrierii lor fonetice și prin unele particularități fonetice și lexicale, dar orice romîn își dă seama că ele sînt limbă romînă și nu limbi străine. În schimb, fragmentul italian citat de acad. Al. Graur, chiar dacă este mai ușor înțeles de un romîn cult, el își dă seama că este o altă limbă. Acest fapt este o indicație elementară a raporturilor dintre limba romînă și fragmentele ei sud-dunărene, dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn.

Dar fără a ne opri asupra acestei apropieri genetice și structurale, căreia acad. Al. Graur nu-i acordă nici o importanță, să ne oprim asupra criteriului istorico-politic, căruia d-sa îi atribuie rolul exclusiv în precizarea noțiunilor de limbă și dialect. Fărîmițarea dialectală este provocată de împrejurări istorice. Sînt epoci în care o comunitate lingvistică se divizează în fragmente izolate, silite să ducă o existență independentă sau cu slabe legături cu restul comunității lingvistice din care s-au desprins. Dacă împrejurările istorice o permit, aceste fragmente se reunesc cu limba națională și particularitățile lor slăbesc sub acțiunea nivelatoare a statului și a limbii literare. Dacă însă izolarea lor persistă vreme îndelungată și nu mai au nici o perspectivă să se unească cu limba națională, aceste fragmente pot deveni limbi independente sau pot dispărea sub acțiunea limbii naționale a statului în care trăiesc vorbitorii lor.

Cu toate că fragmentele desprinse din romîna primitivă comună — aromîn, meglenoromîn și istroromîn — au dus de aproape o mie de ani o existență aparte de dialectul dacoromîn și nu mai au nici o perspectivă de a se contopi cu el, totuși ele nu au devenit limbi independente din motivele pe care le-am arătat în studiul nostru. Aromînii, meglenoromînii și istroromînii n-au dezvoltat civilizații proprii, a căror expresie să ducă la limbi diferite de cea pe care au avut-o cînd s-au despărțit de comunitatea romînă primitivă. Ei n-au luat parte activă la viața politică și culturală a popoarelor în mijlocul cărora trăiesc, ci au dus o existență istorică periferică, sub forma unor comunități mai ales pastorale în care limba nu a depășit nevoile unei conversații adecvate vieții și ocupației lor. Stadiul arhaic al dialectelor lor se remarcă în conservarea unor fonetisme, cuvinte și forme gramaticale dispărute din dialectul dacoromîn, precum și în

lipsa neologismelor caracteristice limbii oricărui popor care ia parte activă la evoluția culturală a timpului. De aceea, am susținut că aromîna, meglenoromîna și istroromîna trebuie privite ca documente istorice vii ale limbii noastre din perioada anterioară primelor noastre monumente scrise, ele fiind foarte apropiate în numeroase privințe de romîna primitivă comună, așa cum este și viața vorbitorilor lor de viața romînilor din evul mediu. Nu trebuie să ne mire faptul că aceste trei fragmente ale limbii noastre nu s-au schimbat radical în decursul celor aproape zece secole de izolare, deoarece învățătura marxistă ne arată marea rezistență a limbilor și a dialectelor, prin structura lor gramaticală și fondul lor principal de cuvinte, la încercările de asimilare și deznaționalizare.

Situația actuală a dialectelor suddunărene ale limbii noastre nu infirmă rolul factorilor istoric și politic în evoluția limbilor și a dialectelor, ci formează obiectul unei aplicări specifice a lor. Acțiunea factorilor istoric și politic în evoluția limbilor și a dialectelor nu este mecanică, ci legată de împrejurări concrete care trebuie avute în vedere în fiecare caz în parte. Din cercetarea condițiilor specifice, arătate în studiul nostru, în care au trăit pînă acum aromîinii, meglenoromîinii și istroromîinii rezultă că ei nu au putut da naștere unor limbi aparte de cea cu care au plecat din comunitatea romînă primitivă. Condițiile istorice în care au trăit și trăiesc astăzi pot duce la dispariția lor propriu-zisă, proces în curs de desfășurare, dar nu la formarea unor limbi aparte de limba romînă. Deosebiriile dintre dialectul dacoromîn și dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn se adîncesc treptat, dar aceasta se datorește progreselor pe care le realizează dialectul dacoromîn prin posibilitățile ce și le-a creat de a exprima conținutul tot mai bogat al civilizației dinamice de astăzi.

Acad. Al. Graur, deși susține cu tărie importanța factorului istoric, totuși nu ia în considerare fapte importante ale istoriei limbii noastre. Astfel, el nu recunoaște existența limbii romîne primitive comune, ci susține că « latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite (nemașocotînd dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna, care duce o existență precară, și dacoromîna din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestîjenite »¹.

Dacă se ține seama de factorul istoric, atunci nu se poate trece peste cîteva secole din istoria limbii romîne, perioadă care explică apariția și structura dialectelor dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn.

O perspectivă nouă în lămurirea problemei în discuție o deschide ipoteza formulată de acad. Al. Graur, și anume: ce limbă ar dori să învețe aromîinii, meglenoromîinii și istroromîinii în cazul cînd în toată Peninsula Balcanică ar fi regimuri de democrație populară. În această privință, ar trebui, firește, să fie întrebați ei și lăsați

¹ Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 127.

să-și spună liber cuvîntul. După acad. Al. Graur, aceștia ar cere să învețe «limba lor». Noi credem că limba pe care ar cere-o ar fi limba romînă literară, deoarece ea este și limba lor ajunsă la un stadiu superior de evoluție și care poate răspunde nevoilor de comunicare la înălțimea cerințelor timpului nostru. De aproape un secol de cînd statul romîn a înființat primele școli pentru aromîni și pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial cînd acestea au fost desființate, în școlile aromînești s-a învățat limba romînă literară. Aromînii stabiliți în România în cursul timpului au simțit și simt o mare bucurie putînd vorbi limba romînă literară și sînt foarte contrariați cînd li se pune la îndoială caracterul romînesc al dialectului și sentimentelor lor. Dacă Italia, la a cărei situație dialectală se referă acad. Al. Graur, ar deveni țară de democrație populară, desigur că nici napolitanii, nici calabrezii nu vor cere să învețe în școală dialectele lor, deși între aceste dialecte și limba literară italiană deosebiriile sînt cel puțin așa de mari ca între dialectul aromîn și limba romînă literară, ci vor cere să învețe limba literară italiană, care, precum se știe, este, la origine, dialectul toscan.

Factorul politic, cu toată importanța pe care o are, nu poate «să decidă» dacă un idiom este limbă sau dialect. Regimul sovietic a acordat libertate limbilor naționale nu numai din concepția superioară a libertății socialiste, ci și din istorismul concepției marxiste care arată că limba este o componentă organică a ideii de națiune, că există limbi înrudite sau deosebite după structura lor internă și după evoluția lor istorică. Libertatea națională în socialism nu este o chestiune de oportunism politic, ci izvorăște din constatarea științifică a deosebirii structurale a limbilor. Aceasta ne arată că cele două criterii genetico-structural și istorico-politic nu pot fi despărțite în determinarea dialectelor și a limbilor. Nu putem lăsa pe seama exclusivă a unui criteriu relativ cum este cel politic aprecierea că un idiom este limbă sau dialect. Împrejurările politice sînt schimbătoare, pe cînd structura limbilor și a dialectelor se modifică foarte greu. Din punctul de vedere al statului pe teritoriul căruia sînt vorbite idiomuri deosebite de limba oficială, acestea pot fi privite ca limbi, ca dialecte sau existența lor poate fi ignorată. Această apreciere se face în funcție de concepția și de interesele politice ale statului respectiv. Dar lingvistul nu poate accepta aprecieri și hotărîri care nu au temei științific, ferind astfel statul de greșeli.

Acad. Al. Graur mai face în legătură cu studiul nostru alte cîteva observații, pe care, în interesul problemei, credem necesar să le lămurim:

1. Am combătut teoria lui Al. Philippide cu argumente fonetice, «după modelul neogramaticilor», deoarece lingvistul ieșean a fost un neogramatic prin excelență și un fonetician de seamă. În combaterea teoriei lui Al. Philippide despre imigrarea noastră din sudul în nordul Dunării, ne-am folosit de argumente fonetice fiindcă teoria lui este întemeiată mai ales pe argumente de acest fel. Desigur că lingvistica a făcut mari progrese de la neogramatici pînă astăzi, dar ei sînt cei care au pus bazele științifice ale lingvisticii moderne. Preocuparea noastră de a scoate în evidență deosebirile fonetice între dialectele limbii romîne nu se datorește

unei situări pe pozițiile neogramaticilor, ci faptului obiectiv că între aceste dialecte deosebiriile sînt mai cu seamă de natură fonetică și nu de structură gramaticală. Obiecția acad. Al. Graur că ne-am ocupat numai de fonetică, nu și de structura gramaticală, este de altfel în contradicție cu afirmația sa că structura gramaticală nu ne este de nici un folos în stabilirea deosebirii dintre limbă și dialect.

2. Dacă împrumuturile de cuvinte slave ca *nevastă*, *milă*, *trup*, *rană*, *slab*, *gol*, *coasă*, *lopată*, *clopot* etc., care se găsesc în toate dialectele limbii noastre, nu sînt acceptate ca fiind făcute în epoca romînei primitive comune, nu ni se dovedește nici contrariul, adică împrumutarea lor ulterioară și independentă pentru fiecare dialect. Nu înțelegem atunci de ce metoda noastră ar fi « ieșită din uz », căci ce însemnează, în știință, « ieșit din uz » dacă nu se propune o altă soluție mai convingătoare în problema discutată?

3. Este adevărat că meglenoromîinii nu se găsesc chiar pe râul Vardar, dar cei rămași pe loc, după emigrarea unei părți dintre ei, la sfîrșitul primului război mondial, în Asia Mică și după colonizarea unei alte părți în Dobrogea, se găsesc în apropierea râului Vardar, la nord de Salonic.

4. Dacă în studiul nostru am susținut teze « care au avut curs și în trecut », nu credem că am comis o greșeală mergînd pe drumul întreprinderii noastre tradiții lingvistice. Petru Maior, Heliade Rădulescu, Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, O. Densusianu, Al. Philippide, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Theodor Capidan, Pericle și Tache Papahagi, Al. Rosetti, precum și lingviștii străini care s-au ocupat de limba romînă, Franz Miklosich, Hugo Schuhardt, Wilhelm Meyer-Lübke, Theodor Gartner, Gustav Weigand, Matthias Friedwagner, au recunoscut și demonstrat existența dialectelor din sudul Dunării ale limbii noastre, nu din considerațiuni politice naționaliste, ci pe baza realității faptelor lingvistice.

CRONICĂ

CONSFĂTUIREA PE ȚARĂ A CADRELOR DIDACTICE ȘI A PĂRINȚILOR CU PRIVIRE LA DEZVOLTAREA ȘI ÎMBUNĂTĂȚIREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DE CULTURĂ GENERALĂ

În zilele de 23, 24 și 25 aprilie 1956, s-au desfășurat lucrările consfătuirii pe țară a cadrelor didactice și a părinților elevilor în legătură cu propunerile Ministerului Învățămîntului privitoare la dezvoltarea și îmbunătățirea învățămîntului de cultură generală. La această consfătuire, inițiată de Ministerul Învățămîntului, au participat 600 de învățători, profesori din învățămîntul elementar, mediu și superior, precum și părinți ai elevilor.

Consfătuirea a fost deschisă de acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățămîntului, care a făcut o expunere amănunțită și documentată asupra propunerilor Ministerului Învățămîntului și asupra rezultatelor consfătuirilor de la 8 aprilie, organizate de secțiile de învățămînt raionale. În referatul prezentat, acad. Ilie Murgulescu a arătat că pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de Congresul al II-lea al P.M.R., cu privire la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului, ministerul a trecut la elaborarea măsurilor necesare dezvoltării și ridicării nivelului învățămîntului de cultură generală. Propunerile ministerului cuprind: mărirea duratei școlarizării de la 10 la 11 ani, îmbunătățirea conținutului învățămîntului prin întocmirea de planuri noi de învățămînt, de programe și manuale școlare adecvate dezvoltării multilaterale a elevilor, orientarea învățămîntului de cultură generală spre politehnizare, dezvoltarea și perfecționarea rețelei școlilor de cultură generală — îndeosebi a celor de 7 ani —, generalizarea învățămîntului mixt, îmbunătățirea pregătirii cadrelor didactice, încadrarea funcțiunilor de îndrumare și control cu personal calificat, dezvoltarea și întărirea bazei materiale a învățămîntului de cultură generală.

Propunerile Ministerului Învățămîntului, publicate în «Gazeta învățămîntului» din 23 și 30 martie 1956, au fost discutate pe larg în cadrul secțiilor de învățămînt regionale și raionale, în cercurile pedagogice, în consiliile pedagogice și în ședințele cu părinții. Acțiunea ministerului a fost sprijinită efectiv de organele de partid, de organele puterii locale și de sindicat.

La consfătuirile din 8 aprilie au participat 54.932 de cadre didactice și 3.743 de părinți ai elevilor. Problema prelungirii duratei școlarizării a suscitat cele mai vii discuții. Deși majoritatea vorbitorilor s-au pronunțat pentru trecerea chiar din toamnă la școala de 12 ani — 4 ani curs primar, 4 ani curs gimnazial și 4 ani curs mediu — și chiar ministerul găsește întemeiată această propunere, totuși, în etapa actuală, lipsesc condițiile minime pentru a se putea trece, cu rezultate bune, la învățămîntul de 12 ani. Este mai bine să se pună întii baze solide școlii de 11 ani, urmînd ca în viitorii 8—10 ani să se treacă la școala de 12 ani. Școala de 11 ani oferă posibilitatea realizării unei pregătiri temeinice a tineretului.

În urma repetatelor cereri ale cadrelor didactice, Ministerul Învățămîntului a acceptat ca, în viitor, anul școlar să fie împărțit în trimestre, nu în pătrare ca pînă acum.

Aplicarea principiului predării concentrice va duce la descărcarea programelor și a manualelor școlare de cunoștințele și noțiunile inaccesibile elevilor la anumite vîrste și la trecerea acestor cunoștințe în clasele și ciclurile următoare, unde pot fi reluate, adîncite și asimilate mai bine de elevi. Propunerile ministerului urmăresc să transmită elevilor un sistem încheșat de cunoștințe în clasele V—VII. În acest scop, s-au introdus: anatomia și fiziologia omului, cunoștințe de geometrie în spațiu, chimie organică etc., precum și a doua limbă modernă (engleza, franceza sau germana). De asemenea, la cursul mediu s-au introdus: elemente de matematică superioară, bazele marxism-leninismului, economia politică, logica, limba latină, geologia și muzica. Prin atenția acordată fizicii, chimiei, științelor naturii și prin introducerea orelor de lucrări practice se pun bazele introducerii învățămîntului politehnic în școala de cultură generală. Ministerul Învățămîntului a propus bifurcarea cursului mediu, începînd cu clasa a X-a, în secții: reală și umanistică — acolo unde se va aprecia că este necesară și unde vor fi condiții de funcționare — pentru a asigura o pregătire mai temeinică a elevilor și pentru a le da posibilitatea să se orienteze, potrivit înclinațiilor lor, spre institutele de învățămînt superior. În vederea aceluiași scop, a admis să se introducă ore facultative de limbă elină, unde se va simți nevoia și vor exista posibilități.

Numeroși pedagogi și părinți s-au declarat de acord cu concepția și structura planului de învățămînt. Introducerea noilor obiecte de studiu a fost susținută nu numai de profesorii de specialitățile respective, ci și de cei care predau alte discipline. S-a remarcat de asemenea adeziunea la introducerea treptată a învățămîntului politehnic. După ce a arătat care au fost propunerile în legătură cu școlile naționalităților conlocuitoare și a făcut unele precizări în ceea ce privește supraîncărcarea elevilor, vorbitorul s-a referit la concursul pentru elaborarea manualelor școlare și la generalizarea învățămîntului mixt. În urma discuțiilor de la 8 aprilie, ministerul a apreciat că se poate trece la extinderea învățămîntului mixt deocamdată la clasele I-VII și chiar la clasa a VIII-a. A insistat apoi asupra transformării unităților școlare mici în școli puternice, cu cel puțin două rînduri de clase și a propus măsurile care urmează a fi luate pentru a se mări numărul internatelor și a se trece pe seama statului cheltuielile administrative și gospodărești. Ministerul va face demersurile necesare pentru sporirea numărului de burse; totuși inițiativa locală și sprijinul organelor locale și al părinților rămîn condițiile principale pentru dezvoltarea și îmbunătățirea rețelei de școli.

În continuare, s-a ocupat de pregătirea învățătorilor în institutele pedagogice de doi ani. Aceste institute vor fi frecventate de absolvenții școlilor medii după trecerea unui examen de admitere. Ministerul a socotit întemeiată propunerea ca în planul de învățămînt al acestor institute să se introducă, ca obiecte de studiu, literatura pentru copii și muzica instrumentală. A mai menționat și alte propuneri făcute în cadrul consfătuirilor de la 8 aprilie în legătură cu organizarea excursiilor, examenul de maturitate, simplificarea cataloagelor, notarea elevilor la purtare, alcătuirea unui regulament al școlilor de cultură generală, editarea și difuzarea manualelor etc., dînd asigurări că Ministerul Învățămîntului va ține seama de ele și va căuta să rezolve pe cele întemeiate.

Pe marginea propunerilor ministerului și a referatului acad. Ilie Murgulescu, s-au purtat numeroase discuții. Au luat cuvîntul 102 învățători, profesori din învățămîntul elementar, mediu și superior și mulți delegați ai părinților. Discuțiile au dovedit multă combativitate, spirit critic și dorința unanimă de a contribui la îmbunătățirea pregătirii tineretului și la lichidarea supraîncărcării elevilor. Ele au fost variate, uneori chiar contradictorii, și au dovedit cît de importante au fost propunerile supuse discuției publice de către Ministerul Învățămîntului.

La aceste consfătuiri, ca și la cele de la 8 aprilie, problema cea mai discutată a fost durata școlarizării. Și de data aceasta, cei mai mulți vorbitori au susținut introducerea imediată a învățămîntului de 12 ani, singura soluție pentru lichidarea supraîncărcării și pentru asigurarea

unui învățământ calitativ. Fără să combată învățământul de 12 ani, cei care cunoșteau mai bine condițiile obiective, care nu permit să se treacă de îndată la școala de 12 ani, au susținut cu argumente temeinice și cu date concrete introducerea mai întâi a învățământului de 11 ani și numai când va fi posibil, să se treacă la prelungirea lui cu încă un an.

Concomitent cu problema duratei școlarizării și în strânsă legătură cu ea s-a dezbătut, cu multă insistență, supraîncărcarea elevilor. Unii au căutat să dovedească cu toată convingerea că supraîncărcarea și oboseala elevilor ar fi cauzate numai de planurile de învățământ și de durata prea redusă a școlarizării. Un număr mare de vorbitori a demonstrat că nu numai acestea sînt cauzele supraaglomerării elevilor, ci sînt și altele, care merită să fie examinate cu toată sericizitatea: programele analitice, manualele școlare, activitățile extrașcolare, metodele de predare, încărcarea elevilor cu prea multe teme, fără a se ține seama și de celelalte obiecte de studiu, tendința unor cadre didactice de a da elevilor cunoștințe mai multe decît prevăd programele analitice etc. Supraîncărcarea se poate înlătura chiar în școala de 11 ani, dacă învățătorii și profesorii sînt bine pregătiți și conștiințioși, a remarcat Alex. Toma (Toplița, R.A.M.). De aceeași părere a fost și Anatol Kircev (Cluj): *Oricît de bune ar fi planurile de învățământ și programele școlare, dacă nu sînt realizate la lecție, dacă nivelul predării este scăzut, dacă profesorii nu îndrumă studiul individual al elevilor, rezultatele la învățătură vor fi mai mult decît slabe și, invers, chiar dacă planurile de învățământ sînt supraîncărcate, chiar dacă planurile școlare nu sînt luate și puse la punct, profesorul are posibilitatea, în procesul predării, să completeze aceste lipsuri . . . Eu am experiența participării la comisia examenelor de admitere de la universitate și am avut ocazia să constat că o parte din absolvenții unor școli medii nu au cunoștințe elementare de gramatică, deprinderi ortografice . . . Eu pun întrebarea: deprinderi elementare de ortografie nu s-au format în condițiile studierii limbii române timp de 10 ani din cauza supraîncărcării? Să-mi fie permis să spun că aceste lipsuri se datoresc în bună parte și modului în care predăm noi cunoștințele elevilor. Din cauză că predăm cunoștințele defectuos, ele nu sînt înțelese.*

În legătură cu durata școlarizării, mulți participanți la discuții au susținut că, dacă nu se poate trece imediat la învățământul de 12 ani, să se studieze cel puțin posibilitatea ca și elevii care acum se află în clasa a X-a, în cel mai rău caz cei care se află în clasa a IX-a, să poată beneficia de prelungirea duratei învățământului la 11 ani, folosindu-se programe de tranziție. Deși numai puțini vorbitori au fost împotriva programelor de tranziție, acad. Ilie Murgulescu a arătat, în cuvîntul de încheiere, că introducerea acestora ar putea să provoace un adevărat haos în învățământul mediu și ar face imposibil controlul.

În ceea ce privește conținutul învățământului, au fost discutate de un număr mare de profesori și învățători planurile de învățământ. Cei mai mulți au susținut că ele contribuie în mare măsură la supraaglomerarea elevilor și au cerut ca numărul săptămînal de ore să nu treacă de 30. Depășirea se datorează introducerii unor obiecte noi de studiu. Ținînd seama de importanța acestora în pregătirea temeinică a tineretului, nici profesorii, nici părinții n-au ridicat obiecții împotriva introducerii lor, chiar din toamna acestui an, la toate clasele, nu numai la cele propuse de minister.

Introducerea în planurile de învățământ a celei de-a doua limbi moderne și a limbii latine a fost aprobată de toți participanții la consfătuire. Bera Alexandru (profesor de matematică — Cîmpulung-Muscel) și V. Dumarschi (profesor de științele naturii — Tulcea) au susținut să se introducă limba elină obligatoriu în ultimele două clase, cel puțin o oră pe săptămînă, deoarece o mare parte din terminologia științifică este de origine elină.

Multe discuții au provocat planurile de învățământ ale școlilor naționalităților conlocuitoare. Deși vorbitorii s-au găsit pe poziții opuse: unii susținînd mărirea numărului de ore la limba romînă, alții cerînd un număr mai mare de ore pentru limba maternă, iar alții pledînd pentru introducerea și în aceste școli a celei de-a doua limbi moderne, reducîndu-se numărul de ore la limba romînă, un fapt semnificativ s-a desprins din ansamblul discuțiilor: în școlile cu limba de predare a naționalităților conlocuitoare, majoritatea elevilor nu-și însușesc limba romînă, mai ales cei din școlile cu limba de predare maghiară, care au posibilitatea să urmeze și studiile

universitare tot în limba maternă. Această lacună a fost subliniată nu numai de profesori, ci și de părinți. Fülöp Adalbert (Carei) declara cu amărăciune: *Sînt părinte a patru copii. Am un băiat care acum termină clasa a X-a. Eu, după cum vedeți, știu românește, deși sînt maghiar, dar copilul meu nu știe nici măcar atît cît să ceară un prînz. Este o lipsă a mea, dar interesează și învățămîntul.* Propunerile ministerului prevăd ca, în aceste școli, limba romînă să se învețe din clasa a II-a. Unii vorbitori au cerut să se predea din clasa a III-a, iar alții, din a doua parte a clasei I.

Nu s-a făcut nici o obiecție în ceea ce privește organizarea claselor a X-a și a XI-a pe secții — reală și umanistică — dimpotrivă s-a apreciat ca foarte utilă și s-a cerut ca secția umanistică să se introducă obligator în toate școlile medii.

Foarte pe larg și în spirit critic au fost discutate actualele manuale școlare, care nu sînt corespunzătoare, conțin numeroase amănunte nefolositoare — un adevărat balast — și fac să se risipească în mod inutil o mare cantitate de hîrtie. Concursul pentru alcătuirea manualelor a fost discutat de mulți vorbitori, nu numai de profesori, ci și de părinții elevilor (Petre Ioan — muncitor din Brăila și Fülöp Adalbert din Carei).

Împotriva volumului de cunoștințe dat de manuale s-a pronunțat și Simache Nicolae (Ploiești): *Profesorul este nevoit să predea 700—800 de pagini la clase de 40—60 de elevi. Observații documentate asupra manualelor de limbi străine au făcut Mailat Aurel (Orașul Stalin). Nu mai puțin îndreptățite au fost observațiile făcute de Paula Herșcovici (Brăila): Noile manuale să păstreze nivelul lor înalt, însă să se adapteze ca limbaj, ca metodă de expunere, la vîrsta și puterea de înțelegere a elevilor. Întîmpinăm mari greutăți în predarea literaturii romîne după 23 August, întrucît la clasa a X-a nu există asemenea manuale. Întreb colectivul de la Editura didactică și pedagogică, ce așteaptă? Acest colectiv n-a avut curajul să editeze un manual de clasa a X-a, dar sute și mii de profesori de limba romînă să-și ia răspunderea să predea după propria lor inspirație sau după articolele din ziare și broșuri? Împotriva povestirilor alcătuite de circumstanță, de valoare mediocră, introduse în unele manuale de limba romînă, s-a ridicat Vulpescu Mihai (Ploiești), care a propus, să se facă o selecționare mai riguroasă a textelor din literatura actuală cuprinse în culegerea de texte pentru clasa a X-a, în care s-au strecurat fragmente schematice, naturaliste, cu expresii nepotrivite pentru educarea elevilor ca cele din romanul « Descult ».*

De o deosebită atenție s-au bucurat manualele de limba romînă destinate școlilor cu limba de predare maghiară, germană, rusă, ucraineană, turcă, tătară. Observații judicioase au făcut Movilă Elena (Jimbolia), Lisker Naum (Iași), Elisabeta Zakariáz (Sfîntu-Gheorghe), Cozma Bela (Tîrgu-Mureș), Andrei Titel (R.A.M.), Negrea Julieta (București) etc.

O altă problemă mult dezbătută a fost generalizarea învățămîntului mixt. Majoritatea învățătorilor și profesorilor din mediul rural au arătat că la sate învățămîntul mixt nu ridică probleme speciale. Dimpotrivă, cei de la orașe au combătut propunerea ministerului de a se generaliza învățămîntul mixt și au cerut să se aplice deocamdată numai la clasele I-IV sau cel mult la V-VII. Părinții elevilor au arătat oarecare rezervă, mai ales cei de la orașe. Una din obiecțiile cele mai serioase a fost lipsa condițiilor sanitare necesare generalizării învățămîntului mixt mai ales la clasele mari.

Destul de controversată a fost și problema pregătirii învățătorilor în institute pedagogice de 2 ani. Propunerea ministerului s-a bucurat de aprobarea majorității. Numai un număr mic de vorbitori au optat pentru școli pedagogice cu unele modificări în planul de învățămînt. Sugestia dată de Mihai Nițescu (Sighet) de a se trifurca liceele, creîndu-se, în afară de cele două secții propuse de minister, și o secție pedagogică pentru cei care ar dori să intre în învățămîntul primar, n-a găsit nici aprobarea cadrelor didactice, nici a ministerului.

Au mai fost puse în discuție și alte probleme: predarea concentrică, editarea unor dicționare — romîn-maghiar, maghiar-romîn, romîn-german —, introducerea celei de-a doua limbi moderne și la cursurile serale (I. Climer — București), stabilitatea cadrelor didactice la catedră și a planurilor de învățămînt (Cîrstoi — Tg. Jiu), transferarea profesorilor după un sistem organizat (I. Climer), sistemul de notare și cataloagele (C. Fagaș — Tg. Jiu), întocmirea unei programe analitice pentru ora educativă, durata vacanței cadrelor didactice (Ioachim

Rudeanu — Orăștie și alții), tipărirea manualelor școlare în condiții mai bune și într-un număr mai mare de exemplare, calitatea materialului didactic (mai mulți vorbitori), informarea profesorilor și legătura acestora cu profesorii din învățământul superior (I. Creangă — rectorul Universității din Iași), studierea metodicii în universități, introducerea gramaticii și la clasele VIII-IX și la secția umanistică, predarea cunoștințelor despre curente literare (Vinturache Mihai — Oradea), organizarea de ateliere, introducerea cunoștințelor despre energia atomică (Aursulesei Ion — Hîrlău), introducerea anului preparator pentru cei care termină școala de 10 ani (Florian Popescu — Fierbinți), editarea unui curs scurt de agricultură și a unui industrial (Ianculescu Gh.), alcătuirea unor atlasuri geografice pentru profesori și elevi (A. Gugiman — Iași), predarea desenului artistic, a caligrafiei și a istoriei artelor (Al. Drăgoi — București), întocmirea unui regulament nou al examenelor de promovare și absolvire (St. Schön — Arad), crearea unor centre experimentale agricole, organizarea învățământului fără frecvență pentru limbile străine (Neagu Aurel — Huedin), organizarea de excursii documentare pentru profesori și elevi (M. Niculescu — Craiova), introducerea unui număr mai mare de ore de istoria literaturii române la clasa a VIII-a a școlilor cu limba de predare germană (C. Cuza — Orașul Stalin), disciplina elevilor (C. Mărculescu — București) etc.

După terminarea discuțiilor, a vorbit din nou acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățământului, care a arătat rolul învățământului de cultură generală în revoluția noastră culturală și sarcinile lui în etapa actuală. S-a ocupat apoi de dezvoltarea învățământului în țara noastră după reforma din 1948, care a pus bazele școlii noi în Republica Populară Română, asigurând învățământului de cultură generală o orientare realistă și științifică, un conținut instructiv-educativ legat de construirea socialismului în patria noastră. A expus apoi sarcinile învățământului prevăzute în directivele Congresului al II-lea al P.M.R., după care s-a ocupat de cauzele care au determinat încetinea mersului înainte al școlii noastre de cultură generală. Cauza cea mai de seamă a fost supraîncărcarea. Mărirea duratei școlarizării, elaborarea unui nou plan de învățământ întocmit pe baza principiului concentric, punerea în vigoare a noilor programe de învățământ și a unor manuale noi, îmbunătățirea predării etc. vor duce la lichidarea supraîncărcării.

Răspunzând acelor care au cerut prelungirea duratei învățământului la 12 ani, a expus motivele pentru care nu se poate trece în condițiile actuale la școala de 12 ani și a demonstrat cu date concrete, pe baza unei comparații între școala de 11 ani a regimului de democrație populară, cea a lui Spiru Haret și școala de după reforma din 1934, că există posibilitatea de a se desfășura învățământul de cultură generală în 11 ani, fără a se micșora volumul de cunoștințe predate în școala veche de 12 ani. La nici un obiect important din învățământul nostru de 11 ani nu există un număr de ore mai mic decât în școala veche. Trecerea la învățământul de 12 ani nu poate fi justificată decât dacă ne propunem să atingem obiective noi. În viitor, o dată cu introducerea învățământului politehnic, cele două ore de lucrări practice se vor dovedi neîndestulătoare. Nevoia sporirii numărului de ore pentru aceste lucrări va justifica prelungirea duratei școlarizării cu încă un an. În etapa cînd învățământul de cultură generală se va desfășura pe 11 ani, se va generaliza învățământul de 7 ani și se va dezvolta învățământul mediu pentru a cuprinde 50—60% din absolvenții clasei a VII-a, vor fi pregătite cadrele didactice capabile să introducă învățământul politehnic, vor fi atrase în acțiunea de politehnizare a școlii întreprinderile industriale și agricole.

A arătat apoi care probleme au fost sprijinite de participanții la discuții. Pentru lichidarea supraîncărcării, ministerul va lua măsuri ca orariile să fie bine întocmite și să fie reglementate activitatea în cercuri și celelalte activități așa fel, încît să le rămînă elevilor 4 sau chiar 5 jumătăți de zi libere pentru pregătirea lecțiilor. Cadrele didactice au datoria să discute programele analitice și să facă propuneri de îmbunătățire. A dat toate asigurările că organizarea concursului pentru elaborarea manualelor școlare se va face în cele mai bune condițiuni. S-a ocupat apoi de metodele de predare și de măiestria pedagogică care pot ușura supraîncărcarea elevilor, precum și de condițiile de trai asigurate de Partid și de Guvern cadrelor didactice. A respins,

ca nefiind realizabilă, propunerea de a se aplica la toate clasele noile planuri de învățământ, ca și propunerea ca viitorii învățători să fie recrutați după absolvirea clasei a VII-a. S-a ocupat apoi de rețeaua de școli. În încheiere, a mulțumit tuturor celor care au contribuit prin propunerile lor la îmbunătățirea învățământului de cultură generală. Și în viitor, Ministerul Învățământului va căuta să consulte cadrele didactice în problemele mari.

A luat apoi cuvîntul tov. Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri, care a arătat că, prin reforma învățământului din 1948, școala a devenit unul din principalele mijloace de ridicare a nivelului cultural al maselor populare și un factor hotărîtor în pregătirea tinerei generații. Școala a adus o mare contribuție în munca de construire a socialismului. În urma propunerilor făcute de cadrele didactice și de părinți și pe baza propriilor constatări, Ministerul Învățământului a trecut la elaborarea unui proiect de măsuri care să ducă la îmbunătățirea și dezvoltarea învățământului de cultură generală. Acest proiect a fost dezbătut cu 70 de șefi ai secțiilor de învățământ încă din luna noiembrie 1955, iar în martie 1956 a fost organizată la Consiliul de Miniștri o consfătuire la care au participat aproape 100 de cadre didactice din toată țara. Proiectul, publicat apoi în «Gazeta Învățământului», a fost discutat în consiliile pedagogice, cercurile pedagogice, ședințele cu părinții și apoi în consfătuirile raionale de la 8 aprilie.

Deși s-a susținut prelungirea duratei învățământului la 12 ani, în etapa actuală, economia țării nu permite acoperirea cheltuielilor mari pe care le cere introducerea învățământului de 12 ani. Trecîndu-se deocamdată la învățământul de 11 ani, nu înseamnă că ideea prelungirii duratei școlarizării la 12 ani trebuie părăsită.

S-a ocupat apoi de propunerile ministerului, insistînd asupra supraîncărcării elevilor și a măsurilor menite să ducă la dispariția ei. A arătat utilitatea noilor obiecte de studiu introduse în planurile de învățământ și a insistat asupra politehnizării învățământului de cultură generală. A cerut ministerului să acorde o atenție mai mare și un sprijin mai concret școlilor cu limba de predare cea a naționalităților conlocuitoare. Trebuia să se acorde o mai mare atenție manualelor școlare. S-a mai ocupat și de rețeaua de școli, de unificarea unor școli, de burse, de generalizarea învățământului mixt, de îmbunătățirea pregătirii învățătorilor și profesorilor etc. și a menționat cîteva probleme de care ministerul trebuie să se ocupe: stabilirea vacanței cadrelor didactice, schimbarea sistemului de notare, lărgirea posibilităților de informare științifică a profesorilor și învățătorilor etc.

Tov. Coriolan Drăgulescu, locțiitor al ministrului Învățământului, a rostit un scurt cuvînt de încheiere în care a mulțumit tuturor participanților la consfătuire și în special tov. Chivu Stoica și Miron Constantinescu.

Această consfătuire este unică în istoria învățământului, iar rezultatele ei sînt mai mult decît mulțumitoare.

I. POPESCU

RECENZII

Studii de gramatică, vol. I

Editura Academiei R.P.R. 1956, 215 pag.

Primul volum din « Studii de gramatică », apărut sub redacția acad. Al. Graur și a prof. J. Byck, cuprinde o serie de 11 studii, tratând diferite probleme, menite să adâncească cunoștințele asupra gramaticii limbii române. Volumul acesta este primul dintr-o serie de lucrări similare, inițiate de Institutul de lingvistică din București. Așa cum se arată în cuvântul înainte, *Lucrarea de față este colectivă în sensul că fiecare articol a fost discutat de toți colaboratorii înainte de definitivare; dar autorii și-au expus în articolele lor părerile personale, ceea ce explică unele contradicții și polemici între ei* (p. 3) ¹.

Seria articolelor — dispuse în ordinea capitolelor din « Gramatica limbii române » editată de Academia R.P.R. — începe cu « Observații asupra vocativului în limba română » de Laura Vasiliu. Pornind de la afirmația că vocativul este un caz (avînd desinente proprii și exprimînd o relație de independență sau de dependență neobligatorie), autoarea analizează situațiile în care apar cuvintele sau grupurile de cuvinte la vocativ. În urma acestei analize distinge patru situații. *Elementul constant al tuturor acestor combinații este intonația* (p. 8).

Socotind rezolvată problema originii formelor de vocativ în limba română, autoarea discută valorile semantice și stilistice pe care

le au aceste forme, insistînd mai ales asupra formelor duble (-e și -ule) care au dus la o diferențiere de sens și asupra acelor pe care le socotește ca inovații sau ca forme tinzînd să se generalizeze și să se impună. O cercetare amplă asupra vocativului în -e și în -ule o duce la concluzia că forma în -ule capătă diferite nuanțe de sens în plus (p. 13), iar sinonimia morfologică determină diferențierea conținutului semantic (p. 10). Egalitatea dintre formele de vocativ și cele de nominativ este explicată în cele mai multe cazuri prin tendința generală de pierdere a flexiunii nominale.

Al doilea articol al volumului este « Concurența dintre pronumele relative *care* și *ce* » de Maria Iliescu.

Prezentînd istoric situația pronumelor relative *care* și *ce*, autoarea ajunge la concluzia că romîna, ca și celelalte limbi romanice, moștenește o singură formă de pronume cu valoarea relativă din latinește (*ce* < *quid*). Alături de aceasta, apare ulterior pronumele relative carele, format, ca și în celelalte limbi romanice, din pronominalul *qualis* + articol și menținut probabil, în forma nearticulată, timp de secole, numai cu valoare interogativă. În romînește, noul relativ pierde articolul și pronumele nearticulat care începe să înlocuiască vechiul relativ *ce*. Lucrul acesta are loc mai ales cînd relativul determină o ființă. *Ce s-a menținut îndeosebi în poezie. În general folosirea lui în limba*

¹ Toate citatele care sînt indicate numai prin pagină (=p.) sînt din lucrarea prezentată.

modernă e căutată și ar trebui evitată atunci când nu poate fi explicată de motive stilistice. Lingă nume proprii nu se poate folosi decât relativul care (p. 33).

Lucrarea este bine susținută de un material bogat, extras dintr-o serie de opere a căror listă bibliografică este anexată la sfârșitul articolului.

Seria studiilor de morfologie este continuată cu « Componenta locuțiunilor verbale în limba română » de Florica Dimitrescu. Definind locuțiunile ca un complex frazeologic, care, spre deosebire de expresii, se caracterizează printr-un rol gramatical bine determinat, autoarea face o amplă analiză a locuțiunilor verbale din limba română pe care le clasează în trei mari tipuri de locuțiuni. În prima categorie se înglobează îmbinările de cuvinte definitiv încheiate, în care cuvintele alcătuitoare și-au pierdut sensul lor inițial, în cea de-a doua categorie intră construcțiile în care fuzionarea elementelor este mai puțin completă, unele dintre cuvintele componente păstrându-și sensul, iar în categoria a treia sînt cuprinse locuțiunile verbale în care apar semnificații ocazionale ale unor cuvinte sau îmbinări neobișnuite pentru limba comună.

Pornind de la această clasificare, autoarea trage o serie de concluzii de ordin general, dintre care relevăm pe cele mai importante: prezența verbului în locuțiunile verbale este absolut obligatorie; locuțiunile verbale formează o unitate disociabilă; locuțiunile verbale conservă multe fapte de limbă învechite sau necunoscute limbii contemporane; deși în general locuțiunile verbale sînt specifice pentru fiecare limbă în parte, totuși există unele locuțiuni care apar în mai multe limbi.

« Semiauxiliarele de mod » de Valeria Guțu, este un studiu destul de bogat asupra verbelor cu nuanță modală, trecute de « Gramatica limbii române » în categoria verbelor nepredicative, dar pe care autoarea le socotește verbe semiauxiliare, folosite pentru exprimarea modalității.

Analizînd posibilitățile verbelor *a putea, a trebui, a avea, a fi, a vrea, a veni și a părea*, de a exprima modalitatea, autoarea ajunge la concluzia că aceste verbe reprezintă o

etapă intermediară în procesul de abstractizare a verbelor (gradul maxim de abstractizare fiind atins de auxiliare) și propune pentru ele termenul de *semiauxiliare*. La analiza gramaticală a unei fraze, aceste verbe *nu trebuie despărțite de verbul sau locuțiunea următoare, ci trebuie considerate elemente constitutive ale unui predicat verbal compus* (p. 81).

Seria studiilor continuă cu « Unele probleme ale imperfectului » de Alexandru Georgescu, lucrare în care sînt analizate cîteva valori ale imperfectului în limba română. Studiul se ocupă în special de imperfectul cu valoare de perfect în poezia epică populară și în proză și de imperfectele cu valoare de viitor în trecut.

« Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română » de Finuța Asan și Laura Vasiliu prezintă cîteva din funcțiunile pe care le are infinitivul în română, ocupîndu-se în special de situațiile cînd acesta apare ca: subiect, atribut, predicat, nume predicativ și complement.

În urma discutării unui material bogat și variat, autoarele ajung la o serie de încheieri dintre care remarcăm două mai importante: *Faptul că infinitivul se găsește astăzi mai ales în proza literară și că el a avut o deosebită extindere în secolul al XIX-lea se explică în bună parte prin influența franceză suferită de limba noastră în această perioadă și uneori prin intențiile stilistice, arhaizante ale scriitorului* (p. 112).

Infinitivul a păstrat un pronunțat caracter livresc... În ultima vreme, datorită răspîndirii din ce în ce mai largi a publicațiilor de tot felul, a început să apară infinitivul în scrisul și chiar în vorbirea acelor care înainte nu-l cunoșteau. Din această cauză putem spune că infinitivul își consolidează oarecum pozițiile în momentul de față. Nu este exclus ca, din aceleași motive, el să se întărească și mai mult în viitor (p. 113).

Seria articolelor de sintaxă continuă cu « Complementul intern » de Petru Creția. În acest studiu, autorul explică prezența (aparent contradictorie și nejustificabilă) a complementului drept pe lingă un verb intransitiv. În concluzie se arată că acest complement este izolat în limbă, neconstituind un procedeu

gramatical important și viu, el aparținând în general vorbirii populare sau stilului scriitorilor influențați de literatura populară.

Un studiu important, care deschide noi perspective de cercetare, este lucrarea acad. Al. Graur «Pentru o sintaxă a propozițiilor principale».

Afirmând că *noțiunea de propoziție principală este mai complexă decât o găsim de obicei prezentată în manuale* (p. 121), acad. Al. Graur arată că există patru tipuri de propoziții principale:

1. *Propoziții independente, care sînt suficiente pentru a realiza o comunicare . . .* 2. *Propoziții care nu sînt suficiente pentru a realiza o comunicare, dar în complexul de propoziții în care le găsim joacă rol de regente, căci de ele depind din punct de vedere gramatical celelalte propoziții . . . Aceste propoziții le voi numi principale insuficiente.* 3. *Propoziții, suficiente sau nu pentru a realiza o comunicare, dar legate între ele printr-o conjuncție de coordonare . . .* 4. *Propoziții intercalate* (p. 121—122).

În studiul de față, autorul grupează bogatele fapte de limbă pe care le tratează în trei capitole: I. Propozițiile independente. II. Propozițiile principale coordonate. III. Frazele cu subordonare.

În primul capitol, acad. Al. Graur se ocupă de vorbirea directă și de valoarea modurilor, în al doilea capitol discută problema gradului de independență al coordonatelor și problema falselor principale coordonate, iar în capitolul al treilea tratează despre propozițiile principale insuficiente, despre falsele propoziții subordonate și despre ierarhizarea propozițiilor subordonate. Studiul, foarte bogat în idei, are următoarele concluzii:

1. *Între principale și subordonate nu există o ruptură totală, ci se poate constata o trecere gradată de la principale la subordonate.* 2. *Nu există coordonate principale cauzale sau, dacă totuși se consideră că în unele cazuri cauzala e coordonată cu o principală, trebuie să admitem că e o treaptă intermediară între principale și subordonate.* 3. *Studiind separat propozițiile principale, se poate face o distincție între modul condițional și modul optativ; cel de-al doilea apare numai în propoziții principale și,*

adesea, nu exprimă o dorință, ci e pur și simplu potențial, în timp ce primul, în propoziții principale, apare numai legat de o subordonată condițională (p. 139).

În studiul «Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție», Mioara Avram încearcă să demonstreze teza că *în cadrul frazei se găsesc, printre subordonate, aceleași categorii din cadrul propoziției, și invers* (p. 163).

Discutînd un bogat material lingvistic, autoarea aduce puncte de vedere noi, susținute convingător. Astfel sînt aduse exemple de propoziții pe care le-am putea numi propoziții complementive de agent, propoziții circumstanțiale instrumentale, propoziții circumstanțiale sociative, propoziții circumstanțiale de relație și propoziții apozitive. Tot așa s-ar putea vorbi foarte bine de un complement circumstanțial condițional sau de un atribut circumstanțial.

Articolul «Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană» de Gh. Bulgăr tratează o problemă privind particularitățile sintactice ale frazei moderne în care unele elemente sînt izolate pentru a da mai multă expresivitate stilului. Autorul se ocupă aici de izolarea subordonatelor pe care o atribuie în special apropierii limbii scrise de limba vorbită și prestigiului de care s-au bucurat marii scriitori ai veacului trecut ca Gogol, Cehov, Maupassant, Zola etc., care au schimbat oarecum regulile sintaxei tradiționale.

Seria studiilor din volumul pe care îl prezentăm se încheie cu «Observații asupra folosirii construcțiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea» de Alexandru Niculescu.

Pornind de la analiza cîtorva construcții eliptice de predicat din opera lui Delavrancea, autorul ajunge la concluzii de ordin general, privind elipsa predicatului, care *poate avea valori expresive variate în funcție de natura lexicală a verbului elidat, de structura construcțiilor eliptice și de contextul în care se găsesc ele* (p. 191).

Deși nu ne-am propus a discuta în această prezentare problemele de amănunt care se pun în legătură cu acest volum,

totuși trebuie să remarc că sînt unele inconsecvențe, care ar fi trebuit înlăturate, cu toate că s-a pornit de la principiul că autorii pot să-și expună părerile lor personale. Astfel ar fi trebuit desigur să se cadă de acord asupra unor probleme ca aceea a lui *cel ce* de exemplu, socotit cînd *pronume relativ compus* (p. 32), cînd o îmbinare de un pro-

nume demonstrativ (*cel*) și unul relativ *ce* (p. 136).

Volumul se încheie cu o bibliografie, un indice de autori, un indice de materie și un indice de cuvinte. Condițiile grafice în care a apărut sînt destul de bune.

C. Maneca

Observații asupra unei traduceri din dramaturgia clasică engleză

De curînd s-au împlinit 340 de ani de la moartea marelui dramaturg englez William Shakespeare.

După trei veacuri și jumătate, opera lui continuă să trăiască cu aceeași vigoare, deoarece ea a fost creată cu o neasemuită artă într-o epocă de mari frămîntări, pe care le oglindește și care o fac să fie străbătută de un suflu de adîncă umanitate — și pentru că tinde spre cele mai înalte idealuri omenești: dragostea de dreptate și de libertate.

La noi în țară opera lui Shakespeare a pătruns destul de tîrziu; abia în prima jumătate a secolului trecut apar primele traduceri ale pieselor lui, începînd cu «Hamlet», tradusă de Ion Barac în Ardeal, și continuînd cu «Iuliu Cezar», «Othello» etc. dincoace de Carpați. Abia acum, traducătorii au ajuns să lucreze la prima ediție integrală a operei lui Shakespeare în romînește.

Cea mai frumoasă dintre piesele lui Shakespeare și, probabil, cea care a ridicat cele mai multe probleme pentru traducători este «Tragedia lui Hamlet, prinț al Danemarcei». Ne vom opri asupra traducerii celei mai recente a acestei piese, aparținînd scriitorului P. Dumitriu¹. Ea reprezintă cea mai completă și mai modernă formă de traducere în versuri a acestei piese. (Traducerea din 1948 a Mariei Banuș și a Verei Călin a fost făcută în proză²). E regretabil că traducătorul n-a menționat ediția textului original după care a făcut traducerea — lucru care ne-ar fi ajutat mult

în munca noastră de paragonare a celor două texte și ne-ar fi oferit o pistă sigură în analiza justă a traducerii. Ne-am servit paralel — în compararea traducerii lui P. Dumitriu cu textul original — și de traducerea Mariei Banuș — Vera Călin, a lui Adolphe Stern³ și în mai mică măsură de traducerea prof. Dragoș Protopopescu, deoarece, potrivit unor «necesități» scenice ale timpului, textul a fost amputat așa cum reiese chiar din prefața iscălită de traducător.

Am vrea să menționăm de la început că dacă am găsit multe părți ale acestei traduceri care ne-au nedumerit și altele care ne-au nemulțumit și pe care le vom semnală, am găsit în schimb multe pasaje într-o traducere îngrijită, frumoasă, care comunică genialitatea originalului; și deoarece acestea din urmă sînt precumpănitoare, ne-am considerat absolviți și nu le-am mai menționat (strădania traducătorilor nu va fi niciodată îndestul răsplătită).

Nu vom semnală însă decît o parte din notele și observațiile pe care le-am făcut cu privire la această lucrare și anume numai cele care ni s-au părut mai importante și mai caracteristice pentru felul în care s-a lucrat această traducere, căci n-am urmărit o enumerare exhaustivă a observațiilor.

Vom începe cu menționarea traducerilor greșite, adică a acelor care alterează sensul originalului și care ni se par cele mai grave, deoarece ele duc la o greșită înțelegere a textului original și dau naștere la confuzii. De pildă, în actul III, sc. II, v. 201: *This*

¹ Shakespeare, *Hamlet, prinț al Danemarcei*, tragedie, în romînește de Petru Dumitriu, Biblioteca pentru toți, Ed. de stat pentru literatură și artă, 1955.

² Idem, *Hamlet*, dramă în 5 acte, traducere de Maria Banuș și Vera Călin, Ed. de stat, 1948.

³ Idem, *Opere alese, Hamlet*, în romînește de Adolphe Stern, București, Cultura națională, 1922.

world is not for aye nor 'tis not strange That even our loves should with our fortunes change, tradus literal: «lumea aceasta nu e veșnică și nu-i ciudat că dragostea se schimbă și ea o dată cu norocul (sau cu jocul soartei)», a fost tradus: Pământul nu-i ciudat, nici veșnic nu-i; cum trece dragostea norocul trece (p. 117). Și, imediat în continuare: *For'tis a question left us yet to prove whether love lead fortune or else fortune love* («rămîne de văzut dacă dragostea determină soarta noastră sau dacă soarta conduce iubirea») — și nicidecum așa cum s-a tradus printr-un singur vers: *Nu știm care din noi călăuzește* (p. 117).

În actul II, sc. II, v. 351, unde Hamlet vorbește despre trupele de copii ai corului capelei regale, rivale ale teatrelor, și care-și băteau joc de teatre: *Will they not say afterwards, if they should grow themselves to common players... their writers do them wrong, to make them exclaim against their own succession?* («nu vor spune ei după ce vor crește și vor deveni actori de rînd... că autorii lor le-au făcut rău punîndu-i să declame împotriva propriului lor viitor») a fost tradus prin: *N-au să spună mai tîrziu, ajungînd și ei actori de rînd... că le-au făcut mai mult decît bine scriitorii aceia care îi pun să ponegrească propria lor moștenire?* (p. 82) — traducere care schimbă total sensul textului original. Ar putea însă să fie o greșeală de tipar prin care s-a omis cuvîntul «rău» care trebuie să se fi găsit în fraza *le-a făcut mai mult rău decît bine*.

Actul II, sc. II, v. 592: *Prompted to my revenge by heaven and hell* («împins la răzbunare de cer și de iad», cf. p. 47, unde Hamlet ia martor cerul, pămîntul și iadul în hotărîrea lui de răzbunare) a fost tradus greșit: *Împins de cer în iad la răzbunarea-mi* (p. 94).

Am căutat zadarnic să descoperim calea prin care s-a ajuns la traducerea cuvîntului *steward* (= slugă) prin *unchi* în versul 170 din actul IV, sc. V: *It is the false steward, that stole his master's daughter* («sluga necredincioasă care a furat pe fata stăpînului») — a fost tradus prin: *E povestea unchiului necredincios care a furat pe fata stăpînului*. (Banuș-Călin traduce pe *false steward* prin «vătăful cel prefăcut», Stern prin «logofătul cel ne-

credincios», iar Dragoș Protopopescu prin «iconomul credincios»). Tot din categoria greșelilor de traducere vom da două exemple: cuvîntul *vow* (= făgăduință, jurămint) s-a tradus prin «șoaptă»: *And I, of ladies most dejected and wretched, That suck'd the honey of his music vows* (III, I, 159) — *Iar eu, din doamne cea mai oropsită, Ce supt-am mierea, cîntul șoapei lui* (p. 104).

Replica lui Hamlet: *Ay, sir, to be honest...* s-a tradus «ei domnule» (p. 72) în loc de «da domnuie».

Multe versuri au fost inexact sau incomplet traduse, altele au fost omise:

Actul I, sc. I, v. 7: *'tis bitter cold, And I am sick at heart* s-a tradus incomplet și inexact prin: *Ce ger! Sint sloi*. Incomplet, deoarece s-a omis traducerea adjectivului *bitter* (= amarnic) de pe lingă *ger*, și inexact, deoarece *Sint sloi* reduce înțelesul versului din original la unul care ar exprima o simplă senzație de frig, acolo unde versul exprimă un sentiment de neliniște care-l apasă pe Francisco și care introduce de îndată în atmosfera tulbure premergătoare apariției fantomei.

La întrebarea pe care Bernardo o adresează lui Francisco dacă a avut o strajă liniștită, Bernardo răspunde: *Not a mouse stirring* («n-a mișcat nici un șoarece») — tradus laconic prin: *Nici un șoarec* (p. 6), iar replica lui Francisco: *Bernardo hath my place* a fost tradusă și mai laconic prin *Bernardo*, (p. 6) — replici oarecum adecvate dacă acceptăm traducerea liberă, dar incomplete, în raport cu originalul.

Well, good night (I, I, 11) («atunci, noapte bună») — a fost tradus prin: *drum bun atunci* (p. 6) și trei replici mai jos: *Give you good night* («vă urez noapte bună») tradus prin: *Cu bine dar* (p. 6). N-am înțeles de ce traducătorul a evitat de două ori echivalentul exact al lui *good night*, deoarece «noapte bună» nu e de loc neobișnuit ca formulă de salut în limba noastră!

De ce: *o fi tîrziu?* (p. 38) în loc de: *cît e ceasul?* (*what hour now?* I, IV, 3), deoarece aceasta nu era o întrebare întîmplătoare sau vagă: Hamlet aștepta miezul nopții.

So much for him (I, II, 25) («atît în ceea ce-l privește» — e vorba de Fortinbras) tradus

incomplet prin: *Asta-i totul*. Pare ciudat apoi că după această formulă de încheiere să mai urmeze încă 16 versuri rostite de rege.

Ar fi fost mai conform cu textul original dacă *bogat*, dar nu prea din versul *Te-mbracă-n scump veșmint dacă-ți dă mîna* . . . *bogat*, dar nu prea (p. 34) s-ar fi tradus prin « bogat, nu dichisit » (*rich, not gaudy* I, III, 71).

Traducerea prin: *Zoritu-m-a cu dragostea într-un fel, Stăpîne plin de cuviință* (p. 36) nu e potrivită pentru *My lord, he hath importuned me with love in honourable fashion* (I, III, 110) (« a stăruit, domnule, în dragostea pentru mine într-un fel plin de cuviință »).

A fost inexact tradus versul prin care Hamlet își exprimă admirația pentru înțelepciunea, stoicismul lui Horatio: *Ai fost ca unul ce, tot suferind, nu suferă nimic* (p. 108) pentru *As one, in suffering all, that suffers nothing* III, II, 68; acest *tot suferind* față de *suferind totul* din original sugerează ideea de repetiție, și nu de capacitatea de a suferi a lui Horatio, care reiese din textul original.

În versurile: *Pe acest mormînt se cade să-nălțăm Un falnic monument spre pomenire* (p. 204, cuvîntul *falnic* trebuia tradus prin *viu* (*a living monument* V, II, 305), deoarece monumentul viu din original e o aluzie la planul regelui și al lui Laertes de a ucide pe Hamlet.

A fost tradus incomplet versul: *De cînd mi-e sufletul stăpîn, și știe osebi pe-un om de altul* pentru: de cînd sufletul meu este stăpîn pe alegerea sa (*Since my dear soul was mistress of her choice, And could of men distinguish* . . . (III, II, 65).

De ce nu s-a tradus din replica lui Guildenstern pasajul: *I have not the skill* (III, II, 360) prin care el explică de ce nu poate cînta la flaut? A fost omisă și imediat următoarea replică a lui Hamlet: *Why, look you now, how unworthy a thing you make of me* (III, II, 361) care explică deplin insistența cu care Hamlet îl invita pe Guildenstern să cînte la flaut.

Nu s-a tradus exclamația de dispreț profund din primul monolog al lui Hamlet: *Fie on't! ah fie!* (I, II, 135).

Dacă unele versuri au fost traduse incomplet, în schimb, în altele s-au adăugat cuvinte

care nu au corespondent în original; astfel în versurile: *Deci vă trimit pe voi cu-acest răvaș . . . dar fără altă îndrituire în solia voastră Decît este cuprins și-amănunțit Aci-n acest tratat* (p. 17). De unde e luat acest *amănunțit* care de altfel e neobișnuit întrebuințat ca participiu verbal?

Nu sîntem de acord cu faptul că s-a tradus cu un cuvînt în plus față de original versul: *the king is a thing* (IV, II, 28) (« regele este un lucru ») — prin *Măria sa e un lucru mic* — care angajează apoi pe traducător să-l repete și în replica următoare: *Un lucru mic?* (pentru *A thing my lord?*) și să-l reia în continuare în replica lui Hamlet: *Mic și de nimic* (pentru *Of nothing*).

Unele versuri, deși sînt corecte ca traducere, sînt greoi construite, într-o limbă nefirească, ba chiar gramatical incorectă.

Astfel e versul: *Iar scopul lui, la noi mult prea știut, E să ne smulgă . . . acel ținut* (p. 12) sau *Femeie mult primejdioasă* (p. 48).

Am observat o deosebită predilecție a traducătorului pentru construcții cu « mult » cu valoare de « foarte » pe lîngă un adjectiv. În cuprinsul a nu mai mult de opt versuri, rostite de rege, el întrebuințează de două ori acest *mult* cu un adjectiv și o dată construcția « cel mai dintîi », care e tot atît, dacă nu mai greoaie decît precedenta:

Iar eu cu o dragoste nu mai prejos decît o poartă-un tată mult duios Odraslei sale (p. 20) — și două versuri mai jos: *gîndul tău de a te întoarce La școală-n Wittemberg* e mult potrivnic *Dorinței mele* — și alte două versuri mai jos: *rămii aci. Răsfăț și-alean ochilor mei și cel mai Dintîi printre curteni, nepot și fiu*.

Tot ca exemplu de limbă nefirească e și replica:

Au cin' ți-e schimb? (p. 7) care-l traduce pe: *Who hath relieved you?*

Dintre traduceri incorecte din punct de vedere gramatical amintesc doar două sau trei. De pildă: în pasajul *Dar s-au ivit, stăpîne, o droaie de copilandri care ți-pă cît îi țin gura* (p. 82); expresia *ți-pă cît îi țin gura* e incorect formulată, deoarece s-a făcut un fals acord: verbul « a ținea » rămîne neschimbat indiferent de numărul persoanelor,

deoarece se acordă cu «gura», care-i subiectul și nu cu «copii». La fel de greșită e și traducerea aceluiași fragment, făcută de Stern, care întrebuițează o expresie aproape identică: *Dar s-a ivit o prăsilă de copii... care țipă cît le ia gura* (p. 83).

În alt pasaj s-a folosit conjuncția *că*, ale cărei valori multiple atrag echivocul în fraza:

N-ai ochi? Nu poți să spui că-i vorba de iubire, C-al singelui pojar la vîrsta ta s-a stins, s-a cumințit (p. 138) pentru *Have you eyes? You cannot call it love, for at your age The heyday in the blood is tame...* (III, IV, 68). În original cea de-a doua subordonată este net cauzală, și nu completivă cum poate părea în traducere.

O altă categorie o formează versurile care au fost traduse într-un stil prea familiar: *Și parcă vestea l-a cam bucurat* (p. 96) pentru *And there did seem in him a kind of joy* (III, I, 18).

De asemenea: *Dar nici nu-ți închipui ce ciudat mă simt pe-aici pe la inimă. Dar nu-i nimic* (p. 215). *But thou wouldst not think how ill all is here about my heart* (V, II, 210) — acest *pe-aici pe la* răpește gravitatea presimțirii care-l apasă pe Hamlet.

La fel și: *șezi la un loc, și lasă-mă să-ți frîng Eu inima* (p. 136) pentru: *sit you down, And let me wring your heart* (III, IV, 34).

Tu, regină, du-te căci pe Hamlet chematu-l-am (p. 97), dur formulat pentru originalul *Sweet Gertrude, leave us too* (III, I, 28). Nu sîntem de loc de acord cu apelativul *regină* prin care s-a înlocuit numele reginei și epitetul.

Alteori s-au utilizat corespondente românești nepotrivite: *șezi o clipă* *Și lasă iar să-ți ciocănim auzul* (p. 8) pentru *Sit down a while; And let us once again assail your ears* (I, I, 30). Banuș-Călin traduce prin: *să-ți împuiem iarăși urechile* (p. 22) poate mai potrivit.

În versul: *Se zice cum că răposatul rege, Al cărui chip de-abia ni s-a ivit* (p. 11) verbul *ni s-a ivit* nu numai că nu traduce verbul din original, dar e și foarte neobișnuit astfel construit cu dativul persoanei (prin analogie probabil cu *a i se arăta*, care de altfel ar fi fost mult mai potrivit utilizat aici): *Our*

last king, whose image even but now appear'd to us (I, I, 80).

S-a ales corespondentul *vlagă* pentru cuvîntul *worth* din versurile: *Aflați acum că Fortinbras cel tînăr — Punînd un mare preț pe vлага noastră...* (p. 16) (în original: *Now follows, that you know, young Fortinbras, Holding a weak supposal of our worth...*, (I, II, 17) — cînd erau mult mai potrivite echivalentele «forță», «valoare» sau «merit». Poate fiindcă «*vlagă*» e puțin arhaizant.

Am fi preferat un alt echivalent în locul lui *pe drept* care traduce pe *with all bonds of law* (I, II, 24) (și care ar fi putut fi mai curînd *prin pact*, căci era vorba de un pact semnat de ambele părți) în versurile: *Să-i dăm-napoi acele țări pierdute Pe drept de-al său părinte* (p. 16). Sensul cel mai frecvent al lui *pe drept* este «pe bună dreptate», care aici nu corespunde.

De asemenea ni se pare mai propriu echivalentul *înduplecă-te* (cu care traduce Banuș-Călin) decît *încîlină-te* (p. 20) care e ambiguu traducînd originalul *bend you to remain* (I, II, 115).

Un echivalent cu care nu putem fi de acord este «împlătoșat» care traduce pe *armed* «înnarmat»: *un chip Asemeni tăldui mării tale* *Și-implătoșat la fel, din tălpi pînă în creștet...* (p. 26) *A figure like your father Armed at point exactly, cap-a-pe* (I, II, 199). De altfel, platoșa, după cum știm, nu acoperea decît pieptul, deci cum ar fi putut cineva să fie «împlătoșat» din cap pînă-n picioare? Același cuvînt îl găsim din nou în versurile «*Ce să-nsemne Că tu, leș mort — straniu pleonasm, de altfel nu în ideea originalului — împlătoșat cutreieri sub raza blîndă-a lunii...*» (p. 40).

Traducerea lui *From top to toe* (I, II, 227) prin *Din coif în tălpi* (p. 27) ni se pare neobișnuită mai ales cînd avem expresiile atît de obișnuite ca «din cap pînă-n picioare», «din creștet în tălpi», «de sus pînă jos» (pe care-l utilizează aici Stern). Numai din motive de versificație se poate oare sacrifica o expresie uzuală pentru una neobișnuită, dar cu un număr corespunzător de picioare?

Ar fi fost mai potrivit să se traducă *pious chanson* (II, II, 423) prin *cîntec cucernic*

(cum traduce Banuș-Călin) sau *cîntec pios* decît cu *cîntec bisericesc* (p. 86). Acesta din urmă reușește mai puțin să fie opusul cîntecului deocheat pe care-l recită Hamlet și pe care-l numește în glumă *pious chanson* — decît celelalte două echivalente de mai sus.

S-a tradus nepotrivit prin *pricini* cuvîntul *matters* din replica lui Hamlet: *Dar după prețuirea mea și-a altora mai vrednici ca mine să-și spună răsפicat părerea în astfel de pricini, era o piesă minunată* (p. 87). Nu era vorba doar de nici o pricină aici, ci de probleme.

S-a tradus inexact *slanders* prin *vorbe de clacă* (p. 73) în loc de *calomnii, clevetiri*.

Traducerea unora dintre versuri e obscură și cititorul nu înțelege sensul. De exemplu versul: *time be thine, And thy best graces spend it at thy will* (I, II, 62) (« timpul îți aparține—cheltuiește-ți darurile tale după plac ») — e tradus: *A ta e vremea harul și răsפățul* (p. 18). Acest *harul și răsפățul* nu spune nimic cititorului.

Lă fel în actul I, sc. III, v. 43: *Be wary then; best safety lies in fear* (« teama e cel mai bun păzitor ») — tradus: *Ia seama deci, scăparea e-n veghere* (p. 33).

Replica lui Horatio prin care îl caracterizează pe Osric: *This lapwing runs away with the shell on his head* (V, II, 184) — tradusă prin : *Guguștiucul acesta fuge cu găoacea oului pe cap* (p. 214) — e greu de înțeles; cititorul nu înțelege din această traducere aluzia la puii (de ciovlică sau nagît cum explică Stern în subsol) care de-abia ieșii din găoace au și luat-o razna.

Nu s-a încercat de loc să se traducă măcar în limita posibilităților nici unul din jocurile de cuvinte care sînt atît de frecvente în piesele lui Shakespeare. Nici în subsol nu s-a făcut nici o mențiune în legătură cu ele. În traducerea lui Stern ele sînt semnalate în subsol și găsim că e o lipsă că s-a trecut peste ele în traducerea lui P. Dumitriu. Tot ca o lipsă socotim și faptul că nu s-a făcut nici o notă explicativă, nici un comentariu în subsol care să lămurească pe cititor asupra unor pasaje care rămîn de neînțeles fără o lămurire din partea traducătorului. Astfel pasajul în care Rosencrantz amintește despre « o droaie de copilandri care țipă cît îi ține gura în toiul

jocului » și care « sînt acum la modă » lasă pe cititor nelămurit deoarece el n-are de unde să știe că se vorbește despre trupe în care jucau copiii corului capelei regale și care își băteau joc de celelalte teatre pe care le numeau « de rînd ». Astfel, toate versurile în legătură cu acești copii rămîn obscure ca sens pentru lector. Și s-ar mai putea da încă multe exemple de acest fel. E regretabil că tocmai într-o editură de largă popularizare a scriitorilor și a operelor de valoare universală se omit explicațiile care ar fi atît de necesare și binevenite pentru cititori.

Nu s-a respectat în traducere, în multe dintre versurile rostite de rege, pluralul majestății, de pildă: *It is most retrograde to our desire* (I, II, 114) — tradus: *e mult potrivnic dorinței mele* (p. 20) — și imediat în continuare: *And we beseech you* — tradus: *și stăruitor* Te rog — și tot în continuare: *bend you to remain Here in the cheer and comfort of our eye* — tradus: *rămii aici, Răsפăț și-alean ochi'or mei*.

Au fost greșit atribuite unele replici. De pildă, replica lui Marcellus, ultima din actul I, sc. IV, v. 92, prin care acesta propune lui Horatio să-l urmeze amîndoi pe Hamlet, a fost atribuită tocmai lui Hamlet.

Replica reginei din actul II, sc. II, *Într-adevăr, așa e* (p. 71) e rostită de rege.

Cît privește replica lui Marcellus din actul I, sc. I, v. 52, « *Tis gone and will not answer* — ea a fost omisă cu desăvîrșire.

În multe dintre cazuri nu s-au respectat indicațiile scenice. De pildă, chiar la prima replică a lui Hamlet din actul I, sc. II, v. 65 nu s-a menționat indicația « aparte » și, firește, replica pare cititorului rostită cu glas tare; de asemenea, nu se menționează indicația « cîntă » înaintea versurilor pe care Ofelia le cîntă (act. IV, sc. V, v. 28, 33, 36, 47, 58).

Se pot aduce critici severe redacției și colectivului de corectură care a lăsat să scape prea multe greșeli de tipar. Vom semnală cîteva din ele:

Al treilea *groaznic* din replica duhului « de prisos (p. 47).

Temutu-m-am c-a vrut doar să se joace și să se ducă astfel la pierzare (p. 62) în loc de: *să te ducă...* cum e în original.

În actul II, sc. II, Hamlet îl numește pe om « podoaba lumii » (*the beauty of the world*) — în traducere apare *podoaba luminii* (p. 80).

În același act și în aceeași scenă (p. 89) găsim cuvîntul *zbor* pentru *sobor*; *Voi zei în plin zbor* (*All you gods, in general synod*).

Apare: *Nu-i bine așa și nici poate fi* — din care s-a omis un « nu » — pentru: *Nu-i bine așa și nici nu poate fi* care presupunem că era forma din manuscrisul traducătorului.

S-au omis semne de întrebare: la sfîrșitul replicii lui Hamlet (p. 76) *În locurile ei cele mai tainuite* — și la sfîrșitul versului: « *și iartă-mi, Doamne, mîrșava mea crimă* » din rugăciunea regelui (p. 131) care e o întrebare căci regele încearcă formula cea mai potrivită pentru a se adresa cerului pentru obținerea iertării.

S-a intercalat greșit, ca făcînd parte integrantă din versurile pe care le spune Hamlet lui Polonius, completarea lui « *și mai departe* » (p. 86).

Ghilimelele deschise în monologul lui Hamlet (act. IV, sc. IV, p. 159) trebuiau să cuprindă numai un singur vers « *Lucrul acesta trebuie să-l fac* » ori în traducere ele cuprind 12 versuri mai mult decît în original.

Numele gentilomului normand despre care se vorbește în actul IV, sc. VII, v. 93 este Lamond și nu Lamord cum apare în traducere (p. 179).

Apariția traducerii lui P. Dumitriu a trezit interes în rîndurile cititorilor iubitori ai marilor scriitori clasici și ai lui Shakespeare în special. Comparînd-o cu traducările de pînă acum, e vădit că ea reprezintă un progres. Vom cita cîteva din greșelile de limbă pe care le-am găsit în traducerea lui A. Stern

pentru a dovedi felul în care unii traducători au înțeles să utilizeze limba în traducările anterioare: *De-acuma fiți de singe lacomi voi gînduri, sau pieriți*; sau *Mai tîrziu cînd vor ajunge ei înșile actori* (p. 84); sau *O, flautele! Ia să vedem una* (p. 119); sau *Sîntem noi înșiși martori* (p. 124); sau *Ale mele* [oase] mă doare *cînd mă gîndesc la asta* (p. 174). Cu toate acestea s-au strecurat și în traducerea de față destule greșeli de limbă sau construcții nefirești limbii noastre. Acestea, în mare parte, se datoresc greutăților pe care le întîmpină orice traducător în versuri în străduința lui de a respecta riguros această formă și mai ales un traducător al lui Shakespeare — ale cărui piese sînt atît de concentrate și de complexe în conținut și exprimate într-o limbă atît de extraordinar de bogată. Totuși credem că un scriitor încercat în mînuirea condeiului, cum este P. Dumitriu, ar fi putut să îmbrace într-o limbă mult mai îngrijită și mai corectă acele versuri care păcătuiesc din acest punct de vedere. Am fi dorit cea mai frumoasă formă a limbii noastre traducînd această capodoperă a literaturii universale în care limba engleză a atins culmi de desăvîrșire. Ne exprimăm din nou regretul de a nu cunoaște ediția de care s-a folosit traducătorul și care desigur ar fi explicat în bună parte inadvertențele pe care le-am găsit. Sîntem siguri de asemenea că multe din observațiile pe care le-am făcut se datoresc lipsei de grijă a editurii.

Încheiem cu propunerea de a se introduce sistemul traducerilor cu note explicative, mai ales în edițiile de popularizare a operelor literare.

Valeria Pop

Studii și cercetări lingvistice (1956, an. VI, nr. 1-4, 344 pag.).

În fasciculele 1-4 ale revistei « Studii și cercetări lingvistice » sînt publicate o parte din rezultatele cercetărilor și comunicările ținute în decursul anului 1954 și 1955, în diversele domenii ale științei limbii: fonetică, dialectologie, gramatică, limbă literară etc.

În prima fasciculă a revistei este publicat articolul « Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești, I ea. » Lucrarea a fost întocmită sub conducerea acad. Al. Rosetti de membrii colectivului de fonetică al Institutului de lingvistică din București (A. Avram, C. Cocian, G. Ghițu, V. Șuteu, I. Zamfirescu,

(S. Cocenai, tehnician) și reprezintă primul capitol al unei lucrări întinse consacrate studiului diftongilor limbii române.

Problema diftongilor limbii române a atras mult atenția cercetătorilor în ultima vreme, atât datorită apariției unor studii ale acad. E. Petrovici, cât și capitolului de fonetică din Gramatica Academiei, în care, printre altele, se afirmă că în limba română nu există un diftong *ea*, ci numai o consoană de timbru palatal urmată de vocala *a*. Această concepție a trezit vii discuții în rândurile specialiștilor în problemele de fonetică, scopul principal al cercetărilor colectivului de fonetică fiind tocmai elucidarea acestei probleme. Mijloacele de investigație folosite pentru experimentare au fost înregistrarea la chimograf cu ajutorul unei penițe inscriptoare electromagnetice, care înregistrează vibrațiile sunetelor, efectuarea unor palatograme și înscrierea cuvintelor pe o bandă de magnetofon care poate fi audiată și în sens invers.

Rezultatele cercetărilor au dus la concluzia că diftongul *ea* este în medie cu 1-5,66 sutimi de secundă mai lung decât vocala *a* în cuvinte cu o structură fonetică asemănătoare și rostite în condiții fonetice identice (de ex. *ea* în *teacă* are o durată de 23 sutimi de secundă, iar *a* în *tacă* are o durată de 20 sutimi de secundă, în foaia de înregistrare nr. 37). De asemenea, sunetul *e* prezintă vibrații specifice, ușor de deosebit de cele ale vocalei *a*; acest fapt permite cu ușurință delimitarea duratei fiecărui element și în același timp duce la concluzia firească că *e* este un sunet de sine stătător care, în diftongul *ea*, joacă rol de semiconsoană întocmai ca *i* în *ia*. Expunerea este urmată de o serie de anexe care dau detalii asupra înregistrărilor și măsurătorilor. Concluziile de ordin fonologic sînt făcute de către acad. Al. Rosetti într-un articol separat.

Se afirmă astfel că în cuvinte de tipul *bat* — *beat* avem a face cu o opoziție vocalică a /*ea* și nu cu una consonantică de tipul *t'/a*, limba română neoperînd cu opoziții consonantice decît la sfîrșitul cuvintelor ca în *pom* pl. *pomi* (opoziția *m/m'*).

În cadrul aceleiași rubrici, dedicate problemelor de fonetică, este publicat și studiul

acad. E. Petrovici, « Contribuții la studiul fonemelor limbii române (Varianta pozițională a vocalei românești *a* după consoane palatalizate) ». Consecvent punctelor de vedere expuse și în alte articole, acad. E. Petrovici afirmă că « pseudodiftongul » *ea* nu este decît o variantă combinatorie a fonemului *a* după consoane palatalizate și că orice *a* precedat de o consoană palatalizată se realizează în varianta combinatorie *ea*. Acest tip de articulație este perfect asemănătoare cu cea din limbile bulgară, ucraineană sau rusă. Diftongii *ea* și *ia* nu reprezintă norme silabice asemănătoare : *ea* are o valoare monofonematică, pe cînd *ia* este un diftong constituit dintr-un *yod* + *a*. Diftongul *ia* poate exista și ca *s*: abă inițială, pe cînd *ea* nu poate exista decît precedat de o consoană palatalizată.

În fascicula 3-4 a revistei, colectivul de fonetică publică o serie de noi rezultate privitoare la cercetările efectuate asupra diftongului *ea*. De data aceasta înscrierile au fost efectuate pe peliculă cinematografică, care prezintă avantajul că înscrierea poate fi reascultată în orice moment, de asemenea pelicula permite realizarea unor « substituiri de sunete », adică înlocuirea unui sunet dintr-un cuvînt cu altul dintr-un alt cuvînt rostit în condiții fonetice asemănătoare. Operația se realizează în modul următor: se taie din peliculă porțiunea care cuprinde un anumit sunet și se înlocuiește cu altă porțiune de peliculă care cuprinde aceleași sunete, dar dintr-un alt cuvînt (de ex. *e* din cuvîntul *beat* cu *e* din cuvîntul *pe*). Faptul acesta a permis să se tragă concluzia că *e* din diftongul *ea* joacă rol de semiconsoană ca și *yod* din diftongul *ia* și că poate fi perceput ca *e*. Cercetările și experiențele pe peliculă cinematografică au dus la concluzia că *ea* este un diftong.

Studiul « Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate » de acad. Al. Rosetti aduce unele precizii asupra fiziologiei și întrebuintării corecte a termenilor « palatalizat » și « muiat », istoricul acestor articulații consonantice în limbile slave și situația consoanelor palatalizate și muiate în limba română literară.

În studiul «Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii», publicat în fascicula 1-2 a revistei, Em. Vasiliu aduce în discuție problema că, în limba română, alternanțele fonologice sînt la origine schimbări fonetice condiționate, care se «gramaticealizează» căpătînd valoare funcțională. Raporturile care există între foneme sînt de natură asemănătoare cu raporturile dintre cuvinte: asociative și sintagmatice. Autorul demonstrează apoi că înlănțuirea sintagmatică a diverselor unități lingvistice este supusă și ea legilor recțiunii.

Interesant prin problema pe care o tratează, articolul este însă greu de urmărit din cauza terminologiei neobișnuite.

Sistemul de clasificare a vocalelor românești propus de A. Avram în articolul «Asupra clasificării vocalelor românești» se deosebește de celelalte sisteme de pînă acum, prin faptul că include în clasificare și nuanțele intermediare ale fonemelor existente în graiurile teritoriale ale limbii romine. Sistemul propus poate fi reprezentat și grafic printr-un număr de cercuri concentrice, pe fiecare cerc sînt grupate vocalele cu același grad de deschidere și pe aceeași rază a cercurilor vocalele care aparțin aceleiași serii (anterioare, mediane, posterioare).

Problemele de fonetică sintactică privitoare la limba romină au fost studiate pînă în prezent numai cu totul sporadic în literatura de specialitate. În articolul «Cîteva probleme de fonetică sintactică în «Texte dialectale» culese de E. Petrovici», M. Sala pune în lumină unele aspecte interesante ale problemei. Analiza influenței reciproce a sunetelor dă posibilitate să se studieze modul în care au luat naștere unele variante ale fonemelor, prin adaptarea lor în concordanță cu modul de articulație a sunetelor învecinate.

La rubrica de gramatică din fascicula 1-2 a revistei este publicat articolul «O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă și în gramatica romină, categoria stării» de N. Ștefan. Autoarea articolului arată că prin categoria stării trebuie să se înțeleagă acele «cuvinte intermediare între substantive și verbe care exprimă mai ales starea și sînt exclusiv întrebuințate în funcție de predicat». În

prima parte, articolul se ocupă cu definiția și studierea categoriei stării în limba rusă, iar în partea a doua se demonstrează că această categorie gramatică se regăsește și în limba romină. Existența acestei categorii nu a fost decît vag indicată în «Gramatica limbii romine», vol. I, arătîndu-se că unele adverbe pot îndeplini unei funcții de predicat în anumite expresii impersonale. Autoarea conchide că această nouă parte de vorbire «categoria stării» este o categorie gramaticală independentă, deoarece are un sens propriu, forme gramaticale, funcțiuni sintactice și un mod specific de formare a cuvintelor.

Formarea cuvintelor constituie unul din capitolele studiului vocabularului care în ultima vreme a atras din ce în ce mai mult atenția cercetătorilor noștri. Semnalăm astfel articolele «Cîteva observații asupra sufixelor -ator și -or/-er» de P. Alexandrescu, în fascicula 1-2, și «Evoluția lui *ex-* în limba romină» de Em. Vasiliu, în fascicula 3-4.

Alături de sufixul de nume de agent -ator, în limba romină s-au împrumutat în ultima vreme din alte limbi substantive-nume de agent, precum și adjective cu sufixul -ator și -or/-er care au o valoare asemănătoare cu aceea a sufixului vechi romînesc -ator, derivat tot din limba latină și care servește de asemenea la formarea numerelor de agent derivate dintr-o temă verbală străină. Sufixul -ator s-a asimilat cu ușurință sistemului limbii romine; despre sufixul -er/-or nu se poate spune același lucru, deoarece el nu se menține decît în puține cuvinte, iar în cele în care mai există tinde să fie înlocuit cu -ator.

Studiul despre prefixul *ex-* se ocupă cu discutarea formei și valorii prefixului în limba latină și diversele accepții căpătate de acest prefix în cuvintele formate sau împrumutate mai recent în limba romină. Cuvintele moștenite din limba latină cu prefixul *ex-* se deosebesc ca aspect fonetic și ca valori de cele recente.

Printre articolele de gramatică publicate în fascicula 3-4 a revistei menționăm articolul «Încrucșarea latino-slavă în forma infinitivului romînesc» de P. Beneș. Autorul explică scurtarea infinitivului în limba romină

ca un rezultat al influenței limbilor slave, care nu posedă formă de infinitiv lung. Crearea formei de infinitiv scurt se explică, de către autor, prin pătrunderea verbelor de origine slavă asimilate în limba română conjugării a IV-a, de la care fenomenul s-a extins la toate celelalte conjugări. Autorul crede că scurtarea infinitivului românesc trebuie privită ca o lege internă de dezvoltare a limbii române, care a început să acționeze sub înfrurirea influenței slave.

Articolul «Procedee de afirmație în limba română» de Fl. Dimitrescu examinează următoarele posibilități de exprimare a afirmației: a) afirmația propriu-zisă, exprimată prin adverbe afirmative, repetarea unei părți a propoziției precedente, formule de politețe sau de jurămint cu formă negativă etc.; b) afirmația atenuată și c) afirmația întărită prin cumul. Autoarea constată, pe baza unui bogat material, că limba română dispune de procedee bogate și variate pentru exprimarea afirmației.

Relevăm de asemenea și articolul «Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor» de S. Stati, publicat în fascicula 3-4 a revistei. Articolul studiază, printre altele, posibilitățile de stabilire a unor criterii de clasificare a propozițiilor, valabile pentru un număr mare de limbi, pe baza unor principii logice.

Problemele de limbă literară ocupă multe din paginile revistei. Menționăm articolul «Părerile lui Barbu Delavrancea despre limbă și stil» de Al. Niculescu. Articolul pune în lumină unul din aspectele puțin cunoscute ale operei acestui mare clasic al literaturii noastre. În numeroase articole scriitorul a căutat să scoată în evidență calitățile expresive ale limbii vorbite de popor, precum și rolul acestuia în dezvoltarea și îmbogățirea creatoare a limbii. Articolul subliniază marea contribuție adusă de Delavrancea la dezvoltarea unei concepții realiste în problemele de stil și artă literară.

Articolul prof. G. Istrate «Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare» analizează procedeele artistice folosite de maestrul Sadoveanu. El se referă în special la marea bogăție a vocabularului și la legătura permanentă

și indestructibilă între opera lui Sadoveanu și limba poporului. Autorul subliniază că marele nostru prozator folosește în scrierile sale nu numai graiul moldovenesc, ci elemente din toate graiurile vorbite pe teritoriul patriei noastre îmbinate în mod armonios cu elemente arhaice.

În seria articolelor care tratează probleme de dialectologie amintim următoarele studii: «Despre însemnătatea cercetărilor dialectale» de G. Istrati. Articolul este conceput pe baza studierii materialelor culese în anchetele dialectale întreprinse de colectivul din Iași. Sînt puse în lumină numeroasele infiltrări fonetice și lexicale de origine ardelenască în graiurile vorbite în partea de nord a Moldovei. Autorul arată că anchetele au putut demonstra că multe din cuvintele considerate ca specifice numai pentru dialectele vorbite în sudul Dunării se regăsesc și în graiurile de la nordul Dunării.

Studiul «Termeni pentru «unchi» după Atlasul lingvistic român» de M. Sala urmărește repartiția teritorială a termenilor care denumesc pe unchi «fratele tatălui» și unchi «soțul mătușii» precum și condițiile care au determinat înlocuirea cuvîntului «unchi» prin alți termeni în unele regiuni. Astfel se demonstrează că «unchi» a devenit un cuvînt al limbii literare, în diversele graiuri teritoriale folosindu-se alți termeni ca: unchiaș, mătușoi, tete, nene, moș, bade etc. Articolul supune unei adînci analize cuvîntul *moș* inexistent în celelalte dialecte ale dacoromînei și care prezintă o arie deosebit de compactă, deși termenul a început să cîștige teren abia începînd din secolul trecut.

Un alt articol consacrat problemelor de dialectologie se ocupă de studierea cîtorva aspecte ale influenței limbii române în lexicul graiului ceangău din Moldova. Autorul articolului, I. Marton, subliniază că elementele romînești au pătruns în toate domeniile vocabularului ceangău, și în parte și în fondul principal lexical. Autorul subliniază însă că în marea lor majoritate cuvintele romînești s-au adaptat particularităților fonetice ale graiului ceangău.

În fascicula 3-4 a revistei este publicată o notă a lui Vladimir Drimba despre un

text aromân din 1731. Textul se găsește gravat pe o icoană găsită într-o mănăstire din Albania și reprezintă cel mai vechi monument de scriere în aromână.

Revista mai cuprinde o cronică a activității Institutului de lingvistică din București în anul 1954 de V. Șuteu, o recenzie a capitolului de fonetică din «Gramatica limbii române» de acad. Al. Rosetti însoțită de un

răspuns al acad. E. Petrovici și recenzarea volumului I al Operei lui Nicolae Bălcescu de Liviu Leonte.

Fasciculele revistei «Studii și cercetări lingvistice» pe anul 1955 cuprind un material variat, care oglindește o activitate susținută a cercetătorilor în domeniul științei limbii.

Ileana Zamfirescu

NOTE BIBLIOGRAFICE

Revista «Voprosî iazikoznaniia», ianuarie — februarie 1956, nr. 1

Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 167 pag.

Revista «Voprosî iazikoznaniia», nr. 1, din 1956, oferă specialiștilor un bogat și variat material lingvistic. Cele 167 de pagini ale revistei conțin 20 de articole, comunicări, note, recenzii, semnalări, prezen-tate în șapte rubrici:

1. Lingvistică generală p. 3-67.
2. Discuții p. 68-73.
3. Comunicări și note p. 74-106.
4. Lingvistica și școala p. 107-115.
5. Critică și bibliografie p. 116-155.
6. Viața științifică p. 156-161.
7. Bibliografie nouă în probleme de lingvistică p. 161-165.

Colaboratorii acestui număr al revistei sînt atît învățați sovietici din diferite colțuri ale U.R.S.S.-ului (5 de la Moscova, 1 din Leningrad, 1 din Kiev, 1 din Riga, 2 din Kișinău, 2 din Kursk, 1 din Bacu, 1 din Mahacikala, 1 din Kurgan) cît și doi reprezentanți ai științei lingvistice din țările de democrație populară: cunoscutul savant bulgar V. I. Gheorghiev de la Sofia și învățatul ceh Fr. Travnicek de la Brno.

Cercetătorii uneia din problemele cele mai dezbătute la ora actuală, și anume limba literară, vor găsi două articole prețioase: unul al academicianului V. V. Vinogradov, celălalt al prof. univ. M. M. Guhman.

Comunicarea pînă de academicianul V. V. Vinogradov, la Consfătuirea Comisiei Slave internaționale, la Roma, între 1 și 3 septembrie 1955, cu titlul «Problema formării limbii ruse literare naționale», este

primul articol din revista «Voprosî iazikoznaniia» p. 3-26.

«Limba și societatea», istoria limbii nemijlocit legată de istoria poporului, dezvoltarea limbii, reflectînd toate schimbările ce au avut loc de-a lungul istoriei, în structura și esența socială a unui popor — ca trib, poporație, națiune burgheză și socialistă — iată platforma pe care academicianul V. V. Vinogradov își fundamentează articolul său despre formarea limbii ruse literare naționale, al cărei nucleu de bază este pe deplin încheiat între anii 1830-1840, cînd limba rusă devine limba unei literaturi artistice, unei culturi și unei civilizații de o importanță mondială.

Articolul celălalt: «Despre legătura dintre limba literară germană și dialectele ei» p. 26-42, scris de M. M. Guhman, este o contribuție în domeniul germanisticii și al studiului limbii literare în genere.

M. M. Guhman începe articolul prin a discuta conținutul termenilor «Schriftsprache», «Hochsprache» și «Litteratursprache».

Limba germană contemporană este însă o noțiune complexă care include atît normele limbii literare, cît și toată gama de dialecte.

Limba literară, fiind o formă superioară a limbii naționale; își subordonează dialectele locale.

Autoarea aduce o serie de argumente pentru a dovedi complexitatea procesului de formare a limbii literare germane și a ceea ce poate fi numit normă unică supradialectală.

Indoeuropeniștii vor putea consulta un material documentat, prețios, în articolul «Problema apariției limbilor indoeuropene» p. 43-67, de V. I. Gheorghiev (Sofia).

În paginile 68-73, redacția revistei face bilanțul discuției «Cu privire la unitatea limbilor hetto-iberice».

Rubrica de «Comunicări și note» conține următorul material:

1. «Cîteva observații despre sensul și noțiunea cuvîntului» de Fr. Travnické (Brno), p. 74-76.

Autorul își pune întrebarea dacă orice cuvînt exprimă o noțiune. Examinînd cîteva cazuri concrete, filologul ceh ajunge la concluzia că nu există cuvinte care să prezinte numai sens și să nu exprime noțiuni. Fr. Travnické are în vedere numai cuvintele din vocabular, nu și pe cele care rămîn în afara acestuia, adică acelea care, pierzîndu-și sensul, devin simple morfeme.

2. «Cu privire la aplicarea metodei comparativ-istorice în sintaxă», de G. S. Knabe (Kursk), p. 76-85.

Se subliniază lipsa de studii de acest gen în domeniul sintaxei, spre deosebire de acelea din morfologie și fonetică.

Aceasta se explică prin imposibilitatea de a se aplica metoda tradițională a cercetărilor istorico-comparative, așa cum ea se prezintă astăzi, în problemele sintaxei.

G. S. Knabe încearcă să stabilească cîteva directive fundamentale pentru studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor indoeuropene.

3. «Elemente autohtone în limba moldovenească» de M. A. Gabinskii (Kișinău), p. 85-93.

Problema elementelor autohtone dintr-o limbă necesită un studiu amănunțit. Cunoașterea substratului prelatin, precizarea relațiilor dacoromîno-albaneze, vor permite o adîncire obiectivă a originii și dezvoltării limbii moldovenești.

M. A. Gabinskii, trecînd în revistă cîteva fapte de limbă, constată că anumite caracteristici ale structurii limbii moldovenești își trag originea din limbile prelatine ale Balcanilor.

4. «Fraza și subordonatele ei în limba azerbaidjeană» de M. S. Șiraliév (Baku) p. 93-99.

5. «Fraza și subordonatele ei în limba lezghină» de M. M. Gaziev (Mahacikala) p. 99-106.

Rubrica «Lingvistica și școala» se ocupă de «Stabilirea disciplinelor de lingvistică în școlile superioare» sub pana lui N. N. Sergheev (Kurgan), p. 107-112, și de «Cursurile practice de limbă rusă contemporană», scrise de B. A. Beloșapkova (Riga) p. 112-115.

P. A. Sergheev pledează:

a) pentru înlănuirea armonioasă a disciplinelor de lingvistică, în programa de studiu a institutelor pedagogice și a universităților;

b) pentru mărirea numărului de ore ale responsabilului de an;

c) pentru editarea de îndreptare, material didactic, în toate ramurile lingvisticii, pînă chiar și de portrete, care să reprezinte pe cei mai mari lingviști din țară și străinătate.

V. A. Beloșapkova subliniază importanța studiului practic al limbii ruse contemporane, în institutele pedagogice și facultățile de filologie, și face propuneri de reorganizarea acestuia.

În sfîrșit «Critica și bibliografia» ne prezintă cinci recenzii și o dare de seamă:

a) A. I. Efimov (Moscova):

«Probleme de cultivarea limbii», I, de sub redacția lui S. I. Ojegov. M., Ed. Acad. de Științe U.R.S.S., 1955, 240 p. (Institutul de lingvistică al Academiei de Științe al U.R.S.S.), p. 116-127.

b) A. I. Zarețkii (Kursk), «Bazele punctuației ruse» de A. B. Sapiro, M., Ed. Acad. de Științe U.R.S.S., 1955, p. 398 (Institutul de lingvistică), p. 127-132.

c) L. S. Barhudarov (Moscova), Revista «Inostrannii iaziki v škole», pe anii 1953-54. (Trecerea în revistă a articolelor de lingvistică), p. 132-142.

d) V. A. Nikonov (Moscova), «Lucrări regionale de toponimie», p. 142-147.

e) M. G. Corlăteanu (Kișinău), «Dicționarul limbii romîne literare contemporane», vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1955, XXVI, 628 p., p. 147-152¹.

¹ Recenzia a fost tradusă, în întregime, în revista «Limba romînă», 1956, nr. 2.

Darea de seamă ne vorbește despre «Studierea limbii ruse în ultimii zece ani în Cehoslovacia», p. 152-155.

Se subliniază în special activitatea învățaților ruși, cehi și slovaci.

Rubrica «Viața științifică» conține două dări de seamă:

1) I. S. Maslov (Leningrad), «Congresul slaviștilor la Belgrad» (care a avut loc între 15 și 21 septembrie 1955), p. 156-159.

2) N. N. Stahovskii (Kiev), «Activitate științifică a catedrei de limbă rusă de pe lângă Universitatea de stat «T. G. Sevcenko din Kiev», pe anii 1950-1955, p. 159-161.

De-a lungu paginilor 161-165 se înșiră: «Noua bibliografie sovietică asupra problemelor de lingvistică» cu diferitele publicații de specialitate apărute în anul 1955.

Nympha Ștefan

Brockhaus A B C al Științelor Naturii și al Tehnicii

În editura Brockhaus la Leipzig 1956 a apărut «Brockhaus A B C der Naturwissenschaften und Technik (Mathematik, Physik, Chemie, Geologie, Mineralogie, Astronomie, Meteorologie, Technik)».

După cum se vede noțiunea de «științele naturii» e luată într-un sens restrâns, adică

disciplinele istoriei naturii care alcătuiesc baza tehnicii, nu este inclusă biologia cu toate disciplinele ei anexe (anatomia, zoologia, botanica etc.), care va fi cuprinsă într-un volum viitor.

Lucrarea cuprinde 844 pag., cam 2000 de ilustrații în text și cam 40 de tabele sinoptice.

NOTE ȘI CONSULTAȚII

SCRITORII VREMII ȘI DICȚIONARUL LUI TIKTIN

În perioada de înflorire a literaturii noastre clasice, scriitorii cei mai reprezentativi s-au interesat îndeaproape de cultivarea limbii, spunându-și totdeauna cuvîntul în problemele esențiale ale cultivării și îmbogățirii ei.

Clasici ai literaturii noastre ca Negruzzi, Alecsandri, Odobescu, Eminescu, Caragiale, Vlahuță, Slavici, Coșbuc, Sadoveanu etc. au fost și îndrumători în studiul științific al limbii române. Interesul și dragostea lor pentru studiul limbii i-au apropiat de marii lingviști ai vremii — Hasdeu, Lambrior, Tiktin etc.

Plină de învățăminte este legătura strînsă care a existat între lingvistul H. Tiktin și marii noștri scriitori clasici: Eminescu, Slavici, Coșbuc, Vlahuță, Caragiale.

În corespondența rămasă de la Tiktin și pe care am avut prilejul să o cercetăm, am găsit date interesante care ne fac să înțelegem cît de rodnică poate fi legătura dintre lingviști și scriitori.

Este cunoscut faptul că Tiktin și-a consacrat partea cea mai mare a vieții sale pentru redactarea « Dicționarului român-german », a cărui primă fasciculă apare în 1895, iar ultima în 1925. Lucrările de lexicografie ca și cele de lingvistică erau puține la noi în acea vreme. În elaborarea operei sale, Tiktin a folosit tot ce era valabil în acele lucrări. El a reușit să pătrundă în întreaga bogăție a limbii române, în toate frumusețile ei, culese din limba vie a poporului, din literatura noastră populară, din manuscrise și documente vechi de limbă, din operele scriitorilor clasici. « Meritul autorului este atît de mare, a spus I. Bianu, în raportul său ținut în fața Academiei Romîne, încît cred că nu poate fi îndoială că lui se cuvine să i se dea premiul Năsturel, la care concurează »¹. Statul burghez nu i-a acordat totuși acest premiu.

Un rol important în elaborarea dicționarului, l-a avut legătura lui strînsă cu maestrul scrisului din vremea lui. Cît de mult prețuia Tiktin pe scriitori ne putem da seama chiar din consultarea dicționarului. Întreaga operă este întemeiată pe texte literare. O serie de cuvinte, nuanțe și expresii create și folosite de scriitori au intrat în limba comună, grație acestui dicționar, care le-a făcut cunoscute.

Cînd avea nedumeriri cu privire la sensul unor cuvinte folosite în operele scriitorilor contemporani, Tiktin se adresa scriitorilor înșiși. Astfel, el a purtat corespondență cu Coșbuc, corespondență din care se vede înțelegerea cu care poetul ardelean a sprijinit pe lingvist. Coșbuc îi explică cum a creat unele cuvinte din necesitățile rimei, ca de exemplu *întrulp* «trupeș» (« Am ajuns la acest cuvînt de la expr. *fete în trup*, adică *trupeșe*: Am făcut întâi pe « în-trup » adjectiv, cu *l* la mijloc ca să rimeze cu *vulpi*, *pulpi*, apoi l-am declinat »². De ase-

¹ Raportul e publicat în « *Analele Academiei Romîne* », seria a II-a, tom. XXXIV. 1911—1912, p. 299—302.

² Vezi Ms. 77/1950 din Biblioteca Acad. R.P.R.

inenea, Coşbuc îi explică sensul unor cuvinte şi expresii dintre care unele folosite mai ales în nordul Ardealului şi Maramureş, ca : *nu-şi dă rînd gurii* « vorbeşte foarte repede », *a vorbi rupt pe-ales* « a vorbi hotărît, fără înconjur », *silhă* « codru », *altîţă* « cămaşă femeiască », *suleget* « zvelt », *duium* « carul miresei »; sensul unor metafore: *luminîş* « spărtură în nori » etc. Aceste date au fost folosite în dicţionar, unde apar explicaţiile poetului.

Alteori, nepuînd pătrunde înţelesul unor cuvinte, expresii sau forme regionale, Tiktin s-a adresat lui Al. Vlahuţă. Într-o scrisoare din 1897, acesta îi promite lingvistului tot sprijinul şi îi arată că întrebările trimise de el vor apărea în « *Gazeta săteanului* » ca din partea redacţiei : « Dacă vrei să vă folosiţi şi mai departe de acest mijloc de a obţine bune şi sigure răspunsuri de la chiar depozitarul secretelor limbii noastre—poporul, vestiţi-mă printr-o carte poştală şi voi face a se consacra în cadrul revistei o pagină specială în care vom publica în fiecare 15 zile întrebările ce mi le veţi trimite şi răspunsurile cele mai bune şi chiar din acelea mai pe alături de drum, cînd le voi găsi interesante »¹. Într-adevăr, la numai zece zile după această scrisoare, se anunţă în « *Gazeta săteanului* » (al cărei redactor era Al. Vlahuţă) înfiinţarea unei rubrici, în care se vor publica diferite întrebări cu privire la limba şi literatura română. « Această interesantă rubrică — se arată în anunţ — pe lângă că va provoca un instructiv schimb de idei între cititori, şi mai ales între învăţătorii de la sate, dar va fi, sperăm, şi o fericită contribuţie la studiul limbii şi folclorului nostru »².

În altă scrisoare poetul vesteşte pe Tiktin că s-au publicat primele 18 întrebări şi că au început să sosească la redacţie numeroase răspunsuri. Pentru ca celelalte întrebări să poată apărea la vreme, Vlahuţă îl roagă pe Tiktin să i le trimeată cit mai curînd. Ca să stimuleze pe cititori, în numărul din 5 decembrie 1897, al revistei, redacţia anunţă înfiinţarea unui premiu de o sută de lei care urma să fie decernat de o comisie formată din Al. Vlahuţă, H. Tiktin şi I. Găvănescu.

Cele mai multe din întrebările formulate de H. Tiktin au ca scop lămurirea sensurilor unor sinonime: *boş* — *cocoloş* — *mototol*, — *boleşniţă* — *boleznă* — *bolişte* — *molimă*, *bogasier* — *lipsan* etc.; lămurirea unor expresii: *a bolovăni ochii* etc.; denumirea diferitelor soiuri de lînă după calitate şi culoare. Alte întrebări se referă la explicarea unor regionalisme ca, de exemplu, denumirea (mold.) *bondarului*, (munt.) *bărzăune*, *muscoi*; sau a buruienii numite (mold.) *boz*, (munt) *boziu*, *bozie*.

În cazul în care se cerea lămurirea unui anumit sens, cuvîntul respectiv apărea în gazetă într-un context, ca de ex.: « Ce înseamnă *birnefe*, din citaţiunea: *Maica-mi cumpără birnefe*, *Birnefe în patru iţe Şi cămaşă cu altiţe*. « Prin *birnefe*, în Moldova, se înţelege ată petrecută prin bata iţarilor, cu care aceştia se leagă de mijloc. Dar în exemplul de mai sus, cuvîntul pare a însemna altceva »³. În alt număr al revistei apare răspunsul unui cititor care arată că *birnefe* este încingătoarea femeilor de la munte peste catrinţe⁴.

Cititorii fiind din diferite regiuni ale ţării, răspunsurile înregistrate în « *Gazeta săteanului* » pot folosi pentru studii dialectale.

Tiktin a folosit aceste răspunsuri în lucrarea sa, fie înregistrînd explicaţiile primite, fie înlăturînd din dicţionar unele cuvinte cu circulaţie prea restrînsă.

Pentru a cunoaşte cît mai exact unele graiuri populare, Tiktin a făcut mai multe călătorii în ţară. Astfel avem o scrisoare în care Slavici îl recomandă unor prieteni din regiunea Aradului şi Oradiei, rugîndu-i să-l ajute pe lingvistul « care face o călătorie să studieze limba şi obiceiurile poporului român »⁵.

Un rol deosebit de important în deşteptarea dragostei lui Tiktin pentru studiul limbii române l-a avut însă prietenia cu Eminescu: « Am petrecut cu Eminescu ore minunate în discuţii filozofice şi filologice — spunea Tiktin — şi a fost o mare pierdere pentru mine cînd a părăsit

¹ Vezi scrisoarea în facsimil la p. 99.

² « *Gazeta săteanului* », Bucureşti, 20 oct. 1897, p. 343.

³ « *Gazeta săteanului* », 5 noiembrie 1897, p. 403.

⁴ « *Gazeta săteanului* », 5 dec. 1897, p. 431.

⁵ Scrisoarea lui Slavici din 24 noiembrie 1879.

Scrisoare adresată lui H. Tiktin,

Mă gândesc că trebuie să scriu
câteva rânduri despre
problemele care se ridică în
legătură cu proiectul de
ca să fie mai ușor de înțeles
ce se face în prezent și
ce se va face în viitor.

Am să scriu la 15 zile.

Am să scriu în 15 zile
despre proiectul de
care am vorbit în ultima
oară și despre
ce se face în prezent și
ce se va face în viitor.

Indicațiile ca să se scrie
despre proiectul de
care am vorbit în ultima
oară și despre
ce se face în prezent și
ce se va face în viitor.

Am să scriu în 15 zile
despre proiectul de
care am vorbit în ultima
oară și despre
ce se face în prezent și
ce se va face în viitor.

Am să scriu în 15 zile
despre proiectul de
care am vorbit în ultima
oară și despre
ce se face în prezent și
ce se va face în viitor.

Iașul. Lecturile făcute împreună cu Eminescu și explicațiile pe care mi le dădea, cu această ocazie, acest rar cunoscător al limbii sale materne, mi-au prilejuit o mulțime de constatări lexicografice, gramaticale, literare și istorice pe care le-am înregistrat pe fișe »¹.

Colaborarea dintre poet și lingvist, discuțiile purtate pe marginea problemelor de limbă, fișele și însemnările făcute cu acest prilej, l-au ajutat mult pe Tiktin la întocmirea dicționarului. Folosind cu pricepere și cu mîgală toate izvoarele care îi stăteau la îndemînă, Tiktin elaborează, muncind cu încordare timp de treizeci de ani, dicționarul său, considerat operă de bază a lexicografiei noastre, operă fundamentală pentru cercetarea științifică a limbii romîne așa cum a spus, acum un sfert de veac, acad. Iorgu Iordan². Între marii noștri scriitori cu care Tiktin a avut legături personale, se numără și Caragiale. Posedăm o scrisoare din 1910 a autorului « Scrisorii pierdute », în care marele scriitor îi mulțumește lui Tiktin « pentru prețioasa publicațiune (probabil că e vorba de primul volum al dicționarului — *I. R.*) ce-ați binevoit a-mi trimite. Atențiunea dvs. mă măgulește foarte, și, pînă să am prilejul plăcut de a vă revedea, mă grăbesc a vă mulțumi din toată inima ».

Colaborarea între Tiktin și scriitorii vremii arată cît de importantă și necesară este legătura dintre scriitori și lingviști, care, printr-o « conlucrare conștientă și asiduă — după cum s-a exprimat Tiktin — vor contribui la cultivarea și dezvoltarea limbii naționale ».

Valoarea dicționarului lui Tiktin, primul dicționar complet, istoric și etimologic al limbii noastre, se explică în bună parte prin aceste legături. Partea cea mai valoroasă a lucrării rămîne, fără îndoială, prezentarea limbii romîne în întreaga ei bogăție și frumusețe.

Despre bogăția dicționarului, lingvistul german M. Friedwagner spune: « Am consultat dicționarul lui Tiktin, între altele, cu ocazia lecturii unui mare număr din operele lui Mihail Sadoveanu, care scrie într-o limbă cu un puternic colorit popular. Rareori s-a întîmplat să nu găsesc acolo explicația pe care o căutam »³.

Astfel de legături dintre scriitori și lingviști, care în timpul lui Tiktin au fost posibile, apar azi ca o necesitate imperioasă, căci colaborarea lor strînsă contribuie intens la cultivarea limbii noastre.

I. Rizescu

RĂSPUNS CITITORILOR

TUTILESCU PETRE, București.

Întrebare: Sînt bine analizate din punct de vedere sintactic numerele din exemplele următoare: *cincisprezece elevi lucrează* (subiect), *al doilea elev greblează* (atribut), *cheamă pe cei trei elevi* (complement)? Fiind vorba de elevi de clasa a IV-a elementară nu pot fi analizate ca atribute *adjectivale*, întrucît ei nu au noțiunea atributului *adjectival*.

Răspuns: În toate exemplele care vă interesează numerele au funcțiune de atribut. Dv. ați analizat bine numai cel de-al

doilea exemplu. În primul și ultimul le-ați atribuit funcțiunea pe care o au în realitate substantivele pe care le determină ele.

Faptul că elevii nu au încă noțiunea de atribut *adjectival* nu vă îndreptățește să le dați cunoștințe greșite în ceea ce privește funcțiunile numeralelor.

Puteți evita să le spuneți că sînt atribute *adjectivale*, dar trebuie să le spuneți că sînt atribute.

Distingeți cazurile cînd sînt subiecte, nume predicative sau complement de cazurile cînd sînt atribute prin aceea că în ultima

¹ Din discursul ținut de Tiktin, cu ocazia sărbătoririi sale, cînd a împlinit 80 de ani (1930).

² Acad. Iorgu Iordan, recenzie a *Dicționarului român-german* Z.R.Ph., 1928.

³ M. Friedwagner, recenzie a *Dicționarului român-german* al lui H. Tiktin, în « *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* », 1913, p. 497—500.

situație, spre deosebire de primele, numerele stau pe lângă substantive, întregindu-le

înțelesul și răspund la întrebările caracteristice pentru atribut: *care? câți?*

L. V.

POP VASILE, Acîș, raionul Tășnad, reg. Baia Mare.

Întrebare: Cum se face analiza morfologică a expresiei: *dusu-s-a bădița dus*?

Răspuns: Face dificultăți interpretarea participiului *dus* (al doilea!), care poate fi considerat eventual cu valoarea adverbială.

De fapt însă, avem a face cu o repetare

a predicatului, repetare din care a fost omis auxiliarul și pronumele reflexiv. Așadar *dusu-s-a bădița dus* trebuie să fie interpretat ca *dusu-s-a bădița s-a dus* sau *dusu-s-a bădița dusu -s-a*. În sprijinul acestei interpretări pot fi aduse propoziții de tipul *și mergea mări, mergea*, în care, în mod evident, avem a face cu o repetare a verbului.

M. GH. CAZACU, Com. Bragadiru, raionul Zimnicea, reg. București.

Întrebare: În «Micul dicționar ortografic» nu se recomandă abrevieri pentru cuvintele *regiune, raion* și *comună*, foarte

întrebuițate în corespondență. Cum se pot prescurta aceste cuvinte?

Răspuns: Recomandăm abrevierile: *reg.* = regiune, *r.* = raion, *com.* = comună.

Em. V.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE,
PRIN FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNȚREPRINDERI ȘI INSTITUȚII

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

5

ANUL V
SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

5

ANUL V
SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE :

PROF. D. MACREA (*Redactor responsabil*); ACAD. M. SADOVEANU;
ACAD. IORGU IORDAN; ACAD. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR,
membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. G. ISTRATE;
V. BREBAN; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; SORIN STATI;
VALERIU ȘUTEU; FLORA ȘUTEU (*secretară*)

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÂNĂ* — BUCUREȘTI Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică, Academia R.P.R., Telefon 3.85.05

S U M A R

Pag.

5

Acad. I. IORDAN, Cultivarea limbii

LINGVISTICA ROMANICĂ

WERNER BAHNER, Din istoria lingvisticii romanice

13

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

GH. NEDIOGLU, Predicatul verbal, III

23

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

G. I. TOHĂNEANU, Analiza stilistică a textului literar

37

DISCUȚII

EM. LEVIȚCHI, Despre limba și stilul traducerilor din Nekrasov

47

CRONICĂ

GH. BULGĂR și I. POPESCU, Sesiunea științifică a subsecției de limbă și literatură

69

I. POPESCU, Constatărea «Revistei de pedagogie» cu cititorii

72

RECENZII

Acad. I. IORDAN, Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale, Societatea de științe istorice și filologice, 1955, (C. Maneca)

74

C. HOGAȘ, Opere, Ediție îngrijită cu un glosar, bibliografie și un studiu introductiv de Const. Ciopraga, București, E.S.P.L.A., 1956, 499 p. (N. Dănilă)

76

V. D. LEVIN, O meste iazika hudojestvennoi literatury v sisteme stilei naționalnogo iazika (în „Voprosi Kulturi reci”, izd. Akademii Nauk SSSR, M., 1955, p. 67-99 (Flora Șuleu)

79

Îndreptar de punctuație, Editura Academiei R.P.R., 1956, 162 p. (M. Pielreanu)

82

Dicționar ortoepic, Editura Academiei R.P.R., 1956, 134 p. (St. V. Toma)

86

CONSULTAȚII

Răspuns cititorilor

89

CULTIVAREA LIMBII

DE

ACADEMICIAN IORGU IORDAN

Începînd cu numărul de față, revista noastră deschide o rubrică nouă cu titlul de mai sus. Se împlinește astfel o dorință, destul de veche, nu numai a autorului acestor rinduri, care este responsabilul noii rubrici, ci și a numeroși alți oameni aparținînd celor mai variate ramuri de activitate din țara noastră, și, prin aceasta, se satisface, treptat și în măsura forțelor de care dispunem, o necesitate viu simțită.

Ce trebuie să înțelegem prin „cultivarea limbii”? Ne-o spune cuvîntul „cultivare” (împreună cu întreaga lui familie lexicală) din atîtea alte formule în care apare : „prelucrare îngrijită și pe baze științifice a mijlocului celui mai important de înțelegere între membrii unei societăți”.

Spre a-și atinge scopul pentru care a fost creat de-a lungul veacurilor și mileniilor, acest admirabil instrument de comunicare, la fel cu toate celelalte instrumente folosite de oameni, și mai mult decît ele, dată fiind importanța lui excepțională, trebuie mereu îmbunătățit și perfecționat. Îmbunătățirea și perfecționarea lui le realizează cei care îl folosesc : ei sînt în măsură să-și dea seama de lipsurile lui, fiindcă practica de fiecare moment, efortul depus pentru a-și exprima, în modul cel mai potrivit, conținutul de idei și de sentimente, le arată dacă și întrucît posibilitățile pe care le oferă limba la un moment dat corespund tuturor nuanțelor gîndirii și sensibilității lor.

Întreaga colectivitate lingvistică, prin însuși faptul că „vorbește”, participă la această operă, grea și delicată, de perfecționare a limbii. Rolul de frunte îl joacă însă oamenii cultivați în sensul cel mai larg al termenului, în primul rînd aceia care întrebuintează limba și sub forma ei scrisă : scriitorii, oamenii de știință, ideologii, conducătorii diverselor organe administrative, actorii, oratorii, profesorii ș.a. Datorită presti-

giului de care se bucură în ochii maselor, toate aceste categorii de vorbitori servesc drept modele de limbă, vrednice de a fi imitate și, prin aceasta, ei influențează puternic asupra celorlalți membri ai colectivității lingvistice. Trebuie adăugați, între alții, specialiștii în probleme de limbă, autorii de gramatici și de studii lingvistice, care, din cauza preocupărilor lor științifice curente, sînt puși în situația de a studia limba și, prin urmare, de a lua atitudine față de diversele ei aspecte și totodată, la fel cu cei amintiți mai înainte, de a putea servi ca exemplu în ce privește modul cum utilizează ei limba în lucrările lor științifice.

Nu numai acest scop, înalt și mereu prezent în mintea noastră, trebuie realizat în practica de fiecare zi a limbii. Pentru atingerea lui, care, în primul rînd, cade, așa cum am mai spus, în sarcina unor anumite categorii de vorbitori, este necesară mai întîi îndeplinirea unei condiții, aparent modestă, în realitate tot atît de grea, dacă nu chiar mai grea, aceea a corectitudinii limbii. Această condiție trebuie s-o îndeplinească absolut toți vorbitorii, indiferent de gradul lor de cultură. Corectitudine înseamnă respectarea legilor structurii gramaticale, ale sistemului lexical și ale celui fonetic : întocmai ca legile după care se desfășoară fenomenele naturii și ale vieții sociale, legile limbii sînt legi obiective, există independent de voința oamenilor și, în consecință, aceștia trebuie să li se conformeze, cu riscul, în caz contrar, de a fi sancționați, nu pe cale „legală”, e adevărat, ci pe cale „socială”, care, dacă nu duce la pedepse propriu-zise, este totuși, în ce privește rezultatul, tot așa de eficace ca și cea „legală”.

Mai cu seamă acest aspect al problemei „cultivării limbii” ne va preocupa, cel puțin o bună bucată de vreme, în îndeplinirea sarcinii pe care ne-am luat-o de a ajuta la îmbunătățirea și perfecționarea limbii noastre naționale. Și aceasta, pentru motivul, deja arătat, că corectitudinea limbii reprezintă o etapă obligatorie în drumul ei spre desăvîrșire, dar și din cauză că lipsurile cele mai grave în modul cum este folosită astăzi limba românească se leagă de corectitudinea ei.

Constatarea o face oricine urmărește cu oarecare atenție scrisul nostru actual, sub diversele lui aspecte : opere literare, științifice și tehnice, periodicele de toate categoriile, presa cotidiană, traduceri ș.a. Țin să precizez că am în vedere limba producțiilor noastre scrise privită din punctul de vedere al regulilor gramaticale, lexicale și fonetice, fără a o compara cu limba scrierilor dintre cele două războaie sau din timpul ultimului război. Vreau să spun că aprecierile mele au caracter absolut, în sensul că mă refer la un model nu numai posibil, ci și real, adică realizat de către numeroși scriitori, oameni de știință, gazetari etc. Numai așa putem contribui la perfecționarea limbii literare, și nu pornind de la un nivel coborît, socotit drept unitate de măsură, pe care urmează să-l depășim, și cu aceasta să ne declarăm satisfăcuți.

Este indiscutabil că, în comparație cu trecutul nu prea îndepărtat, se scrie și se vorbește astăzi mai corect și mai bine. Faptul se datorește mișcării culturale deosebit de vii din țara noastră, la care participă atât direct, prin munca lor productivă, cât și indirect, prin folosirea roadelor acestei munci, un număr cu mult mai mare de oameni decît acum 15, 20 sau 30 ani. Dar tot atât de indiscutabil este și faptul că există foarte numeroși minuitori ai limbii noastre, sub ambele ei aspecte, scris și vorbit, care, indiferent din ce cauză, dovedesc fie o slabă stăpînire a regulilor ei, fie o neglijare, uneori, poate, voită, a acestor reguli. În ambele cazuri se impune o intervenție urgentă din partea celor ce sesizează astfel de încălcări ale regulilor limbii, pentru a atrage atenția asupra lor și a ajuta pe cei greșiți să-și repare greșelile.

Preocupări de natura celor prezentate aici ne întîmpină și în alte țări. Cu prilejul sesiunii fostei Secții a VI-a a Academiei R.P.R. din primele zile ale lunii februarie 1955, cînd maestrul Mihail Sadoveanu a ținut două comunicări despre limba literară, am arătat că în cadrul Academiei de Științe a R.P. Ungare lucrează o „comisie pentru corectitudinea limbii”, sub președinția acad. Kodály Zoltán, care, deși muzician, se interesează, și s-a interesat totdeauna, foarte de aproape, de problemele limbii privity în special sub aspectul lor artistic.

Și dacă la vecinii noștri dinspre apus existența unei asemenea comisii nu surprinde pe aceia dintre noi care știu că lupta maghiarilor pentru puritatea limbii lor materne este de dată destul de veche, cum probează, între altele, revista *Magyar nyelvőr* (= pázitorul limbii maghiare), înființată în 1872, situația se prezintă aparent (dar numai aparent!) altfel în Uniunea Sovietică. În această ȳriașă țară, problema cultivării limbii constituie în ultima vreme preocuparea permanentă a tuturor oamenilor de cultură, în frunte cu lingviștii, filologii și scriitorii. În anul 1955 a apărut, sub egida Academiei de Științe a U.R.S.S., volumul „Voprosi kulturi reci”, care, din chipul cum se prezintă, pare mai degrabă o revistă, întrucît poartă numărul de ordine 1 și cuprinde, pe lîngă articole cu conținut teoretic, citeva „note” cu caracter practic, referitoare la unele fapte mai mult ori mai puțin de amănunt. De altminteri, prefața anunță că e vorba de o „serie periodică” intitulată „Probleme de cultivare a limbii”, în care se vor studia chestiuni atât generale, cât și speciale, în legătură cu „normarea limbilor literare în domeniul lexicului, stilisticii, gramaticii, pronunțării și terminologiei”. Acest prim volum a și fost recenzat, foarte pe larg și critic, în „Voprosi iazikoznania”, V (1956), fasc. 1, p. 116-127, de către cunoscutul istoric al limbii ruse literare A. I. Efimov.

Și mai semnificativă, în sensul întreprinderii noastre, este hotărîrea Prezidiului Academiei de Științe a U.R.S.S. de a se înființa, pe lîngă Secția ei de „literatură și limbă”, o „comisie pentru corectitudinea și

puritatea limbii ruse”, care își va începe munca în cursul acestui an și va fi alcătuită din filologi și scriitori. (Vezi „Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.”, Secția „literatură și limbă”, XV [1956] p. 184.)

Noi ne limităm, deocamdată, la constituirea unui colectiv din colaboratori tineri ai Institutului de lingvistică din București, care a și început să lucreze, adunînd material din publicațiile de tot felul și ținînd ședințe săptămînale în vederea prelucrării materialului sub forma unor articole care vor apărea treptat în revista noastră. Ulterior vom veni, în fața Prezidiului Academiei R.P.R. și a Subsecției de știința limbii și literatură, cu propunerea de a se alcătui o comisie asemănătoare cu cele existente în R.P. Ungară și în Uniunea Sovietică.

În cele ce urmează voi prezenta, pe scurt și nu tocmai sistematic, cîteva aspecte ale problemei aici în discuție, așa cum le pune practica limbii noastre actuale. Mă folosesc, pentru exemplificare, de cîteva fapte culese mai mult la întîmplare.

Cu privire la lexic vom urmări foarte atent pe de o parte întrebuintarea justă a cuvintelor, sub raportul proprietății, iar pe de alta, apariția unor neologisme a căror necesitate obiectivă se dovedește a fi inexistentă, întrucît ele pot fi înlocuite, fără pagubă, prin cuvinte mai mult ori mai puțin vechi și devenite bun comun al unei mase mari de vorbitori.

Printre exemplele aparținînd primei categorii, citez două pe care le-am relevat și cu alt prilej: *aniversa(re)* și *comemora(re)*. Aceste două cuvinte au ajuns să însemneze la noi ceea ce nu înseamnă în nici una dintre limbile care le posedă, și anume „sărbători(re)”. Este drept că atît aniversările, cît și comemorările au totdeauna caracter festiv, dar aceasta nu ne dă dreptul să le considerăm sinonime cu „sărbătorire”, și nici sinonime între ele. „Aniversare” înseamnă „împlinirea unui anumit număr de ani”, prin urmare nu putem spune, cum citim chiar în publicații ale Academiei R.P.R., *aniversarea a 50 ani*, ci *a cincizecea aniversare*... Cit despre *comemora(re)*, situația se prezintă și mai curios, din cauză că în folosirea lui se amestecă și *aniversa(re)*, ceea ce duce, cum am auzit, „cu urechile mele”, în iulie 1954, cînd s-au împlinit 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, *comemorarea aniversării a 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare*. Sinonimul românesc vechi al acestui neologism este *pomeni(re)*, de unde urmează că nu se poate comemora o aniversare, ci un eveniment sau o personalitate intrate în istorie.

Verbul *a comunica* a căpătat, aș putea zice, în ultimul moment, căci faptul e de dată foarte recentă, un sens nou, foarte ciudat, și după cît se pare, deocamdată, numai în limbajul academic. Deoarece *comunicare* înseamnă „lucrare științifică prezentată în fața unui for de specialiști”,

verbul corespunzător s-a „contaminat” de la sensul substantivului, ajungînd sinonim (fără ca vorbitorul să-și dea seama) cu *a face o comunicare*. Am auzit astfel, în legătură cu sesiunile științifice ale Academiei R.P.R., ale institutelor de învățămînt superior etc., spunîndu-se *tov. N. a comunicat* (eventual *n-a comunicat*) *la ultima sesiune*, sau *au fost comunicate 20 de lucrări*, ba chiar *au fost comunicate 20 de comunicări*.

Celălalt aspect al lexicului, privitor la neologisme, se prezintă, poate în ciuda așteptărilor, mult mai complicat și de aceea mult mai grav. Se vorbește mereu de „limba populară” ca de principalul, dacă nu chiar unicul izvor de îmbogățire a limbii literare. Numeroși scriitorii își aleg teme „populare”, iar poezii imită adesea însăși versificația producțiilor populare. În consecință, criticii literari se arată foarte satisfăcuți și laudă, pe bună dreptate, aceste tendințe ale literaturii noastre actuale, fiindcă ele duc la apropierea tot mai strînsă dintre scriitori și mase. Din păcate, felul de a scrie al multor critici, mai ales tineri, nu dovedește de loc din partea lor dorința, pe care o elogiază la scriitori, de a se apropia de mase. Am impresia că scrisul „radical” reînvie mai cu seamă sub pana criticilor noștri, ca e ne întorc astfel înapoi la epoca dintre cele două războaie. Tema (care e adesea o incapacitate) de a scrie simplu, precum și, înainte de toate, dorința de a „epata” (într-o vreme trebuiau epatați burghezii, care acum au cam dispărut) fac adevărate ravagii printre publiciștii noștri actuali.

Iată o serie de exemple¹: *trezoreri* (ai propriei noastre bucurii); *aureolîndu-i* (ca roade fi ești ale pămîntului . . .); (să dea) *amprentă* (artistică); (încercare de definire a) *indefinibilului* (dintr-un articol apărut în „Contemporanul”, 23 sept. 1955, p. 3); (cugetare) *opresantă*; (grozava) *angoasă*; (Gérard de Nerval) *tenebrul* (văduvul și nemîngîiatul); (popoarele) *n-au teaurizat* (numele acelor . . .); (incompatibilă cu) *impasivitatea* . . . („Gazeta Literară”, 1 sept. 1955, p. 1-2); *perisabil* (*ibid.*, 1 dec. 1955, p. 1); (reportajele care) *prefigurează* („Țara de piatră” . . .) (*ibid.*, 15 dec. 1955, p. 1); (cu fruntea) *cupată* (*ibid.*, 22 dec. 1955, p. 7); (Chipul tău maur cu profil) *gitan* (*ibid.*, 29 dec. 1955, p. 6); (s-a călit) *moriacul* (Adam Jora) („Contemporanul”, 23 dec. 1955, p. 1); *nonșalanță* („Gazeta Literară”, 21 iulie 1955); *să reliefeze coordonatele* (*ibid.*, 25 aug. 1955, p. 2); (personalitatea sa) *polivalentă* (*ibid.*, p. 6); *caricare*; (eroi) *rizibili*; (o oarecare) *reducție*; *multitudinea* (de planuri); (trăsături) *caracterologice* (*ibid.*, 11 august 1955); lua apărarea țăranilor martiri *clamînd* (că . . .) (*ibid.*, 8 martie 1956, p. 1); (în chip) *pasager*; (spectatorii) *vor viziona* (. . .) piese

¹ Le dau, mai totdeauna, în context, fiindcă nu atît folosirea „în sine” a neologismelor, cit mai ales imbinarea lor împreună cu alte cuvinte mi se pare semnificativă pentru starea de spirit a celor ce le întrebuințează.

românești); *contemporaneitate* (*ibid.*, 15 sept. 1955, p. 1); *gestică* (= gesturile unui dirijor muzical, „Contemporanul”, 13 ian. 1956).

Se observă și tendința contrară, aceea de a recurge cu orice preț la cuvinte „neaoșe”, considerate superioare din punctul de vedere al efectului artistic. Dacă folosirea abuzivă a neologismelor rare sau barbare caracterizează scrisul „radical”, preferința, la fel de vizibilă și de criticabilă, pe care o întâlnim adesea împreună cu cealaltă la unul și același publicist, constituie o trăsătură caracteristică a scrisului „frumos” și „neaoș”.

Acum cinci ani, tov. L. Răutu făcea constatarea că unii poeți întrebuințează subst. *ortac* mai des decât vorbitorii graiului în care acest cuvânt este ca să zic așa acasă la el. O constatare asemănătoare se poate face acum cu privire la *binețe*: sînt scriitori în limba cărora nu mai există *bună ziua*, (*hai*) *noroc!* etc., pentru motivul că sinonimul (presupus!) *binețe* „face foarte frumos”, chiar atunci cînd apare împreună cu formulele de salutare obișnuite. Iată un citat: *Bună vreme și noroc! Am dat binețe și-am sărit lîngă căruțaș* („Gazeta Literară”, 18 aug. 1955, p.6); *Dă binețe și primește binețe* (*ibid.*, 5 apr. 1956).

La fel se explică folosirea, pînă la refuz, a lui *a îndrăgi*, *a înmiresma*, *a îngemăna*, *a înmănunchea* ș. a. De ex.: *înămănunchind cele mai frumoase creații ale poetului . . .* („Romînia Liberă”, 16 aug. 1955, p. 2; pe aceeași pagină apare încă o dată acest verb într-o construcție perfect similară); *Chipul lui Bălcescu se îngemănează . . . cu imaginea poporului* („Gazeta Literară”, 1 sept. 1955, p. 2); *mirosurile îngemănate care constituie urzeala atmosferei lor* („Veac Nou”, 10 febr. 1956). Deopotrivă de preferat este *a făuri*: *Cu ajutorul tov. M. și K. s-a făcut dispozitivul* („Contemporanul”, 12 august 1955, p. 1); *făurirea unei culturi noi* (*ibid.*, p.4). Acest cuvînt și familia lui sună așa de frumos, încît se ajunge la o etimologie populară, care transformă pe *făurar*, numele popular al lunii februarie (urmaș direct al lat. *februarius*), într-un sinonim al lui *făuritor*. Este cazul culegerii de versuri a lui Cicerone Theodorescu intitulată *Făurari de frumusețe*¹.

Goana după „noutăți”, într-un sens orialtul, duce la creații lexicale imposibile sau cel puțin dubioase. Posibilitatea pe care o oferă limba noastră contemporană de a forma verbe noi cu ajutorul sufixului - *iza* este folosită pînă dincolo de limitele îngăduite, judecînd după situația din momentul de față. Verbe ca *absolutiza*, *relativiza*, *unilateraliza*, *paraleliza* și altele asemenea, foarte numeroase, nu văd cum își pot justifica în mod serios existența.

Se creează verbe de la false participii, adică de la adjective cu aspect morfologic participial. Astfel în poezia unui foarte tînăr favorit al muzelor (v. „Gazeta Literară”, apr. 1956, p.1) am dat peste cuvîntul *leind*, care nu

¹ *Făurar*, cu sensul de „fierar, potcovar”, dat de *Dicționarul Academiei* din două izvoare literare, constituie o raritate și în orice caz nu se poate lega logic de substantivul *frumusețe*.

poate fi (teoretic vorbind !) decît gerunziul unui verb *a lei*, inexistent, fireşte, în limba romîneasă, „creat” de la *leit* (*e leit tată-său* „seamănă ca două picături de apă cu tată-său”), după modelul lui *poleit*, participiu (real, acesta !) al lui *a polei*.

Şi alte părţi de vorbire iau naştere ca prin farmec sub stiloul tinerilor noştri publicişti şi scriitori. De pildă : (viziune) *apoteotică* ; (judecată) *apreciativă* ; (caracter) *constatativ* ; *inevitabilitate* ; (date) *fructificabile* ; *romantiozitate* ; *lucrăgiu* („autor de prelucrări”, „Gazeta Literară”, 24 mai 1956, p.7)¹.

În domeniul gramaticii, cele mai numeroase abateri de la normele limbii noastre aparţin sintaxei. Notez, între altele, înlocuirea foarte frecventă a lui *care* prin *ce*, a pronumelui personal (cu valoare posesivă) *al lui*, *al ei* prin *al său*, schimbarea funcţiunii părţilor vorbirii (cu urmări, adesea inevitabile, de natură morfologică), răspîndirea aş zice vertiginoasă a dativului în locul construcţiilor prepoziţionale, lipsa acordului gramatical, inversiunile nefireşti etc. Toate aceste aspecte vor fi discutate în articole speciale, pe baza unui material bogat şi variat de fapte. Dau aici două exemple, pe care, poate, nu le vor fi înregistrat sau nu le vor înregistra colaboratorii noştri : *terene haose* ; *întocmai Smarandei* („Contemporanul” 30 aprilie 1954, p. 4).

Vom acorda o atenţie deosebită şi aspectului stilistic, în sens larg (frăzeologie şi stil propriu-zis), cu atît mai mult, cu cît sub acest aspect scrisul nostru actual prezintă slăbiciuni esenţiale, despre care cititorii noştri şi-au putut face un uşor început de informare cu ajutorul unora dintre exemplele date pînă aici. În special publicistica în domeniul criticii oferă foarte des prilejul de a interveni energic, pentru motivul că stilul multora dintre tinerii noştri critici aminteşte, uneori, fără voie (chiar fără voia cititorilor !), beţia de cuvinte de odinioară, în alt sens şi mai atenuată, e adevărat, dar nu mai puţin reală². Va trebui să luptăm şi împotriva clişeelelor stilistice, chiar (poate mai ales) dacă ele par înrădăcinate. Mă gîndesc, de pildă, la formule ca *a aduce un aport*, *a da un randament*, *a fi de un real folos*, *a lua o pauză*, *a traduce în viaţă* ş.a. Un clişeu considerat „savant” şi de aceea cultivat în mod special astăzi, după o eclipsă destul de îndelungată, este *la modul* . . . : *la modul stilistic*, *la modul alegoric* ş. a.

În sfîrşit, nu vom trece cu vederea nici ortografia şi punctuaţia. Cu privire la cea dintîi constatăm, cred, oricine că noua ortografie, care,

¹ Nuanşa peiorativă este clară şi poate plăcea, dar datorită asociaţiei de idei, nu „creaţiei” lingvistice, care are la bază alt cuvînt (*a lucra*) decît cel vizat, prin noţiunea respectivă (*a prelucra*), de către autor şi suferă din punctul de vedere al felului cum se formează cuvinte noi cu ajutorul sufixului *-giu*.

² Iată cîteva mostre dintr-un articol apărut în „Gazeta Literară” cu data de 16 iunie 1955 : *Personajul central . . . Semnifică tocmai forţa . . . , îi repugnă zgomotosul, discursivitatea . . . poeta ocoteşte declamatoriul şi falsul patetism ; prietenie atemporalizată şi aspațializată ; . . . par acum mai puţin reticente ; una din marile reuşite ale poeziei ; Poeta se vrea şi combatantă.*

respectată destul de strict imediat ce a devenit oficială și un timp după aceea, este în momentul de față o adevărată cenușăreasă a publicisticii noastre. Atenția care i se acordă este așa de redusă, încît au putut apărea în „Scînteia”, gazetă foarte îngrijit scrisă, un titlu ca acesta: *Drumuri printre aștrii* (nr. de la 17 aug. 1955, p.1), sau cu prilejul celei de-a 60 aniversări a tov. C. Pîrvulescu, *a-ți adus*.

Pentru ca munca pe care o începem să dea roadele așteptate, avem nevoie de ajutorul cititorilor noștri. Ei pot și trebuie să semnaleze abateri și greșeli de felul celor arătate aici și, pe lângă aceasta, pot și trebuie să intervină în discuție ori de cîte ori nu sînt de acord cu punctul nostru de vedere. Facem apel, în primul rînd, la mînuitorii condeiului de toate categoriile, în frunte cu scriitorii și oamenii de știință, apoi la membrii corpului didactic, care, prin profesia lor, sînt puși mereu în situația de a face constatări asemănătoare cu ale noastre. În felul acesta devine posibil schimbul de păreri și, drept consecință logică, se crează posibilitatea de a evita aprecierile mai mult ori mai puțin personale, inevitabile oarecum atunci cînd discuția se duce într-un cadru prea restrîns ca număr de participanți.

Deși, poate, de prisos, țin să precizez că atitudinea noastră față de ceea ce reprezintă (sau ni se pare că reprezintă) abateri de la regulile gramaticale etc., ca și de la cele estetice ale limbii noastre, nu va fi determinată de criterii puriste sau didactice, cum ar putea crede mai ales oamenii care își închipuie că vorbirea și scrisul trebuie lăsate „în voia lor”, fără supraveghere și control din partea altora. În calitatea noastră de lingviști, știm că limba este un produs social, că ea se dezvoltă în strînsă legătură cu societatea, modificîndu-și fără întrerupere aspectul prin apariția unor fapte și chiar a unor reguli noi. Așa stînd lucrurile, vom face deosebirea de rigoare între adevăratele inovații, rezultat al legilor ei de dezvoltare, cu șanse de a se răspîndi, și simplele abateri sau greșeli, datorite ignoranței, neglijenței, dorinței de a „crea” cu orice preț, de a „epata” etc. Ne dăm seama că această operație este grea, delicată și nu lipsită de riscuri. De aceea rugăm pe cititori să ne ajute, în toate felurile, spre a duce la bun sfîrșit o muncă pe care o socotim absolut necesară pentru îmbunătățirea și perfecționarea limbii noastre naționale.¹

¹ După redactarea acestui articol am luat cunoștință de existența unor preocupări asemănătoare cu ale noastre în R. D. Germană, unde a apărut, în 1955, un volumaș sub titlul, semnificativ, de „Apărarea limbii germane” („Verteidigung der deutschen Sprache”, Berlin 1955, de F. C. Weiskopf). Trebuie înregistrată de asemenea inaugurarea rubricii „Cronica limbii literare” în „Viața Romînească”, începînd cu nr. 6 pe anul curent.

LINGVISTICA ROMANICĂ

DIN ISTORIA LINGVISTICII ROMANICE INCEPUTURILE EI IN LEGĂTURĂ CU LIMBA ROMINĂ

DE

WERNER BAHNER (Leipzig)

Istoria filologiei romanice ne arată că cercetarea limbilor și literaturilor romanice s-a început abia în secolul trecut. Către sfârșitul secolului al XIX-lea Gustav Gröber a recunoscut tradiția îndelungată a romanisticii iar istoria filologiei romanice scrisă de el, operă care inaugurează seria de volume a impozantului compendiu «Grundriss der romanischen Philologie», face dovada acestei tradiții. Pe bună dreptate afirma acel bătrîn maestru al disciplinei noastre: „Cu toate că nu se vorbește decît de puține decenii despre noțiunea de filologie romanică și cu toate că ideea unei științe a limbilor și vorbirii romanice, dezvoltată storic, se leagă de această noțiune abia din ultima treime a secolului trecut, ea nu este totuși o *descoperire a generației contemporane*”¹.

Această constatare n-a fost luată totdeauna în considerație în primele decenii de după apariția Grundriss-ului (în 1888). Faptul acesta a dus la interpretări greșite care au întunecat formarea unei conștiințe a istoriei propriiei discipline. Corelația interioară a lumii lingvistice romanice nu este o descoperire a romantismului german. În privința aceasta se pune în primul rînd problema de a statornici cunoștințe vechi pe alte temelii, cu ajutorul metodei științifice exacte a filologiei comparate, și se mai puneau bazele unor cercetări individuale de mare amploare. Unul din cele mai rodnice rezultate ale acestor străduințe a fost «Gramatica limbilor romanice» (1836—43) a lui Friedrich Diez, care a devenit punctul

¹ „Grundriss der romanischen Philologie” hsg. von Gustav Gröber, vol. I, p. 1 („Geschichte der romanischen Philologie” von Gustav Gröber) Strassburg 1904².

de plecare al filologiei romanice de mai târziu. Cercetările întreprinse de el i-au asigurat locul de întemeietor al filologiei romanice și nu fără dreptate l-a numit marele savant francez Gaston Paris (1861) „Le createur et le maître de la philologie romane”¹. Chiar dacă trebuie să facem constatarea, că abia începînd cu Friedrich Diez se poate vorbi despre o metodă de cercetare științifică exactă în domeniul filologiei romanice, totuși șirul cercetătorilor acesteia merge îndărăt pînă în secolul al XIII-lea și ea prezintă felurite aspecte de-a lungul veacurilor. Gustav Gröber, în studiul său despre istoria filologiei romanice, susține punctul de vedere că începuturile ei se găsesc acolo unde întîlnim pentru prima dată o cercetare teoretică a unei limbi sau literaturi romanice. Dar întrucît Gustav Gröber concepe noțiunea de filologie ca înglobînd știința limbii, știința literaturii și filologia în sensul restrîns al cuvîntului, preludiul istoriei științei limbilor romanice nu poate fi situat în secolul al XIII-lea. Cercetarea teoretică a Minnesangului a început în special după epoca de înflorire a artei trubadurilor provenșali, concomitent cu comentariile în proză, cu biografiile trubadurilor și cu gramaticile catalanului Ramon Vidal (Razos de trobar) și a lui Uc Faidit (Donat provenșal); aceste cercetări teoretice aveau în primul rînd scopul de a păstra posterității „Parladura drecha”. Cu aceasta se încerca a opune rezistență influenței crescînde a dialectelor vii asupra limbii curtenestî folosite de poezia provenșală, care trece, din ce în ce mai mult, pe primul plan, o dată cu decadența poeziei provenșale care a urmat războaielor albigensilor. Aceste străduințe nu pot fi considerate încă drept începuturi ale istoriei filologiei romanice, întrucît le lipsește orice element deliberat referitor la originea propriului idiom al cercetătorului. Abia Dante Alighieri se ocupă în tratatul «De vulgari eloquentia» de originea limbii sale materne și de raporturile ei cu celelalte limbi romanice.

Chiar înainte de Dante se făcuse de bună seamă resimțită asemănarea, mai ales în domeniul lexicului, dintre limba latină și oricare altă limbă romanică, ca de pildă limba italiană. Următorul exemplu² poate ilustra această afirmație. Gunzo de Novarra a venit în anul 965 în Germania, însoțindu-l pe Otto I, și a fost luat în rîs de călugării de la S. Gallen fiindcă a folosit în vorbire un „casus” greșit. Gunzo de Novarra n-a vrut să lase să dănuiască această pată și de aceea se justifică într-o scrisoare, în care spune că a fost pe nedrept acuzat de necunoașterea gramaticii, cu toate că — spune el mai departe — sînt uneori stînjenit de folosirea limbii noastre materne, care este foarte apropiată de limba latină. Acest pasaj arată că aspectul asemănării dintre limba italiană și cea latină era

¹ Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie (Halle), 9, I, 4.

² Vezi Ernst Robert Curtius „Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter”, Bern. 1948, p. 41.

mult prea evident. Dar considerațiile teoretice propriu-zise asupra acestei probleme nu încep decît o dată cu «De vulgari eloquentia» a lui Dante¹.

Chiar dacă concepția lui Dante despre limbă este puternic dominată de tradiția biblico-patristică, totuși este foarte important faptul că el atrage atenția asupra corelației interioare care există între limbile franceză, provençală și italiană. El își alege exemplele din lexic, în care găsește o mulțime de termeni comuni celor trei limbi romanice. Cu toate că el stabilește originea acestor trei limbi într-o limbă de bază comună, totuși nu pune încă problema unei legături între limba latină și cele trei limbi romanice. Latina, pe care el o numește „gramatica”, este pentru el o limbă cu reguli definitiv stabilite prin uzul general, o creație a savanților, a acelor așa numiți „inventores gramaticae facultatis”. Dante este de părere că, după așa numita înecurare a limbilor la turnul lui Babel, oamenii aceia ar fi adus cu ei în Europa o limbă divizată în trei idiomuri. El scrie : „Și dintre cei care au adus această limbă o parte și-au ales, prin tragere la sorți, regiunea de sud a Europei, altă parte regiunea de nord ; iar cei din a treia grupă, pe care astăzi îi numim greci, au ocupat în parte Europa și în parte Asia. Mai târziu s-au născut din această una și aceeași limbă... diferite limbi populare”². Printre locuitorii regiunii de nord a Europei, Dante enumeră pe slavi, unguri, teutoni, saxoni, angli, iar pentru regiunea sudică el numește popoarele spaniolilor (prin care îi înțelege pe catalani), francezilor și italienilor.

Problema originii diferitelor limbi a preocupat pe savanți și după Dante, în secolele al XV-lea și al XVI-lea. Ba chiar studiile asupra înruderii dintre limbile romanice și asupra raportului lor cu latina au găsit un moment deosebit de fertil în filologia renașterii italiene. În primul rînd era vorba, de bună seamă, de propria lor limbă italiană ; totuși au fost atinse și probleme care priveau întregul complex al familiei romanice. De o importanță capitală pentru secolele următoare, a fost, în această privință, controversa dintre Leonardo Bruni și Flavio Biondo (în 1435) cu atît mai mult cu cît ei au atacat problema raportului dintre limbile romanice populare (în special italiana) și limba latină³. Leonardo Bruni a încercat să arate că deosebirea dintre limba italiană, „il volgare”, și limba latină ar data încă din vremea vechilor romani. El credea că se deosebesc aici numai două trepte diferite din punct de vedere social. Oamenii de cultură ar fi folosit forma clasică a limbii latine, în timp ce popoul vorbea „il volgare”. În felul acesta limba italiană ar fi existat mai de

¹ Ed. A. Marigo în „Opere di Dante”, vol. VI, Firenze, 1948².

² I, 8 „et afferentium hoc alii meridionalem, alii septentrionalem regionem in Europa sibi sortiti sunt : et tertii, quos nunc Grecos vocamus, partem Europe, partem Asia occuparunt. Ab uno postea...diversa vulgaria traxerunt originem”.

³ Vezi Harri Meier : „Die Entstehung der romanischen Sprachen und Nationen”, Frankfurt a/M 1941, p. 9 și urm.

mult încă în forma de veche limbă romană populară. Împotriva acestei idei absurde s-a ridicat Flavio Biondo care a declarat că deosebirea dintre limba latină și cea italiană nu este decît un rezultat al unor mari transformări istorice. Limba latină din Italia a fost coruptă în urma invaziei goților și a vandalilor în așa măsură, încît din ea ar fi luat naștere limba italiană „o limbă latină coruptă”.

Această din urmă teză s-a bucurat de mare apreciere în veacurile următoare în Italia, în Spania, în Portugalia și în Franța. Principiul acesta lămuritor al felului în care au luat naștere limbile romanice a dominat, în linii mari, gîndirea umanismului vulgar din acele țări, în tot timpul secolelor XVI și XVII. O dată cu apariția statelor naționale, în secolul al XVI-lea, problema limbilor romanice a căpătat o nouă însemnătate și a devenit o problemă națională. În legătură cu ea a fost pusă totodată și problema originii propriiei lor limbi populare pe care filologii și istoriografii o concepeau ca un fapt național de la sine înțeles. În același timp voiau să contribuie ca idiomul lor propriu să-și dovedească o obîrșie înaltă în cadrul concurenței internaționale dintre limbi cu privire la misiunea lor ulterioară. Aceste două momente determină în bună măsură tendințele istoriei propriiei lor limbi populare. Acum apar teorii mai mult sau mai puțin fantastice, alături de unele încercări serioase, care se concentrează asupra situației specifice și istoriei diferitelor țări.

În Italia secolului al XVI-lea domina teoria corupției, adică se susținea concepția dezvoltată de Flavio Biondo în secolul anterior, după care latina ar fi fost coruptă de asemenea manieră, în urma năvălirii neamurilor germanice în Italia, încît din ea s-ar fi născut limba populară italiană care ar fi ajuns în decursul veacurilor la aceeași forță de expresie ca și limba latină, datorită strădaniilor și grijii umanistilor și poeților.

O excepție în această privință o constituie teoria lui Pier Francesco Giambullari (1495 - 1555) care, în opera sa «Origine della lingua fiorentina» (apărută în 1549), deriva limba italiană, adică toscana, din etruscă. Limba etruscă se trăgea însă, după părerea lui, din limba arameică¹. Această teorie îndrăzneată nu a găsit aderenți în Italia, ci a fost primită cu ironie și bătaie de joc. Umaniștii și filologii italieni erau mult prea strîns legați de tradiția latină. Reactualizarea moștenirii romane a devenit un act pur și simplu patriotic. Alta era situația în Spania și în Franța, întrucît acolo substratul preroman s-a bucurat de o cu totul altă considerație, cu atît mai mult, cu cît astăzi este fapt stabilit că limba bască se trage dintr-o limbă preromană din peninsula iberică. În Spania s-au născut, în „siglo de oro”, patru teorii deosebite cu privire la geneza acelei

¹ Vezi Gustav Gröber, op. cit., p. 14.

«lengua castellana»! Cea mai răspîdită era teoria corupției, prezentată încă de Antonio de Nebrija în gramatica limbii castiliane, apărută în 1492. Așadar era valabilă aceeași aserțiune: pătrunderea neamurilor germanice în peninsula iberică a pricinuit nașterea unei limbi latine corupte, care a constituit baza limbii spaniole. Mai cuprinzătoare a devenit teoria lui Bernardo Aldrede privitoare la limbile romanice, cu excepția limbii romîne — teorie prezentată în lucrarea sa «Del origen y principio de la lengua castellana o romance que hoy se usa en España» (Roma, 1606). Această concepție a fost opusă celorlalte teorii ale celor mai de seamă umaniști spanioli, după care limba castiliană ar fi fost una din cele 72 de limbi primitive, născute după încurcarea limbilor la turnul Babilonului și care nu fusese decît îmbogățită în domeniul lexicului prin influența limbii latine. Mai departe spuneau că poporul n-ar fi renunțat niciodată la limba străveche castiliană, nici măcar în timpul stăpînirii romanilor în Spania, astfel încît limba latină n-ar fi jucat decît rolul unei limbi administrative.

Această teorie fantastică a fost dezvoltată mai pe larg, pentru prima oară, de către savantul Gregorio Lépez Madera în opera sa «Discursos de la certidumbre de las reliquias descubiertas en Granada desde el año de 1588 hasta el de 1598», care a apărut la Granada în 1601. În această teorie predomină în mod absolut străduința de a atribui limbii materne a autorului o vîrstă impresionantă, pentru a-i asigura astfel o poziție preferențială în cadrul concurenței internaționale dintre limbi.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea a fost susținută pînă și ideea că limba spaniolă s-ar trage din cea greacă. Juan de Valdés a formulat acest punct de vedere în al său «Diálogo de la lengua» (1535). El a găsit în parte ecou la contemporanii săi umaniști, care considerau dovedirea filiației limbii spaniole din vechea greacă, fără îndoială, ca o distincție deosebită, căci tocmai în vremea aceea începea în Spania studiarea intensă a limbii vechilor elini. Dar, întrucît moștenirea latină era prea evidentă, s-a dat explicația că limba preromană a Hispaniei se sprijinea în bună măsură pe limba greacă, care mai tîrziu s-ar fi amestecat în mare măsură cu limba latină, astfel încît astăzi fondul latin al limbii spaniole este considerabil.

În fine, tot în „siglo de oro” a mai fost susținută și o a patra teorie, care a găsit mulți adepți și în vremurile următoare. Este vorba de așa numita teorie bască. Susținătorii acestei teze se raliau, în privința originii limbii castiliane, la teoria corupției, dar insistau asupra faptului că limba bască ar fi fost prima limbă preromană din Hispania cu o răspîndire generală. Această idee a fost dezvoltată în secolul al XVI-lea sub influența concepției lingvistice bibliopatrifice, în sensul că limba bască ar fi fost una din cele 72 de limbi primare, născute după așa-zisul amestec al limbilor de la turnul Babilonului.

Și în Franța au fost susținute diverse teorii cu privire la originea limbilor. Pe cînd Budé și Périon susțineau punctul de vedere că limba lor maternă s-ar trage din cea greacă, cei mai mulți filologi francezi din secolul al XVI-lea declarau că nu se poate nega originea latină a limbii franceze. Și aici domina, fără îndoială, ideea amestecului de limbi prin corupție. Chiar dacă limba franceză, ca „Langue composée”, este alcătuită în esență din elemente latine— spune Pasquier¹, — totuși ea prezintă alături de acestea și elemente componente galice, grecești, francone și italiene, născute din feluritele legături istorice. Este evident faptul că savanții se interesau foarte mult de elementele galice preromane ale limbii franceze, chiar dacă nu făceau lucrul acesta în parte decît ca diletanți. Așa după cum pentru cei mai mulți dintre istoriografii Spaniei istoria patriei lor începea o dată cu apariția populației preromane în Iberia, tot astfel pentru istoricii francezi ea începea cu populația galică. Faptul acesta este semnificativ față de situația din Italia, unde, cu excepția încercării lui Giambullari, istoria italiană începea abia cu romanii. Situația preromană nu se bucura așadar de o atenție deosebită. Umaniștii italieni urmăreau ca scop „restitutio linguae latinae” și respingeau orice încercare din partea francezilor, spaniolilor sau chiar a germanilor să formuleze oarecare pretenții în această privință. Petrarca respinsese mai de mult, în «Libellus sine nomine» și în «Apologia contra cuiusdam galli anonimi calumnias», pretenția acelor „barbaries gallica” asupra moștenirii romane². Caracteristice pentru atitudinea acelor umaniști italieni și totodată programatice sînt, în această privință, următoarele cuvinte ale lui Valla, luate din prefața la opera sa fundamentală «De linguae latinae eleganta libri sex». „Noi am pierdut Roma, imperiul și dominația, chiar dacă nu s-a întîmplat din vina noastră, ci din aceea a vremurilor ; totuși noi stăpînim încă o parte importantă a globului în baza acestei dominații strălucite. Ale noastre sînt Italia, Galia, Spania, Germania, Panonia, Dalmația, Iliria și multe alte neamuri. Căci oriunde domnește limba romană, acolo se află stăpînirea romană”³. Harri Meier⁴ accentuează pe bună dreptate că, în această imagine umanistică a istoriei, forța timpului și puterea de separație a deosebirilor sociale trec pe planul al doilea și dominante sînt doar imaginile unei Rome imperiale ideale și a unei limbi latine ideale ;

¹ Vezi Franz Strauss, „Vulgärlatein und Vulgärsprache im Zusammenhang der Sprachenfrage im 16. Jh. (Frankreich und Italien)”, Marburg, 1938, p. 70 și urm.

² Vezi August Buck, „Grundzüge der italienischen Geistesgeschichte” Urach, 1947, p. 45.

³ L. Valla „De linguae latinae elegantia libri sex”, Lugduni. 1536, Praefatio, p. 7. „Amisimus Romam, amisimus regnum, amisimus dominatum, tametsi non nostra sed temporum culpa ; verumtamen per hunc splendidiorem dominatum in magna adhuc orbis parte regnamus. Nostra est Italia, nostra Gallia, nostra Hispanio, Germania, Pannonia, Dalmatia, Illyricum, multaeque aliae nationes. Ibi nanque Romanum imperium est, ubicunque Romana lingua dominatur”.

⁴ Vezi Harri Meier, op. cit., p. 11.

amîndouă au fost create de acea „virtus romana” și dăinuiesc pînă în cea de pe urmă picătură de sînge roman, așteptînd înnoirea.

Această scurtă prezentare a celor mai de seamă teorii din secolul al XV-lea și al XVI-lea cu privire la originea limbii populare proprii din Italia, Franța și Spania ne arată că o dată cu problema limbilor naționale ies la iveală și perspective în domeniul istoriei limbii. Alături de concepția general răspîdită că limbile se modifică treptat, cu vremea, cîștigă teren mai cu seamă ideea că totuși au intervenit și modificări bruște de mare amploare, rezultate din ciocnirea cu alte popoare. Aceste modificări au putut fi atît de adînci, încît coruperea limbii care a avut loc se putea asemăna cu o catastrofă și a putut da naștere unei limbi noi; în afară de aceasta merită să fie relevat și faptul că chiar în acea epocă eroică a filologiei se folosea metoda comparativă. Mulți umaniști pornesc în prezentarea raporturilor dintre limba latină și limba lor maternă nu numai de la idiomul lor, ci încearcă să întărească coerența grupeii romanice prin raportări la diferitele limbi surori. Cu această ocazie ei se referă mai ales la limba franceză, italiană, spaniolă și în parte și la cea portugheză. În legătură cu aceasta, se pune îndată și problema în ce măsură cunoșteau țările vest-romanice limba romînă și dacă aceasta era privită ca o limbă romanică. Cu toate că, cu excepția Italiei, nu se găsește în celelalte țări decît dovezi izolate în această privință, este totuși important și nu lipsit de atracție faptul că limba romînă a fost caracterizată întotdeauna, în țările amintite, ca o limbă romanică. E de la sine înțeles că în secolul al XV-lea și al XVI-lea Italia se interesa cel mai mult de ținuturile romînești. Două motive contribuiau la aceasta: încă de la începutul secolului al XIII-lea, Papa căuta să-și întindă influența în spațiul balcanic pentru a îngredi sfera de influență religioasă a Patriarhului de la Constantinopol. În afară de acest motiv, negustorii bogatelor orașe-republici din Italia, în special cei din Genova și Veneția, aveau multe legături comerciale cu Europa de sud-est, astfel încît nenumărați italieni călătoreau prin acele țări pentru a cumpăra sau a desface mărfuri. Diferite documente ale umaniștilor italieni din secolul al XV-lea ne fac să ne dăm seama că faptul asemănării lingvistice dintre latină, respectiv italiană și romînă, era prea evident pentru a putea fi trecut cu vederea. Papa Pius al II-lea care avea o cultură umanistă multilaterală exprimă în «Comentarii rerum memorabilium» părerea că chiar și romîna ar fi o italiană coruptă. Textul literal este următorul: „Valahii sînt un neam care locuiește dincolo de Dunăre între Marea Neagră și ținutul care astăzi se numește Transilvania și în care se află și cele șapte orașe cu locuitori de limbă germană. Valahii vorbesc limba italiană, dar într-o formă imperfectă și oarecum alterată. Unii cred că legiuni romane au fost trimise odinioară acolo împotriva dacilor care locuiau în acele ținuturi: în fruntea

legiunilor a fost un oarecare Flaccus, de la care au luat mai întâi numele de Flacci, nume modificat apoi în acela de „valahi”¹. Cam același lucru îl conține și un pasaj din umanistul și secretarul apostolic Flavio Biondo, pe care l-am întâlnit mai sus ca întemeietor al teoriei corupției. El scria cu ocazia cuceririi Constantinopolului de către turci, în anul 1453, o scrisoare către regele Alfons de Aragonia, afirmând că și valahii aparțin popoarelor amenințate de puterea turcească. Flavio Biondo scrie că acești valahi sau daci de la Dunăre — cum îi mai numește el — dovedesc prin limba lor că sînt de origine romană, fapt de care sînt foarte mîndri. Apoi adaugă că a auzit el însuși această limbă, care îi amintește de limba latină².

Poggio Bracciolini citează în cartea a treia din „disceptationes convivales” cuvinte românești, chiar dacă uneori sînt latinizate ca formă. Acestea constituie pentru el dovada originii latine, idee pe care o formulează astfel : „în regiunile Sarmăției nordice se află o colonie care, după cum se spune, este rămasă de la Traian și mai păstrează și astăzi, în mijlocul atîtor barbari, multe cuvinte latinești, notate de către călătorii talieni prin acele locuri. Ei spun oculum, digitum, manum, panem și încă multe alte cuvinte, de unde se poate vedea că ele au rămas de la latinii care fuseseră coloniști acolo, iar acea colonie folosisese limba latină”³. Vedem așadar, în aceste documente, convergența a două momente : pe de o parte tradiția istorică, adică studiul istoricilor romani, iar pe de altă parte cunoașterea limbii romîne însuși, adică asemănarea dintre limba italiană și romînă, care bate de îndată la ochi chiar și unui laic.

Și acum să vedem un alt document care merită atenția noastră, în legătură cu aceste fapte, întrucît în el găsim prezentate de fapt doleanțe românești de către un umanist italian. Este vorba de cunoscutul umanist italian Antonio Bonfini, care a ocupat postul de istoriograf erăiesc la curtea regelui Ungariei Mathias Corvinus, rege de origine romînească. Bonfini scrie, cuprins de uimire, despre legătura strînsă dintre limbă și

¹ „Valachi populi sunt ultra Danubium habitantes inter Euxinum mare, et regiones, quas hodie Transilvanias appellant : in quibus septem civitates Theutonici sermonis existunt. Valachi lingua utuntur Italica, verum imperfecta, et admodum corrupta ; sunt qui legiones Romanas eo missas olim censeant adversus Dacos, qui eas terras incolebant ; legionibus Flaccum quandam prae-fuisse, a quo Flacci primum, deinde Valachi, mutatis litteris sint appellati ; (p. 296, liber undecimus) Francofurti, MDCXIV.

² Vezi „Et qui regione Danubio item adjacent Ripenses Daci, sive Valachi, originem, quam ad decus prae se ferunt praedicant que Romanan, loquela ostendunt, quos catholice christianos Romam quotannis et Apostolorum limina invisentes aliquando gavisus sumus ita loquentes audire, ut, quae vulgari communicare gentis suae more dicunt, rusticam male grammaticam redolent latinatam”. („Scritti inediti e vari di Biondo Flavio con introduzione di B. Nogara” Roma, 1927, p. 45. („Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem De expeditione in Turchos”).

³ „Apud superiores sarmatas Colonia est ab Trayano ut aiunt derelicta : que nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet latina vocabula ab Italis qui eo plecti sunt notata. Oculum dicunt digitum manum panem : multa que alia quibus apparet ab latinis qui coloni ibidem relict fuerant Manasse eamque coloniam fuisse latino sermone usam” (Folium XXI, „Poggii Florentini Oratoris clarissimi : ac secretarii apostolici historiae convivales disceptativae. orationes, invectivae, epistolae, descriptiones quaedam et facciarum liber”. MDCXI.

popor la romîni : „Cu toate că provincia romană Dacia, țara geților și Panonia au fost inundate de atîtea năvăliri barbare, acestea din urmă n-au izbutit totuși să nimicească coloniile și legiunile romane, care crescuseră cu vremea. Deși învinși de către barbari, ei își păstrează limba lor romană și luptă să nu și-o piardă cu totul, astfel încît putem spune : ei luptă nu atît pentru viața lor, cît mai cu seamă pentru a-și apăra limba. Cine n-ar fi cuprins de mirare gîndindu-se la năvălirile sarmaților și goților, hunilor, vandalilor și gepizilor, cum și la campaniile militare ale germanilor și longobarzilor, și văzînd totuși că urmele limbii romane s-au păstrat la daci și geți ?”¹.

Aceste atestări ale unui umanist italian din epoca renașterii dovedesc că limba romînească era socotită ca aparținînd lumii limbilor romanice. Din Spania și din Franța acelor vremi nu avem dovezi de felul acesta, întrucît condițiile istorice n-au creat premise la fel de favorabile ca în Italia. Cu toate cercetările amănunțite făcute de mine în acest domeniu, n-am putut găsi decît o singură atestare privitoare la această problemă, o atestare scurtă dar pregnantă : „De la lingua latina han resultado las generales que agora se usan en Italia, Francia y Vvalachia”². (p. 13). Această aserțiune a fost formulată de către Andrés de Poça în cartea sa „De la antigua lengua, poblaciones, y comarcas de las Espanas en que de paso se tocan algunas cosas de la Cantabria”, apărută în 1587 la Bilbao. În această carte, Poça susține teoria bască deja amintită mai sus. Ideea că limba romînă este o limbă romanică a auzit-o probabil de la umanistii italieni sau a întîlnit-o în operele acestora. Poça a petrecut ani mulți la universitățile din Louvain și Salamanca și se distinge în scrierile sale printr-o cultură cuprinzătoare.

Și în Franța primei jumătăți a secolului al XVII-lea s-a arătat că limba romînă este o limbă romanică totuși foarte coruptă. În lucrarea sa „Thresor de l'histoire des langues de cet univers, contenant les origines, beautez, perfections, decadences, mutations, changement, conversions et ruines des langues” (în 1619) ³ în care vorbește despre aproximativ

¹ „Quamquam variae Barbarorum eruptiones, Daciam, populi Romani provinciam, et Setarum regionem, una cum Pannoniis inundasset ; colonias tamen, legionesque Romanas quae recenter excreverant, non potuisse interire. Inter Barbaros obrutae, Romanam tandem linguam redolere videntur ; et ne omnino eam deserant, ita reluctantur, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolunitate certasse videantur : Quis enim assiduas Sarmatarum inundationes et Gothorum, item Unnorum, Vandalorum et Gepidarum eruptiones, Germanorum excursus, et Longobardorum, si bene supputarit, non vehementer admiretur, servata adhuc inter Dacos et Getas Romanae linguae vestigia.(?)” (Decadis III, Liber IX, p. 530, „Antonii Bonfinii Asculani Rerum Hungaricarum Decades Libris XLV, Lipsiae MDCLXXI”).

² Vezi Conde de la Vinaza „Biblioteca histórica de la filología castellana”, Madrid, 1893, C. 28.

³ Vezi Lazăr Șăineanu, „Istoria filologiei romîne”, București, 1895², p. 15. „Les Gothz aussi se jetterent dedans durant l'Empire de Gratian tellement que de ce melange les Valachiens sont descendus, lesquels ayant confondu les moeurs, façons de faire et langage des dessudits en ont fait je ne sçay quoy à part qui n'y ressemble plus de rien. Toutesfois ils usent aussi du parler Ruthenique et Slavon”.

56 de limbi, Claude Duret se ocupă și de limba română și îi aplică teoria corupției, care era în general acceptată în acea epocă pentru limbile vest-romanice. El socotește că, la fel ca și în Spania, în Italia și în Franța, neamurile germanice care au năvălit în imperiul roman au alterat și limba latină din Dacia. De bună seamă că această alterare va fi mers — spunea el — până la punctul de a nu se mai putea recunoaște elementul latin în limba română.

Această scurtă privire generală ne arată că cercetarea limbilor romane a început încă de timpuriu. Fundamentul acestor cercetări l-a alcătuit întotdeauna conjunctura istorică specială, care a determinat, în linii generale, atât problematica cât și scopurile lor. Chiar dacă uneori a fost exprimată îndoială cu privire la caracterul romanic al limbii românești și chiar dacă însuși cunoscutul lingvist Hugo Schuchardt scria în 1893 lui Gustav Weigand : „Dovada că limba română este o limbă romanică n-a fost încă adusă”, totuși constatăm că, de la începuturile științei filologice romanice, limba românească a fost considerată o limbă romanică. Cu toate că abia începuturile cercetărilor filologice exacte, care datează din secolul al XIX-lea, au făcut dovada științifică a acestei afirmații, este totuși oarecum semnificativ și faptul că din cele mai vechi timpuri cuvintele „romanic” și „romînesc” au fost sinonime pentru filologi și pentru istoriografia romanică.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

PREDICATUL VERBAL

DE

GH. NEDIOGLU

III

Capitolele precedente¹ au fost consacrate studiului sintagmelor predicative formate cu *a putea*, *a trebui*, *a avea*, *a fi* și *a voi*, semiauxiliare de mod și de timp în primul rînd, dar avînd uneori și valoare de aspect verbal. În capitolul de față vor fi tratate sintagmele predicative construite cu semiauxiliarele care au în primul rînd rol de aspect și numai cîteodată se înfățișează și cu valori modale ori temporale.

1.

O mare varietate de aspect verbal capătă sintagmele predicative compuse cu semiauxiliarele incoative. Printre acestea se cade să semnalăm în primul rînd pe *a începe*, indicat pentru funcțiunea de semiauxiliar prin însăși natura conținutului său semantic. În adevăr, și ca verb plin, cînd formează singur predicatul, el trebuie neapărat însoțit de un substantiv sau de un grup nominal, care implică ideea unei acțiuni. *Începe ploaia*, *începe noaptea*, *începe cu gura la cineva* (I. Zanne, II, 197) înseamnă de fapt „începe să plouă, începe să se înnopteze, începe să-l certe”. Dacă și ca verb plin, *a începe* este numai în aparență autonom, pentru că de fapt el stă întotdeauna în serviciul acțiunii pe care o implică complementul sau circumstanțialul său, se înțelege de la sine că, de îndată ce acestea sînt înlocuite printr-un verb, *a începe* își pierde și aparența de autonomie pe care o avea, transformîndu-se cu totul într-un semiauxiliar. Este doar trecerea de la *începe un cîntec* la sintagma predicativă *începe să cînte*.

¹ Apărute în „*Limba romînă*” nr. 3 și 4, 1956.

Verbul principal din acest fel de sintagme predicative poate fi și suprimat prin elipsă. Uneori, această suprimare este dictată de motive de variație stilistică, spre a nu se mai repeta verbul plin, care apare mai departe în corpul frazei : *Broscoiul când începe, toate celelalte broaște după el strigă* (I. Zanne, I, 339). De multe ori însă, exprimarea lui nici nu este necesară, deoarece se subînțelege de la sine. *Încep o pâine* înseamnă „încep să iau dintr-însa”. În aceste cazuri, contextul ne arată cu cea mai mare precizie verbul principal subînțeles în sintagma predicativă. În citatele următoare, de pildă, el este rînd pe rînd *să lucreze, să se ridice, să se facă, să spună, să vorbească, să povestească, să strige* : *Cine începe cu bine cu bine isprăvește* (I. Zanne, VI, 662) ; *A început de la lingura de lemn* (Ibidem, III, 595) ; *Unul ca nici unul, că de la doi încep cei mulți* (Iord. Goleșcu, apud Zanne, IV, 232) ; *Aci începeau una, aci lăseau alta* (P. Ispirescu, D.Ac.R., II, 570) ; *Deșertă plosca, își dresă glasul și începu* (C. Negruzzi, ibidem) ; *Un basm cu pajuri și cu zmei / începe - acum o fată* (G. Coșbuc, „Mama”) ; *începu la el : Nărodul și prăpăditul !* (I. Pop Reteganul, D.Ac.R. II, 570).

Acțiunea semiauxiliarului *a începe* se vădește, în sintagmele predicative, mai ales asupra verbelor imperfective, cărora le dă, prin interferență un aspect incoativ. Față de predicatul simplu *se plimbă, merge, cîntă*, care arată acțiunea în desfășurare și deci fără început și fără sfîrșit, sintagmele predicative corespunzătoare, formate cu *a începe*, apar cu momentul inițial al acțiunii precizat : *După [aceea] . . . el începu să se plimbe în lungul odăii* (B. Delavrancea, „Liniște”) ; *E Meka ! E Meka și-alcargă [emirul] spre ea . . . / Dar Meka începe și dînsa să meurgă . . .* (Al. Macedonski, „Noapte de Decembrie”) ; *Și-am mers pe malul apei . . . dar a-nceput un plop să cînte / și toți plopii cîntau duios în vînt* (G. Coșbuc, „Cîntețul fusului”).

Și mai adîncă este schimbarea de aspect provocată de semiauxiliarul *a începe* în sintagmele predicative formate cu verbe perfective, a căror acțiune, limitată prin aspectul lor inerent, își are atît începutul cît și sfîrșitul bine definite, ca petrecîndu-se în același moment. Să comparăm, bunăoară, predicatul exprimat prin verbul perfectiv din „Luna *se ivește* de după deal”, cu sintagma predicativă *începe să se ivească*. Aici acțiunea nu se mai isprăvește îndată după începerea ei, ca în primul caz, ci este arătată ca începînd și continuînd să se desfășoare mai departe. De astă dată, semiauxiliarul a provocat, prin interferență, o totală schimbare de aspect a verbului său principal, pentru că, dintr-o acțiune perfectivă în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, a făcut o sintagmă predicativă de aspect imperfectiv. Aceeași opoziție de aspect între predicatul și sintagma predicative corespunzătoare din : *cred și încep să cred, mă hotărîsc și încep să mă hotărîsc* :

mă satur și încep să mă satur, uit și încep să uit, mă vindec și încep să mă vindec etc. etc.

Cît de departe poate merge puterea de imperfectivare a semiauxiliarului *a începe* se vede mai cu deosebire din sintagmele predicative pe care le formează cu verbele perfective *terminative*, cînd este în stare să prelungească chiar și terminarea acțiunii. O sintagmă predicativă ca cea din „*Mălaiul începe să se isprăvească*” dă astfel expresie ideii complexe de „început al sfîrșitului”, împăcînd printr-un paradox două acțiuni cu aspect diametral opus.

Acceași schimbare totală de aspect, dar cu alt rezultat, constatăm și între un predicat ca *dă*, bunăoară, și sintagma predicativă *începe să dea*. Privite izolat, verbele *a începe* și *a da* arată acțiunea ca producîndu-se o singură dată; de cum sînt însă unite într-o idee predicativă unică, ele arată *repetarea* acțiunii verbului principal, dînd astfel sintagmei predicative un aspect *iterativ*. Este schimbarea pe care o suferă o întreagă serie de verbe cu aspect momentan : *fulgeră și începe să fulgere, fură și începe să fure, greșești și începi să greșești, izbești și începi să izbești, oftezi și începi să oftezi, păcătuiești și începi să păcătuiești, sari și începi să sari, tresari și începi să tresari, vinzi și începi să vinzi* etc. etc.

Cazurile de acest fel arată încă odată ce mare greșeală se face, cînd se izolează, analizîndu-se deosebit cele două verbe care constituiesc un singur aspect verbal cu totul deosebit de aspectul celor două verbe asociate. Și nu e vorba numai de o unitate de aspect, ci, ca-n toate sintagmele, și de o singură idee verbală (aceea a verbului principal), de o singură modalitate (conjunctivul următor capătă valoarea modală de indicativ a semiauxiliarului : *începe să meargă* = „începe acțiunea mersului și merge”) și de o singură temporalitate. (Prezentul conjunctivului își însușește și timpul semiauxiliarului : *începu să se plimbe* = „începu plimbarea și se plimbă”; *a început să cînte* = „a început un cîntec și a cîntat”).

Din dorința de a înțelege mai bine prin analiză, ajungi să nu mai înțelegi nimic, distrugînd totdeodată și perfecta unitate a sintagmei.

2

Asemănătoare în unele privințe cu cele precedente, sintagmele predicative construite cu semiauxiliarul *a porni* își au nota lor distinctivă, determinată de aspectul incoativ de altă nuanță al acestuia. Spre deosebire de o acțiune *începută*, care are un caracter mai mult static, în sensul că se petrece de cele mai multe ori pe loc,—acțiunea pornită implică întotdeauna dinamismul unei mișcări care poate merge pînă la febrilitate, cum ne arată și substantivul *pornire* „impulsiune impetuoasă ce nu poate fi stăpînită de rațiune” sau forma pronominală a verbului : *a se porni* pe ploi (pe răcnete, pe țipete etc.). Ex. : *Simțea un avînt neîns-*

trunat ce-l pornea să meargă . . . la chemarea porumbiței (Al. Odobescu, „Pseudokinegetikos” XI). Ceea ce exprimă în această sintagmă predicativă verbul *a porni*, care aici își păstrează încă autonomia, nu este atât ideea de „îl îndemna” sau „îl îmoldea”, cât mai mult ideea de „îl împingea năvalnic” să intre în acțiune a verbului principal.

Dinamismul caracteristic semiauxiliarului *a porni* se manifestă chiar și în sintagmele predicative formate cu un verb a cărui acțiune se petrece pe loc : *Atunci lumea toată . . . a pornit să răpăe din palme* (I. Caragiale apud Tiktin, DGR, 1215). Ce aspect ar fi căpătat această sintagmă predicativă, cu semiauxiliarul *a începe* : „lumea a început să răpăie din palme” ? Un aspect verbal *n e i n t e n s i v*, care n-ar fi putut reda atât de puternic izbucnirea bruscă a aplauzelor, așa cum o exprimă semiauxiliarul *i n t e n s i v a porni*. Și încă ceva. Cu caracterul lui mai mult static *a început* nu ne-ar fi putut sugera ideea *c o n t i n u ă r i i* intensive a acțiunii, în măsura în care ne-o sugerează *a pornit să . . .*

Acest dinamism se simte și în sintagmele predicative formate de semiauxiliarul *a se porni* cu verbele de devenire, care, de felul lor, arată o desfășurare înceată a acțiunii, dar care este transformată de semiauxiliarul *a s' porni* într-o evoluție rapidă : *Și-a petrecut vremea cu niște vin care pornise să se oțetească* (I. Caragiale, „În vreme de război”, II). *L e n t* în începuse să se oțetească, procesul de oțetire apare *a c c e l e r a t* în *pornise să se oțetească*.

3

Un aspect momentan în cel mai deplin înțeles al termenului dă semiauxiliarul *a apuca* acțiunii verbului său principal în sintagma predicatului. Este nuanța sugerată de ideea că subiectul *p r i n d e* momentul oportun de a intra în acțiune, moment care adeseori este și ultimul, când mai este cu puțință această intrare : *Deci el [Diul Spătarul] într-o noapte, au îmbătat . . . pe străjerii ce-l păzea[u] . . . și au apucat de au încălecat pre cal și . . . au fugit* (I. Neculce, apud Hasdeu, Et. mag. 1404). Datorită valorii speciale a acestui semiauxiliar, acțiunea apare ca *î n d e p l i n i t ă* nu numai când cele două verbe sînt la perfect, ci și când sînt la prezent : *apucă de fuge* sau *apucă să fugă*.

Și mai reliefată apare această nuanță incoativă momentană la forma negativă a semiauxiliarului, *a nu apuca să . . .*, „a nu putea prinde momentul să . . .” : *Au poroncît lui ceaș-bașa ca să meargă fără de veste la Nicolai Vodă, să nu apuce să se ascundă*. (Axinte Uricarul, D.Ac.R., I, 213).

Ideea de a prinde momentul intrării în acțiune este pusă în opoziție cu ideea de a lua înaintea unei acțiuni contrare, care-ar putea-o împiedeca. Spătarul apucă să fugă înainte de a fi prins, iar Nicolai-Vodă urma să fie prins înainte de a apuca să se ascundă.

La forma negativă, semiauxiliarul *a apuca* poate insufla verbului principal din sintagma predicatului și nuanța de aspect că o acțiune abia începută este întreruptă de o altă acțiune : *N-apucă să facă zece, douăzeci de pași, și iacă se pomeni cu dînsul dinaintea lui* (P. Ispirescu, „Aleodor-Împărat”). Această nuanță incoativă devine subtilă, cînd sintagmele predicative de acest tip sînt completate cu adverbul *bine*, singur sau precedat de *încă* : *N-apucase încă bine cel din urmă apostol să pășească pragul, și Toderică se puse la jucat stos* (C. Negruzzi, „Toderică”). De astă dată însuși momentul pășirii pragului este tăiat în două, ca să se așeze între începutul și sfîrșitul lui, intrarea în acțiune a jocului de cărți. Cît de departe merge această despicare în două a unui moment ne-o arată citatul următor, în care acțiunea momentană a unui ingresiv ca *a se așeza* este scindată în închipuirea vorbitorului, pentru ca să se interpună sunetul buciului : *N-apucară să se așeze bine, și auziră un sunet de buci* (P. Ispirescu, apud Candrea, D. En., I, 69). În același chip poate fi scindat și momentul final al unei acțiuni, care a avut o desfășurare prealabilă : *N-apucară să-și sfîrșească bine vorba și să te ții, Pîrleo ! Soldații într-un suflet alergică...* (P. Ispirescu, „Fiul vînătorului”).

Sintagmele predicative compuse cu forma pronominală a acestui semiauxiliar, *a se apuca*, se apropie de cele formate cu semiauxiliarul incoativ sinonim *a începe* : *Dacă-i gata cu cinatul, eu m-apuc să-i fac și patu* (Jarnik-Bîrseanu, „Poruncitu-mi-a mîndra”). Și totuși în nota incoativă a semiauxiliarului *mă apuc* simțim o participare mai activă a subiectului la acțiunea verbului principal. Este deosebirea dintre *Și Ștefan-vodă...* *s-au apucat să facă mănăstirea Putna* (I. Neculce, „O samă de cuvinte”) și „Ștefan-Vodă *a început să facă...*”

Cînd verbul principal este un indicativ introdus prin ligatura consecutivă *de*, sintagma predicativă formată cu semiauxiliarul *a se apuca* arată acțiunea nu numai ca începută și continuată, dar și dusă pînă la capăt. *Și, întorcîndu-se înapoi, Ștefan-vodă s-au apucat de au făcut mănăstirea Voroneșului* (I. Neculce, „O samă de cuvinte”) ; *Și așa, rugată fiind cu stăruință, se apucă și ea de găti niște bucate înfricoșate* (P. Ispirescu, „Ileana-Simziana”). În chipul acesta acțiunea predicatului ni se înfățișează sub trei aspecte consecutive : incoativ, continuativ și perfectiv. Desfășurarea și îndeplinirea acțiunii începute se subînțeleg în sintagmele predicative de acest fel și cînd atît semiauxiliarul cît și verbul principal sînt la imperativ : *Haide, apucă-te de-ți fă pîrul* (V. Alecsandri, D.Ac.R., I₁, 213).

În sfîrșit, semiauxiliarul *a se apuca* mai are și o notă modală proprie, care-i dă o individualitate și mai bine definită. Deoarece, în calitatea lui de verb plin, el este aplicat de obicei unor fapte reprobabile (a se apuca

de tilhării, de spargeri, de furturi, de găinării, de nebunii, de năzbîtii, de drăcii, de ştrengării etc.) semiauxiliarul *a se apuca* adaugă adeseori şi el o notă modală de reprobare acţiunii verbului principal cu care formează sintagma predicatului : *S-au apucat să-i spargă uşa* (I. Caragiale, „La hanul lui Mînjoală”); *Dacă nu ştii să vâpseşti, nu te-apuca să mînjeşti* (I. Zanne, V, 654). În unele sintagme predicative această reprobare este îmblînzită, redusă fiind la o imputare pentru o acţiune nesocotită sau numai pripită, care ne pune în faţa unui fapt îndeplinit : *Ceea ce îmi pare rău . . . e că te-ai apucat şi ai trimis¹ la toată lumea invitaţii* (Al. Vlahuţă, apud Tiktin, DGR, 84).

4

Sintagme predicative din cele mai caracteristice limbii noastre formează semiauxiliarul *a sta*. Caracteristice atît ca aspect verbal cît şi ca temporalitate.

Ca verb plin, *a sta* este un imperfectiv. El arată acţiunea în continuare şi nu ne spune nimic cu privire la începutul ei şi nici dacă se apropie de sfîrşit. Ca semiauxiliar însă, *a sta* capătă un aspect momentan, făcîndu-ne să aşteptăm din moment în moment începutul acţiunii verbului principal : *Afară stă să plouă* (I. Bassarabescu, apud Tiktin, DGR, 1481). Cum se explică această neaşteptată schimbare de aspect? Prin valoarea pe care o capătă *a sta* în construcţia *stă gata să . . .* în care apare adeseori : *începu a citi pe cărticica lui şi înlătură . . . groaza ce stă gata să-l cuprindă* (P. Ispirescu, „Voinicul cel cu cartea în mînă născut”). Aceasta e şi calea pe care verbul autonom s-a transformat în semiauxiliarul *a sta*, care dă sintagmei predicative o nuanţă incoativă, menită să arate că acţiunea n-a început încă, dar e gata-gata să înceapă.

O astfel de nuanţă de aspect am întîlnit-o şi în sintagmele cu *a fi*. Acolo încă iminenţa acţiunii era redată printr-un viitor în trecut (era să cadă) pe cîtă vreme aici avem un *p r e z e n t* în perspectiva unui *viitor iminent* (*stă să cadă*), care se deosebeşte ca nuanţă şi de prezentul în perspectiva unui viitor, ce nu se anunţă ca imediat (cînd e să cazi în păcat...). Alte exemple : *Ajunse să-i pară că stă să cadă coliba pe ei* (P. Ispirescu, D.Ac.R., I², 16); *duşmanele mi-s multe.../Toate stau să mă omoare* (Jarnik-Bîrseanu, „Foaie verde de trifoi”);

¹ În privinţa formei acestor sintagme, să nu ne lăsăm înşelaţi de analiza formalistă, care ar veni să ne spună : „Dar bine, nu vedeţi că în *Te-ai apucat şi ai trimis* avem o frază compusă din două propoziţii coordonate, legate prin conjuncţia copulativă *şi* ?” Nu, coordonatele sînt propoziţii care au pe de o parte acelaşi rol sintactic în frază, fie că sînt amîndouă principale sau subordonate ; iar pe de alta, care n-au raporturi reciproce între ele. Nimic din aceste două note caracteristice coordonatelor în *Te-ai apucat şi ai trimis*, unde avem o singură idee predicativă, exprimată prin verbul plin *ai trimis*, colorat cu nuanţa de aspect incoativ şi cu nuanţa modală de imputare a semiauxiliarului reprobativ *te-ai apucat*, cu care formează sintagma predicativă.

Stînca stă să se prăvale / în prăpastia măreață (M. Eminescu, „Floare albastră”).

Aceasta nu însemnează însă că semiauxiliarul *a sta* nu poate forma și sintagme de viitor în trecut. E de ajuns să-l punem la imperfect, pentru ca exemplele precedente să exprime această temporalitate: *Coliba stătea să cadă pe ei*; *Dușmanele stăteau să mă omoare*; *Stînca stătea să se prăvale*.

Cînd derivă de-a-dreptul din verbul plin imperfectiv, semiauxiliarul *a sta* dă sintagmei predicative un aspect durativ, înfățișînd acțiunea verbului principal într-o continuitate subliniată: *Rămîi uimit, cînd stai să cugeți ce de noroade s-au vînturat pe malurile Dunării* (AL. Vlahuță, „Romînia pitorească”, 58). Față de durata limitată a verbului simplu *cugeți*, sintagma *stai să cugeți* exprimă o durată nelimitată. Verbul principal înfățișat sub acest aspect poate fi și la indicativ, introdus prin conjuncțiile *și* sau *de*: *Așa, cinstite Părinte, stau și mă mir ce să fac* (Anton Pann, „Povestea vorbei”); *Ce stai dumneata de vorbești?* . . . *Cu otravă se răsplătește cel ce a făcut atîtea slujbe?* (P. Ispirescu, „Țugulea”). Deși apar în cite o construcție frazeologică, aceste sintagme predicative (ca și *a apucat și a fugit* sau *a apucat de a fugit*) constituiesc de fapt cite o singură idee predicativă, pentru că conțin cite o singură idee verbală — „mă mir” și „vorbești” — semiauxiliarul *stau* (*stai*) neavînd decît rolul accesoriu de a sublinia aspectul imperfectiv al celor două acțiuni, înfățișîndu-le într-o continuă desfășurare, ca și în cazul cînd verbul principal este la conjunctiv (cînd *stai să cugeți*).

5

Un alt semiauxiliar care intră adeseori în sintagma predicatului este *a da*.

Procesul de abstractizare care a dus la transformarea verbului plin *a da* într-un semiauxiliar se vede mai cu deosebire în construcția impersonală pasivă *a-i fi dat cuiva să . . .*, în care nu mai este vorba de a se oferi unei persoane ceva concret, ci de a i se fi hotărît destinul. Momentan de felul lui, ca verb plin, întrucît arată acțiunea începută și sfîrșită în același moment, *a da* capătă ca semiauxiliar un aspect *incoativ-continuu*, arătînd momentul cînd începe desfășurarea acțiunii predicative. *Văd bine că mi-i dat mie ca să mor în haiducie*¹ (V. Alecsandri, „Doină haiducească”). De la ideea de predestinare, acest semiauxiliar a ajuns să exprime în alte sintagme predicative ideea de „a i se întîmpla cuiva să . . .”, întîmplarea fiind socotită în credințele poporului tot ca

¹ Construcția curentă este *mi-e dat să mor*, ligatura *ca* fiind introdusă din motive de ordin metric, care cereau o silabă în plus.

sortită : *Am făcut cunoștința unui domn, care posedă o colecție de scrisori — cea mai prețioasă din câte mi-a fost dat să văd* (I. Caragiale, „Antologie”).

O altă valoare cu care apare semiauxiliarul incoativ *a da* în unele sintagme predicative provine din înțelesul de „a intra” al verbului plin : *De se va prileji să dea lupii în vii . . .* („Pravila lui Matei Basarab”); *Pasărea vicleană dă singură în laț* (I. Neculce); *Se ferește de ploaie și dă în noroaie* (I. Zanne). Ideea de „intrare” echivalând cu începutul acțiunii, *a da* este întrebuițat ca incoativ chiar și în calitatea lui de verb plin ca în : *a dat iarba* „a început să încolțească” *Dat-a frunza fafului* (G. Dem. Teodorescu, 289); *dă în amurg* „începe să amurgescă”; *De cum a dat în fapt de zori* „de cum au început să se reverse zorile” (G. Coșbuc, „Nunta Zamfirii”).

Ajuns în acest stadiu al evoluției sale semantice, era firesc ca verbul plin *a da* „a intra” să se transforme într-un semiauxiliar incoativ. În adevăr, de îndată ce acțiunea însăși nu mai este exprimată de el, ci de un verb următor, *a da* își pierde înțelesul propriu, rămânând numai cu funcțiunea abstractă de a arăta că acțiunea verbului principal este la începutul ei.

Cu această valoare, semiauxiliarul *a da* formează sintagma unui predicat de o fină nuanță incoativă, exprimată prin perifraza *a da să se înțeleagă* (*a da* cuiva să înțeleagă) : *Tu, vornicule, vasăzică, ne dai să înțelegem că acela a omorât pe balaur, care va arăta limbile* [fiarei] (P. Ispirescu, „Balaurul cu șapte capete”). În locul unei hotărâte intrări directe în subiect, prin *ne spui că . . .*, vorbitorul arată prin *ne dai să înțelegem* că interlocutorul său face numai aluzie la acțiunea despre care este vorba, dînd ascultătorilor doar o discretă indicație asupra ei și lăsîndu-i s-o completeze singuri. Este calea ocolită prin care se spune puțin ca să se înțeleagă mult.

Adeseori, semiauxiliarul *a da* face ca sintagma predicatului să înfățișeze acțiunea numai ca *î n c e r c a t ă*. E așa numitul aspect *c o n a t i v*. Această valoare își are rădăcina în înțelesul de „a încerca” al verbului plin *a da* : *Baba se scarmăndă la cap, dă la deal, dă la vale* [- încercă într-un fel, încercă într-altul] *dar n-are ce face* (I. Creangă, „Soacra cu trei nūrori”).

Cu această nouă funcțiune, semiauxiliarul *a da* colorează sintagma predicativă cu diferite nuanțe de aspect. Uneori acțiunea încercată nu poate fi nici începută, deoarece este împiedecată de o acțiune contrară : *Omul fără bani e ca pasărea fără aripi ; cînd dă să zboare, cade jos și moare* (Anton Pann, apud Zanne, V, 52); *Frate-său a dat să vorbească, dar n-a putut — amuțise* (I. Caragiale, „La hanul lui Minjoală”); *Dădu să țipe, dar nu putu* (B. Delavrancea, „Departé”); *A dat să plîngă, dar ochii lui nu mai aveau lacrimi* (Al. Vlahuță, apud Candrea, DEI, 379). Alteori

subiectul începe acțiunea, dar n-o poate realiza, fie pentru că nu este în stare s-o continue, fie pentru că nu ajunge prin ea la rezultatul dorit : *Și de dau ca să-i vorbesc, / tot la vorbe încâlcesc / și pe loc că amuțesc* (T. Pamfile, „Frunză verde iarbă mare”); *Biata fată dă să mintă . . . ba una, ba alta, dară zmeul — zmeu nu crezu nimic* (I. Pop Reteganul, „Pipăruș Pătru”).

Nuanța temporală de viitor iminent pe care semiauxiliarul *a da* o însuflă acțiunii se apropie, în sintagma următoare, de funcțiunea similară a semiauxiliarului *a sta* : *De la o vreme, corabia dă să se cufunde* (Șezătoarea, D.Ac.R., II₂, 107). Dacă însă și aici avem înțelesul că acțiunea este gata-gata să se petreacă, întocmai ca în *Stînca stă să se prăvale*, în schimb nuanțele sînt deosebite. În ultimul exemplu, acțiunea urmează să se producă dintr-o dată, după o stare de cea mai deplină imobilitate ; pe cînd în *Corabia dă să se cufunde* avem trecerea de la acțiunea de plutire la cea de cufundare. E deosebirea dintre aspectul *ingresiv* al acțiunii ce amenință să se producă brusc și dintre cel *incoativ*, care o arată numai gata să se producă. Cît de sensibilă este expresia rominească în această privință se vede din faptul că simțul limbii nu admite să se zică *Corabia stă să se cufunde*, după cum nu admite să se spună nici *Stînca dă să se prăvale*. Semiauxiliarul *dă* implică o mișcare prealabilă, pe cînd *stă* implică o imobilitate prealabilă.

Cînd verbul principal este la indicativ, introdus prin conjuncția *de*, în loc să arate acțiunea numai ca iminentă, sintagma cu semiauxiliarul *a da* ne-o înfățișează nu numai ca începută, dar și ca isprăvită în același moment : *Cerui apă neatînsă / ea mi-o dă cu dor aprinsă ; / Cît am dat-o de-o am băut, / Leana alta mi-a părut* (V. Alecsandri, P.p. „Leana”). E un citat de un deosebit interes, pentru că înfățișează verbul plin *a da* (îmi dă apă) în același context cu semiauxiliarul *a da* (cît am dat de-o am băut), care s-a abstractizat într-atîta, încît a rămas numai cu ideea abstractă de aspect momentan, cum îl arată și înțelesul *de-ndată ce (am băut-o)*. E încă un caz care ilustrează pînă la evidență cît de inseparabil se unește semiauxiliarul cu verbul său. Izolat prin analiză, semiauxiliarul *a da* își recapătă (ca în toate cazurile precedente) autonomia și înțelesul concret de „a înmîna cuiva ceva”, iar sintagma *Cît am dat de-o am băut* rămîne fără înțeles, pentru că nu poți întreba nici „cui ai dat ?” nici „ce i-ai dat ?”.

6

Cu o mare varietate de nuanțe, atît ca aspect, cît și ca modalitate, se înfățișează sintagmele predicative în componența cărora intră semiauxiliarul *a lăsa*.

Ca verb autonom, el are între altele și înțelesul de „a părăsi” : *Își lasă casa și pleacă*. Este deci de aspect perfectiv, pentru că arată acțiunea

ca terminată. Ce se întâmplă cînd i se adaugă ideea unei alte acțiuni, cu care formează sintagma predicativă? *Îl lasă să fugă*. Dintr-un verb plin perfectiv-terminativ, *a lăsa* devine astfel un semiauxiliar incoativ, arătînd începutul acțiunii verbului principal *a fugi*. La fel și în citatul: *ușa lăaturalnică deschizîndu-se, lăsă să intre Doamna Ruxandra* (C. Negruzzi). Cum se explică această schimbare de aspect? Exprîmînd sfîrșitul unei stări de lucrări, *a lăsa* arată în același timp începutul acțiunii verbului următor¹.

În sintagma predicatului, semiauxiliarul *a lăsa* modifică acțiunea verbului principal, după cum e și aspectul acestuia. Dacă este perfectiv, ca în exemplele citate, semiauxiliarul îl incoativează: *îl lasă să fugă*, *îl lasă să intre*. Ce se întâmplă cînd verbul principal este un imperfectiv, ca de exemplu în proverbul *Pentru un șoarece, lasă să ardă moara* (Anton Pann)? De astă dată semiauxiliarul *lasă* prelungeste durata acțiunii, moara fiind lăsată să ardă mai departe. O dată cu această prelungire a duratei și deci o dată cu nuanțarea în acest sens a aspectului imperfectiv al acțiunii, constatăm și o totală schimbare de modalitate. Conjunctivul *să ardă* nu mai exprimă ideea de posibilitate sau de nesiguranță caracteristică acestui mod, ci înfățișează acțiunea nu numai ca sigură, dar și ca reală: *Moara arde*, iar subiectul, în loc să stingă focul, îl lasă să ardă mai departe. Cum s-a putut produce o schimbare atît de radicală a modalității conjunctivului? Prin interferență. Cu modalitatea inerentă verbului *lasă*, căreia i se adaugă și modalitatea de siguranță a indicativului la care este pus, semiauxiliarul *lasă* anihilează modalitatea de nesiguranță a conjunctivului, făcîndu-l să exprime acțiunea ca sigură și reală.

Aceeași nuanțare de aspect și aceeași schimbare totală de modalitate și în citatul ce urmează. Întîrziînd cu mult peste ora la care sînt așteptați, Mache îi spune lui Lache: *Nu face să lăsăm damele să aștepte* (I. Caragiale, „O lacună”). În timp ce se desfășoară încă acțiunea verbului imperfectiv din „damele așteaptă”, semiauxiliarul *a lăsa* introduce o subtilă notă incoativă, prin ideea că așteptarea începe să se prelungească. De altă parte, grație aceluiași semiauxiliar, ca și în exemplul precedent, conjunctivul ajunge să exprime acțiunea cu siguranța indicativului: *damele așteaptă* și continuă să aștepte².

¹ Așa se explică de ce și verbul plin *a lăsa* capătă în anumite condiții înțelesul de *a începe*. Din *a lăsa carnea și brînză și a începe secul* s-a născut locuțiunea verbală *a lăsa secul* „a începe secul, după cum din lăsatul cărții și al brînzei și începutul secului s-a născut locuțiunea substantivală *lăsatul secului* „începutul secului”. Și în alte cazuri surprîndem această trecere de la un înțeles la celălalt. *Se lasă noaptea*, bunăoară, înseamnă „începe să se înnopteze”.

² Prezența complementului *damele* în însuși corpul sintagmei nu-i tulbură întru nimic unitatea, pentru că, deși legat gramatical de semiauxiliar, el se raportează de fapt la verbul principal, *damele* fiind acelea care așteaptă și sînt lăsate să aștepte. E o rînduire a termenilor care poate fi aplicată și exemplului citat mai sus: *Ușa deschizîndu-se, lăsă pe Doamna Ruxandra să intre*, în loc de *lăsă să intre D.R.*, cum apare construcția la Negruzzi.

Verbul principal din sintagmele de acest tip poate fi și suprimat prin elipsă, când ni-l sugerează complementul sau circumstanțialul care urmează. În citatele următoare, bunăoară, exprimarea verbelor *să intru* și *să crească* nu mai este necesară pentru că se subînțeleg: *Lasă-mă, mândruțo-n casă* (Jarnik-Bîrseanu, D.Ac.R., II₂, 104); *Își lăsă favoriți mari și barbetă* (C. Negruzzi, ibidem).

Imprimînd verbului următor ideea că acțiunea lui se produce pe temeiul unei permisiuni, semiauxiliarul *a lăsa* formează numeroase construcții cu valoare imperativă, care exprimă rugămintea, sfatul sau porunca de a se permite intrarea în acțiunea verbului principal: *Las să leg a mea viață de a ta!* (M. Eminescu, „Scrisoarea III”); *Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici!* (Idem, ibidem); *Las să vorbească Ion, / că și el e om!* (I. Zanne).

Iată însă un caz deosebit: — *Măria sa vrea să vîndă pădurea, cucoane Sofronie*, [zice pădurarul administratorului moșiei] — *Lasă să o vîndă. Ce treabă ai tu?* (M. Sadoveanu, „Nopti de Sinziene”). În citatele precedente modalitatea inherentă a verbului *lasă* mergea mină-n mină cu modalitatea imperativului, deoarece *a lăsa* însemna „a da voie”, sens care se împacă cu rugămintea, sfatul, cererea etc. de a se permite cuiva să facă ceva. În ultimul exemplu însă, acest înțeles ne-ar duce la absurditatea că administratorul ar fi dat subalternului său sfatul de a permite stăpînului să-și vîndă pădurea. Sintagma predicativă *lasă s-o vîndă* este astfel imperativă numai ca formă, modalitatea exprimată fiind cu totul străină de acest mod. În adevăr, ea înfățișează ne p ă s a r e a față de intrarea în acțiunea verbului principal: vînzarea pădurii; iar această atitudine de dezinteresare, care exclude orice preferință, nu poate fi atribuită în nici un caz imperativului, modul voinței prin excelență. Cine a putut să modifice într-atîta modalitatea imperativului *lasă!* încît să-i anihileze pînă și nota cea mai caracteristică, făcîndu-l să nu mai exprime acțiunea ca un obiect al voinței sau al dorinței noastre? Interferența. Și iată cum. De astă dată, semiauxiliarul *a lăsa* a evoluat spre ideea și mai abstractă de „a fi liber să . . .”, ca urmare a permisiunii și deci a libertății ce are cineva de a dispune cum vrea de bunul său. Sintagma predicativă *lasă s-o vîndă* devine astfel sinonimă cu *poate s-o vîndă*, care am văzut că exprimă aceeași atitudine de nepăsare, cînd accentul cade pe verbul principal. Cum însă modalitatea nepăsării, pe care o implică aici semiauxiliarul *a lăsa*, se opune categoric modalității imperative, prin ciocnirea lor, s-a produs fenomenul de interferență, cu rezultatul că modalitatea semiauxiliarului s-a impus modalității imperativului, schimbînd-o cu totul.

Cazul acesta ne duce cu gîndul la modificarea pe care o suferă modalitatea imperativului datorită semiauxiliarului *a putea*, ca în versul lui Eminescu *Și de-aceia de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi / de ce ritmul . . .*

Acolo însă interferența a dus numai la atenuarea severității imperative, cum s-a arătat mai sus. Aici interferența anulează pur și simplu modalitatea imperativului, înlocuind-o printr-o modalitate diametral opusă, modalitatea indiferenței.

Asemănătoare ca formă, cele două modalități se disting numai prin intonare. Imperativă în *Lăsă-l s-o vîndă*, sintagma predicativă capătă modalitatea indiferenței în *Lasă-l s-o vîndă*. Cu adevărat un singur cuvînt fonetic, cum îi zic lingviștii. Ce s-ar mai alege din această intonare, singura care distinge modalitatea nepăsării, dacă am descompune sintagma în părțile-i componente? Nimic. Ca și cum ai sparge un mărgăritar, ca să vezi din ce se compune.

Cu o altă valoare se înfățișează sintagma predicativă formată cu ajutorul semiauxiliarului *a lăsa*, provenit însă din verbul plin *a lăsa grija* (răspunderea) asupra cuiva. Prescurtată în *las' pe mine*, această perifrază a dat naștere unei construcții de expresivă concentrare, care, transformată în semiauxiliar, provoacă un alt caz de interferență între modalitatea semiauxiliarului și modalitatea imperativului.

Prin verbul plin din *las' pe mine*! vorbitorul roagă pe interlocutorul său să-i încredințeze grija aducerii la îndeplinire a unei acțiuni, asigurîndu-l prin angajamentul ce-și ia de a o săvîrși potrivit dorinței lui:— *Să mîi cît vei putea!* . . . — *Las' pe mine, cuconășule, răspunse surugiul* (I. Negruzzi).

Ce se întîmplă cînd perifraza autonomă *las' pe mine* devine un semiauxiliar și intră în componența unei sintagme predicative? Ne-o arată următorul citat: — *D-apoi cînd or veni ai noștri* [și vor vedea că ne-am omorît soacra]? . . . — *oi vorbi eu și cu dînșii și lasă dacă va fi ceva!* răspunde cea mai mică dintre nurori (I. Creangă). Observăm în primul rînd că semiauxiliarul se reduce la un singur termen: *lasă* în loc de *las' pe mine*. Vedem apoi că verbul principal este introdus prin ligatura *dacă*. În sfîrșit, sintagma predicativă *las' dacă va fi ceva* apare în lumina unei alte modalități. În perifraza autonomă *las' pe mine*! modalitatea este încă imperativă prin rugămîntea ce se exprimă, asigurarea rămînînd numai subînțeleasă. În sintagma cu semiauxiliarul *lasă*, dimpotrivă, se ridică pe primul plan asigurarea ce se dă și răspunderea ce se ia, înlăturîndu-se cu desăvîrșire ideea de rugămînt, caracteristică modalității imperative, care este înlocuită prin ideea de siguranță a modului indicativ, cum ne arată și înțelesul: *Oi vorbi eu și cu dînșii și lasă dacă va fi ceva* înseamnă „și vă asigur că nu se va întîmpla nimic”. Același caz și în citatele următoare: *Și dacă te crezi nedreptățit, du-te și la Dumnezeu și lasă dacă ți-o face și el judecată mai dreaptă decît aceasta* (I. Creangă, „Cinci pîni”); . . . *să ne dați cît se poate mai multă mîncare și băuturiță . . . oă din mîncare și băutură las' dacă ne-a întrece cineva* (Idem, Harap-alb).

Cînd semiauxiliarul *lasă* este aşezat după verbul principal, sintagma predicativă capătă şi un pronunţat aspect intensiv: *Întrebă-i [pe orăşeni] ce e bleavu, resteu, bulfeiu . . . şi de ți-o ști, lasă!* (Gr. Jipescu, „Opincarul”, 55) = „îmi pun capul dac-or ști”.

7

Vom încheia acest studiu cu încă un tip de sintagme predicative, demn de semnalat prin faptul că interferenţa produce un rezultat pe care n-am avut prilejul să-l relevăm pînă acum. Este vorba de sintagmele compuse cu semiauxiliarul impersonal *îmi vine*.

Deşi la modul indicativ, acest semiauxiliar imprimă conjunctivului următor o modalitate optativă. Astfel, propoziţia *îmi vine să-l mănînc* (I. Zanne, III, 632) prin care poporul îşi exprimă afecţiunea pentru cei dragi, devine echivalentă cu „l-aş mînce [de drag ce-mi este]”, după cum cu semiauxiliarul la imperfect, sintagma predicativă echivalează cu un optativ trecut: *boiul îi era așa de gingaș, încît îi venea să-l bei* [= l-ai fi băut] *într-o bărdăcuță de apă* (P. Ispirescu, „Ileana -Simziana”).

Cum se explică faptul? Prin valoarea optativă pe care o are adeseori impersonalul *îmi vine* şi ca verb plin, cînd formează singur predicatul unei propoziţii şi cînd poate transmite această modalitate chiar şi predicatului unei propoziţii explicative următoare, silindu-ne să-l punem la optativ: *Nu știu ce-mi vine: / aș mînce din fitecine* (T. Arghezi, „Flori de mucigai”). În chipul acesta vedem cum ideea modală de dorință, inerentă verbului plin, s-a transmis semiauxiliarului, cum datorită ei, semiauxiliarul a schimbat modalitatea indicativului la care a fost pus, într-o modalitate optativă şi cum, la rîndul său, semiauxiliarul a impus-o apoi conjunctivului următor şi întregii sintagme.

O dată pus înaintea primului conjunctiv, semiauxiliarul nu se mai repetă înaintea conjunctivelor coordonate ce urmează, insufliindu-le totuşi şi lor modalitatea optativă şi transformîndu-le în sintagme predicative de felul celei dintîi: *Îmi vine să-l iau de păr şi să-l bag în sin* (I. Zanne, II, 403); *Eram de o veselie nebună: Îmi venea să cînt, să sar în sus, să sîrut pe Baba Iliea* (N. Gane, apud Tiktin, DGR, 1728).

Unitatea deplină pe care o formează cele două verbe la mod personal se vede nu numai din faptul că exprimă o singură idee predicativă, cu o singură modalitate şi temporalitate, dar şi din a s p e c t u l verbal unic cu care se înfăţişează sintagma predicativă. În adevăr, dintr-un verb perfectiv ca *îmi vine* şi dintr-o formă verbală imperfectivă de conjunctiv, ia naştere aspectul de ansamblu al perifrizei, un aspect de nuanță incoativă, care arată nu chiar începutul acţiunii, ci numai dorința arzătoare, ca în exemplele precedente,

sau numai impulsunea nestăvilită de intrare în acțiunea verbului principal, ca în citatul următor : *Of, mamă, eu am să nebunesc aici . . . îmi vine să iau cîmpii* (Al. Vlahuță, „Clike de liniște”, 86).

Cînd semiauxiliarul e la negativ, sintagmele predicative de acest tip exprimă de obicei atitudinea de pregetare a cuiva de a intra în acțiune : *Orisicum, dascăle, tot nu-mi vine să fac una ca asta* (P. Ispirescu, „Cei trei frați împărați”). Sînt însă și cazuri cînd, odată cu negarea semiauxiliarului, sintagma capătă și un alt aspect : *Cînd o vedeai strobolind după treburile casei, cu fusta ridicată nițel în cingătoarea strînsă pe trup-soru-i mlădios, nu-ți venea să-ți mai iei ochii de la ea* (Sandu Aldea, „În urma plugului”, 24). De astă dată acțiunea verbului principal — ațintirea privirii asupra femeii — este în desfășurare, [continuînd cu atîta insistență, încît subiectul n-o mai poate opri de a se desfășura mai departe. E un aspect imperfectiv — intensiv.

Am trecut în revistă numai pe cele mai caracteristice din numeroasele și variatele perifraze predicative, pe care le formează limba noastră. Rezultate din fuziunea semiauxiliarului cu verbul său principal, în acea unitate indivizibilă pe care o constituiesc sintagmele, aceste perifraze sînt expresia spontană a vieții și a activității noastre colective, în care geniul limbii și-a pus pecetea individualității sale. Formînd astfel un tot organic, înzestrat cu o viață proprie, care nu suferă nici o atingere, ele trebuiesc respectate și nu distruse printr-o analiză formalistă dusă la exces, care, după înțeleapta vorbă a Romînului, înseamnă nici mai mult nici mai puțin decît să despiei firul de păr în patru.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

ANALIZA STILISTICĂ A TEXTULUI LITERAR

DE

G. I. TOHĂNEANU

Orice operă literară poate fi apreciată din două puncte de vedere. În primul rînd ne interesează, desigur, conținutul, tema, bogăția de idei și valoarea ei ideologică. Dar, cum între fond și formă există o legătură strînsă, analiza conținutului nu poate fi disociată de examenul serios, științific, al mijloacelor de expresie de care dispune scriitorul.

Este cu atît mai firesc să studiem cu atenție expresia lingvistică a ideii, în operele literare, cu cît marii scriitori au fost întotdeauna preocupați să-și dăltuiască gîndurile și sentimentele în cea mai desăvîrșită formă posibilă.

Problema aceasta se pune în mod acut pentru profesorii care predau limba și literatura romînă la învățămîntul mediu. Insistînd, cum este și just, asupra analizei literare propriu-zise, profesorii de specialitate neglijează, de obicei, sau nu acordă suficientă atenție problemelor de măiestrie artistică, în cadrul cărora analiza stilistică ar putea să ocupe un loc precumpănitor. E drept însă că și manualele de literatură și, din păcate, chiar unele articole de critică literară tratează foarte sumar problemele de acest fel, mărginindu-se la considerații vagi, stereotipe, exprimate, de obicei, într-un limbaj nediferențiat.

Pornind de la ideea justă a legăturii indisolubile între formă și fond, analiza stilistică trebuie să urmărească, în cadrul orelor de literatură, măsura în care mijloacele de expresie sînt adaptate conținutului de idei, servind prin aceasta la valorificarea lui. Cum de cele mai multe ori, fenomenul stilistic comportă și explicații gramaticale, metoda la care ne-am referit mai sus are și avantajul de a strecura, într-un mod agreabil și într-un dozaj, bineînțeles, redus, unele probleme de gramatică în cadrul anali-

zelor literare, mai cu seamă la clasele VIII.XI, cînd receptivitatea sporită a elevilor permite profesorilor interpretări mai subtile și mai nuanțate.

Pentru a ilustra modul în care s-ar putea face o asemenea analiză am ales capodopera lui Eminescu „Sara pe deal”.

Multe din observațiile care vor urma depășesc necesitățile stricte ale orei de curs. Am căutat însă, într-adins, să lărgesc cadrul discuției, pentru a sugera ce izvor nesecat de observații interesante, dintre care multe accesibile elevilor, implică un text literar de calitate a celui propus.

Iată, mai întîi, textul :

*Sara pe deal, buciumul sună cu jale,
Turmele-l urc', stelele scapără-n cale,
Apele plîng clar izvorînd în fîntîne;
Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine.*

*Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară,
Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară,
Stelele nasc umezi pe bolta senină,
Pieptul de dor, fruntea de gînduri ți-e plină.*

*Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Șireșine vechi casele-n lună ridică,
Scîrție-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, fluiera murmură-n stîină.*

*Și osteniți oameni cu coase-n spinare
Vin de la cîmp; toaca răsună mai tare,
Clopotul vechiu împle cu glasul lui sara,
Sufletul meu arde-n iubire ca para.*

*Ah! în curînd satul în vale-amuțește,
Ah! în curînd pasu-mi spre tine grăbește :
Lîngă salcîm sta-vom noi noaptea întreagă,
Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă.*

*Ne-om răzîma capetele-unul de altul
Și surîzînd vom adormi sub înaltul,
Vechiul salcîm. — Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n-ar da viața lui toată?*

După lectura expresivă care trebuie să puncteze și să reliefeze fiecare nuanță, se trece la analiza literară a poeziei. Se subliniază, cu această ocazie, bogăția și intensitatea sensibilității poetului, gingășia sentimentelor sale, vastul tablou al naturii crepusculare, restrîngerea treptată a cadrului pentru a-i prinde în obiectiv pe țăranii care, după o zi de muncă, se întorc de pe cîmp „cu coasa-n spinare”. Se scoate în relief simpatia poetului pentru oamenii simpli și uriașa lui dragoste de viață care izbucnește în pătimașul strigăt final :

*Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n-ar da viața lui toată?*

În felul acesta, insistînd asupra atmosferei viguros optimiste din ultima strofă (atmosferă care, de altfel, se regăsește și în alte creații ale poetului), elevii își pot da seama cum a falsificat critica burgheză pe Eminescu, considerîndu-l exclusiv drept un poet al disperării, al resemnării și al morții.

După aceste considerații se încadrează poezia în specia lirică respectivă — pastelul — netezindu-se astfel calea către analiza stilistică a textului.

Prima observație care se impune privește construcția sintactică a întregii poezii. Oricine poate cu ușurință constata că, în general, frazele sînt formate prin coordonare, propozițiile fiind, în majoritatea lor covîrșitoare, juxtapuse.

Să examinăm, din acest punct de vedere, strofa a treia a poeziei :

*Nourii curg, raze-a lor șiruri despică,
Streșine vechi casele-n lună ridică,
Scîrție-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, fluviere murmură-n stîină.*

Cele cinci propoziții principale care alcătuiesc această frază sînt coordonate juxtapuse, deci conjuncțiunile lipsesc cu desăvîrșire. Într-adevăr, conjuncțiunile sînt elemente logice care stabilesc relații sintactice riguroase, incompatibile cu esența intens lirică a strofei noastre.

Dar, în acest caz, juxtapunerea mai are și altă justificare. Sacrificarea conjuncțiilor duce la o prezentare unitară și integrală a tabloului, corespunzătoare percepțiilor multiple, dar simultane ale poetului : imaginile vizuale, numeric precumpănitoare, se întrepătrund cu celelalte, discret auditive : *scîrție-n vînt cumpăna . . fluviere murmură...*

Juxtapunerea reflectă astfel dilatarea receptivității poetului pentru a putea cuprinde mănunchi impresiile venite din afară.

În același timp se poate spune că, prin folosirea juxtapunerii, poetul acordă o deosebită atenție fiecărui element alcătuitor al tabloului. Renunțînd la exprimarea raporturilor dintre propoziții cu ajutorul conjuncțiilor, poetul prezintă diferitele elemente pe plan de egalitate sintactică (toate propozițiile sînt principale) — reușind să le reliefeze pe fiecare la fel de puternic ca și pe celelalte.

Procedeul este, de altfel, caracteristic pentru întreaga poezie și, dacă extindem cîmpul observației, constatăm că el revine foarte frecvent în toată lirica lui Eminescu, ca și a altor mari poeți. Prozatorii recurg și ei, adeseori, la o juxtapunere în pasajele descriptive sau în momentele dramatice ale narațiunii. (Numeroase și interesante exemple se pot găsi la Mihail Sadoveanu și, mai cu seamă, în romanele lui Zaharia Stancu.)

După această observație generală, valabilă pentru întreaga poezie, e preferabil ca analiza să se facă pe strofe, deoarece gruparea observațiilor pe probleme ar fi prea pretențioasă și ar reclama o pregătire de specialitate

din partea elevilor. Acest criteriu nu exclude totuși sublinierea unor fapte strict lingvistice, cum ar fi, de pildă, chiar în primul vers, forma fonetică *sara* (care apare și în versul 15) atât de frecventă la marii scriitori moldoveni, încât a devenit „literară”, fiind admisă de noua ortografie alături de forma cu diftong *seara*.

De un mare efect artistic este, în primele versuri, frecvența vocalei „*u*” (*buciumul sună cu jale*), care reușește să sugereze sunetul prelung al buciului. Deși ideea se curmă o dată cu unitatea metrică, vocala reapare și la începutul versului următor (*Turmele-l ure ...*) ca un ecou târziu purtat din culme în culme.

Versul al doilea prilejuiește o interesantă observație filologică menită să dea elevilor, fie și numai în treacăt, o idee despre problemele de textologie, despre obligația pe care o are editorul de a respecta cu strictețe textul, așa cum a fost conceput de marii autori clasici. Mă refer la emistihul *stele le scapără-n cale*. În vorbire, dacă nu pronunțăm răspicat cuvintele, pronumele *le* poate fi considerat ca silaba finală a cuvântului *stele*, deci ca articol hotărît, feminin plural, al substantivului respectiv. De aceea unii dintre editorii lui Eminescu, mai puțin scrupuloși din punct de vedere filologic, au transcris greșit textul, diminuând sensibil expresivitatea versului.

Într-adevăr, dativul pronumelui personal (*le*) are aici un rol *personificator*, interesînd obiectul indirect (*le*, adică *turmele*) la acțiunea verbului *scapără*). În aceeași ordine de idei se poate cita cunoscutul vers din „Scrioarea I-a” :

Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta fecioară în cadrul căruia mulți interpretează greșit substantivul *fecioară* drept un vocativ (nu atribut-epitet pe lângă *lumina*, cum este în realitate) și de aceea, cînd rostese versul, fac o pauză după *lumina ta*, pauză care, în scris, ar corespunde virgulei, naîntea „vocativului”.

Forma de plural *fîntîne* (= *fîntîni*) din versul al treilea poate fi folosită pentru explicarea unor „licențe poetice” reclamate de necesitățile rimice. Pronumele *mine* de la sfîrșitul versului următor comandă pluralul *fîntîne*, care rimează, deși imperfect.

Teoria poate fi sprijinită și cu alte numeroase exemple. Astfel în „Rugăciunea unui dac”, de pildă, *sine-mi* la sfîrșit de vers, atrage în versul următor pluralul neobișnuit *inemi* (= *inimi*).

...mă-ntréb în s i n e - m i
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre i n e m i ?

Nu trebuie totuși să generalizăm, punînd pe seama necesităților rimice, toate formele neliterare care apar la sfîrșitul versurilor. Forme de plural ca *pahară* sau *izvoară*

Cantemir tăind la planuri din cușite și p a h a r ă ;

Și câți codri-ascund în umbră strălucire de i z v o a r ă ;

nu sînt concludente, deoarece ele se întîlnesc și în interiorul versurilor :

Acolo lîngă i z v o a r ă , iarba pare de omăt . . .

Ultimul vers al strofei este interesant din punctul de vedere al ordinii cuvintelor : subiectul (*tu*) și obiectul direct (*pe mine*) sînt așezate alături, după predicat (*aștepți*). Alăturarea aceasta sugerează, cu mijloace sintactice, fuziunea afectivă a celor două ființe.

Interesant de remarcat, de-a lungul întregii strofe, este restrîngerea treptată a cadrului : vast la început (*stele le scapără-n cale*), tabloul se reduce ulterior, ajungînd, în ultimul vers, la dimensiuni intime, de idilă (*sub un salcîm, dragă . . .*).

În versurile următoare apar epitete — ornante și individuale — caracteristice poeziei eminesciene : (luna . . .) *sfîntă și clară*, (ochii . . .) *mari*, (frunza cea) *rară* ; (stelele . . .) *umezi* ; (bolta) *senină*.

Ele pot fi ușor descoperite de elevi și asociate cu alte epitete frecvente la Eminescu.

O remarcă specială merită epitetul *umezi*, care redă admirabil, parcă tactil, pîlpîrea ritmică și tremurul lichid al stelelor pe cerul adînc al nopții.

Tot printre „licențele poetice” se încadrează și acordul neobișnuit *stelele . . . umezi* (în loc de *umed*). De data aceasta licența este reclamată de necesități *ritmice*, caz foarte frecvent în poezia eminesciană.

În sprijinul acestei afirmații pot fi aduse în discuție și multe alte forme, din texte cunoscute, cum ar fi acordul „greșit” din Călin :

Ele trec cu h a r n i c i u n d e și suspină-n flori molatic . . .

Pe lîngă faptul că, în felul acesta, se elucidează mai ușor problema, trimiterea la texte deja cunoscute este recomandabilă și din punct de vedere pedagogic, versul readucînd în mintea elevilor contextul din care a fost desprins și contribuind astfel la „fixarea” lui.

Întrebuințarea verbului *nasc* (= *se nasc*) pentru a sugera ivirea stelelor pe „bolta senină” poate aduce în discuție problema lexicului poetic, care caută să evite, pe cît posibil, termenii șterși și tociți. Fără îndoială că prin lărgirea înțelesului său semantic, verbul *nasc* capătă o valoare expresivă incomparabil mai mare decît alți termeni întrebuințați, cu același sens, în asemenea cazuri (*se ivesc*, *se arată*, *apar*, *ies* etc.).

Un remarcabil efect artistic a obținut poetul prin meșteșugita așezare a cuvintelor în versul :

Pieptul de dor, fruntea de gînduri ți-e plină.

Ordinea firească ar fi cerut : Pieptul (ți-e plin) de dor, fruntea (ți-e plină) de gânduri.

Renunțînd la exprimarea predicatului în prima propoziție și așezîndu-l la sfîrșit în propoziția a doua, poetul organizează materialul lingvistic în două cupluri stilistice de o mare forță expresivă (*pieptul de dor; fruntea de gânduri*).

Discretă și totuși, la o analiză atentă, ușor sesizabilă este interferența, de o desăvîrșită simetrie, a vastelor tablouri de natură (*Stelele nasc umezi pe bolta senină*) cu detalii omenеști menite să sugereze emoția așteptării (*ochii tăi mari caută frunza cea rară*). E suficient, pentru aceasta să comparăm cuvintele cu care încep cele patru versuri ale strofei :

1. *Luna*...
2. *Ochii*...
3. *Stelele*...
4. *Pieptul*...

Apare clar din această comparație că versurile 1 și 3 prezintă, în imagini originale, aspecte nocturne ale naturii, alternînd cu versurile 2 și 4, care strecoară în întreaga strofă vibrațiile iubirii, umanizînd astfel, cu o inegalabilă măiestrie, tabloul solemn al nopții.

Strofa a III-a are o situație oarecum specială. Pînă acum, poetul începuse strofele prin tablouri de natură vaste, aproape cosmice, restrîngîndu-le apoi la un cadru intim (strofa I) sau alternînd peisajele cu detalii privitoare la stările sufletești ale iubitei sale (strofa a II-a).

De data aceasta însă, poetul renunță la metoda folosită pînă acum, intercalînd, în economia internă a poeziei, o strofă pur descriptivă — un amplu tablou, copleșitor prin plasticitatea imaginilor.

În primul rînd se impun însă cîteva observații care, deși au un caracter oarecum „tehnic”, nu trebuie totuși evitate, deoarece deschid elevilor perspective noi asupra fenomenului lingvistic, în general, și asupra particularităților stilului poetic, în special.

Se poate astfel atrage atenția asupra articolului posesiv *a* (= *a'le*) din versul : *Nourii curg, raze -a lor șiruri despice* ... formă care apare foarte des la Eminescu (ca și la alți poeți ai vremii), de obicei din necesități ritmice.

Poetul generalizează pe *a* (mai cu seamă în loc de *ale*, bisilab), de cîte ori ritmul i-o cere. În Scrisoarea a III-a, de pildă, întîlnim, la distanțe infime una de alta, cele două forme ale articolului posesiv (*a* și *ale*) deși, din punct de vedere gramatical, forma corectă ar fi fost, în toate cazurile, *ale*.

Iată versurile :

*Zguduind din pace-adîncă a l e lumii începuturi
Înnegrind tot orizontul cu- a (= ale) lor zeci de mii de scuturi
Se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii
Tremura înspăimîntată marea de-a l e lor corăbii*

Mai tîrziu în descrierea bătăliei de la Rovine, apare constant (din motive ritmice) forma *a* în loc de *ale* :

*Risipite se împrăstie a dușmanilor șiraguri
Și gonind biruitoare tot veneau a țării steaguri.*

În aceeași ordine de idei poate fi amintită forma analitică (cumpăna) de la *fîntînă* (în loc de genitivul *fîntîinii*), care are avantajul de a rima cu *stîină* din versul următor.

Ar fi însă greșit să se creadă că rolul determinant în folosirea de către poet a acestor forme este exclusiv necesitatea ritmică sau rimică. Forme ca *a* (în loc de *ale*), *de la fîntînă* (în loc de *fîntîinii*) etc. sînt elemente vii ale limbii, frecvente în vorbirea populară. Mare cunoscător și admirator al limbii vii și pitorești a poporului, Eminescu recurge deseori la forme lingvistice populare, regionale sau arhaizante.

Spuneam că tabloul din strofa a treia se caracterizează prin forța incomparabilă a imaginilor. Gîndirea original-asociativă a poetului creează expresii metaforice de o uimitoare plasticitate. Strofa este, aproape în întregime, picturală. Omul lipsește de aici cu desăvîrșire. Poetul vorbește numai în imagini, în imagini de o forță copleșitoare, dintre care unele solicită văzul, altele auzul. Trecerea rapidă a convoiului de nori este sugerată de verbul *curg* :

Nourii c u r g, raze-a lor șiruri despică

În lumina lunii, contururile sînt tăiate precis, chiar amănuntele sînt perceptibile :

Streșine v e c h i casele-n lună ridică...

În ansamblu versul este atît de plastic, încît privirea noastră ar dori, parcă, să urmeze traiectoria ascendentă, indicată de întrebuițarea metaforică a verbului (*ridică*).

Intensitatea acestor imagini vizuale este atenuată prin caracterul „soptit” al ultimelor două versuri. Imaginile devin acum auditive.

*S c i r ț i e-n vînt cumpăna de la fîntînă,
Valea-i în fum, f l u i e r e m u r m u r ă-n stîină.*

Scîrțitul cumpenei și murmurul molcom al fluierului adîncese, prin discreția zgomotului sugerat, senzația de liniște gravă a nopții.

Șoapta fluierului ciștigă în expresivitate și în rezonanță lăuntrică prin frecvența vocalei *u* (fluier murmură...) subliniată și cu ocazia analizei primei strofe.

Juxtapunerea propozițiilor are darul de a suda elementele componente ale acestui minunat tablou, prezentându-le într-un tot unitar și omogen.

Strofa următoare se pretează la câteva observații strict lingvistice, cum ar fi remarcarea unor fonetisme regionale (*sara*, *împle*), frecvente la Eminescu și la alți scriitori.

Versurile reintroduc pe om în cadrul naturii, într-o prezentare sobră a muncii,

*Și osteniți oameni cu coasa-n spinare
Vin de la câmp;*

Atît. Totuși, sub fiecare cuvînt, simțim zvîcnind simpatia caldă a poetului pentru truda rodnică a țăranilor.

Elementul cel mai important al propoziției — *osteniți* — este situat în fruntea versului, lingă cezură. Pauza necesară, în rostire, după acest cuvînt, impune un popas afectiv care reține mai insistent, în atenția noastră, ideea respectivă.

Acorduri ample, majore, acompauiază acest imn al muncii :

*... toaca răsună mai tare,
Clopotul vechi împle cu glasul lui sara.*

Ecoul lor pregătește gradat explozia lirică din ultimul vers, exprimată în imagini incandescente :

Sufletul meu arde-n iubire ca para

Singura modalitate de expresie devine acum interjecția care comprimă, în tiparul ei restrîns, o puternică stare emotivă :

*Ah ! în curînd satul în vale-amuțește
Ah ! în curînd pasu-mi spre tine grăbește...*

Repetarea interjecției la începutul primelor două versuri, în context identic (*Ah ! în curînd...*), redă admirabil sentimentul de nerăbdare, de încordată așteptare, trăit de poet. Intensitatea acestui sentiment reclamă întrebuițarea verbelor la timpul prezent (*satul... amuțește*; *pasu-mi... grăbește*), deși e vorba de o acțiune viitoare.

Clipa îndelung rîvnită a așteptării este, prin acest procedeu subiectiv, apropiată : poetul se visează parcurgînd deja drumul care-l va duce „sub un salcîm”, unde-l așteaptă iubita.

De altfel, pînă în acest loc, poetul a folosit în mod constant prezentul, fiind vorba — în majoritatea cazurilor — de fapte din natură care se repetă ciclic sau de întîmplări general-omenești posibile oricînd și oriunde. În ultimele șase versuri ale poeziei, faptele se individualizează,

decorul se restringe și se îndepărtează, iar pe primul plan trece idila celor doi tineri. Poetul devine acum mai personal și vorbește la persoana I singular sau plural *sta-vom, spune-ți-voi, ne-om răzima, vom adormi*.

O dată cu micșorarea scenei devin potrivite, pentru a reliefa atmosfera intimă, de idilă, forme familiare de viitor (*ne-om răzima*) sau populare, ca formele inversate (*sta-vom, spune-ți-voi*).

În sfârșit, bucuria poetului la gândul revederii, dorința lui de a prelungi, pe plan subiectiv, timpul se traduce în repetiția atributului *întreg* pe lângă substantiv care implică ideea de timp (... *noaptea în t r e a g ă ; ore în t r e g i*).

O remarcă specială, în ultima strofă, merită epitetele juxtapuse care determină substantivul *salcîm*.

Cele două epitete, antepuse substantivului și cuplate fără conjuncție — *înaltul, vechiul* (*salcîm*) — imprimă textului o atmosferă solemn-rituală, austeră și gravă. Poetul lărgeste astfel cadrul idilei, atît în spațiu (*înaltul*), cît și în timp (*vechiul*), creînd, prin aceasta, o impresie de trăinicie și durabilitate care contrastează puternic cu scurtul răstimp de fericire al celor doi îndrăgostiți. Impresia aceasta de statornicie măreață este încă sporită prin frecvența epitetului *vechi* de-a lungul întregii poezii. Totul are rădăcini adînci în timp: streșinile caselor sînt *vechi*, clopotul este *vechi*, *salcîmul* este (*înalt* și) *vechi*. Repetarea, la intervale relativ scurte, a acestui epitet, mărește valoarea expresivă, prin ea însăși remarcabilă, a termenului; sugerînd, în același timp, perenitatea naturii, în contrast cu întîmplările omenesti evocate în poezie.

Departa de a-l dezarma pe poet, prezentarea aceasta antitetică trezește în sufletul lui o mare sete de viață și fericire. Așa se explică strigătul final, de un patetism covârșitor:

*Astfel de noapte bogată,
Cine pe ea n-ar da viața lui toată?*

Starea intens afectivă a poetului își găsește exprimare lingvistică într-o formă care sparge tiparele rigide ale logicii. Pe linia legării continue a formei de conținut, se poate remarca, de data aceasta, cum emoția clipei tulbură ordinea firească a cuvintelor, care ar fi fost următoarea:

Oricine și-ar da toată viața pentru o astfel de noapte bogată.

Neglijînd ordinea logică, poetul disociază din context expresia „astfel de noapte bogată”, izolînd-o sintactic de restul propoziției și concentrînd astfel atenția noastră asupra ei.

Pauza necesară după această unitate sintactică subliniază restul ideii, exprimat în ultimul vers sub forma unei întrebări retorice.

Analiza ar putea fi completată prin cîteva observații asupra metricii și versificației. O atenție deosebită merită cezura, foarte bine marcată în pronunțare prin poziția ei între două silabe accentuate. Ea desparte ver-

surile în emistihuri inegale, dintre care primul, deși foarte scurt, cuprinde totdeauna o unitate sintactică bine determinată. Aceste unități sînt, uneori, chiar propoziții (*Turmele-l urc*) de obicei simple (*Nourii curg*); altele sînt alcătuite din părțile principale ale unei propoziții (*Apele plîng*; *stelele nasc*), din substantiv și epitet (*streșine vechi*; *clopotul vechi* etc.) sau din alte combinații sintactice (*Luna pe cer*; *Ore întregi*; *Vin de la cîmp*).

Remarcabil, indiferent de situație, este faptul că intervenția cezurii nu impune o pauză artificială, nu dăunează secvența firească a ideilor.

De obicei versul, unitate metrică, corespunde unei unități sintactice formate dintr-o propoziție (*Sara pe deal buciumul sună cu jale*) sau din mai multe (*Valea-i în fum, fluier murmură-n stîină*). Cînd însă unitatea sintactică nu poate fi cuprinsă într-un singur vers, ei se continuă la începutul celui următor, ea se curmă, în mod firesc la cezură. Două asemenea cazuri se întîlnesc în întreaga poezie și ele au — ca trăsătură comună — suflul larg al ideii, fluența ei amplă și melodioasă.

Și osteniți oameni cu coasa-n spinare
Vin de la cîmp...

Și surîzînd vom adormi sub înaltul
Vechiul sulcîm...

Desigur, o asemenea analiză nu poate fi cuprinsă în cadrul unei ore de curs, mai ales la învățămîntul mediu. Se pot însă culege cîteva observații mai semnificative, care să sugereze elevilor complexitatea fenomenului stilistic și implicațiile de tot felul pe care le comportă.

Astfel elevii pot pătrunde în laboratorul intim al creației literare, sînt tentați să descopere legătura dintre conținutul de idei și tiparele lingvistice în care acestea sînt turnate, aplică, într-o lumină nouă, unele cunoștințe gramaticale și au un fericit prilej de a-și forma și de a-și nuanța gustul lor literar și estetic.

DISCUȚII

DESPRE LIMBA ȘI STILUL TRADUCERILOR DIN NEKRASOV

DE

EM. LEVIȚCHI

Studiul clasicii literaturii ruse a căpătat o amploare considerabilă în țara noastră. Un ajutor prețios în aprofundarea problemelor literaturii ruse îl constituie numeroasele traduceri, atât ale operelor unui șir de scriitori, cât și ale studiilor de critică și istorie literară.

Dacă acum câțiva ani exigența față de traducători era minimă — editurile fiind bucuroase să primească orice traducere care prezenta un scriitor necunoscut sau puțin cunoscut — în ultimul timp se acordă o deosebită atenție calității versiunii românești. La realizarea unor traduceri valoroase au contribuit scriitori români dintre cei mai de seamă ca: Mihail Sadoveanu, Alexandru Philippide, Tudor Arghezi, Cezar Petrescu, Otilia Cazimir, Eusebiu Camilar ș.a.

Publicul nostru a putut cunoaște astfel scriitori ca: Radișcev, Fonvizin, Krîlov, Pușkin, Lermontov, Gogol, Turgheniev, Saltîkov-Șcedrin, Tolstoi, Cehov și alții. Părea ciudat însă faptul că un poet mare, poetul țărănimii ruse, luptătorul înflăcărat al veacului trecut, N. A. Nekrasov, a fost uitat.

De aceea apariția în 1953 a «Poemelor alese», iar în 1955 a primului volum de «Opere alese» de Nekrasov¹⁾ ar trebui salutată cu deosebită bucurie. Într-adevăr, dacă un singur poet s-a încumetat să-l prezinte pe Nekrasov publicului român, înseamnă că traducerea operei poetului rus prezintă dificultăți considerabile.

¹⁾ N. A. Nekrasov, *Opere alese*, vol. I. În românește de Miron-Radu Paraschivescu. București, Cartea Rusă, 1955.

Miron-Radu Parascu s-a ocupat un timp de traduceri din Puşkin. Din vasta operă a acestui poet, el a ales, şi nu întâmplător, basmele—după cum nu poate fi întâmplătoare nici alegerea operelor lui Nekrasov. M. R. Parascu se simte atras de creaţiile literare cu profunde rezonanţe folclorice.

În realizarea unei traduceri valoroase, preferinţele pentru un poet sau altul au o deosebită importanţă. Ele constituie premisele unei traduceri artistice. Versiunea românească a «Povestirilor unui vânător» de Turgheniev nu este percepută ca o traducere. Cititorul are impresia că Turgheniev însuşi şi-a scris opera în româneşte, atât de viu sînt imaginile, atât de natural e cursul lin al naraţiunii, atât de expresiv e limbajul eroilor, atât de sobru şi cald, în acelaşi timp, e stilul. O lume demult apusă, cu toate durerile şi frământările ei, cu toate contradicţiile, răsare din paginile volumului. Se poate spune pe drept cuvînt că traducerea, în cazul de faţă, egalează originalul, ceea ce constituie un fenomen extrem de rar în istoria traducerilor. Afinităţile dintre M. Sadoveanu şi I. Turgheniev sînt puternice. Pătrunzînd în adîncul creaţiei scriitorului rus, surprinzînd toate nuanţele de idei şi sentimente, toată bogăţia de imagini, M. Sadoveanu le-a transpus în limba romînă cu măiestria neîntrecută a celui ce cunoaşte întreaga bogăţie şi expresivitate a graiului nostru. Şi dacă Turgheniev a rămas Turgheniev, faptul se datoreşte artei deosebite a scriitorului român de a nu copleşi prin propria sa personalitate, prin specificul gîndirii şi stilului, figura scriitorului rus, ci numai de a o reliefa mai puternic.

Creaţia atât de originală, de specific rusească, a lui Saltîkov-Şcedrin nu şi-a pierdut în traducere vigoarea şi nici specificul, datorită vervei satirice, muşcătoare a lui Tudor Arghezi.

Imaginaţia vie, umorul şi spontaneitatea poetului sovietic S. Mihalov s-au dezvoltat cititorilor noştri — mari şi mici — prin minunatele versuri ale Otiliei Cazimir.

Analiza traducerilor realizate de M. R. Parascu ne dă însă de gîndit.

Basmele lui Puşkin, în versiunea lui M. R. Parascu, ar putea crea — la un cititor neprevenit — impresia că Puşkin nu e poet, că e greoi, obscur şi absurd uneori. Din fericire, Puşkin este unul din poeţii cei mai cunoscuţi publicului nostru. De aceea citind că veveriţa „pe bot cîntece spune”, sau că ţăranul, omorînd un urs cu „iataganul”, în acelaşi timp „cu o piatră drept în cap i-a dat, mai sus de buric, mai jos de ficat”, noi nici o clipă nu vom crede că aceste expresii şi imagini îi aparţin poetului rus, ci vom înţelege uşor că ele se datoresc traducătorului. Nu e nevoie să citeşti tratate de zoologie ca să-ţi dai seama că urşii (ca şi alte animale) nu au capul situat între buric şi ficat ! Nu-i nevoie de pregătire filologică specială pentru a afirma că un cîntec nu se spune „pe bot”.

Trebuie să recunoaștem însă că de la această primă încercare M. R. Parascivescu a progresat. «Poemele alese» de Nekrasov, publicate în versiune românească în 1953 (colecția Biblioteca pentru toți), conțin mult mai puține greșeli decât traducerea lui Pușkin. Volumul de opere alese, apărut în 1955, înseamnă, față de prima versiune, un progres. Și totuși nu e greu să ne dăm seama că adevăratul Nekrasov va rămâne tot așa de puțin cunoscut cititorilor români ca și pînă în prezent.

Studiul introductiv, semnat de Emma Beniuc, trezește curiozitatea cititorului, stimulează interesul lui pentru opera unuia din cei mai de seamă poeți ruși. Nimeni nu se mulțumește însă cu aperitivul atunci cînd se așteaptă la o masă copioasă. Promisiunea unei bucurii nu poate înlocui bucuria însăși. Semnificativă este în studiul introductiv ocolirea problemelor măiestriei artistice. Pentru a vorbi, de pildă, de stilul lui Nekrasov, autoarea studiului ar fi trebuit să se sprijine pe exemple luate din versiunea românească. Bănuim că nimic altceva, în afară de deficiențele traducerii, nu a împiedicat-o să facă aceasta.

Și atunci, zadarnice sînt eforturile de a ne prezenta versiunea românească în lumină favorabilă: *Astăzi, cititorii din țara noastră vor avea în sfîrșit prilejul să cunoască amplu opera poetică a lui Nekrasov în traducerea poetului Miron-Radu Parascivescu, care izbuteste să păstreze patosul, prospețimea și spontaneitatea versului marelui cîntăreț al poporului rus, cu năzuințele sale spre o viață dreaptă și demnă. Deși transpunerea specificului rusesc din poezia lui Nekrasov în românește prezintă greutăți multiple și complexe, meritul redării artistice a bogăției de idei și imagini realizate de Miron-Radu Parascivescu este de a fi găsit în tezaurul graiului nostru mijloacele de valorificare deplină a originalului, cu toate valențele și nuanțele lui, păstrîndu-i întreaga expresivitate, muzicalitate și vigoare* (p. 24). Aceste aprecieri elogioase pot fi socotite în cel mai bun caz un act de politețe.

Poate însă ne înșelăm? Poate că traducerea este într-adevăr bună?

Se știe că o traducere bună presupune în primul rînd înțelegerea textului original, care implică o cunoaștere profundă a epocii respective, a concepțiilor scriitorului, a conținutului de idei al operei și a specificului măiestriei artistice, și în al doilea rînd redarea lui prin mijloacele pe care le oferă limba în care se traduce.

Nu traducem cuvinte izolate, nici propoziții, ci transpunem într-o altă limbă idei și imagini care constituie un tot organic. De aceea sînt absolut necesare atît documentarea serioasă și aprofundarea textului pe care intenționăm să-l traducem, cît și selectarea mijloacelor de expresie pe care le oferă limba în care vom traduce. Din moment ce nu se poate traduce *ad litteram*, trebuie să ne dăm seama exact în ce măsură ne putem îndepărta de text (mai ales dacă e vorba de o traducere în versuri), la ce putem renunța și ce trebuie neapărat să păstrăm, în ce spirit trebuie să facem

unele adaosuri, fără a ştirbi ideea sau imaginea, fără a distruge specificul operei.

Nu se poate spune că M. R. Paraschivescu e sclavul textului rusesc, că evită să se îndepărteze de original sau să intervină în unele cazuri, cu completări. Dimpotrivă. [Numai că acest elan interpretativ e plin de surprize şi ezitări. Cititorul versiunii româneşti a poeziilor lui Nekrasov înţelege uşor că traducătorul nu a aprofundat opera scriitorului şi condiţiile în care acesta a trăit, ci s-a mărginit la interpretarea liberă a textului original. Vom alege la întâmplare câteva exemple :

În poemul «Saşa», Nekrasov a creat figura tipică a omului de prisos, Agarin, urmaş al lui Oneghin, eboşa lui Rudin. Agarin e prea inteligent ca să urmeze calea celor mulţi ; el îşi dă seama de contradicţiile epocii sale, visează fapte măreţe, dar e incapabil de cel mai mic efort. Iată cum ni-l prezintă M. R. Paraschivescu :

*Într-una mergînd pe cărarea bătută,
Nu-i leneş, ci mîntea a prins să-şi ascută (p. 93).*

În textul rusesc citim :

Благо идти по дороге избитой
Лень поменшала, да разум развитый.

În traducere românească :

*Pentru că lenea şi mîntea ageră
L-au împiedicat să meargă pe cărarea bătută.*

Agarin, în versiunea lui M. R. Paraschivescu, e un om de rînd, care merge pe drumul celor mulţi, nu-i leneş, n-are însă avînturi, nici năzuinţe. Deci cu totul alt erou.

Cu aceeaşi uşurinţă, traducătorul îl gratifică pe Kraevski, editorul revistei «Otecestvennîie zapiski», cu epitetul de *misit*, deşi în original avem cuvîntul *uprojektîr* adică autor de proiecte năstruşnice (Dicţionarul rusoromîn, Moscova, 1954).

*Şi i-a venit
Un chef, pe-atunci, unui misit
Ce-n orişice cîştig vedea,
Să seoată o revistă mare (V. G. Bîlinski, p. 100).*

Pentru că traducătorul nu cunoaşte, probabil, categoriile sociale din vechea Rusie, traduce cuvîntul *кучук* prin *tîrgoveţ*, deşi în poezie se vorbeşte de negustori ambulanţi, iar titlul ei este în traducere *marchitanii* (ar putea fi şi *coropcarii*).

Poezia «Înainte de ploaie» se încheie cu o imagine puternică, prin care tristeţea nelămurită, provocată de o zi mohorită, capătă rezonanţe largi : o căruţă trece-n goană ; de sub coviltir se iveşte, simbolică, figura jandar-mului cu nagaica în mînă. Nota redacţiei româneşti menţionează că astfel

erau transportați în Rusia deținuții politici. Explicația era necesară, pentru că M. R. Paraschivescu a tradus cuvîntul rusesc *тапатайка* prin docar :

. *din docarul*
cel cu coviltirul tras (p. 52)

Așadar, sensul versurilor apare mai mult din notă. E greu să ne închipuim însă că deținuții — fie și politici — erau transportați în docare. Docarul e o trăsură cu două roți, sau o trăsură boierească cu patru roți, ușoară și cam înaltă. Se putea spune *daradaică*, *patască* sau pur și simplu *căruță*, nicidecum docar.

Asemenea greșeli puteau fi ușor evitate, dacă traducătorul și-ar fi început munca printr-o documentare serioasă în problemele de istorie literară, teorie literară, lingvistică.

Dacă privim sub acest aspect versiunea romînească a operei lui Nekrasov, constatăm că de cele mai multe ori autorul traducerii nu acordă atenția cuvenită problemelor de limbă. Una din cauzele greșelilor de limbă este neglijarea principiilor lingvistice pe care trebuie să fie axată traducerea. Astfel, pornind de la faptul că scriitorul nu folosește în opera sa decît o parte din lexicul limbii comune întregului popor, traducătorul operei lui Nekrasov trebuie să examineze criteriile de selectare a cuvintelor — problemă de limbă și stil. Și lucrul acesta nu e greu de stabilit pentru cel ce cunoaște concepțiile lui Nekrasov, întreaga orientare ideologică a operei sale. Nekrasov scrie despre popor și pentru popor. Întreaga sa operă este pătrunsă de un puternic suflu folcloric. Era natural ca el să aleagă acele cuvinte care puteau fi înțelese de poporul întreg și în special de masele țărănești.

M. R. Paraschivescu a încercat să țină seama de acest caracter al limbii operelor lui Nekrasov, nu însă în măsura în care s-ar fi cuvenit. În versiunea romînească analizată, vom găsi multe cuvinte populare. Dar alături de ele apar și: *june*, *junețe*, *în van*, *bucle*, *zuluși*, *pălînd*, *fecioară*, *deci* ș.a. pe care nu le întîlnim în graul popular. Iată cîteva citate :

Vlaga ta ce-n van s-a stîns (Troica, p. 46).

Deci, să nu te uiți... (ibid., p. 47).

Zboară ofîterul june (ibid., p. 47).

Că buclat mi-i părul, de în dărăcit (Grădinarul, p. 42).

Buclat alături de *dărăcit* e cel puțin supărător.

Ce cîntec ! Cunoscutu arii !

Și cîntărețul are ghiers. (Gerul, moșu..., p. 285).

Cît de ușor transformă M. R. Paraschivescu pe un țăran în cîntăreț de operă, lăsîndu-i totodată *ghiersul* în loc de *glas* !

De vii, oacheșă fecioară,

Marfa mea ți-oî arăta (Marchitanii, p. 150).

„Fecioară” numește flăcăul pe o fată de țăran !

Și vezi fapta cea divină (Gerul, moșu . . . , p. 265).

Nu se poate spune că limbajul traducătorului nu-i bogat și variat. Prea variat chiar. Unul din momentele cele mai impresionante din poemul «Gerul, moșu cu nas roșu» îl constituie visurile halucinante ale țărancei văduve, când gerul începe s-o cuprindă. Sub impresia morții soțului, Daria visează că lanul nesecherat la timp se transformă într-o oaste care năvălește asupra ei. Această prezentare metaforică a muncii prea grele pentru femeie este deosebit de sugestivă. Traducătorul însă a distrus poezia tragică a fragmentului, introducând în locul cuvîntului *oaste* (cel mai nimerit pentru cuvîntul rusesc *парь*) expresia *putere armată* :

O nenumărată putere armată

Se făcea că mă-nconjoară (p. 267).

Prozaice și cam ridicole ni se par incursiunile traducătorului în domeniul anatomiei. Iată, de pildă, cum vorbește Gerul, stăpînul firii, în fața căruia se cutremură tot ce e viu :

Singele-n viscere

Și creieru-n țigvă să-l îngheț îmi place (Gerul, moșu . . . , p. 279).

Poate că ar fi fost mai bine dacă traducătorul ar fi urmărit mai îndeaproape textul rusesc, unde citim în locul expresiei *sîngele-n viscere* *кровь в жилах* *sîngele în vine*. E mai simplu și în același timp mai expresiv. Rima *viscere* — *plăcere* este într-adevăr nouă. Ea însă nu contribuie (așa cum ar trebui) la accentuarea elementului afectiv, ci, prin stîngăcia ei, ne face să zîmbim.

Sîngaci e și versul :

E-n plus la praznic o bucată (ibid., p. 246).

Alături de cuvintele și expresiile menționate vom găsi arhaisme sau regionalisme puțin cunoscute, cum ar fi, de pildă, *ghelir*, *polată*.

Trebuie subliniat încă un fapt important : oricît de aproape ar fi limba unei opere poetice — folclorice sau literare — de limba vorbită în mod curent, în relațiile zilnice dintre oameni, ea se deosebește totuși de aceasta din urmă prin valoarea afectivă accentuată, realizată cu ajutorul selecției. Astfel, chiar dacă se spune uneori *jumate* în loc de *jumătate*, sau *ghiers* în loc de *glas*, totuși folosirea lor în poezie trebuie să fie subordonată necesității de a crea o anumită atmosferă, de a caracteriza pe unul din eroi ș.a. Ele nu pot fi folosite la întîmplare, nu pot fi asociate cu orice alt cuvînt. Nu vrem să spunem prin aceasta că ar exista un anumit lexic pentru poezie, ci numai că un cuvînt nu trăiește izolat într-o operă literară.

Traducătorul fără experiență întîmpină destule dificultăți în înțelegerea și transpunerea *sinonimelor* și *omonimelor*. Semnificațiile multiple

ale unuia și aceluiași cuvînt, bogăția de nuanțe a sinonimelor sînt tot atîtea piedici în calea realizărilor unei traduceri bune.

M. R. Paraschivescu n-a izbutit să învingă multe din aceste dificultăți. Citim astfel, în poemul «Gerul, moșu...» :

Mînușite nu scînciți (ibid., p. 266).

sau

Gîtul încordat scîncește (ibid., p. 267).

În textul rusesc găsim verbul *выть* care are două înțelesuri : 1) *a dura* ; 2) *a se văieta*, *a scînci*. Traducătorul era dator să consulte dicționarul și să aleagă cuvîntul sau expresia cea mai potrivită pentru a reda conținutul textului, fragmentului sau frazei.

Un alt exemplu :

Se știe că *прощать* înseamnă *a ierta*. Nu este însă singurul înțeles al cuvîntului. În diateza reflexivă (*прощаться*) el înseamnă *a-și lua rămas bun*. Imperativul *прощай* înseamnă *adio*, *rămîi cu bine*. În poezia «Copiii de țărani», M. R. Paraschivescu traduce *прощайте ребята* (rămîneți cu bine, copii) prin : *copile, să ierți*. Cititorul are tot dreptul să rămînă nedumerit și să întrebe : de ce poetul cere iertare, de ce alege din droaia de copii pe unul și pe care anume îl alege ?

În ceea ce privește folosirea sinonimelor, M. R. Paraschivescu are preferințele sale, care îl îndepărtează mult de context.

Cîteva exemple :

Cuvintele *plasă*, *mreață*, *rețea* sînt sinonime. Cuvîntul *plasă*, pe de altă parte, are două înțelesuri : 1) *rețea*, *împletitură*, *năvod* ; 2) *subdiviziune administrativă*.

În versiunea romînească a poeziei «Libertatea», citim la p. 226 :

*Eu știu că-n locul plasei din fosta iobăgie
Scornit-a omul multe, prea multe, ca să fie.*

Ce-ar putea înțelege din aceste versuri un cititor care nu cunoaște limba rusă ? Primul sens al cuvîntului *plasă* nu l-ar ajuta. Oprindu-se la cel de-al doilea înțeles, ar putea trage din versurile citate concluzia că prin reforma din 1861 s-a desființat plasa ca unitate administrativă (dacă va fi existat !), iar în locul ei s-au inventat alte subdiviziuni. S-ar putea crede că în iobăgie cel mai mare rău era existența plășilor ! Nekrasov ar fi astfel un vinovat fără vină, pentru că în textul rusesc citim :

*Знаю : на места сетей крепостных
Люди придумали много других*

ceea ce înseamnă :

Știu că în locul mrejelor (sau, mai potrivit, *lanțurilor*, *jugului*) iobăgiei, oamenii au inventat altele.

Уснуť înseamnă *a adormi* și uneori *a muri*. Avem și sinonimul *a ațipi*. În unele cazuri putem traduce уснуť și prin *a adormi* și prin *a ațipi*; atunci cînd уснуť înseamnă *a muri*, verbul *a ațipi* nu poate fi folosit, pentru că înseamnă *a adormi pentru puțină vreme*. Există expresia *a adormi întru domnul*. Poate fi ea înlocuită cu *a ațipi întru domnul*? Credem că nu. M. R. Paraschivescu folosește însă verbul *a ațipi* cu înțelesul de *a muri*. Iată cum e zugrăvită moartea unui boier :

*Apoi, ca de un cînt mîngăios legănat
De-al mării lin val, la fel ca un prunc
Încet ațipi-vei (Gînduri înaintea unei ihtări principale,
p. 166).*

Dacă la început avem impresia că e vorba de somn, și nu de moarte, citind versurile care urmează, înțelegem că eroul a murit, totuși, pe malul Mediteranei, pentru că autorul traducerii istorisește cum a fost adus cadavrul în țară *pe targă* ! (De ce *pe targă*, rămîne un mister).

După cum vedem, omonimia și sinonimia prezintă unele dificultăți pentru autorul traducerii analizate. O problemă și mai dificilă este aceea a traducerii grupelor de cuvinte, a expresiilor idiomatice.

Aici greșelile sînt mai numeroase. Ele se datoresc, în bună parte, cunoașterii insuficiente a limbii ruse și folosirii greșite a dicționarului. Cu toate că dicționarele ruso-romîne dau corespondența romînescă al altor expresii rusești, M. R. Paraschivescu preferă să traducă fiecare cuvînt izolat, fără legătură cu celelalte sau, în cel mai bun caz, să dea expresiei o interpretare personală. În al doilea rînd, trebuie să observăm că traducătorul nu valorifică întreaga bogăție lexicală a limbii romîne și nu dă expresiei o anumită justificare în context. Ne mărginim la cîteva exemple :

Expresia rusească ни за что, ни про что înseamnă *fără vină, pe de geaba, de pomană*.

Iată cum o traduce M. R. Paraschivescu :

S-o pierde băiatul ; de ce ? N-am să știu. (Geru, moșu..., p. 271).

Expresia horn не слышאותся zugrăvește plastic efectul pe care-l are o emoție puternică, în special spaima, asupra omului. *Nu mă ascultă picioarele*. Romînul spune : *mi s-au tăiat picioarele*. Acesta este corespondentul cel mai potrivit al expresiei rusești. M. R. Paraschivescu a găsit însă altul mai potrivit :

Atunci să fug m-am gîndit

Dar nu puteam de picioare. (Geru, moșu..., p. 267).

A nu putea de picioare înseamnă a fi foarte obosit, prin urmare cu totul altceva.

Expresia ловить речи, ловить слова înseamnă a sorbi vorbele cuiva, a asculta cu nesăț. Nu ni se pare nimerită traducerea *a prînde vorbele sau*

cuvintele (v. p. 254), deși verbul ловить înseamnă a *prinde* (ловить мяч — a prinde mingea).

Expresia hiperbolică земля под ногами горит subliniază *rapiditatea mișcării unei ființe*. Nekrasov o folosește ușor modificată pentru a caracteriza iuțeala cu care aleargă un băiețel : *Aleargă. Îi arde iarba sub picioare*. Legătura dintre cele două propoziții e subînțeleasă (*аșa încît, de-i*).

M. R. Paraschivescu traduce :

Aleargă și iarba-i arde sub călcîi.

Mult mai potrivită în cazul de față ar fi expresia : Aleargă de-i sfîrșie călcîiele.

În versiunea romînească a poemului «Orina, muma» soldatului» agonia flăcăului, băiatul Orinei, clipele cînd își pierde cunoștința și aiurează sînt redade astfel :

Groznic fu noaptea din urmă :

Și-a ieșit de tot din fire

(Orina, muma soldatului, p. 238).

În textul rusesc e : память потерялся. Înțelegem, de altfel, din versurile ce urmează că flăcăul aiurează, își închipuie că e la regiment și de aceea se zbuciumă, cere iertare ofițerului... Nu se poate spune despre el că și-a ieșit din fire. Această expresie înseamnă a-și pierde cumpătul, a se infuria.

Expresia хопом речь sau такой речь nu poate fi tradusă cuvînt cu cuvînt : gînsac bun sau un astfel de gînsac. În rusește ea are nuanțe diferite, dar în general înseamnă : bună bucățică ! strașnic odor ! și are deci o nuanță ironică (p. 190-191).

Лежарь на печи nu poate fi tradus a zace pe plită, ci a ședea după (sau pe) cuptor.

Дом полная чаша înseamnă casă în care sînt de toate și oamenii trăiesc în belșug. Expresia nu poate fi tradusă prin *casa... strălucea pahar*, întrucît aceasta din urmă se referă la ordine, curățenie, și nu la belșug.

Надо же было exprimă nemulțumirea, ciuda chiar, în fața unui eveniment neașteptat și nedorit. Versul :

Надо же было вернуться соседу...

nu poate fi tradus : *e vremea vecinului să vină acasă* (Sașa, p. 89),

ci : *cînd colo, vecinul se-ntoarce...*

sau : *nenorocul făcu să se întoarcă...*

sau : *dracu l-a adus...*

Куда как înseamnă foarte, tare și subliniază ideea de superlativ

Versurile rusești :

И уж куда как становится зол крылья свои опаливши орел
înseamnă :

*Și grozav se mai înrăiește
Vulturul care și-a ars aripile.*

Ele nu pot fi traduse :

*Și unde-o să ajungă vulturul de acum,
Cînd arsa-i aripă e toată doar scrum ? (Sasa, p. 95).*

Toate aceste observații cu privire la lexic ne arată necesitatea aprofundării textului rusesc, pe de o parte, și a folosirii mai raționale a tuturor posibilităților pe care le oferă limba romină, pe de altă parte. O traducere stîngace este, fără îndoială, supărătoare. Și mai supărătoare este însă forțarea limbii romine, neglijarea normelor și a specificului ei. În ceea ce privește lexicul, ni se pare inadmisibil ca un cuvînt sau o expresie să capete înțelesuri neobișnuite, nefirești, necunoscute de nimeni. Nu putem spune, de pildă, *o lutoasă albă oală* (p. 283) în loc de *oală de lut* ! Știm că lutos înseamnă *ca lutul*.

Din versiunea românească a poemelor lui Nekrasov aflăm și alte lucrări uimitoare : stăncuțele *ciripesc* (p. 188), flăcăii *deșartă* vorbe dulci (p. 211), veverițele zvîrl *pumni de nea* (p. 286), caii înhămați la sanie trag... *de chingi* (p. 255), drumeții *se descîng la pungi* (p. 165), ceasornicele sînt *date cu aur pe zale* (p. 190). În toate aceste cazuri, nu este vorba de o traducere prea apropiată de original, ci numai de o interpretare liberă și „originală”, menită, probabil, să îmbogățească limba romină cu valori lexicale noi. (Atunci cînd Nekrasov spune că un ceasornic are un lanț de aur, M. R. Parascivescu traduce : ceasornic dat cu aur pe zale).

În traducerea lui M. R. Parascivescu vom găsi pe lîngă greșelile menționate, un șir de abateri de ordin morfologic și sintactic.

Folosirea articolului este uneori arbitrară. Iată de exemplu un vers :

*Pentru ca domnii, un om mai degrabă
Pe băiețel să mi-l facă (Cîntec pentru Ercomușca, p. 170).*

A face om pe cineva nu-i tot una cu *a face un om*.

Verbul *a trebui* capătă foarte adesea desinențe neobișnuite. Astfel aflăm că indicativul prezent, persoana a III-a singular este *trebui*, și nu *trebuie*, așa cum spunem în mod obișnuit, așa cum ne recomandă să spunem și să scriem gramaticile. E vreun regionalism, poate. În orice caz ne vine greu să spunem : *ce-mi mai trebui ?* (p. 63), în loc de *ce-mi mai trebuie !* Sau : *Mie nu-mi trebui domnișoară* (p. 284), în loc de *nu-mi trebuie domnișoară*.

După cum știm, conjunctivul verbului *a avea* este *să aibă*, și nu *să aibe*.

Notăm și unele ezitări în folosirea timpurilor. Viitorul I apare uneori atunci când după sens ar trebui să fie prezentul indicativ sau construcția echivalentă, care în vechile gramatici se numea modul prezumtiv sau potențial.

De exemplu :

Dar cum și-or mai duce ei traiul mărunț ? (Sașa, p. 72).

E vorba de niște vecini pe care poetul nu-i mai văzuse demult, despre care nu știe nimic. Din versul citat trebuie să înțelegem că poetul se întreabă *cum își vor putea duce ei traiul*, ceea ce presupune în viața vecinilor un eveniment grav. Nimic de felul acesta nu găsim în versurile ce preced pe cel menționat. De fapt poetul se întreabă : *Как то они доживают свой век ?* (cum și-or fi ducând traiul, ce vor fi făcând ?).

Vorbind de aceiași vecini, pe care-i va vedea în curînd, poetul spune că-s oameni de treabă, cumsecade. Miron-Radu Paraschivescu traduce însă astfel :

*Cît nu s-a-nserat, la vecini plec mai bine ;
La ei voi afla un tihnit adăpost.
Ce oameni de treabă vecinii mi-au fost.* (Sașa, p. 71).

Folosirea perfectului compus este, în acest caz, cu totul nejustificată : vecinii nici n-au murit, nici nu s-au transformat în ticăloși.

Folosirea mai mult ca perfectului este uneori neașteptată :

*Plecat-ai de rușine — și soarta-ți dăruiseși
Acelui ce aproape nu-ți fu, nici nu-l iubiseși* (Sașa, p. 49).

*Imperfectul, mai mult ca perfectul și viitorul II sînt (...) în mod obișnuit timpuri de relație : acțiunea exprimată de ele este raportată la altă acțiune, fie concomitentă, dar deosebită în ceea ce privește durata, fie anterioară sau posterioară*¹.

Faptul că propozițiile sînt legate prin și ne arată că în prima propoziție, și nu în cea de a doua, e vorba de o acțiune anterioară față de cealaltă. Deci, dacă este un mai mult ca perfect, locul lui este înainte de și.

Putem spune oare : *m-am trezit și adormisem ?* (Alta e situația în fraza : *m-am trezit, și cînd te gîndești că abia adormisem !*).

M. R. Paraschivescu nu știe prea bine cînd anume și cum poate fi folosit gerunziul. În versiunea romînească pe care o dă, gerunziul înlocuiește uneori o propoziție subordonată, și anume finală :

*Iar de-atunci, adesea o văzui că vine
Să se plimbe, ori la lucrul meu cîtînd
Și sta mult de vorbă...* (Grădinarul, p. 42).

¹ I. Iordan : *Limba romînă contemporană*, p. 438 ; v. și p. 444

Asemenea construcții sînt supărătoare, deși, poate, nu ne împiedică să aflăm ce vrea să spună autorul.

Alteori însă, folosirea gerunziului stîrnește nedumerire, produce confuzii, prin faptul că logica este în contradicție cu construcția frazei. Iată cîteva exemple :

*I-am fost prieten devotat
Și frate-ntru destin. Cu el
Pe-același drum spinos mergînd,
Destinul, care a fost la fel
De crud cu noi, nu l-a înfrînt* (V. G. Belinski, p. 98).

Ce cuvînt lămurește gerunziul? Pronumele *eu* sau substantivul *destin*?

Textul rusec e clar. Traducerea lui ceva mai exactă decît versiunea de mai sus e următoarea :

*Am mers amîndoi
Pe-același drum spinos
Și am luptat zadarnic cu Destinul
La fel de aspru cu amîndoi.*

Un alt exemplu :

*Sub poala-i lungă, de muiere,
Verigi de lanțuri răsunînd
Porni nebunul, cu putere,
Să dea cu parul în pămînt* (Gerul, moșu..., p. 250).

Construcția aceasta nefirească ne face să ne gîndim, dacă nu cumva traducătorul percepe verbul *a răsuna* ca verb tranzitiv. Dacă el este într-adevăr tranzitiv, atunci putem să spunem că *nebunul răsună verigi* și să considerăm folosirea gerunziului în versurile de mai sus perfect justificată și foarte nimerită.

Aplicînd regulile gramaticale cunoscute la textul tradus de M. R. Paraschivescu, ajungem uneori să nu mai înțelegem sensul frazei :

*Dar, pe atunci iureșu-a pornit
În aprîgul Paris, iar el
La noi răspunse-ntr-un alt fel* (V. G. Belinski, p. 102)

E vorba de ecoul pe care l-a avut revoluția franceză în Rusia. Pronumele *el* ar trebui să înlocuiască substantivul mai apropiat, *Paris*. Atunci însă ar însemna că *Parisul* „a răspuns într-un alt fel” în Rusia și nu *iureșul* (revoluția).

După cum pictura decadentă are nevoie uneori de explicații, pentru ca omul de rînd să știe că tabloul reprezintă un nud, de pildă, și nu o mobilă sau alt obiect, la fel și multe din versurile traduse de M. R. Paraschivescu cer precizări. Să nu credeți cumva că *el* înseamnă *Parisul*. Acest pronume înlocuiește substantivul *iureș*.

Traducătorul are uneori atita încredere în perspicacitatea cititorului, încît omite subiectul într-un şir de propoziţii, fără ca această omitere să aibă vreo justificare.

Uneori, cititorul înţelege. Alteori nu, sau, în orice caz, nu atît de uşor cum ar trebui.

Din versul :

De ţi-a luat foc, ea-ţi intră în casă (p. 248).

cititorul va înţelege, probabil, după îndelungi meditaţii, că e vorba de o casă care ia foc, după cum va izbuti să deslege şi „şarada” din fragmentul următor :

*A fost tare tristă priveleştea asta :
Cu geamăt le plînse şi plopilor creasta
Şi-adînc spintecat un mesteacăn bătrîn
În lacrimi şiroaie şi-a luat rămas-bun.
Şi strop după strop i se seurse pe rînd
Ca ultim prinos pe natalul pămînt* (Saşa, p. 80).

E vorba de sevă, probabil, va spune cititorul perspicace. Dar, cine ştie, poate poetul român s-a gîndit la altceva, la vreun sinonim mai expresiv, mai „original” ? Prezenţa subiectului ni se pare absolut necesară. Nu credem că M. R. Paraschivescu consideră expresia *strop după strop* subiect.

Rostul conjuncţiilor şi propoziţiilor adversative nu reiese clar din versiunea romînească :

Că ageri bărbaţi, dar deştepti, sînt destui (Omul moral, p. 60).

Cuvintele *ager* şi *deştept* se opun, aşadar ?

Iată un exemplu şi mai interesant. În poezia «Pe Volga», Nekrasov, amintîndu-şi de anii copilăriei, istoriseşte cum s-a dus odată noaptea la iaz, ca să vadă dacă într-adevăr ies din apă draci, aşa cum i se spusese. Pe drum însă este cuprins de spaimă, ezită, ar vrea să se întoarcă. Iată versiunea romînească a fragmentului :

*Ori să mă-ntorc acasă poate ?
Dar de s-o năpusti vreun drac
Spre mine, şi mă duce-n lac...
Dar tot nu m-am întors din drum.* (De vorbă, p. 176).

Prima propoziţie adversativă este în contradicţie cu cea de-a doua. Într-adevăr, dacă el vrea să se întoarcă, dar se teme de draci, şi nu se întoarce, a doua conjuncţie adversativă nu mai are sens. De fapt, traducerea corectă a versurilor e următoarea :

*Ori să mă-ntorc, poate, acasă ?
Altfel, te pomeneşti că sar asupra mea dracii.*

Greşeli de felul celor menţionate sînt multe.

Analizînd procesul de formare a frazei, acad. Iorgu Iordan, în lucrarea «Limba romînă contemporană», subliniază că pot alcătui o frază propoziții independente al căror conținut e înrudit, și aceasta pentru că fraza reprezintă un tot organic (p. 706 și p. 703-704).

Iată acum o „frază” creată de M. R. Paraschivescu :

*Verigile trist răsunară,
Lucește glesna-i în inel,
Și-și trage parul după el.* (Gerul, moșu. . . , p. 251).

Comentariile ni se par de prisos.

Cîteva cuvinte despre topică. Atunci cînd e vorba de o operă în versuri, topică se va subordona, în parte specificului acestei forme de exprimare. Dar și în versuri, ordinea cuvintelor își are o logică și o justificare. Ea nu poate fi întîmplătoare.

Vom vedea totuși că M. R. Paraschivescu nu urmărește prin numeroasele inversiuni o accentuare a elementului afectiv, nu urmărește de fapt nimic, ci merge pe linia minimei rezistențe : să stea cuvintele cum pot, numai versul să rimeze !

Dăm mai jos cîteva exemple caracteristice :

Chiar de-a noastră de-o să fie
Babă, cu obraz boțit. . .
D-apoi știu că s-a gătit
Și la grai se fandosește (Marchitanii, p. 209).

Înainte de a analiza ordinea cuvintelor în aceste versuri, trebuie să spunem — în treacăt măcar — că în ele traducătorul a îngrămădit greșeli peste greșeli. În primul rînd M. R. Paraschivescu n-a înțeles textul rusesc, unde e vorba de *cucoană*, și nu de *țărăncă*. Pronumele *na* (a noastră) înlocuiește substantivul *барыня*, după cum reiese din versurile care preced pe cele citate. Marchitanul vorbește despre cucoana din satul lor : *хотъ бы на* (a noastră de pildă).

Traducînd pronumele prin *na* *de-a noastră*, M. R. Paraschivescu schimbă înțelesul versurilor, întărind această greșală prin folosirea viitorului *de o să fie*, cu valoare de condițional (de-ar fi s-o luăm), pentru a trece imediat la perfectul compus : *d-apoi știu că s-a gătit*. În al doilea rînd, valoarea poetică a expresiei rusești eror — erorom este atenuată în traducere. În loc de *d-apoi știu că s-a gătit* ar trebui să fie : *da' cînd se gătește e cît mi ți-i stogul*. Sensul exact al versului : *Și la grai se fandosește* este : *nu catadicsește* (cucoana) *să stea de vorbă cu de-alde noi*.

Aceste observații nu urmăresc să impună versiunile date de noi. Rostul lor este de a atrage atenția traducătorului asupra greșelilor și de a-l îndemna să caute o versiune în care conținutul fragmentului să nu fie în contradicție cu intențiile poetului rus.

În ceea ce privește topica, observăm că determinantul stă înaintea determinatului, ceea ce în cazul de față e inadmisibil. Nu putem spune (nici în proză, nici în versuri) *de-a noastră babă*, ci *babă de-a noastră*. Pe lângă aceasta, determinantul și determinatul sînt prea departe unul de celălalt, ceea ce creează dificultăți în înțelegerea propoziției.

Versurile care urmează stîrnesc de asemenea nedumerire :

*N-ai să te temi de nimeni și liber, din pruncie
Îți vei putea alege dorita meserie.* (Libertatea, p. 225).

Textul rusesc e următorul :

С детства никак не зануған, свободен,
Выбереш дело, к которому родеи

Sensul versurilor :

(Fiindcă) nimeni nu-ți va băga frica-n oase în copilărie, (fiindcă) vei fi liber, îți vei putea alege meseria cea mai potrivită (cu aptitudinile tale).

Din traducerea lui M. R. Paraschivescu reiese că eroul își va alege meseria încă *din pruncie*. Cam devreme. Cuvîntul *pruncie*, pus la loc nepotrivit, a creat această nuanță comică, accentuată prin punctuație.

Versul : *Și cade de pe sac cînd sare* (Gerul, moșu. . . , p. 284) ar putea fi interpretat în două feluri : a) și cade, atunci cînd sare de pe sac ; b) și cade de pe sac, atunci cînd sare. A doua interpretare e absurdă. Nu poți rămîne pe sac și sări în același timp. *De pe sac* se referă la verbul *a sări*, și nu la *a cădea*. Prin urmare, trebuia schimbată ordinea cuvintelor sau punctuația. Cît de simplu și logic e versul rusesc : *Спрыгнул с мешка и упал* (sări de pe sac și căzu).

În poezia «Marchitanii» un tâlhar îi omoară pe cei doi negustori ambulanți :

*Mut, pe Vaniușca-l doboară,
Cel bătrîn căzînd, răcnî* (p. 222).

În textul rusesc :

Без словечка Ваня валится (Vania se prăbușește fără să scoată un cuvînt).

Prin urmare, *mut* se referă la victimă, și nu la tâlhar, așa cum vrea să spună traducătorul.

Ne mărginim la aceste cîteva exemple. Din ele am putut observa că sensul multor versuri ajunge greu pînă la cititor, atît din cauza unei topici nefirești, cît și din pricina punctuației. Punctuația, fiind legată de conținutul vorbirii, trebuie să ajute la înțelegerea lui. Iată cîteva exemple în care punctuația, după părerea noastră, știrbește claritatea textului :

*E ars ogorul, turma tînjește de lingoare,
În albia deșartă a gîrlei, capu-și lasă.* (Acasă, p. 50).

Turma tinjește în albie ? sau își lasă capul în ea ? Puse între virgule cuvintele subliniate rămîn suspendate între două propoziții.

Uneori M. R. Paraschivescu folosește virgula acolo unde ar fi fost mai logic să pună punct și virgulă sau punct :

*Iată și soacra, bătrînică,
Trudînd, pe sacul plin cu grîină,
Zglobia Mașa, frumusică,
Stă cu un morcov roșu-n mîndă. (Gerul, moșu. . . , p. 282).*

Avem aici două idei : 1) soacra muncește, 2) Mașa stă pe sac cu un morcov în mîndă. După gerunziul *trudînd*, trebuie să urmeze punct și virgulă (sau punct). Altfel s-ar putea crede că soacra muncește *pe sacul plin cu grîină*.

Cu toate că limba romînă își are normele specifice în ceea ce privește punctuația, există unele reguli comune, dacă nu tuturor limbilor, în orice caz multora din ele.

Ni se pare că uneori traducătorul neglijează, fără motiv, punctuația din original, ceea ce ne arată că nu înțelege textul. Iată cîteva versuri rusești :

Когда бы знали жизнь мою
Мою любовь, мои волнения...
Утром и полон озлобленья
У двери гроба я стою...

Traducerea corectă :

*Dacă mi-ar ști /lumea/ viața,
Iubirea /mea/, frămîntările /mele/. . . ,
Cu inima mîhnită și înveninată
Stau în pragul morții.*

M. R. Paraschivescu neglijează punctele de suspensie din original și dă următoarea traducere :

*Chiar cînd să-mi dau totu-n vileag :
Iubire, viață, frămîntare,
Atunci, plin de mîhniri amare,
Stau pe-al mormîntului meu prag. (Poet și cetățean,
p. 124-125).*

Punctele de suspensie omise subliniază durerea profundă a celui ce n-a fost înțeles de nimeni și de aceea în pragul morții e copleșit de mîhnire și revoltă. Nu e vorba, nicidecum, *să dea în vileag* sentimentele sale. Din traducerea lui M. R. Paraschivescu înțelegem că eroul e gata să-și dezvăluie sentimentele, dar e prea tîrziu. Interpretarea e greșită.

Un alt exemplu :

*În toiul cumplitelor munci de la țară,
Cu greu dai de-o soartă atît de amară,
Cum este-a rusoaicei ursită (Verde freamăt, p. 231).*

Din aceste versuri am putea deduce că viața țărancei era grea *numai* în toiul muncilor de vară. Încolo, femeia o ducea bine! Nekrasov nu e de aceeași părere. Iată versurile rusești :

В полном разгаре страда деревенская
Доли ты! Русская долюшка женская!
Вряд-ли труднее сыскать!

Sensul lor aproximativ e următorul :

*Secerișul e în toi. . .
O, soartă! Soarta femeii ruse!
Nu-i alta mai amară.*

Dacă vrem să înțelegem și să traducem corect un text, sintem datorii să ne oprim și la semnele de punctuație, care de multe ori ne ajută să urmărim firul gândurilor poetului.

Liniuța apare în versurile traduse de M. R. Paraschivescu mai mult pentru a-l încreua pe cititor, decît pentru a da claritate frazei :

*Iar Sașa nu vrea să se lase nici ea —
Nu bea, de băut — numai buza-și muia* (Sașa, p. 86).

E greu să ne explicăm de ce *nu bea, de băut* e între liniuțe. Nu e o construcție incidentă, pe care dacă am elimina-o înțelesul frazei ar rămîne neștirbit.

Iată un alt exemplu :

*E pasăre — zice — mereu călătoare :
Am fost chiar acum prin străine hotare* (Sașa, p. 85).

Zice s-a intercalat în vorbirea directă. Cine este însă ființa despre care vorbitorul spune că-i pasăre călătoare? Din textul rusesc aflăm că-i vorbitorul însuși! Deci nu *e* ci *sînt*. În această interpretare a versului, ghilimelele nu-și mai au rostul. Traducătorul mai avea și altă posibilitate : să transforme vorbirea directă în indirectă : *zice(a) că-i pasăre mereu călătoare*. Oricare din cele două soluții e mai bună decît aceea pe care a ales-o M. R. Paraschivescu.

Încheiem această parte a analizei, oprindu-ne asupra folosirii cuvintelor de legătură. Am observat mai sus că traducătorul folosește în chip ciudat conjuncțiile în propozițiile adversative.

Conjuncția *și* apare în multe versuri fără nici un rost :

*Povestea ta c-un negustor, ne-a frînt
Și inima* (Pe Volga, p. 181).
*Ea, lacom, lipi de-a ei buze crăpate
Și marginea oalei de lut*
(Verde freamăt, p. 232).

(Cînd bei apă, ce poți *lipi* de buze în afară de marginea oalei, cîinii, paharului?)

Rămîneți cu bine și voi, oameni buni ! (Sașa, p. 87). (Cînd îți iei rămas bun de la o singură persoană, de la o singură familie — așa cum e cazul —, și, indiferent dacă e conjuncție sau adverb, nu-și are rostul).

Am analizat versurile traduse de M. R. Parascchivescu sub aspectul lor lexical, morfologie și sintactic. Am insistat prea mult, poate, asupra unui șir de greșeli. Dar nu toate versurile din acest volum sînt prost traduse.

Nu toate sînt greoaie. Se remarcă, prin unitatea dintre conținut și formă, prin claritatea și muzicalitatea lor, poeziile : «Cămătarul», «Cîntec de leagăn», «Ianul nesecerat». Bine traduse sînt unele fragmente din poemul «Marchitani».

În poemul «Geru, moșu cu nas roșu» se reliefează versurile care conțin elementele bocetului popular și care ne impresionează prin gingășia imaginilor și simplitatea stilului.

Prin urmare, traducătorul nu e lipsit de talent. De ce atunci sînt atît de rare aceste scipiri ? De ce din zeci de poezii, numai cîteva au într-adevăr valoare poetică ? Nu credem că de vină sînt dificultățile pe care le prezintă traducerea versurilor. Criticul sovietic K. Ciukovski citează în cartea sa «Măiestria lui Nekrasov»¹ un fragment din scrisoarea lui Nekrasov către Tolstoi : „Mi se întîmpla de multe ori să petrec nopți întregi cizelînd cinci versuri. De atunci, am căpătat convingerea că nu există idei pe care omul să n-o poată exprima clar și convingător pentru alții, dacă își dă osteneala. Întotdeauna simt un fel de ciudă, cînd aud fraza : «Nu se poate exprima în cuvinte». Cuvîntul corespunzător există, dar mintea noastră e leneșă”.

Vorbînd despre măiestria lui Nekrasov, criticul sovietic subliniază efortul continuu al poetului de a da versurilor sale cît mai multă expresivitate, precizie și muzicalitate. Într-adevăr, poezia lui Nekrasov — clară, simplă și expresivă în același timp — produce o impresie profundă asupra cititorului, indiferent de gradul de cultură al acestuia. Traducătorul trebuie, după cum am mai spus, să studieze opera lui Nekrasov, să analizeze felul în care s-au concretizat în ea concepțiile poetului, ideile, sentimentele. Atunci, și numai atunci el va găsi cuvintele cele mai potrivite și traducerea va reprezenta o unitate armonioasă, sobră. Atunci va putea ajunge pînă la cititorul român verbul pasionant al marelui poet rus. M. R. Parascchivescu a neglijat acest studiu preliminar atît de necesar, a lucrat puțin și n-a încercat o analiză critică a celor ce a așternut pe hîrtie.

Ne-ar fi greu să vorbim de stilul traducerii, pentru că stilul este cristalizarea ideii. Vom încerca totuși să arătăm de ce specificul stilului lui

¹ K. Ciukovski, *Masterstro Nekrasova*, Moskva, 1952, p. 200.

Nekrasov n-a fost reliefat de autorul traducerii (căci nu putem face aprecieri asupra stilului după două-trei poezii traduse bine).

Versul lui M. R. Paraschivescu e greoi. Ideea pe care, în mod normal, o reliefează propoziția principală este învăluită într-o profuziune de digresiuni și completări, concentrate în propoziții subordonate sau părți de propoziție secundare, dispuse fără prea multă grijă pentru logica și echilibrul frazei. La acestea se adaugă și transferul pe care Nekrasov îl folosește extrem de rar. Iată, de pildă, un fragment :

*Văpaia ardea în amurgul de aramă ;
Prin sihla vecină ce n-a fost tăiată,
Din colțul de ceruri cel rumen, săgeată
Aprins strălucind, drept din soare împunge,
Iar pomii în raza de aur îi unge,
Punînd pe movila din zări, neclintită,
Icoana luminii cu umbra-mpletită. (Sașa, p. 83).*

Primele versuri sînt bine traduse. Începînd cu versul al treilea descrierea devine greoaie. Echilibrul frazei din original, în care așezarea predicatelor creează o anumită simetrie și reliefează imaginile, a fost distrus.

Traducerea în proză a fragmentului rusesc este :

*Din marginea rumenă a cerului
Răzbătea soarele cu raza-i luminoasă,
Se așternea — fișie de chihlimbar pe cioturi,
Și arunca peste dîmbul îndepărtat
Un desen nemișcat de lumini și umbre.*

Impresionante sînt în poezia lui Nekrasov generalizările care — fie că încheie un poem, fie că sînt situate la începutul capitolului — creează o anumită atmosferă, o anumită tonalitate, în care se va desfășura acțiunea. Ele ne dau, de obicei, concentrată, ideea dominantă a poemului și de aceea prezintă dificultăți pentru traducători. M. R. Paraschivescu înlătură, uneori, generalizarea. Într-un fragment din poemul «Gerul, moșu cu nas roșu», Nekrasov vorbește despre soarta femeii ruse :

*Три тяжкие доли имела судьба
И первая доля : с рабом повенчаться
Вторая — быть матерью сына раба,
А третья — до гроба рабу покоряться.
И все эти грозные доли легли
На женщину русской земли.*

Traducerea exactă :

*Trei destinuri grele sînt pe lume :
Întîi să te cununi cu un rob,
Al doilea — să ai un fiu rob
Al treilea — pînă la moarte să te supui unui rob.
Și toate aceste destinuri cumpăite
Le îndură femeia rusă.*

Aceste versuri fac parte din minunata digresiune, care poate fi numită, pe drept cuvânt, un imn închinat femeii, țărancei din Rusia.

Iată acum versiunea lui M. R. Paraschivescu :

*Ursita la trei încercări o supuse ;
Întîia : cu-un rob trebuiau s-o cunune.
La prunc de rob mumă — a doua-i fuse,
A treia — de rob ai s-ascuți, orice spune.
Și date au fost aste groaznice soarte
Femeii pămîntului rus să le poarte. (Gerul, moșu...,
p. 243).*

Nu e greu de observat că generalizarea se rezumă la ultimele două versuri. Celelalte se referă la eroina poemului, Daria, despre care poetul vorbește cînd la persoana a doua, cînd la a treia.

Este foarte interesant să urmărim felul în care își alege Nekrasov epitetetele. Ele întrunesc două condiții importante : precizia și expresivitatea. Autorul versiunii românești nu acordă însă atenția cuvenită epitetelor ; ele sînt adesea nepotrivite. Se știe de exemplu că mesteacănul are frunza mică și rară ; epitetul de *stufos* nu i se potrivește (p. 79). Nu se poate spune, de asemenea, că epitetetele cele mai potrivite pentru *ogor* sînt *hră-nitor* sau *des* (p. 75). *Bîrlogul* este mai curînd *întunecos* decît *umbros* (p. 79). *Cetățeanul* care „nu poartă nici un mesaj” nu poate fi numit *drept*, pentru simplul motiv că Nekrasov considera această atitudine ca *dreaptă* (p. 121).

Iată un exemplu și mai interesant, în care două epitete se contrazic :

*Of, cucoană, nas pe sus,
Ieși în lume rușinoasă (Marchitanii, p. 209).*

E greu să ne închipuim o cucoană înfumurată și în același timp rușinoasă.

Trebuie să notăm de asemenea folosirea repetată a epitetelor *dulce*, *dulceață*, care s-au banalizat demult, devenite fade, lipsite de expresie. Nekrasov evită epitetul gol de conținut.

Comparația este una din figurile de stil folosite adesea de Nekrasov. Ca și epitetul, comparația în poezia lui Nekrasov este extrem de expresivă.

În versiunea românească comparațiile ne uimesc însă nu prin expresivitate, ci prin nepotrivirea lor.

E Grișa ca o stîncă neagră (Gerul, moșu..., p.283).

Ce l-a îndemnat pe traducător să compare un copil de țaran cu o stîncă ? S-ar putea să fie o greșeală de tipar : în locul cuvîntului *stîncă*, trebuia să fie, poate, *stancă*, dar atunci cuvîntul *neagră* e de prisos.

Nekrasov spune : *чѣрен как галчонок* (negru ca un pui de cioară).

Un alt exemplu :

*E liniște grea ! ca o voce din sat
Ce parcă-n ureche-ți vuieste,
Tălpicul de-un ciot de pământ s-a frecat
Și parcă-n suflet scrișnește* (Gerul, moșu. . . , p. 262).

Tălpicul s-a frecat. . . ca o voce din sat ! Comparația este, într-adevăr, originală. Meritul este exclusiv al traducătorului, pentru că la Nekrasov n-o găsim.

Altă comparație originală :

*Iar pinii-n salut vârful-și pleacă pe rînd,
De parc-ar șopti, binișor, lunecînd,
Ca valul sub boltă de verzi crengi adîncă* (Sașa, p. 74).

Cu alte cuvinte, pinii își pleacă vîrfurile, lunecînd sub crengi ca valul ! Asemenea fenomene extraordinare nu se întîlnesc nici în basme, căci și fantasticul își are rostul său și nu e complet desprins din real.

Inspirîndu-se din poezia populară, Nekrasov folosește adesea paralelismul pentru a reliefa ideea sau sentimentul. În poemul : «Gerul, moșu cu nas roșu», eroina, Daria, visează că-i împresurată de dușmani și că toți ai casei vin s-o scape, unii mai repede, alții mai încet :

*Aud cum duduie pămîntul :
Vine cea dintîi mama ;
Fîrele de iarbă foșnesc și tremură :
Copiii la măicuța lor aleargă :
Aripa morii se-nvîrte-ncet,
Dacă nu bate vîntul :
Fratele vine alene, cu popasuri,
Socrul abia-și tîrăște picioarele.
Numai pe dragul meu
Nu l-am văzut.*

Este impresionantă această dozare a sentimentelor, reliefată prin imagini din natură.

În traducerea lui M. R. Paraschivescu, paralelismul își pierde expresivitatea, pentru că, de fapt, autorul n-a înțeles textul rusesc.

*Nu dă moara din aripă
Cînd în cîmp nu bate vînt
Frățiorul, într-o clipă,
Vine-adoarme la pămînt.* (Gerul, moșu. . . , p. 267-268) .

Mișcarea lentă a aripilor morii nu poate fi comparată cu rapiditatea mișcării fratelui. Pe de altă parte e greu să ne închipuim că cineva vine în fugă să-și ajute sora și adoarme, subit, în fața dușmanului. Toate acestea sînt interpretări mult prea libere ale textului original. Libertatea în transpunerea textului rusesc merge uneori foarte departe. M. R. Paraschivescu ajunge, de pildă, să introducă eroi care la Nekrasov nu există !

În poemul «Sașa», Agarin, tipul omului de prisos, vine des la vecinii săi, stă de vorbă cu Sașa.

În versiunea românească citim :

*Și-ntr-una mai des de tot venea pe la noi,
Cu Sașa-n plimbări, stau de vorbă amândoi.* (p. 85).

Amândoi — adică Agarin și un necunoscut !

Uneori versiunea e de-a dreptul comică.

În traducerea poeziei «Poet și cetățean», cetățeanul i se adresează astfel poetului, întins pe pat :

E timpul să te scoli de jos ! (p. 115).

Și mai amuzant este versul următor din poezia «Copii de țărani» :

Pe loc m-a-nșfăcat un șarpe ! (p. 191).

Ce fel de șarpe o fi fost dacă putea înșfăca un om ? Boa-constrictor ?

În textul rusesc rolurile sînt inversate : omul înșfăcă șarpele !

Această lipsă de logică este inadmisibilă. Departe de noi gîndul că traducătorul și poetul român nu și-ar fi putut da seama de numeroasele inconsecvențe ale tălmăcirii sale. Sîntem convinși că le-ar fi evitat, dacă ar fi examinat sensurile cu ochiul sever al criticului, sau dacă le-ar fi recitat, cel puțin, cu atenție.

Cuvîntul corespunzător există, dar mintea noastră e leneșă, spunea N. krasov, poetul care a prețuit atît de mult bogăția și expresivitatea limbii. Aceeași idee a exprimat-o, într-unul din articolele sale, poetul și criticul literar, Alexandru Philippide : *... literatura rusă, în genere, are un caracter de sociabilitate, care o face să fie repede și ușor accesibilă și străinătății. . . Asta nu înseamnă că e ușor de tradus. Traducătorul, ca să izbutească, trebuie să caute și să găsească corespunderi de ton în limba românească. Și le poate găsi, pentru că limba românească este un admirabil instrument poetic ; pentru poezie, limba noastră are bogății nesfîrșite. Limba noastră poate exprima orice gîndire, orice nuanță, oricît de subtilă, orice mlădiere lirică. Sub o pană iscusită, poezia rusă poate trece îndată în limba românească, fără să-și piardă nimic din strălucirea și cîntecul ei. Poezia astfel tradusă este geamănă poeziei originale, în noua ei formă românească*¹.

¹ „Veac Nou”, 3 iunie 1955, p. 2.

CRONICĂ

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ JUBILIARĂ A ACADEMIEI R.P.R.

Cu prilejul împlinirii a 90 de ani de la înființarea Academiei Române, între 2-6 iulie 1956 a avut loc sesiunea științifică jubiliară a Academiei R.P.R., la care s-au discutat atât problemele generale ale dezvoltării și orientării muncii științifice, cât și lucrările individuale prezentate în cadrul secțiilor, în ședințe speciale de comunicări urmate de discuții.

În prima zi a sesiunii, Președintele Academiei R.P.R., acad. Traian Săvulescu a analizat pe larg dezvoltarea, realizările și lipsurile muncii academice din nouă decenii și a subliniat dezvoltarea deosebită, din punct de vedere științific și organizatoric, a celui mai înalt for de cultură din țara noastră, în ultimii ani. În zilele de 4 și 5 iulie s-au ținut ședințele de lucru pe secții.

Subsecția de știința limbii și literatură a avut în program numeroase comunicări ale academicienilor și cercetătorilor din institutele Academiei R.P.R. În această scurtă cronică ne oprim numai la comunicările în care s-au dezbătut diverse probleme de lingvistică.

Dr. Werner Bahner (Leipzig), în comunicarea sa : „Din istoria lingvisticii romanice, începuturile ei în legătură cu limba română” a adus noi mărturii din literatura italiană, spaniolă, latină medievală, în care se vorbește despre limba noastră, despre înrudirea ei cu latina și cu limbile romanice. Atât materialul documentar prezentat, cât și interpretările personale date acestui material au fost unanim apreciate ca o însemnată contribuție la mai buna cunoaștere a raporturilor de înrudire dintre limba noastră și sus-amintitele limbi.

Acad. Al. Rosetti, pornind de la vechile lui cercetări în domeniul foneticii publicate începând din 1933, a examinat fonemul sub aspectul lui psiho-fiziologic în comunicarea intitulată „În jurul fonemului”.

Acad. Al. Graur a prezentat comunicarea : „Studierea limbii literare” în care a combătut limitarea cercetării limbii literare la opera scriitorilor și a cerut să se adune și să se prelucereze materialul oferit de textele publicistice, științifice, administrative, pentru că în aceste texte întâlnim limba literară comună, în forma ei îngrijită. Apariția limbii literare nu trebuie legată nici de formarea limbii naționale, nici de existența națiunii sau a statului. Limba literară a apărut chiar înainte de tipărirea primelor texte, în creația populară orală și treptat ea s-a perfecționat o dată cu răspândirea tipăriturilor.

Prof. J. Byck a prezentat în comunicarea sa : „Preocupările Academiei în domeniul filologiei și al lingvisticii” o privire istorică asupra contribuției vechilor scriitori și oameni de știință la dezvoltarea studiilor filologice, la fixarea normelor limbii și la cultivarea ei.

Prof. D. Macrea a arătat cât de importante sînt lucrările lui G. Weigand pentru progresul cercetărilor lingvistice de la noi. Comunicarea sa se integrează în categoria lucrărilor de valorificare a moștenirii lingvistice.

Prof. G. Istrate (Iași) a vorbit despre părerile lui G. Ibrăileanu cu privire la limba literară, folosind un bogat material documentar, în parte inedit, pentru a sublinia originalitatea gândirii științifice a cunoscutului critic literar ieșean.

Aspirantul I. Rizescu a vorbit despre: „Valoarea actuală a părerilor lui Tiktin despre limbă,” analizând originalitatea gândirii și a lucrărilor lui Tiktin, cât și influențele suferite de acesta.

Opera scriitorilor ca sursă de documentare lingvistică și stilistică a fost analizată în comunicările: „Din lexicul neologic al lui Eminescu” de St. Cuciureanu (Iași), „Evoluția frazei în stilul lui Delavrancea” de Al. Niculescu, „Aspecte de limbă și stil în romanul „Un om între oameni” (al lui Camil Petrescu), comunicare prezentată de L. Leonte (Iași).

Numeroase comunicări s-au ocupat de probleme speciale de fonetică, gramatică, lexic, istoria limbii. Capitolul foneticii s-a îmbogățit cu noi studii. Acad. E. Petrovici a vorbit despre: „Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romină”, în care lingvistul romîn a precizat că: „Deoarece corelația de muiere și deosebire dintre consoanele dure și moi din romanica comună a dispărut din toate limbile romanice, inclusiv romina comună, trebuie presupus că corelațiile de timbru ale consoanelor din limba romină actuală sint creații noi, care s-au dezvoltat în limba romină într-o epocă relativ recentă, fără a continua fenomenele analoage romanice comune. . . E probabil că constituirea corelației palatale și labiale a consoanelor se datorește introducerii în romina comună a unor deprinderi de pronunțare slave”. Andrei Avram a prezentat lucrarea: „Contribuții la studiul fonologiei limbii romine” din care desprindem concluzia că în limba romină nu există corelația de timbru a consoanelor nici la finală, nici în interiorul cuvîntului.

Problema graiurilor a fost discutată de conf. B. Cazacu în comunicarea sa: „Observații asupra schimbărilor din graiul unei comune (Meria, Hunedoara)”, și de Marius Sala în comunicarea sa „Există un grai oltenesc?”

Comunicările prezentate au fost urmate de bogate discuții. În legătură cu studierea limbii literare, academicienii: Tudor Vianu, Iorgu Iordan, G. Călinescu, apoi prof. J. Byck, B. Cazacu, Liviu Onu ș.a. au arătat că lingviștii pot și au datoria să se ocupe de particularitățile limbii și stilului scriitorilor pentru că în creația literară se oglindesc eforturile și succesele îmbogățirii și cultivării limbii literare comune. Pe lingvist îl interesează toate aspectele limbii, inclusiv experiența individuală a creatorilor prin munca cărora limba și stilul progresa continuu.

La discutarea problemelor de fonetică și de fonologie au participat de asemenea numeroși lingviști și cercetători romini și străini. Tezele propuse de acad. Al. Rosetti și de Andrei Avram au fost pe larg comentate și completate cu noi sugestii. Definiția fonemului propusă de acad. Al. Rosetti a fost considerată ca incompletă, deoarece neglijează aspectul funcțional al fonemului. Lucrarea lui A. Avram a fost considerată ca o prețioasă contribuție la studiul fonemului, dar s-a obiectat că acordă exagerată importanță opozițiilor. Completări și sugestii interesante au adus în discuții și acad. V. Gheorghiev (Sofia) și prof. L. Tamas (Buda-pesta). În legătură cu comunicările prezentate de B. Cazacu și M. Sala s-a comentat pe larg și într-un mod controversat definiția graiului, a dialectului și a limbii. Pentru a ajunge la anumite concluzii general acceptabile, s-a propus ca în curînd să se reia discuția pe baza unor referate întocmite din vreme, cu scopul de a se elucida aceste probleme azi controversate.

Datorită felului în care a căutat să demonstreze existența cazurilor genitiv și dativ în limba romină, comunicarea „Despre evoluția declinării rominești” o conf. I. Coteanu a prilejuit multe discuții. I. Coteanu, examinînd dispariția cazurilor în limbile romanice occidentale, a ajuns la concluzia că declinarea romină ar fi trebuit să evolueze ca în celelalte limbi romanice. Ea a evoluat astfel pînă în secolul al VI-lea, cînd bilingvismul slavo-romîn a oprit procesul de unificare, determinînd și refacerea declinării acelor substantive care fuseseră atinse de această tendință.

Acad. Iorgu Iordan a manifestat prudență față de cele susținute de referent. Fără să fie de acord cu felul în care acesta a pus problema, a socotit că ipoteza merită să fie luată în

considerație și studiată mai adînc. Acad. Al. Graur a arătat că este posibil ca, din bilingvismul slavo-romin, la sudul Dunării să fi învins suprimarea cazurilor de origine romanică, iar la nordul Dunării să fi învins menținerea lor. A precizat că prin influență veche slavă se înțelege tot limba bulgară și a socotit ca nejustă afirmația după care dativul s-a menținut în limba romină pentru că are mai multă importanță. Acad. Al. Rosetti a precizat că, în lipsă de alte explicații mai convingătoare, se menține la punctul de vedere exprimat într-un volum publicat anume că dativul în limba romină se explică prin influența slavă. Prof. J. Byck a arătat că limba romină este o limbă romanică, dar nu este obligată să urmeze dezvoltarea celorlalte limbi romanice, ci își are legile ei de dezvoltare. Nu există motive temeinice care ne-ar putea determina să recurgem la intervenții din afară pentru a explica existența celor trei cazuri: nominativ-acuzativ, genitiv-dativ și vocativ. Prof. I. Bujor, susținînd că declinarea feminină este moșienită din limba latină și că s-a menținut grație faptului că vocala *e* este rezistentă, a combătut procedeul recurgerii la încrucișări de limbă. Acad. E. Petrovici a fost de acord cu acad. Al. Graur că limba bulgară a influențat limba romină, după cum, sub influența limbii romine, s-au produs anumite modificări în limba bulgară. Astfel vocativul s-a păstrat în limba romină sub influența slavă, dar limba romină a mers mai departe, adoptînd vocativul și la plural, deși în limbile slave pluralul nu are vocativ. Limba romină s-a dezvoltat în apropierea limbilor slave timp de secole și a fost normal să sufere influența acestora.

Pe marginea comunicării prof. Ivănescu, „Istoria socială în serviciul etimologiei romine: *cuvînt, solz, prăvălie*” au făcut completări și observații acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, acad. Al. Rosetti, acad. E. Petrovici și I. Bujor. Majoritatea vorbitorilor au fost de acord cu metoda folosită — luarea în considerație a vieții sociale atunci cînd se stabilește etimologia unor cuvinte — și cu concluziile explicațiilor date. S-au mai făcut observații de amănunt asupra comunicărilor prof. D. Măcrea, I. Pătruț și Florica Dumitrescu.

Ne-am limitat la cîteva aspecte generale ale sesiunii științifice jubiliare, fără a intra în analize mai amănunțite, deoarece comunicările prezentate vor apărea în revistele noastre de lingvistică. Cititorii vor putea atunci face observații critice și completări pe marginea acestor lucrări din care se pot desprinde și unele sugestii prețioase pentru noi investigații lingvistice.

GH. BULGĂR și I. POPESCU

CONSFĂTUIREA «REVISTEI DE PEDAGOGIE» CU CITITORII

Conducerea Institutului de științe pedagogice, dorind să stabilească o legătură directă cu cititorii din București ai „Revistei de pedagogie”, să antreneze cât mai mulți colaboratori și să ridice nivelul revistei, a organizat în ziua de 6 iunie 1956 o consfătuire.

Tov. Domocoș Emil a ținut referatul „Activitatea și sarcinile Revistei de pedagogie”, în care a făcut o amănunțită analiză a revistei, începând cu nr. 3 din 1956, când nivelul acesteia s-a ridicat simțitor.

Deși revista s-a preocupat, în ultima vreme, mai mult de nevoile școlii, trebuie să lupte încă pentru a promova dezbateri cât mai largi în domeniul teoriei pedagogice, al didacticii generale, al metodelor, pentru a lega cercetările pedagogice de problemele esențiale ale învățământului: generalizarea învățământului de 7 ani, introducerea învățământului politehnic, munca educativă în școală, învățământul mixt, înlăturarea supraîncărcării.

După ce s-a oprit asupra muncii de elaborare a numerelor 6,7,8/1956 și a examinat lipsurile unor articole de didactică publicate în paginile revistei, a anunțat câteva teme care vor fi tratate în numerele viitoare: Dezvoltarea interesului elevilor pentru învățătură; Stimularea atenției elevilor la lecții; Formarea deprinderilor de muncă independentă în procesul de învățămînt; Stimularea curiozității științifice la elevi; Educarea disciplinei la copii în familie; Problema educației în casele de copii; Școala și familia; Copiii, școala, societatea; Educarea atitudinii conștiente față de învățătură la copii, Educarea caracterului adolescentului etc.

Un număr va fi consacrat supraîncărcării elevilor.

Au fost anunțate de asemenea mai multe teme din domeniul istoriei pedagogiei: Despre primele școli de pregătire a învățătorilor în țara noastră; Dezvoltarea învățământului pedagogic în țara noastră în secolul al XIX-lea; Influența ideilor pedagogice ale revoluționarilor ruși asupra dezvoltării învățământului în Principate, I. Creangă, profund cunoscător al psihologiei copiilor; I. Slavici și unele probleme ale educației tineretului; Ideile pedagogice ale lui Al. Odobescu; Rolul educativ al povestirilor lui Em. Gîrleanu; Spiru Haret și dezvoltarea învățământului secundar în România etc.

Cititorii vor fi informați asupra evenimentelor și manifestărilor mai de seamă ale pedagogiei și școlii din țările străine. La rubrica „Critică și bibliografie” se vor discuta manualele școlare și metodice.

La discuții, Sen Alexandru a scos în evidență documentarea unor articole de psihologie și rolul mobilizator al rubricii „Discuții”. Lipsesc însă articolele de teorie pedagogică, cercetările privitoare la munca educativă și studii despre J. J. Rousseau, Komenski etc.

Din partea revistei „Limba română”, I. Popescu a arătat că pînă în prezent n-a existat o colaborare mai strînsă între redacțiile celor două reviste. Revista „Limba română” s-a preocupat de sprijinirea cadrelor didactice prin publicarea unor articole de metodică. Cum în viitor „Limba română” va rezerva mai puțin spațiu acestor probleme, revine „Revistei de pedagogie” misiunea de a se ocupa continuu de sprijinirea cadrelor didactice prin publicarea unor articole de metodică predării limbilor. Această nevoie se va face și mai simțită în anul școlar 1956—1957, o dată cu introducerea celei de a doua limbi moderne la clasa a V-a și a limbii latine la clasa a VIII-a. O atenție specială trebuie acordată scrierii corecte, deoarece mulți absolvenți ai școlilor de 7 ani sînt deprinși să scrie fără greșeli.

Pufan C. a propus să apară mai multe numere tematice și să se organizeze discuții în care să se poată exprima cît mai multe opinii. Revista să tragă concluziile necesare pe baza materialelor publicate pentru a nu se lăsa impresia că în anumite probleme s-a spus ultimul cuvînt.

Mircea Ștefan a arătat că „Revista de pedagogie” ar trebui să stabilească o legătură mai strînsă între cercetătorii în domeniul pedagogiei, să publice planurile de cercetare științifică ale diferitelor catedre de pedagogie și lucrări asupra problemelor de bază ale pedagogiei.

Trutzuțer a propus să se publice și studii mai adîncite, de o întindere mai mare. Din articolele de psihologie să se tragă și concluziile pedagogice. Articolele să corespundă etapei în care se găsește școala și să se acorde o atenție mai mare disciplinei și laturii educative. De asemenea este necesar să se publice articole despre figuri de pedagogi de importanță mondială.

În continuare, Chelaru Tr. a combătut publicarea articolelor superficiale, propunînd să se acorde prioritate celor care au valoare definitivă într-o problemă și să se recenzeze cît mai multe lucrări noi.

Cazangiu a remarcat faptul că revista nu corespunde totdeauna nevoilor învățămîntului de cultură generală. Revista are datoria să ajute pe profesori și pe învățători să generalizeze ceea ce au pozitiv în activitatea lor.

În sfîrșit, L. Benari a subliniat că „Revista de pedagogie” n-a oglindit toate frămîntările prin care a trecut școala noastră din anul 1948 pînă acum ; n-a dezbătut toate lipsurile școlii de 10 ani și în special problema supraîncărcării. Revista trebuie să discute planul de învățămînt al școlilor de cultură generală și propunerile de programe școlare publicate în „Gazeta învățămîntului”.

Prof. univ. Stanciu Stoian a arătat în încheiere că problemele ridicate au fost interesante și vor contribui la îmbunătățirea conținutului revistei. Deși revista mai are unele lipsuri și nu are o linie unitară, este îmbucurător faptul că în jurul ei s-a creat un curent.

Începînd cu nr. 6, revista va marca o nouă cotitură, contribuind și mai mult la îmbunătățirea învățămîntului de cultură generală. Se va ocupa mai mult de cadrele didactice de problemele educative și în măsură egală de problemele actuale ale învățămîntului.

Revista se va ocupa și de probleme de istoria pedagogiei, așa cum s-a spus mai sus. Lămurind și alte probleme ridicate în cursul discuțiilor, a făcut apel la colaborarea tuturor acelor care se interesează de probleme de pedagogie.

I. POPESCU

RECENZII

ACAD. IORGU IORDAN

Limba „Eroilor“ lui I. L. Caragiale

Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1955

Studiul acad. Iorgu Iordan despre limba „eroilor“ lui Caragiale este o excelentă prezentare a mijloacelor lingvistice folosite de marele nostru scriitor satiric pentru a contura caracterul personajelor sale și pentru a desăvîrși uriașa frescă a societății contemporane lui, supusă unor *adînci transformări care cuprind toate ramurile de activitate* (p. 5)¹

Faptele de limbă discutate aici sînt puse în legătură cu situația politică, economică, socială și ideologică a societății în care se întîlneau. Autorul a urmărit în acest studiu limba eroilor din comedii și schițele satirice ale lui Caragiale, ocupîndu-se numai de *aspectele comice ale vorbirii lor, fiindcă ele contribuie, în primul rînd, dacă nu exclusiv, la caracterizarea personajelor*. (p. 15)

Lucrarea realizează de minune scopul urmărit, ea fiind un frumos model de studiu lingvistic în legătură cu limba operei unui scriitor. Deși de proporții reduse, este demnă de multă atenție din partea tuturor cercetătorilor din domeniul limbii literare, constituind un îndreptar de modul cum trebuie studiate fenomenele de limbă din operele scriitorilor.

Ceea ce aduce nou studiul acesta față de lucrările mai vechi, deosebit de valoroase,

¹ Toate citatele la care se indică numai p. sînt din lucrarea prezentată.

ale acad. I. Iordan în domeniul stilisticii, este noua interpretare, marxist-leninistă, a fenomenelor lingvistice. Fixarea cadrului istoric în care se desfășoară aceste fenomene dă posibilitate autorului să le poată explica în toată complexitatea lor. Bogatele fapte de limbă discutate aici ne dau imaginea clară a luptei lui Caragiale împotriva cosmopolitismului, a latinismului și în special a importului de cultură care nesocotea specificul național al țării și poporului și care se reflecta atît de odios în vorbirea păturilor care, după cum era și firesc, nu-și putuseră însuși formele de cultură aduse de aiurea, fără nici o socoteală.

Fără a putea dezvolta toată bogăția de idei pe care le sugerează lectura acestui studiu, voi încerca numai să discut cîteva fapte care mi se par insuficient lămurite.

Astfel la explicația că I. L. Caragiale a izbutit să dea o imagine atît de fidelă a vorbirii ardelenesti prin aplicarea sistematică a legilor fonetice, observate în cursul scurtelelor lui vizite în Ardeal, la toate cuvintele unde condițiile erau identice, am putea adăuga de asemenea că marele nostru scriitor a putut să-și culeagă materialul de care avea nevoie și prin observarea atentă a limbii ardelenilor, aflați în mare număr în Muntenia în acea vreme și cu care Caragiale știm că avea legături.

De asemenea cred că alternarea vocalelor *e* și *i* în cazul unor neologisme nu a fost redată numai pentru motivul că intenția lui este să satirizeze, după împrejurări, ignoranța și șarlatania păturilor exploatatoare și parazitare ale regimului burghezo-moșieresc (p. 21) ci și pentru acela de a arăta cât de grave pot fi consecințele unor împrumuturi masive de termeni, pe care masele largi nu-i pot înțelege și asimila deodată. În sprijinul largirii explicației vine și faptul că toate cuvintele citate acolo există astăzi în limbă în forma lor corectă, variantele lor greșite dispărând aproape cu desăvîrșire, odată cu culturalizarea tot mai largă a poporului.

Din studiul de față cred că n-ar fi trebuit să lipsească și o serie întreagă de fenomene stilistice fonetice din vorbirea „eroilor” lui Caragiale — deși unele dintre acestea au mai fost discutate de acad. I. Iordan într-o altă lucrare¹.

Cu toate că deosebește situația unor forme ca *independent*, *enleres*, *suspanda* etc. de cazurile obișnuite de hiperurbanism², totuși autorul crede că și acestea pot fi considerate tot ca hiperurbanisme. Cred că ar fi mai bine să socotim aceste forme ca pronunțări străine, neamestecându-le cu celelalte cazuri de hiperurbanism. De asemenea în cazul lui „*nu te importa (degeaba)*” (fr. *s'emporter* „a se mînia, a se supăra”) (p. 30—31) nu cred că avem de a face cu o etimologie populară, ci cu un franțuzism.

Frumos prezentate în studiul acesta sînt și faptele care alcătuiesc ceea ce autorul numește jargonul caricaturizat al personajelor lui Caragiale. Foarte nimerită este scoaterea în evidență a modului în care Caragiale folosește contrastul dintre vorbirea provincială nemuntenească a unora dintre eroii lui și materialul de limbă propriu jargonului. Acad. I. Iordan remarcă pe bună dreptate că

franțuzismele (și celelalte „barbarisme”) se încadrează mai bine într-o vorbire conformă cu normele limbii literare decît în una care se abate, într-o măsură mai mare sau mai mică, de la normele acesteia (p. 39).

Faptul acesta cred că se explică prin aceea că noi nu putem suporta deodată două abateri de la norma limbii literare: regionalismul pe de o parte și barbarismul pe de alta. Același efect comic îl stîrnesc și îmbinările de neologisme cu forme gramaticale — pe care le-am putea numi familiare — de felul lui *să nu paș vr-un conflict* (citât la p. 46).

Dintre elementele de jargon citate la p. 42 ca „perle lexicale venturianești” cred că ar trebui excluse neologisme ca: *ingrătă*, *în van*, *sublim*, *palpita*, *implacabil*, *fatal*, *ingenios*, care nu pot sta pe același plan cu cuvinte ca *solemnaminele*, *angel radios*, *mizericordios* etc.

Din păcate, lucrarea aceasta atît de interesantă a fost editată de Societatea de științe istorice și filologice în condiții destul de rele. Desigur că această gravă lipsă revine integral editurii și responsabilului de carte, Emil Manu, fiind cunoscută atenția cu care acad. Iorgu Iordan și îngrijește operele sale. Cartea nu este lipsită de greșeli de tipar, de greșeli de punctuație și inexactități la trimiteri. Astfel o trimitere făcută la pagina 32 nota 4 pentru pagina 28—29 se referă la pagina 30—31, iar altă trimitere de la pagina 26 pentru pagina 19 este de fapt pentru pagina 21. Condițiile grafice în care este prezentată lucrarea sînt de asemenea sub nivelul dorit.

Se impune o nouă ediție — în condiții tehnice superioare — prima ediție fiind deja epuizată la puțin timp după apariție. Reeditarea este de dorit și pentru faptul că acest studiu este — așa cum am mai spus — un model de cercetare lingvistică în domeniul stilisticii.

Constant Maneca

¹ Cf. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, pp. 33—105.

² Cf. Nota 1 de la pag. 27 a lucrării recenzate.

C. HOGAȘ

Opere

Ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, bibliografie și glosar
de CONST. CIOPRAGA

București, ESPLA, 1956, 499 p.

Publicată recent în colecția „Clasicii români”, opera lui Calistrat Hogaș, — acest „scriitor fără noroc” care s-a afirmat cu greu, — își găsește în sfârșit locul meritat alături de scrierile înaintașilor săi, clasici ai literaturii noastre.

Călător neobosit prin Munții Neamțului pe care i-a colindat ani de-a rândul — nu pentru a se „documenta” ca scriitor, ci din pură pasiune pentru frumusețile mărețe și sălbatice ale naturii — C. Hogaș devine scriitorul cunoscut de noi mai mult prin solicitare și indemn din partea mai întâi a lui Xenopol, fostul său coleg de școală și apoi — și mai ales — a lui Ibrăileanu, „dilectul” său prieten, care, „cu o astuție de gustul unui fagure de miere”, i-a ușurat opera de balastul erudiției clasicizante și a digresiunilor greoaie, priveghindu-i și tipărirea în volum. Revista „Viața Românească” și cercul ei au constituit astfel un mediu prielnic și stimulator pentru acest pelerin al munților Moldovei, artist puternic și original, realizat și cunoscut de-abia în pragul bătrâneții. Arta sa descriptivă și portretistică de o savoare unică în literatura noastră a fost prețuită încă de la primele pagini publicate în „Viața Românească” de către marii noștri scriitori I. L. Caragiale și Al. Vlahuță, primul mai cu seamă gustînd în mod deosebit paginile din „Părințele Ghermănuță”, sau din bucata „Singur”, pe care le socotea vrednice de antologie.

Întreaga operă literară a dascălului drumeț, cuprinzînd impresiile sale de călătorie, cîteva nuvele și scrierile postume, ocupă ceva mai mult de 400 de pagini din volumul publicat de ESPLA sub destoinica îngrijire a lui Const. Ciopraga, excelent cunoscător nu numai al operei lui Hogaș, dar și al ambianței sociale și literare în care s-a format și a debutat scriitorul moldovean. Operă deci limitată

ca întindere, datorită exigenței criticului Ibrăileanu în luptă neîntreruptă cu autorul, care protesta mereu văzîndu-se redus de la „cinci volume formidabile” la „un singur și nevoies volum”, fiind nevoit pînă la urmă să recunoască, resemnat dar admirativ, că mult mai tînărul său critic și prieten avusese dreptate.

Ceea ce trebuie de la început relevat în cariera de scriitor a lui C. Hogaș este preocuparea lui constantă de problemele limbii. Încă de la debuturile sale literare în revista „Asachi” de la Piatra-Neamț, activitatea scriitorului, care publică în paginile revistei primele sale impresii de călătorie în Munții Neamțului, se împletește cu aceea a filologului, cu temeinică pregătire în domeniul filologiei clasice și ale cărui păreri asupra limbii sînt cuprinse în unele articole apărute în aceeași revistă. Fostul coleg de la Academia Mihăileană al lingvistului Lambrior, bun cunoscător al operei lingvistice și filologice a lui Hasdeu, nu încetează ca profesor să analizeze cu pătrundere valorile stilistice ale limbii, considerată ca mijloc de expresie artistică, iar ca mînuitor al condeiului, în ipostaza de critic, să emită opinii deosebit de judicioase asupra formării limbii literare sau asupra problemei neologismelor, discutînd cu competență și cu mult bun simț contribuția scriitorilor la formarea și dezvoltarea limbii literare și subliniind importanța deosebită a elementului popular, despre care el spune că „a dat estetica limbii românești de azi” (p. 473). E clar că Hogaș înțelegea prin aceasta — ceea ce constituie o idee valabilă oricînd — că în formarea limbii literaturii artistice elementul popular are o contribuție preponderentă.

Manifestînd această atitudine în problemele limbii, Hogaș își indică de la început precursorii în scriitorii — critici și creatori

totodată — de la „Dacia Literară”, grupați în jurul lui Kogălniceanu. Ca și aceștia el va susține primatul realităților naționale și va duce o luptă înverșunată împotriva cosmopolitismului, folosind, cu talentul său puternic, ironia fină și umorul subtil împotriva spiritului servil de imitație a tot ceea ce vine din Occident. Conferințele pe care le-a ținut în cadrul unor societăți culturale, așa cum ne informează Const. Ciopraga în bogatul și documentatul său studiu introductiv, dovedesc, ca de altfel întreaga operă a scriitorului, legătura puternică a acestuia cu realitățile naționale, cu limba, obiceiurile și tradițiile autentice populare, precum și cu pămintul și frumusețile pitorești ale țării noastre, pe care le-a zugrăvit cu o nețărmurită dragoste și cu măiestrie de poet.

Vorbind despre Eminescu, Ibrăileanu spunea că măsura artei unui poet o dă limba lui. Parafrazănd această formulare a marelui critic, am putea spune că limba unui scriitor indică gradul de tărie a legăturii acestuia cu poporul, păstrătorul tezaurului lexical și al bunelor tradiții de-a lungul veacurilor. Marii scriitori nu pot fi concepuți rupți de popor, iar arta cuvîntului își are rădăcinile adînc înfipte în creația populară care-i asigură perenitatea. În analiza limbii și stilului lui C. Hogaș, pe care Const. Ciopraga o face în studiul său introductiv, sînt puse în lumină, cu indicații precise și cu citate convingătoare, mijloacele lingvistice și procedeele stilistice pe care le folosește scriitorul, în strictă corespondență cu oamenii și locurile evocate. Se arată că realismul artistului apare și în această adecvare a formei la conținut prin folosirea unui lexic bogat și nuanțat capabil să individualizeze personajele povestirilor datorită expresiilor populare și regionalismelor care dau vioiciune și naturalețe stilului oral. Creangă și Sadoveanu nu procedează altfel și afinitatea lui Hogaș cu acești mari clasici ai noștri este evidentă și sub raportul lingvistic. Studiul introductiv adîncește analiza stilului lui C. Hogaș, semnalînd și ceea ce îl apropie pe scriitorul moldovean de înaintașul său muntean, Odobescu. Amîndoi stau sub semnul clasicismului antic, et pour cause... și desigur că din această împrejurare derivă și inevitabila folosire de către acești

doi scriitori — altfel destul de diferiți — a unor procedee stilistice împrumutate din arsenalul poeziei vechi. Detaliile mitologice și reminiscențele livrești — folosite cu profuziune de Hogaș în prima fază a scrierilor sale, anterioară amputării operate de Ibrăileanu — le sînt comune celor doi scriitori. Editorul merge cu comparația mai departe, adică în prezent, stabilind o analogie între Hogaș și Geo Bogza apropiați prin predilecția pentru „spectacolul solemn, sublim, uriaș” pe care-l redau amîndoi prin același procedeu stilistic. „acumularea de epitete... ducînd la perioada amplă, retorică”. Se relevă însă și deosebiriile dintre acești scriitori, esențial fiind faptul că la Bogza „preocupările sociale stau pe primul plan”, reportajul constituind pentru acest scriitor un gen cu o valoare nouă, în timp ce Hogaș, străin de acest gen, înglobat mai tîrziu literaturii prin pana lui Bogza, — se simte atras mai ales de aspectele grandioase ale naturii și în special de singurătățile necercetate de om.

Metoda nouă a scriitorului de a aborda genul însemnărilor de călătorie fără uscăciunea unei relatări exacte și fără intenții didactice este subliniată și susținută cu un citat care indică punctul de vedere nou al scriitorului drumeț. În adevăr, artistul Hogaș pornește de la început — cum mărturisește el însuși — „cu gîndul de a îmbrînci literatura călătorilor, din drumul obiectiv, didactic... pe drumul subiectiv, pe care trebuie să meargă... acest gen de literatură”. Trecerea de la tratarea obiectivă la atitudinea subiectivă înseamnă de fapt transformarea notațiilor informative, bazate pe observația rece, și deci străine de arta literară, într-un gen nou, acel al literaturii de călătorie care evocă, emoționează, incitînd cititorul la reverie. De aici derivă și acel „echilibru tectonic necesar” — cum îl numește Ciopraga — pe care-l capătă impresiile de călătorie ale lui Hogaș, întrucît, potrivit punctului de vedere al scriitorului, exprimat de la început, el își va manifesta „subiectivismul” intervenind mereu cu reflecții și digresiuni pline de umor și de vioiciune sau povestind peripecțiile nenumărate care farmecă și antrenează pe cititor, bucurîndu-se că și-a găsit un așa de sfătos și șugubăț tovarăș de drum (căci —

și în aceasta constă în mare măsură forța artei lui Hogaș — citindu-l, ai mereu impresia că îl însoțești în peregrinările sale prin Munții Moldovei).

Această atitudine subiectivă, această nouă înțelegere a genului memorialului de călătorie se realizează în ordine stilistică sub cele mai variate forme dintre care îi sînt mai caracteristice scriitorului nostru cumulusul verbal și epitetul hiperbolizant, așa cum observă cu justețe Const. Ciopraga. Dacă mai adăugăm și observația lui Ibrăileanu — citată de editor — că frazele lui Hogaș sînt uneori „strălucitoare și cumpănite ca niște hexametre”, într-atît ritmul lor este evident, ne dăm seama de originalitatea stilului acestui scriitor și de măiestria sa artistică obținută printr-o muncă îndrîjită „cu ochii stilpiți la luminare”.

Credem totuși că pentru o justă caracterizare a limbii și mai cu seamă a mijloacelor stilistice folosite de C. Hogaș, în opera publicată în volum în prima ediție (din 1914), e necesară o cercetare care să urmărească evoluția stilului acestui scriitor de la primele fragmente literare publicate în revista „Asachi” (1881), pînă la faza definitivă a operei sale realizată oarecum împotriva preferințelor și gusturilor autorului, care cu greutate a acceptat sacrificiul ce i s-a cerut. Pătrunderea în laboratorul creației sale artistice prin compararea tuturor versiunilor operei sale (cel puțin trei), precum și cercetarea manuscriselor ar fi, credem, revelatorii și pline de învățăminte pentru scriitorii tineri (și de ce nu chiar și pentru unii dintre cei mai vîrstnici?) ispitii mai mult de probleme tematice și mai puțin de munca grea a perfecționării neîncetate a stilului. Dascălul de latinește de altă dată ar deveni astăzi un adevărat profesor de măiestrie literară cu sorți de a-și face discipoli printre tinerii scriitori mai puțin grăbiți și mai înclinați să mediteze la exemplele înaintașilor.

În realizarea acestei valoroase ediții a operelor lui C. Hogaș, meritele lui Const. Ciopraga sînt indiscutabile. El a reușit să

cuprindă în studiul introductiv toate aspectele vieții și carierei de scriitor a lui Hogaș, dîndu-ne astfel o imagine completă a drumului plin de atîtea obstacole pe care l-a străbătut scriitorul moldovean pînă la deplina afirmare a talentului său puternic. Artă lui este analizată cu multă pătrundere și, așa cum am arătat, cu apropieri interesante între scriitorul studiat și înaintașii sau contemporanii săi în ale scrisului, relevîndu-se în același timp și unele corespondențe sau influențe pe planul larg al literaturii universale. Nu lipsesc din această largă privire de ansamblu nici considerațiile asupra legăturii trainice dintre arta scriitorului și filonul creator al folclorului, care asigură vigoarea conținutului și prospețimea limbii și stilului acestei opere de o mare elevație morală.

Volumul cuprinde și un glosar din care credem că ar fi trebuit să lipsească regionalisme prea cunoscute de tipul lui *colțun*, *curechi* etc. Explicarea unor asemenea cuvinte de largă circulație poate folosi acelor cititori care nu-l cunosc pe Creangă și pe Sadoveanu. Dar are cineva dreptul să-l desconsidere pe cititorul lui Hogaș pînă acolo încît să presupună că-i atît de novice întru cele literare? Și apoi ce-ar spune mucalitul Hogaș văzîndu-și opera astfel glosată, el care, chiar cu două pagini înaintea glosarului („Cultura în Moldova”, p. 477), ironizează pe disprețuitorii cuvintelor cu iz moldovenesc? Și, după toate acestea, dacă totuși cineva ar insista, absolut fără nici un motiv, ca aceste cuvinte să fie glosate, nu sînt ele oare puse de scriitor alături de sinonimele lor muntenești, pentru a demonstra altceva întrucît nici el nu se gîdea că ar exista vreun român care să nu le înțeleagă? Și, în sfîrșit, el însuși nu le explică oare tocmai pentru a rîde de cei care nu le suportă?

Bibliografia de la sfîrșitul volumului, completă și bine întocmită, va fi desigur deosebit de utilă viitorilor cercetători ai operei lui C. Hogaș.

N. Dănilă

O meste iazika hudojestvennoi literaturî v sisteme stilei naționalnogo iazika

în „Voprosi Kul'turî ruci“, izd. Akademii Nauk SSSR,
M. 1955 p. 67—99

Anul trecut a apărut la Moscova culegerea „Problemele cultivării limbii” sub redacția lingvistului S. I. Ojegov. Cuprinzind zece studii privitoare la importante probleme de cultivare a limbii (S. I. Ojegov, „Problemele actuale ale cultivării limbii”; E. I. Nurm, „Din practica normării limbii literare estone”; V. V. Vinogradov, „Note asupra limbii producțiilor artistice sovietice”; V. D. Levin, „Cu privire la locul limbii literaturii artistice în sistemul stilurilor limbii naționale”; N. G. Corlăteanu, „Sinonimele și rolul lor stilistic în limba moldovenească contemporană”; I. I. Kovnutova, „Sinonimia sintactică”; I. S. Ilinskaia și V. N. Sidorov, „Rostirea specifică în teatrele din Moscova”; A. A. Reformatkii, „Textul și muzica în cîntec”; N. A. Baskakov, „Cîteva probleme de ortografie a limbii tătare”; V. L. Voronțova și A. I. Sumkina, „Cu privire la cărțile de cultivare a limbii”) și încheindu-se cu 7 note privitoare la fapte din limba rusă care interesează pe cercetătorii preocupați de această problemă, culegerea ne arată interesul, din ce în ce mai evident din partea lingviștilor sovietici, pentru cultivarea limbii.

Dintre articolele cuprinse în culegere, care merită fiecare în parte o cercetare specială, mă voi ocupa numai de articolul lui V. D. Levin, care reia, cu o argumentare mai bogată, ideea exprimată cu ocazia participării sale la discuția cu privire la stilistică, organizată de lingviștii sovietici ¹.

V. D. Levin își construiește articolul în jurul negării existenței limbii literaturii artistice ca stil funcțional al limbii naționale. (Pentru a arăta ce înțelege V. D. Levin prin stil, credem că ne putem referi la ceea ce găsim

în articolul publicat în „Вопросы языкознания” (loc. cit.): „ansamblu de mijloace lingvistice care posedă o nuanță determinată și care formează un sistem unic și desăvîrșit”).

Argumentele sale se bazează, în primul rînd, pe constatarea că limba literaturii artistice nu are mijloace lingvistice cu nuanțe stilistice specifice, adică nu are cuvinte și construcții a căror întrebuintare să poată fi considerată ca absolut necesară într-o operă artistică și a căror apartenență la limba literaturii artistice să fie recunoscută, indiferent de contextul stilistic în care sînt întrebuintate. În al doilea rînd V. D. Levin arată că limba literaturii artistice nu are limite în alegerea mijloacelor lingvistice sau, cum se exprimă autorul articolului, ea nu are „un caracter stilistic relativ închis”. Această libertate a limbii literaturii artistice este determinată de conținutul operelor beletristice, care urmăresc să cuprindă variatele aspecte ale realității în toată complexitatea lor.

De aici Levin ajunge la concluzia că specificul limbii literaturii artistice nu trebuie căutat în materialul lingvistic folosit, ci în funcția estetică a acestui material. Asupra funcției estetice a limbii literaturii artistice autorul insistă în mod deosebit, arătînd că ea nu poate fi opusă funcției de comunicare, deoarece realizarea ei depinde de contribuția pe care o aduce la crearea unei mai depline înțelegeri a conținutului exprimării, căruia îi dă plasticitate și pitoresc. Autorul vede legătura dintre aceste două funcții în faptul că scriitorul folosește în operă, în mod rațional, calitățile stilistice ale elementelor limbii comune. Caracteristica stilistică a limbii literaturii artistice se bazează în întregime pe sistemul stilistic al limbii naționale. Expresivitatea artistică a limbii operelor beletristice apare tocmai în urma folosirii iscusite, îndreptate

¹) Vezi V. D. Levin, О некоторых вопросах стилистики, [în] «Вопросы языкознания», nr. 5, 1954, p. 74—83).

spre un anumit scop, a nuanțelor stilistice din limba comună. În felul cum sînt selectate și folosite elementele limbii comune se manifestă stilul individual al scriitorului, măiestria artistică și experiența pe care el o are în cunoașterea și înțelegerea vieții.

Aceste idei care, cum am arătat mai sus, sînt cuprinse, în esență, și în articolul publicat de V. D. Levin în anul 1954, sînt completate, în studiul de față, printr-un capitol special privitor la raportul dintre limba literaturii artistice și normele limbii literare. V. D. Levin arată că acestea din urmă nu constituie o limită severă pentru forma producției artistice. Atunci cînd, în scopuri de caracterizare, există o suficientă motivare, artistul se poate abate de la ele. Dar normele limbii literare trebuie să fie reflectate, cu toate posibilitățile lor stilistice, în limba operelor beletristice. Astfel limba marelui scriitor apare ca cea mai desăvîrșită exprimare a normelor limbii literare. Prin aceasta explică Levin marea influență a literaturii artistice asupra dezvoltării diferitelor stiluri ale limbii naționale. Limba artistică, reflectînd activ normele limbii naționale, poate să modifice granițele diferitelor categorii stilistice și, înainte de toate, poate să lărgască sferile noțiunilor de literar și neliterar.

Acestea sînt principalele concluzii ale articolului lui V. D. Levin. Ele îl duc pe autor în încheiere, la anunțarea unui principiu metodologic: specificul limbii artistice nefiînd determinat de materialul lingvistic folosit, analiza acestei varietăți lingvistice trebuie legată de conținutul ideologic al operei artistice în care apare și de celelalte laturi ale compoziției: subiect, imagini etc. Cercetătorul trebuie să analizeze legăturile limbii unei anumite producții artistice cu limba națională și trebuie să determine calitățile stilistice ale mijloacelor lingvistice folosite; el nu se poate mulțumi cu fapte izolate, ci trebuie să cerceteze fenomenele lingvistice ale unei producții artistice, încadrîndu-le în ansamblul operei. Cu toate că aduce în discuție o constatare care se opune părerii aproape generale a cercetătorilor, care în marea lor majoritate încadrează limba literaturii artistice printre stilurile funcționale ale limbii naționale, V. D. Levin își bazează

argumentarea pe un material exemplificativ destul de redus și trage concluzii numai din analiza limbii literaturii artistice ruse. Din această cauză unele aspecte ale problemei rămîn complet nediscutate, ceea ce dă întregului studiu un caracter neconvîgător.

În primul rînd, studiul lui Levin vrea să ne demonstreze că nu există mijloace specifice limbii literaturii artistice. Așa-numitele cuvinte poetice din limba rusă își au originea în „caracterele convenționale ale vorbirii versificate și ale prozei artistice de la începutul secolului al XIX-lea” sau: „în tradiția stilului înalt al secolului al XVIII-lea” (p. 69). Spre deosebire de stilurile funcționale, în care elementele lingvistice se dezvoltă și se înlocuiesc permanent (Levin dă ca exemplu terminologia științifică), în limba literaturii artistice numărul cuvintelor și expresiilor poetice nu se completează, ci se reduce, cu toate că baza lingvistică a literaturii artistice se extinde mereu.

Exprimînd aceste idei autorul nu ține seama de o problemă deosebit de importantă și anume aceea că nu toate literaturile artistice au fost dominate într-o anumită perioadă de cerințele gustului saloanelor de la curte sau de normele genurilor și ale stilurilor. Studiul lui Levin face legitimă întrebarea: literaturile culte care, spre deosebire de literatura rusă, s-au creat pe baza producției populare, cum este cazul literaturii sîrbe, sînt astăzi cu totul lipsite de cuvinte poetice, n-au avut niciodată un stil funcțional al literaturii artistice, numai pentru că limba lor n-a avut niciodată un „caracter stilistic relativ închis” din punctul de vedere al apropierii ei de limba comună? Credem că nu se pot trage concluzii generale pe baza studierii unui singur caz.

Mai mult pentru convingerea personală am încercat să vedem ce material ne poate oferi, în acest sens „Dicționarul limbii române literare contemporane” în primele pagini ale volumului I. Cuvinte ca *alint* și *amurgit* sînt notate în acest dicționar, primul ca „poetic”, al doilea ca „figurat”. Ele nu se leagă de nici o perioadă de relativă închistare stilistică a limbii literaturii artistice și nu sînt nici cuvinte poetice prin esență — asemenea cuvinte nici nu există. Folosirea lor în opere

artistice a creat, prin tradiție, caracterul lor poetic, fără ca această folosire să fie impusă de vreo normă a genurilor sau a stilurilor. Același lucru se poate afirma și despre sensurile figurate ale unor cuvinte ca *aiuri*, *adulmeca*, *aprig*, *alabastru*, adică în general despre sensurile unor cuvinte care în vorbirea comună se aplică unei singure categorii de obiecte, iar în opera artistică sînt folosite pentru alte categorii. Această extindere a sensului provoacă o puternică impresie asupra cititorului familiarizat cu sensul lor comun. Cuvinte „învechite” (ca *adăsta* de exemplu) au în limba literară contemporană o puternică valoare poetică, determinată nu numai de folosirea lor rară, ci și de faptul că tocmai literatura artistică, în căutarea plasticului și a pitorescului, le-a reînviat, spre a provoca impresia puternică pe care o trezește totdeauna noul. În aceeași categorie intră și cuvinte ca *glod*, *omăl*, *colb*, care, pentru vorbitorii din alte regiuni ale țării decît Moldova apar ca elemente poetice, deoarece majoritatea vorbitorilor limbii noastre naționale au luat cunoștință de ele prin intermediul literaturii artistice.

Ținînd seama de aceste fapte, trebuie să arătăm că, după părerea noastră, în limba națională, există mijloace specifice limbii literaturii artistice. Ele capătă caracterul lor specific tocmai prin aportul pe care-l aduc la construirea imaginii artistice. Este adevărat că, prin răspîndirea producțiilor literare, cuvintele sau sensurile poetice sînt adoptate cu mult mai mare repeziciune în limba comună, decît elementele specifice celorlalte stiluri funcționale. Faptul se explică, pe de o parte, prin dorința permanentă a vorbitorilor de a da o cit mai deplină posibilitate de înțelegere a conținutului exprimării lor și deci, de a împrumuta din literatura artistică „plasticitatea și pitorescul”, care completează conținutul comunicării, iar, pe de altă parte, prin legătura mult mai strînsă dintre limba comună și limba literaturii artistice, decît dintre limba comună și celelalte stiluri funcționale. Multă vreme mijloacele lingvistice folosite în opera artistică, și „poetizate” astfel, sînt simțite „poetice” și în vorbirea de toate zilele, cea ce determină caracterizarea vorbirii celui care le folosește

într-o conversație obișnuită, ca vorbire „poetică”.

Pentru aceste motive ni se pare neconvingătoare argumentarea lui Levin cu privire la excluderea limbii literaturii artistice din cadrul stilurilor funcționale, pe baza primului criteriu de clasificare a stilurilor funcționale. În ceea ce privește cel de-al doilea criteriu — caracterul stilistic relativ închis al unei varietăți funcționale — credem că autorul ar fi trebuit să insiste mai mult asupra demonstrării existenței acestui caracter la celelalte stiluri ale limbii naționale. În acest sens ni se pare întemeiată critica pe care A. I. Efimov o aduce articolului lui Levin¹ și anume lipsa de preocupare pentru caracterizarea întregului sistem al stilurilor limbii naționale. Numai după delimitarea precisă a acestui ansamblu, poate apărea clar raportul în care se află limba literaturii artistice față de el. După părerea lui Efimov la baza lipsei de fundamentare a articolului lui Levin se află o importantă greșală de metodă, anume aceea de a nu defini precis toți termenii comparați².

În ceea ce privește aportul pe care articolul îl aduce la lămurirea problemelor cultivării limbii, trebuie să arătăm că și acesta este destul de limitat. Din articol se desprind două concluzii, în general, cunoscute: 1. Limba literaturii artistice reflectă în toată plenitudinea normele limbii literare; 2. ea are o deosebită importanță în dezvoltarea și fixarea acestor norme. Lăsînd abaterile de la normele limbii literare la latitudinea scriitorului, mai bine zis, la cheremul „simțului proporției și al conformității”³, pe care acesta trebuie să-l aibă, dar nu-l are totdeauna, articolul lui V. D. Levin arată numai sarcinile artistului, ale creatorului în domeniul cultivării limbii. El nu dă

¹ Vezi recenzia publicată în Вопросы языкознания nr. 1, 1956, p. 116—127.

² Ne exprimăm rezerva asupra unui singur punct din criticile lui Efimov. Faptul că Levin vorbește uneori despre stiluri funcționale ale limbii comune, iar altele despre stiluri funcționale ale limbii literare credem că poate fi interpretat ca o varietate a exprimării. V. D. Levin se ocupă de stilurile funcționale ale limbii comune pe care le identifică cu stilurile limbii literare, identificare la care îl socotim îndreptățit avînd în vedere faptul că limba literară este „forma cea mai îngrijită a limbii naționale”.

³ Adică simțul unei bune dozări a mijloacelor lingvistice și al corespondenței dintre conținut și formă.

nici un fel de indicații de metodă pentru lingviști. Părerea noastră este că acest „simț al proporției și al conformității” nu apare ca o calitate înăscută a omului talentat. El poate fi format numai prin cunoștințe lingvistice reale. De aceea cred că sarcinile cultivării limbii trebuie înțelese ca o permanentă dorință și strădanie a specialiștilor de a da scriitorilor, în sensul cel mai larg al cuvintului, toate posibilitățile unei aprofundate cunoașteri a limbii naționale.

Vom încerca să arătăm prin câteva exemple cât de necesară este această sarcină, în stadiul actual al literaturii noastre artistice.

Dacă, ocupându-ne de cultivarea limbii, nu vom putea opri pe un poet să folosească în vers imaginea :

Iar zapisul
Într-al nădejdlor dosar ți-l iu

[„Steaua”, 10, 1955, p. 121]

Oricât de *birocratică* ni s-ar părea atitudinea scriitorului, credem, totuși, că în virtutea principiului respectării normelor limbii literare, sîntem îndreptățiți să cerem scriitorilor contemporani o mai atentă atitudine față de limbă.

Desele abateri de la fonetismul limbii literare, abateri prin care versificatorii rezolvă simplu problema ritmului și a rimei, trebuie pe drept cuvînt criticate. Mai ales sincopele apar, indiferent de caracterul operei, de fiecare dată cînd poetul constată că are o silabă în plus :

Se - aud cum bat ciocane uriașe
Iar *steagur'le* brigăzilor frunțase
Cu faldul lor își strigă :
Înainte !

[„Viața românească”, nr. 8, 1955, p. 5]

sau

Aici e forja ? 'N-al clădirii fald
[ibidem, p.6]

Și mai greu de acceptat sînt cazurile

în care, tot din necesități de ritm, sînt introduse conjuncții care ne opresc să vorbim, nu numai de funcția estetică, ci și de cea de comunicare :

Stau la etaj în blocurile noastre,
Ale uzinei : — Casa e curată !
Dar viața-i încă grea. *Însă* mi-e dragă.
[ibidem, p. 9]

Cred că trebuie să i se recomande scriitorului să țină seama și de sensul pe care îl au cuvintele în limba comună, pentru ca să nu mai îmbine epitetul astfel :

„palpitația . . . *imensă* și *diafană*”
[ibidem, p. 15]

sau să evite un neologism foarte puțin folosit, atunci cînd vorbește în numele clasei muncitoare :

Privind lingoul roșu de-o mie de ocale
Cum în cuptor pe vatră incandescența-și coace

Am priceput mai bine cum ne-am tăiat o cale

Noi clasa muncitoare cu brațele *tenace*
[ibidem, p. 8]

În exemplul de mai sus s-ar putea pune în discuție și existența necesității de a crea o construcție ca *a-și coace incandescența*.

Subliniind faptul că există o strînsă legătură între funcția estetică și cea de comunicare, care apar ca două elemente unite ale aceleiași exprimări, articolul lui Levin ne lasă doar să întrevădem obiectivele pe care trebuie să le urmărească lingvistul în domeniul special al cultivării limbii literaturii artistice. Concluzia care se poate desprinde din articolul lui V. D. Levin credem că se poate formula simplu astfel : scriitorul] trebuie să contribuie cu toată puterea sa creatoare la dezvoltarea și fixarea normelor limbii naționale, iar lingvistul trebuie să vegheze asupra felului cum scriitorul răspunde la această cerință și să-l îndrumeze.

Flora Șuteu

Îndreptarul de punctuație

Editura Academiei R.P.R., 1956, 102 p.

Problema punctuației, căreia „Micul dicționar ortografic” și Gramatica Academiei îi consacră numai cîte un capitol, este tratată

pe larg în „Îndreptarul de punctuație” apărut anul acesta.

În prezentarea de față nu vom insista

asupra tuturor regulilor elaborate de acest îndreptar, ci vom scoate în evidență mai ales elementele noi față de cele stabilite în Gramatică.

În comparație cu lucrările precedente care s-au ocupat de această problemă, „Îndreptarul de punctuație” prezintă problemele cu mai multă claritate și precizie. El aduce o serie de lucruri noi, cum sînt de exemplu: istoricul punctuației, cratima și parantezele rotunde, despre care „Micul dicționar ortografic” și Gramatica Academiei nu vorbesc nimic.

Spre deosebire de lucrările amintite, unde nu găsim definiții din care să reiasă funcțiunile și valorile diferitelor semne de punctuație, Îndreptarul dă o deosebită atenție acestor definiții.

În introducerea Îndreptarului se arată că punctuația este „un sistem de semne convenționale care au rolul de a marca în scris pauzele, intonația, întreruperea și ritmul vorbirii”.

Punctuația este strîns legată de gramatică, constituind — de fapt — un auxiliar al sintaxei, căci ea ajută la exprimarea diferitelor raporturi logice stabilite de vorbitori între cuvinte, grupuri sintactice și propoziții.

Pentru o deplină claritate a comunicării redată în scris, este nevoie să cunoaștem atît valoarea semnelor de punctuație cit și regulile după care se folosesc acestea. „Folosirea greșită sau omiterea semnelor de punctuație, — se arată în Îndreptar, — duce la confuzii și la denaturarea conținutului comunicării”.

Tot în introducere se face istoricul punctuației în general și al punctuației din scrisul românesc în special. Se arată aici că primul sistem de punctuație a fost creat de Aristofan din Bizanț (secolul al II-lea î.e.n.), și că punctuația din scrisul românesc, așa cum se folosește ea astăzi, a apărut abia la începutul secolului al XX-lea, întîi în cărțile din tipografiile ardelene și apoi în cele din principate.

După partea introductivă urmează expunerea regulilor de punctuație pe care le stabilește Îndreptarul. Regulile sînt ilus-

trate cu numeroase citate luate din operele scriitorilor noștri clasici și contemporani.

Fiecărui semn de punctuație i se consacră cite un capitol în care se arată valorile semnului respectiv și diferitele situații în care acesta trebuie sau nu folosit.

Primul semn grafic de care se ocupă „Îndreptarul de punctuație” este *punctul*. Acesta are rolul de a reda pauza făcută în vorbire între propoziții sau fraze independente din punct de vedere gramatical, pauza făcută după cuvinte sau grupuri de cuvinte care echivalează cu propoziții.

Îndreptarul discută diferitele situații în care se întrebunțează sau nu punctul. Regulele stabilite sînt în general aceleași cu cele stabilite de Gramatica Academiei, numai că în Îndreptar sînt explicate mai amănunțit și susținute cu mai multe exemple. O regulă nouă pe care o stabilește Îndreptarul, se referă la folosirea punctului după grupurile de cuvinte, propozițiile sau frazele aflate în paranteză. Se disting două cazuri: 1) cînd paranteza intervine la sfîrșitul unei propoziții sau fraze, punctul se pune după paranteză: 2) cînd în paranteză se află o propoziție independentă sau o frază, punctul se pune în interiorul parantezei.

Definind *semnul întrebării*, Îndreptarul arată că acest semn este folosit pentru a marca intonația propozițiilor sau frazelor interogative. El se pune după cuvinte, grupuri de cuvinte, propoziții și fraze care au un caracter interogativ și sînt întrebări directe. Se arată de asemenea că nu este corectă folosirea semnului de întrebare după interogativele indirecte. În schimb, e recomandabilă folosirea lui după interogativele retorice.

În legătură cu semnul întrebării, Îndreptarul stabilește cîteva reguli noi. Astfel e regula conform căreia semnul întrebării se pune după o interogativă incidentă intercalată într-o propoziție enunțiativă sau între două enunțiative. Nouă este și regula folosirii acestui semn pentru redarea replicii exprimate prin mimică și gesturi. Dacă replica are caracter interogativ și exclamativ în același timp, se pune alături de semnul întrebării semnul exclamării.

Semnul exclamării marchează ca și semnul întrebării o anumită intonație a vorbirii. El se folosește la sfârșitul propozițiilor și frazelor exclamative sau imperative, după interjecții și vocative care exprimă stări afective și sînt considerate independente.

Îndreptarul stabilește aici regula folosirii semnului exclamării pentru notarea în scris a replicii date prin gesturi care exprimă surpriză, admirație etc.

Cînd semnul exclamării redă o replică a cărei intensitate afectivă crește, se folosesc mai multe semne de exclamare. O regulă nouă este și aceea care cere folosirea semnului exclamării între paranteze, pentru a arăta că cel care scrie se îndoiește sau privește ironic cele afirmate în propoziție. În acest caz, semnul exclamării este echivalent cu latinescul *sic*.

Un loc important ocupă în Îndreptar *virgula*, semnul de punctuație cu cea mai mare întrebuințare.

Spre deosebire de Gramatica Academiei în care nu se arată funcțiunile virgulei, Îndreptarul, chiar de la începutul capitolului, prezintă cele două funcțiuni ale virgulei. Prima funcțiune a virgulei este cea gramaticală care constă în delimitarea — pe baza raporturilor sintactice — a elementelor constitutive ale propoziției sau frazei. Ținînd seama de această funcțiune, Îndreptarul stabilește reguli precise care arată cînd e obligatorie și cînd nu e permisă folosirea virgulei.

A doua funcțiune a virgulei constă în redarea grafică a ritmului vorbirii și a intonației. Cu această funcțiune virgula este folosită ori de cîte ori cel care scrie consideră necesară redarea cu ajutorul virgulei, a unor pauze scurte. Cînd aceste pauze sînt indispensabile pentru înțelegerea succesiunii logice a ideilor, ele trebuie neapărat marcate prin virgulă.

Situațiile în care trebuie sau nu să se folosească virgula sînt sistematizate, discutîndu-se separat folosirea virgulei în cadrul propoziției și al frazei.

Îndreptarul aduce aproape la fiecare regulă explicațiile și precizările necesare, lucru pe care nu-l face Gramatica. Iată un exemplu: Îndreptarul stabilește că propoziția cauzală se desparte de regentă prin virgulă indiferent de locul ei în frază. Situația aceas-

ta e ilustrată cu două exemple din Caragiale:

Cum este el simțitor [...] e în stare să se prăpădească. În acest exemplu cauzala precede regenta.

La toată lumea plăcea [...] fiindcă era om deștept și blînd. Aici cauzala se află după regentă. În ambele cazuri ea e separată de regentă prin virgulă.

La această regulă Îndreptarul mai adaugă o precizare, și anume că, atunci cînd cauzala exprimă singura cauză (sau singurele cauze) ale acțiunii din regentă, ea nu se desparte prin virgulă de regenta ei.

În legătură cu *punct* și *virgula*, Îndreptarul aduce multe lucruri noi față de cele expuse în Gramatică. Definind acest semn, Îndreptarul arată că el notează o pauză mai mare decît cea redată prin virgulă și mai mică decît cea redată prin punct. Această pauză e necesară pentru a separa propoziții relativ independente sau grupuri de propoziții care constituie în frază unități relativ independente.

Se precizează că „pauza notată prin punct și virgulă nu e absolut indispensabilă; omiterea sau înlocuirea ei cu virgula nu duce la denaturarea sensului frazei”.

O observație nouă făcută de Îndreptar este aceea că punct și virgula fiind mai mult un mijloc stilistic decît unul gramatical, se poate folosi după preferința celui care scrie.

În textele cu multe povestiri sau descrieri, redate într-un stil cu fraze lungi, punct și virgula se folosește fie pentru a fragmenta textul ușurînd lectura și gruparea lui în unități relativ independente, fie pentru a marca diferitele momente ale povestirii sau diferitele aspecte ale descrierii, păstrînd în același timp unitatea și simetria textului. Așa se explică de ce, la scriitorii ca M. Sadoveanu, Al. Odobescu, punct și virgula apare foarte des, iar la Zaharia Stancu — al cărui scris e caracterizat prin fraze scurte, — acest semn de punctuație apare mult mai rar.

În stilul științific punct și virgula apare în frazele lungi, redînd pauzele mai mari făcute între diversele observații referitoare la același obiect, diverse raționamente etc.

Cea mai mare pauză făcută în cursul vorbirii este redată în scris prin *punctele de sus-*

5
pensie. Acestea nu marchează sfârșitul propoziției sau al frazei, ci întreruperea momentană sau definitivă a șirului vorbirii, cauzată fie de o anumită stare psihică a vorbitorului, de anumite intenții ale acestuia, fie de intervenția neașteptată a interlocutorului.

Dintre lucrurile noi pe care le aduce *Îndreptarul*, amintesc aici observația că punctele de suspensie apar în povestire pentru a marca pauzele făcute de povestitor cînd își caută cuvintele potrivite sau pentru a sugera ritmul lent al povestirii.

Punctele de suspensie se mai folosesc pentru a reda o vorbire incoerentă sau un răspuns care nu se dă, sau se dă prin gesturi care exprimă mirarea.

Definiția dată de *Îndreptar* *liniei de dialog* și de *despărțire* este mai clară și mai completă decît aceea pe care o găsim în Gramatică.

„Același semn de punctuație (—) are două funcțiuni cu totul diferite: linia de dialog indică începutul vorbirii fiecărei persoane care ia parte la o convorbire iar linia de despărțire (pauza) marchează, ca și alte semne de punctuație, pauze între diferitele părți ale propoziției, între propoziții sau fraze”.

Ceea ce prezintă nou „*Îndreptarul de punctuație*” față de Gramatică sînt unele reguli pentru folosirea acestui semn. Așa e regula care cere folosirea liniei de despărțire atunci cînd construcția incidentă are în interiorul ei una sau mai multe virgule. *Îndreptarul* dă aici un exemplu din Ibrăileanu: *Toate tipurile din comediile lui Caragiale [—] din cauza ocupațiilor lor neserioase, adică fără legătură cu realitățile adevărate ale vieții [—] sufăr de această golicieune de suflet.*

Cînd incidenta se desparte de restul frazei atît prin virgule cît și prin linia de despărțire, e recomandabil ca virgula să se pună întotdeauna înaintea liniei de despărțire. Iată exemplul luat de *Îndreptar* din Odobescu:

Glă a finul calea {,—} vro șase ore {,—} gurița nu i-a tăcut.

Tot nouă este și regula prin care „se recomandă folosirea pauzei după semnul întrebării sau al exclamării, cînd ele se pun după un

pasaj în vorbire directă și sînt urmate de intervenția vorbitorului”. Cazul acesta e exemplificat cu un citat luat tot din Odobescu:

— „*Sărăcuț de maica mea!*” [—] *strigă din băierile inimii Bisoceanul.*

Așa cum am spus la început, „*Îndreptarul de punctuație*” stabilește regulile de folosire a parantezelor rotunde și a cratimei, despre care Gramatica nu spune nimic.

Parantezele rotunde se folosesc pentru a închide un adaos făcut de noi într-un text citat, separînd astfel spusele noastre de ale celui căruia îi aparține citatul.

Gratima (*liniuța de unire sau de despărțire*), ca semn de punctuație, se folosește în repetițiile în care cuvîntul repetat formează o unitate. Ea se mai folosește între cuvinte care arată limitele unei distanțe sau ale unui interval de timp. Astfel *Îndreptarul* recomandă să se scrie: *orele 11-16* sau *între orele 14 și 16*. Grafia *între orele 14-16* este greșită.

Ca semn ortografic, după cum arată și „*Micul dicționar ortografic*”, p. 69, cratima marchează rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte și despărțirea cuvintelor în silabe.

„*Îndreptarul de punctuație*” atrage atenția asupra confuziei care se poate face între cratimă și pauză.

*

Elaborarea regulilor de punctuație de către „*Îndreptarul de punctuație*” are o deosebită importanță practică. Cunoașterea și folosirea semnelor de punctuație sînt indispensabile tuturor celor care vor să-și exprime clar, în scris, gîndurile și ideile. Cunoașterea regulilor de punctuație ca și a celor ortografice ne ajută să ne facem mai bine și mai ușor înțeleși de cei cu care comunicăm pe calea scrisului.

Cunoașterea punctuației ne ajută de asemenea să înțelegem mai bine și să respectăm regulile gramaticii, cu care am văzut că are o strînsă legătură.

„*Îndreptarul de punctuație*” constituie astfel un prețios ajutor practic, pentru toți cei care vor și trebuie să învețe a scrie corect romînește.

Marieta Pictreanu

Apariția „Dicționarului ortoepic” în-deplinește un important deziderat al tuturor celor care vorbesc, scriu și învață limba română.

În trecut preocupările pentru problemele de ortoepie au fost sporadice, nesistematice. Vechile gramatici consacrau puține rânduri rostirii corecte a limbii și astfel, pînă azi, nu s-a ajuns să se stabilească o pronunțare unitară în limba literară.

Lucrarea lui Iosif Popovici, „Ortoepia și fonetica”, apărută la Cluj în 1923, pare a fi prima încercare în acest sens. Meritul ei constă însă nu în faptul că și propune să discute sau chiar să rezolve problemele ortoepiei, lucru pe care nu-l face, ci, îndeosebi, în faptul că, pe lângă enumerarea tuturor gramaticilor care s-au preocupat într-un fel sau altul de pronunțare, atrage atenția asupra necesității studierii ortoepiei.

Academia Republicii Populare Romîne și-a propus, alături de celelalte sarcini pri-vitoare la problemele limbii, și stabilirea unor norme de pronunțare corectă, unitară.

O primă dovadă a preocupărilor tot mai mari în legătură cu ortoepia a fost apariția „Micului dicționar ortografic” (1953) care cuprinde nu numai norme de scriere, dar și de pronunțare corectă. Astfel, de pildă, în indicele de cuvinte s-a marcat între paranteze pronunțarea cuvintelor în care se scrie *x* și se citește *gz* (*examen*, *exact*, *exasperare*, *exotic*): s-a notat uneori și numărul de silabe [*teatru* (2 silabe)], de asemenea, s-a însemnat prin litere grase, vocala accentuată, acolo unde există posibilitatea unui dubiu (*dușman*, *pan-glică*, *regizor*, *holnav*).

O altă lucrare în care sint discutate pro-bleme de ortoepie este „Gramatica limbii romîne”, vol. I, (1954), care consacră în capitolul de fonetică cîteva pagini pronun-țării literare romînești.

În sfîrșit, cele mai multe indicații de ortoepie se găsesc în paginile „Dicționarului limbii romîne literare contemporane” (1955). Acesta consemnează aproape la fiecare cuvînt pronunțarea și variantele în pronunțare, dar

nu optează pentru o singură formă, cea literară, corectă (*agrișă* și *ăgrișă*; *aripă* și *ăripă*).

Așadar „Dicționarul ortoepic” este de fapt prima lucrare care dă norme precise de rostire a cuvintelor. Apariția lui a fost cu atît mai necesară și mai meritorie cu cît se constată fluctuații de pronunțare chiar în vorbirea oamenilor instruiți care se presu-pune că folosesc o limbă îngrijită, literată, deci o limbă corectă.

În partea introductivă a dicționarului se arată cauza pentru care ortoepia cîștigă în zilele noastre tot mai mare însemnătate: „Cultivarea limbii naționale, nu numai în ceea ce privește gramatica și lexicul, ci și în ceea ce privește pronunțarea, constituie una din condițiile revoluției noastre culturale” (p.3).

În expunerea regulilor ortoepice ale limbii romîne literare s-a avut în vedere acele aba-teri de la normele ortoepice care se dato-resc influenței graiurilor regionale asupra pronunțării limbii naționale.

Pronunțarea luată ca bază a fost aceea a oamenilor instruiți din capitala țării: aceasta, pentru că se presupune că într-un viitor apropiat această pronunțare va cuprinde întreg teritoriul țării.

După cîteva pagini în care se tratează despre pronunțarea exactă a vocalelor, dif-tongilor și a consoanelor limbii romîne lite-rare, precum și unele probleme de morfologie, s-a trecut la indice care cuprinde aproape 7.000 de cuvinte.

Alît în discutarea normelor ortoepice cît și în alegerea cuvintelor care alcătuiesc indicele se vede că autorii s-au oprit în spe-cial, după cum era și de așteptat, la cuvintele din limba contemporană.

Spre deosebire de indicațiile de ortoepie cuprinse în lucrările anterioare „Dicționarul ortoepic” înlătură fluctuațiile și recomandă de fiecare dată pronunțarea considerată literară¹.

¹ Douăla substantivul *cucuruz* se dau două forme de plural (*cucuruz* și *cucuruzi*).

Deoarece de cele mai multe ori grupurile vocalice *e + a* și *o + a* formează diftongi, s-au dat indicații de pronunțare ori de câte ori aceste grupuri trebuie rostite în hiat (*leâl*, pron. *le-al*; *bôa*, pron. *bo-a*; *coafă*, pron. *co-a*).

La alte cuvinte s-a dat numărul de silabe (*chioșe*, pron. 1 silabă; *ligheân*, pron. 2 silabe).

Pentru cuvintele *juxtaliniâr*, *juxtapîs*, *jûxlă* se recomandă pronunțarea cu *j* nu cu *i*.

Se indică de asemenea pronunțarea românească la o serie de neologisme unde s-a păstrat grația străină (*bleu*, pron. *blö*; *joule*, pron. *iul*; *loess*, pron. *lös*; *intermezzo*, pron. *intermefo*).

Nu sîntem însă de acord cu faptul că, în ciuda formei *mezo-soprană*, răspindite la majoritatea vorbitorilor, dicționarul recomandă, pentru cuvîntul *mezzo-soprână*, pronunțarea *me-fo*.

Dacă unele cuvinte ca: *turnîră*, pron. *u* (nu: *ü*); *piréu* (nu: *püre*) ne par, la prima vedere, prea departe de röstirea originară, cred că se poate afirma că în forma sub care apar în „Dicționarul ortoepic” ele se bucură de o mult mai largă răspindire și că pronunțate altfel dau o notă de voită prețiozitate.

Deoarece pronunțarea cu *ie-* la o serie de neologisme este destul de răspîdită (*iecran*, *iepoacă*, *ierou* etc.), indicațiile care recomandă röstirea *e-* sînt binevenite.

De un real folos sînt indicațiile din paranteză care atrag atenția asupra pronunțării necorecte a unei serii de cuvinte: *slándard* (nu: *standard*), pl. *standarde*; *spicher* (nu: *spicher*; *stal* (nu: *stat*), pl. *stale*; *start* (nu: *start*); *stofă* (nu: *stofă*), pl. *stofe*; *piunéză* (nu: *pioneză*). Arătînd cum nu trebuie să se spună, dicționarul atrage atenția vorbitorilor asupra pronunțării unui însemnat număr de cuvinte și mijlocește în acest fel trecerea la o röstire unitară pentru toți cei care vorbesc limba romînă. Stabilirea pronunțării cuvîntelor *candíd*, *carácter*, *lozîncă*, precum și a röstirii cuvîntelor *delinevênt*, *perecușiune*, *politoghie*, *detaliât* contribuie de asemenea la o röstire unitară.

În ceea ce privește indicațiile ortoepice legate de morfologie s-au înregistrat la toate substantivele forme de plural iar la feminine

mai ales, — forme de genitiv-dativ; această, bineînțeles, numai în cazurile în care sînt în circulație mai multe variante. Despre verbe se poate spune că prin numeroasele forme de conjugare care se dau — se înlesnește stabilirea pronunțării tuturor formelor.

Alături de numeroasele elemente pozitive pe care le întrunește primul nostru dicționar ortoepic se constată și cîteva scăderi.

Comparînd accentuarea diferitelor cuvinte, precum și unele forme ale substantivelor și verbelor din „Micul dicționar ortografic”, din „Dicționarul limbii romîne literare contemporane” și din „Dicționarul ortoepic” cititorul rămîne oarecum surprins de înconsecvențele întîlnite. „Dicționarul ortoepic” recomandă: *profesôr*, *bicéps*, *dîhor* iar „Micul dicționar ortografic” recomandă: *prófesor*, *biceps*, *dîhór*. Și ceea ce pare curios e că formele recomandate de „Micul dicționar ortografic” se bucură de o mai largă răspindire și nu par de loc neliterare.

O problemă asemănătoare o ridică cuvîntul *ánost* recomandat de „Dicționarul ortoepic” cu accentul pe prima silabă, iar de „Dicționarul limbii romîne literare contemporane” cu accentul pe ultima silabă. (*anóst*). Sîntem înclinați ca și de astă dată să nu fim de acord cu prima formă.

În dreptul cuvîntului *arámă* întîlnim în „Dicționarul ortoepic” genitiv-dativul *aramei*, în timp ce „Micul dicționar ortografic” recomandă *arămii*. În acest caz este evident că „Dicționarul ortoepic” corectează o greșeală din „Micul dicționar ortografic”.

Din cele două posibilități de formare a pluralului neutru de la cuvîntul *spall*, „Micul dicționar ortografic” a ales *spalluri*, iar „Dicționarul ortoepic” forma *spalte*. Vorbitorii pentru care din forme se pot decide? Am impresia că e mult mai folosită forma *spalluri*.

Tot inconsecvent pare la prima vedere și felul în care au fost tratate unele neologisme, deoarece la un moment dat ai impresia că s-a mers pe linia păstrării accentului ca în limba din care a fost împrumutat cuvîntul respectiv (*glăspapir*, *bôrmașînă*, *pápricas*), deși în vorbirea curentă întîlnim alte röstiri.

Sigur că „Dicționarul ortoepic” nu poate

cuprinde toate cuvintele care pun probleme de ortoepie; cu toate acestea pentru cititorul obișnuit e mai necesară lămurirea unor cuvinte ca *a da*, *a impune* etc. care intră în vocabularul activ al unui număr mai mare de vorbitori, unele din ele făcând parte din fondul principal de cuvinte, decît a unor termeni ca *clepsidră*, *imambaialdî*, *tiară* sau *intervievă*, cuvînt foarte rar și neobișnuit. Un slab interes prezintă și *judef*, *poștalion*, aproape ieșite din uz, sau *dărăb*, *glăjă*, *gri-janie*, *pălărânie* care desigur nu sînt literare.

La majoritatea cuvintelor unde există fluctuații se dau diverse forme. Sînt însă cuvinte ca: *a datoră*, *a datori* (foarte asemănătoare ca formă), *a complăcea*—etc. insuficient tratate.

În general, la cuvintele date, se accentuează numai forma de bază¹, iar celelalte forme par accentuate numai atunci cînd această indicație este strict necesară. Totuși ar fi fost poate bine dacă și celelalte forme ale cuvintelor: *cîmul*, *hain*, *hainî*, *invocă*, *năruî*, *scăpălă* ar fi avut accent, deoarece așa cum apar în dicționar pot da naștere la pronunțări diferite și mai ales la confuzii.

Aproape întotdeauna cuvintele monosilabice sînt date fără accent². Apare totuși nea și șă.

În paginile dicționarului se găsesc citeva abrevieri netrecute în lista din prima pagină

¹ Totuși citeva cuvinte nu au accent nici la forma de bază: *avanscend*, *bombonieră*, *colaboraționist*, *consanguin*, *coroîdă*, *internațional*, *latifundiu* s-ar putea spune că acestea nu au nevoie de indicații de pronunțare, dar atunci de

ce poartă accent cuvinte ca: *jupîn*, *junesea*, *majorodm*, *roădj* care nu comportă oscilații în pronunțare.

² Și aci se mai pune o întrebare: de ce sînt date cuvinte ca: *nor*, *praz*, *rect*, *saș*, *sterp* de vreme ce în dreptul lor nu s-a simțit nevoia să se pună și alte forme? *Ovăz* era necesar să aibă o recomandare pentru plural (*ovaze* sau *ovăzuri*?).

a indicelui (part., fig., gram., mil., it., sg. imper., jur., fiz.). Una din abrevieri încurcă pe cititorul mai puțin inițiat în problemele gramaticii: optativul verbului *plăceă* trimite la abrevierea *opt.*, care în listă reprezintă *optica*.

Mai supărătoare sînt însă greșelile de tipar care ar trebui evitate îndeosebi într-un dicționar, ca cel de față, la care aspectul grafic cere o mare precizie. Nu voi aminti decît citeva: — apariția unor litere în locul altora (*antomăt* pentru *automal*; *prevedem* pentru *prevedem*); — lipsa unor litere de la începutul sau din interiorul cuvintelor (*radia* pentru *iradia*; *poziție* pentru *opozție*; *mari* pentru feminin genitiv articulat de la adjectivul *măre*; *m u* tocmai unde se recomandă pronunțarea *meu* nu *mieu* cum se obișnuiește, în special, în teatru și în emisiunile radiofonice).

De citeva ori s-a cules *l* pentru *l* atunci cînd e vorba de persoana 1 singular sau plural la verbe (p. 57 la cuvîntul *degajă* și p. 84 la cuvîntul *înfășă*).

La p. 61 *dirijînd* e precedat de abrevierea *conj.*

De fiecare dată conjunctivul a fost dat fără conjuncție, numai *plouă* are conjuncție (*să plouă*).

Cu toate cele citeva greșeli semnalate în rîndurile de față, și altele care vor mai putea fi eventual găsite de cititori, valoarea acestui dicționar, în ce privește utilitatea lui practică, nu poate fi diminuată. La o viitoare ediție, desigur, toate aceste probleme măruntе își vor găsi rezolvarea.

St. V. Toma

CONSULTATII

RĂSPUNS CITITORILOR

V. TĂTARU — Hirliu

1. *Întrebare*: Ce fel de propoziție este *să stea în coridor pe un geamantan străin* în fraza: *Mam'mare se hotărâște să stea în coridor pe un geamantan străin, să păzească pe Goe?*

1. *Răspuns*: Este o propoziție completivă indirectă. Punînd întrebarea „Ce se hotărâște?”, dv. ați avut impresia că propoziția discutată e completivă directă. Întrebarea corectă este însă „La ce se hotărâște?” De altfel, verbele reflexive cu pronumele în acuzativ — așa cum este *a se hotărî* — nu primesc complemente directe și nu pot fi determinate de propoziții complementive directe.

2. *Întrebare*: Propoziția *să nu se mai întîmp'e ceva priitorului* este eliptică de subiect?

2. *Răspuns*: Propoziția de mai sus nu este eliptică de subiect, acesta fiind exprimat prin pronumele nehotărît *ceva*.

I. DUMITRACHE — Florești

1. *Întrebare*: Cum trebuie făcută analiza părților de propoziție din *Fir-ar al dracului să fie de necaz?*

1. *Răspuns*: După cîte am înțeles din scrisoarea dv., aveți nedumeriri în legătură cu cuvintele *al dracului* și *de necaz*, din punctul de vedere al sintaxei propoziției. *Al dracului* — spuneți dv. — pare, după caz, atribut, dar, întrucît lămurește verbul,

e mai de grabă complement. *Al dracului* nu este însă nici atribut, nici complement: nu orice substantiv în cazul genitiv e atribut, iar *al dracului* nu lămurește verbul *fir-ar*, ci formează împreună cu el predicatul. *Al dracului* este deci nume predicativ.

De necaz este, în exemplul dat de dv., subiect, deși, de regulă, subiectul stă în cazul nominativ și nu poate fi precedat de o prepoziție. Excepții de acest fel sînt foarte puține, de pildă: *Au trecut la mașini!* *Ce de copii sînt în stațiunea aceasta!* Asemănarea cu exemplul dv. e însă numai formală (subiectul e precedat de o prepoziție). În ultimele două exemple *la* și *de* au valoare de numerele nehotărîte, exprimînd în mod afectiv ideea de cantitate.

2. *Întrebare*: Cum se desparte corect în propoziția fraza: *Cel căruia Mitrea îi zicea nea Ion ajunsese acasă, sîrise din carul lui Mitrea și-l ajutase pe Vasilică să deschidă poarta?*

2. *Răspuns*: Prima problemă care se pune este dacă *cel căruia* trebuie considerat, în bloc, pronume relativ sau trebuie analizat în *cel*, pronume demonstrativ, + *căruia*, pronume relativ. În primul caz, *Cel căruia Mitrea îi zicea nea Ion* este o propoziție subiectivă. În al doilea caz, *Cel* (= acela) *ajunsese acasă* e regenta, iar *căruia Mitrea îi zicea nea Ion* este o atributivă determinativă. Pentru unitatea grupului *cel căruia*

pledează a) faptul că în interiorul acestui grup nu se poate intercala nici un cuvânt; b) faptul că separarea sintactică a lui *cel* de *căruia* face din prima parte un demonstrativ inexistent în limbă ca pronume de sine stătător. Acest punct de vedere a fost adoptat de Gramatica Academiei R.P.R. (vezi vol. I, p. 209) și susținut cu argumente de Mioara Avram într-un studiu recent¹.

Pentru necesitatea de a separa sintactic pe *cel* de *căruia* se pot aduce alte argumente. Într-adevăr *cel care* este vizibil tot una cu *omul care*, iar *cel* echivalează perfect cu *acel*, care există ca pronume de sine stătător. Această concepție a fost adoptată, între alții de H. Tiktin, în „Gramatica română” și susținută recent de acad. Al. Graur².

În fraza discutată vă mai interesează propoziția *să deschidă poarta*. Ea este o completivă indirectă; circumstanțială de mod (cum bănuieți dv.) nu poate fi, deoarece nu răspunde la întrebarea „În ce chip îl ajuta-tase pe Vasilică?”.

¹ „Correspondența dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate”, în volumul „Studii de gramatică” București, 1956, p. 144-145.

² În articolul „Pentru o sintaxă a propozițiilor principale”, publicat în volumul citat în nota precedentă, — la p. 136.

3. *Întrebare*: De ce gen e substantivul *fragă*?

3. *Răspuns*: Substantivele *fragă* și *desagă* sînt la plural masculin (*doi fragi, desagi*). Explicația acestei curiozități în morfologia românească lipsește încă. Formele amintite nu se pot menține alături în paradigmă, de aceea au apărut formele refăcute de singular *frag, desag* (masculine) și de plural (*două*) *fragi, desage* (feminine). E foarte probabil că în viitor limba va alege și va impune un singur gen pentru ambele numere.

— N-a fost dată încă o etimologie satisfăcătoare a lui *pasămite*; de stabilirea etimologiei depinde și adoptarea ortografiei celei mai potrivite.

— Corect e „Îmi trebuie bani”. Pentru conjugarea lui *a trebui*, consultați „Mic dicționar ortografic” p. 164 și „Dicționar ortoepic”, p. 23.

— *Plantă* trebuie încadrat în grupul cuvintelor care denumesc ființe. Argumentele dv. sînt juste.

S. S.T.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICILE POȘTALE
PRIN FACTORII POȘTALE ȘI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNȚREPRINDERII ȘI INSTITUȚII

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

6

ANUL V
NOIEMBRIE — DECEMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA
ROMÎNĂ

6

ANUL V
NOIEMBRIE — DECEMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE :

PROF. D. MACREA—*redactor responsabil*; ACAD. M. SADOVEANU;
ACAD. IORGU IORDAN; ACAD. AL. ROSETTI; EUSEBIU CAMILAR,
membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. G. ISTRATE;
V. BREBAN; GH. BULGĂR; MARIA ILIESCU; SORIN STATI;

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÂNĂ*

BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 3.85.05

S U M A R

Pag-

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu. La 80 de ani de la nașterea lui 5

GRAMATICA ȘI VOCABULAR

-ȘT. IACOB, Funcția semantică a genului 22
 RITA MARINOVICI, Observații în legătură cu sensul general al substantivelor 35
 EUG. IOANIȚESCU, Locuțiunile 48
 M. ZDRENGHEA, În legătură cu vocativul 55

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

LUIZA și MIRCEA SECHE, Un procedeu de individualizare a personajelor în opera satirică a lui I. L. Caragiale 60

CRONICĂ

GH. BULGĂR, Perspective noi pentru studiul limbilor în școlile de cultură generală 71

RECENZII

Studiile lingvistice din Revista Universității „C. I. Parhon” (D. Macrea) . . 77
 R. A. BUDAGOV, Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice (Voprosi iazikoznaniia, nr. 3/1955) (N. Dănilă) . . . 79
 Probleme de punctuație (Pe marginea „Îndreptarului de punctuație”) (Sorin Stăli) 83

NOTE BIBLIOGRAFICE

ASGAR ROSENSTAND HANSEN: Artikelsystemet i rumænsk „Sistemul articolului în limba română”, Copenhaga, Munksgaard, 1952, 172 pag. (S. St.) 87
 Noi sarcini în fața lingviștilor sovietici (C. O) 88
 Revista „Inostrannii iaziki v škole”, ian.—feb. 1956, nr. 1, (Moscova, Ed. pedagogică de stat de pe lângă Ministerul Învățămîntului R.S.F.S.R.), 128 pag. (N. Ștefan) 90

NOTE ȘI CONSULTAȚII

GH. GOILOV, *Libret C. E. C. sau libret?* 92
 Cuprinsul revistei Limba Română pe anul 1956 94

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

OPERA LINGVISTICĂ A LUI SEXTIL PUȘCARIU

LA 80 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI

DE

D. MACREA

Începutul secolului al XX-lea se caracterizează printr-un mare avânt în aproape toate domeniile culturii noastre. În lingvistică și filologie acest avânt a fost promovat și susținut prin activitatea intensă a lui I. Bogdan, I. Bianu, H. Tiktin, Al. Philippide, O. Densusianu, I. A. Candrea și Sextil Pușcariu.

Cu toată impunătoarea lor pregătire științifică și pasiune de cercetare, H. Tiktin și I. A. Candrea nu au reușit în timpul vieții să exercite o influență hotărîtoare în dezvoltarea studiilor noastre lingvistice, deoarece primul n-a deținut niciodată o situație oficială, iar al doilea a obținut-o târziu. Un asemenea rol a fost condiționat la noi aproape totdeauna de situația oficială deținută. Ceilalți lingviști și filologi amintiți au ajuns de tineri profesori universitari, ceea ce i-a ajutat să se impună de la începutul activității lor atențiunii publice.

Toți aceștia au dus mai departe moștenirea lăsată de Timotei Cipariu și mai ales de B. P. Hasdeu, întemeietorii lingvisticii și filologiei noastre moderne, deschizînd în același timp fiecare dintre ei drumuri noi în cercetările lingvistice și filologice : I. Bogdan în slavistică, I. Bianu în filologie, H. Tiktin în gramatică și lexicografie, Al. Philippide, O. Densusianu, I. A. Candrea și Sextil Pușcariu în istoria limbii, dialectologie și lexicografie.

În rîndurile de față vom prezenta, limitîndu-ne deocamdată la o privire generală, activitatea lingvistică a lui Sextil Pușcariu, care, alături îndeosebi de Al. Philippide și O. Densusianu, a dat timp de o jumătate de secol un puternic impuls cercetărilor noastre lingvistice.

Contemporanii au făcut adeseori judecăți de valoare asupra acestor trei lingviști, căutînd să stabilească o ierarhie a meritelor lor științifice. În realitate, toți trei au adus contribuții excepționale la studiul științific

al limbii române, astfel încît comparația între ei nu-i umbrește pe nici unul în această privință.

Lingviștii romîni de astăzi sînt în majoritatea lor elevii acestor trei precursori. Pentru a le putea fi apreciată, la justa ei valoare, activitatea științifică anterioară și de după însușirea învățaturii marxiste despre limbă, ei au datoriat să analizeze opera îndrumătorilor lor. De aceea credem că analize de felul celei pe care o întreprindem în acest studiu, ca elev al lui Sextil Pușcariu, se impun să fie făcute și asupra operei lui Al. Philippide și O. Densusianu din partea foștilor lor elevi.

Deosebiri care există între acești trei lingviști reprezentativi ai generației trecute nu se referă la valoarea consacrată a operei lor științifice, ci la natura și întinderea preocupărilor lor lingvistice. Activitatea de mare erudit a lui Al. Philippide s-a desfășurat mai ales pe plan intern, strîns legată de catedra pe care a ocupat-o timp de patruzeci de ani la Universitatea din Iași. O. Densusianu și Sextil Pușcariu s-au afirmat de la început și în fața lingvisticii străine, ajungînd la notorietate științifică europeană. Dar pe cînd O. Densusianu, după succesul obținut în tînetre cu „*Histoire de la langue roumaine*” (1901), a întreținut o tot mai redusă colaborare la publicațiile de specialitate străine, Sextil Pușcariu a păstrat toată viața o intensă legătură de colaborare cu publicațiile și savanții străini, îndeosebi din Germania.

O regretabilă pierdere pentru știința noastră lingvistică a constituit-o faptul că acești trei mari lingviști n-au colaborat între ei. Atît individualismul care stăpînea mentalitatea timpului, cît mai ales divergențele ivite între ei în legătură cu conducerea lucrărilor Dictionarului Academiei, i-au dus la polemici vii și au făcut ca eforturile lor să nu fie convergente. Personalități de o mare complexitate, ei au reușit totuși să promoveze știința noastră lingvistică și să lase în urma lor o bogată moștenire științifică.

Dacă Al. Philippide a dat științei noastre lucrări valoroase în domeniul gramaticii și mai ales al istoriei limbii, O. Densusianu, în domeniul istoriei limbii, al istoriei limbii literare, al dialectologiei, al interpretării limbii folclorului nostru, al istoriei noastre literare, Sextil Pușcariu a îmbrățișat aproape toate ramurile lingvisticii. Orizontul bogat al preocupărilor și munca lui stăruitoare de o jumătate de secol se oglindesc în cele peste patru sute de lucrări ¹ din domeniile istoriei limbii, lingvisticii generale, lexicologiei, lexicografiei, foneticii, fonologiei, gramaticii, derivației, ortografiei, dialectologiei, geografiei lingvistice, stilisticii, toponimiei, antroponimiei, filologiei, istoriei literare. La această multilaterală activitate

¹ Bibliografia operelor lui Sextil Pușcariu pînă în 1927 se găsește în „*Revista filologică*” 1927, an. I. nr. 1-2, p. 1-23, iar de la această dată pînă în 1937 în Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, p. VII—XII.

științifică se adaugă intensă lui preocupare de organizare a cercetărilor lingvistice, de ridicare a noi cadre de lingviști, de întemeiere și conducere de publicații lingvistice, de popularizare a problemelor lingvisticii noastre în țară și în străinătate.

Un alt element care i-a asigurat lui Sextil Pușcariu câștigarea poziției dominante în lingvistica noastră a fost receptivitatea lui deosebită pentru tot ce apărea nou în știință. De aceea preocupările lui au fost mereu reînnoite prin înțelegerea rapidă și critică a teoriilor și cercetărilor care aduceau elemente inedite pentru explicarea proceselor lingvistice. Dacă un spirit superior ca O. Densusianu a privit cu scepticism noile discipline lingvistice, atât de importante ca fonetica experimentală, fonologia și geografia lingvistică, la care nu a adus nici o contribuție, Sextil Pușcariu nu numai că le-a îmbrățișat de la început cu înțelegere, dar a întreprins cercetări în aceste direcții împreună cu elevii săi pe care i-a ajutat să se specializeze în aceste noi ramuri ale lingvisticii. Perspectiva multilaterală și mereu nouă a lui Sextil Pușcariu a avut în schimb [neajunsul că l-a împiedicat să ducă la bun sfârșit lucrările mari pe care le-a început. Ca și Hasdeu, Sextil Pușcariu n-a reușit să termine tocmai acele lucrări pe care le-a considerat mândria muncii lui : „Dicționarul Academiei”, „Atlasul lingvistic român” și „Limba română”. Moștenirea științifică a lui Sextil Pușcariu nu este a unei opere împlinite, ci aceea, mult mai fecundă, a unor șantiere pe care nu s-au terminat clădirile mărețe proiectate, dar pe care cadrele ridicate de maestrul erudit continuă să le desăvârșească cu o metodă sigură de lucru și cu materiale trainice adunate de el.

Născut în 1877 la Brașov, dintr-o familie de intelectuali, Sextil Pușcariu s-a bucurat din tinerețe de o temeinică pregătire intelectuală și patriotică. Brașovul era în acea vreme centrul unei puternice mișcări naționale a românilor din Transilvania creată de revoluția din 1848, de ziarul „Gazeta Transilvaniei”, de școlile românești din acel oraș și de contactul permanent cu românii din țara liberă. Familia lui Sextil Pușcariu număra cunoscuți luptători pentru drepturile politice ale românilor transilvăneni. Dintre aceștia amintim pe Ioan Cavaler de Pușcariu, participant la revoluția din 1848, istoric reputat și membru al Academiei Române, pe arhimandritul Mitropoliei din Sibiu, Ilarion Pușcariu, de asemenea cunoscut istoric și membru corespondent al Academiei Române. Iosif Pușcariu, tatăl lingvistului, a înființat la Brașov, în 1876, prima revistă politică satirică din Transilvania, „Cocoșul roșu”, iar în 1908 a publicat „Amintirile lui Moș Barbă-Albă”.

După studiile secundare făcute la Brașov, la liceul românesc și cel german, Sextil Pușcariu își începe ucenicia studiilor lingvistice la Universitatea din Leipzig, cu profesorii de renume științifică mondială din acea

vreme : indoeuropenistul K. Brugmann, slavistul A. Leskien, foneticianul E. Sievers, etnopsihologul W. Wundt și romanistul G. Weigand. Acesta din urmă înființase, în 1893, Institutul de limba română de pe lângă Universitatea din Leipzig. Sextil Pușcariu devine de la început colaboratorul de preț al lui Weigand pentru adunarea de material dialectal românesc. În 1898 publică în „Anuarul” Institutului primul său studiu lingvistic „Der Dialekt des oberen Oltthales” (Dialectul de pe valea superioară a Oltului), ale cărui rezultate au fost cuprinse mai târziu de Weigand în Atlasul său lingvistic.

Acest temeinic început de pregătire științifică este completat de Pușcariu, timp de doi ani, la Paris, la cursurile și seminariile renumiților romaniști Gaston Paris, Antoine Thomas, Paul Meyer și Jules Gilliéron și apoi la Viena, la școala cunoscutului indoeuropenist P. Kretschmer, a slavistilor I. Jagici și C. Jirecek, dar mai ales la aceea a marelui romanist Wilhelm Meyer-Lübke, de care s-a simțit legat toată viața printr-o admirație deosebită.

Pregătit la școala acestor străluciți reprezentanți ai metodei comparativ-istorice, Sextil Pușcariu și-a creat o largă și temeinică bază științifică pentru studiul limbii noastre, care nu poate fi făcut numai din perspectiva unilaterală a romanistului, ci și a slavistului, în măsura corespunzătoare istoriei ei reale.

În 1904, Sextil Pușcariu obține docența la Universitatea din Viena cu teza „*Ti* și *ki* în limbile română, italiană și sardă”, în care stabilește unele particularități comune celor trei limbi și deschide problema de mare importanță principială, pe care o va dezvolta mai târziu, a locului deosebit pe care limba română îl ocupă între celelalte limbi romanice, prin dezvoltarea ei izolată de romanitatea apuseană. În același an, el înființează, cu sprijinul lui W. Meyer-Lübke, un seminar de limba română la Universitatea din Viena, dar din cauza opoziției guvernului șovin de la Budapesta, acesta nu a putut fi menținut atunci decât scurtă vreme.

În anii de formație științifică a lui Sextil Pușcariu, cercetările lingvistice erau dominate de concepția pozitivistă a neogramaticilor, care studiau faptele de limbă pentru a descoperi legile după care evoluează limbile. Această concepție l-a influențat și pe Pușcariu dar numai în sensul stimulării interesului său științific pentru cercetarea pozitivă a faptelor de limbă și a amănuntelor concrete menite să fie explicate prin legi. „Fiind înfipt cu rădăcinile în epoca pozitivistă care era stăpânitoare pe când îmi începeam studiile universitare, mărturisește el, am păstrat toată viața pasiunea culegerii de material”¹. Pușcariu a considerat însă adu-

¹ Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*. București 1940, p. 9.

narea materialului numai ca un mijloc și nu ca scop al muncii lingvistice care trebuie să fie descoperirea legilor de dezvoltare și de funcționare a limbii.

În ceea ce privește explicarea faptelor de limbă, Sextil Pușcariu nu se încadrează în mod riguros în nici o școală sau teorie lingvistică. Întreaga lui gândire și activitate lingvistică a fost o continuă luare de poziție împotriva dogmatismului, care rezultă de obicei din adoptarea rigidă a unei singure teorii sau școli lingvistice. Pușcariu s-a ferit de generalizări seducătoare și pripite, iar atunci când ajunge la concluzii teoretice se sprijină totdeauna pe un bogat material de fapte. Definind limba ca „mijlocul obișnuit de comunicare organizată a gândurilor, preocupărilor și simțirilor noastre prin graiul viu”¹, Pușcariu a arătat realitatea complexă a limbii care cuprinde: elementul material (sunetul), organizația ei, actul psihic al gândirii și simțirii și actul social al împărtășirii gândurilor.

Atitudinea critică eclectică a lui Sextil Pușcariu i-a permis să-și lărgescă mereu orizontul teoretic, să păstreze o curiozitate mereu vie pentru noile teorii și cercetări, să aibă înțelegere pentru părerile altora, chiar când nu le împărtășea, și să întrețină legături personale active cu lingviștii din cele mai diferite țări.

Expunându-și, spre sfârșitul vieții, concluzia experienței sale îndelungate, Pușcariu arată că „pentru fenomenul lingvistic nu există de obicei o singură, ci mai multe posibilități de explicare”², subliniind prin aceasta marea complexitate a fenomenelor lingvistice. De aceea a simțit nevoia, spune el, să se debaraseze „de tirania termenului tehnic, de sub metodele împrumutate de lingviști de la alte discipline și de sub istorismul exagerat”³.

De la neogramatici Pușcariu și-a însușit nevoia cercetării faptelor vii de limbă, de la neolingviști îndoiala în ceea ce privește rigurozitatea legilor de evoluție a fenomenelor de limbă, de la școala etnopsihologică a lui Wundt, rolul factorului psihofiziologic în creația lingvistică, de la Vossler, rolul artistului creator în îmbogățirea limbii, de la Ferdinand de Saussure și A. Meillet, interesul pentru cunoașterea elementului social în limbă, de la Weigand și Gilliéron, principiile și tehnica geografiei lingvistice, de la W. Meyer-Lübke, principiile moderne ale lexicologiei și lexicografiei. Apreciind cercetările fonologice ale Cercului de la Praga, Pușcariu n-a acceptat distincția făcută de această școală între fonetică și fonologie. El susține, ca și lingviștii marxiști de astăzi, că o

¹ Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 6.

² Idem, *op. cit.*, p. 1.

³ Idem, *op. cit.*, p. 2.

graniță precisă între aceste două discipline nu se poate trasa, sunetul fiind în același timp o realitate acustică și funcțională ¹.

Pentru explicarea unei forme lingvistice, Pușcariu face apel la numeroase științe : istorie, psihologie, sociologie, etnografie, la observația directă asupra limbii vorbite. Această metodă complexă de cercetare este recomandată și folosită de Pușcariu îndeosebi pentru epocile din care nu avem documente scrise. „La noi e necesar, scrie el, ca o fantezie disciplinată de critică să găsească analogii, să întreprindă incursii în științele auxiliare, spre a umplea lacunele și să facă legăturile necesare între știrile păstrate întâmplător, incomplete, răzlețe și prea distanțate una de alta. Aceste analogii nu trebuie căutate prea departe, nici la popoare cu o structură politică și socială fundamental deosebită de a noastră ; ele vor fi găsite în nemijlocită apropiere prin intuiția pe care ți-o dă contactul zilnic și observarea atentă a neamului din care faci parte” ². Pușcariu consideră însă ajutoarele celorlalte științe numai ca mijloace auxiliare și nu confundă explicația lingvistică cu nici una din cele pe care le pot da alte discipline. „Problemele de natură psihologică și sociologică, precizează el, ne preocupă numai în măsura în care ne ajută să înțelegem geneza expresiei și prefacerea ei în comunicare” ³. De asemenea el a stăruit să precizeze deosebirea dintre categoriile logice și cele gramaticale, scoțînd în evidență specificul disciplinei lingvistice ca știință cu materialul, principiile și metodele ei proprii de cercetare ⁴.

Un factor al evoluției și îmbogățirii limbii asupra căruia Pușcariu a stăruit adeseori este rolul creator al individului vorbitor, aportul lui de originalitate în limbă. „Nu există subiect vorbitor, oricît de umil ar fi, scrie Pușcariu, care să nu adauge la expresia uzuală o notă individuală” ⁵. El vorbește de „talentul” individului vorbitor, încercînd să arate căile prin care o inovație individuală se propagă și devine colectivă. Pușcariu nu adîncește însă problema felului cum unele păături sociale influențează limba și nu analizează natura jargoanelor de clasă. Această perspectivă nouă în explicarea unor fapte de limbă a adus-o numai lingvistica marxistă, care, în timpul activității lui Pușcariu, era abia la începuturile ei. În orientarea gîndirii lingvistice a lui Sextil Pușcariu nu lipsesc însă elemente materialiste, mai ales în ceea ce privește stabilirea legăturii dintre limbă și istorie. Deși în „Limba romînă”, ultima lui mare lucrare de sinteză, Pușcariu are titluri de capitole ca „Sîngele”, „Pămîntul”, care

¹ Vezi „Dacoromania”, vol. VI, p. 211-243 și 484-491 și *Limba romînă* vol. I, *Privire generală*, p. 102-104.

² Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940. p. 252.

³ Idem, op. cit. p. 7.

⁴ Idem, *Gîndirea lingvistică și filozofică*, în „*Revista fundațiilor*”, 1938, V, nr. 4, p. 76-93 și mai ales în *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, p. 71-82.

⁵ Idem, *Limba romînă*, vol I, *Privire generală*, București, 1940, p. 3.

sînt de rezonanță naționalistă, conținutul capitolelor respective este o combatere științifică a presupuselor legături între limbă și asemenea concepte rasiste.

Latura cea mai caracteristică a activității lui Sextil Pușcariu n-a fost însă în domeniul teoretic, unde a arătat totuși nu numai cunoștințe întinse, ci și o orientare sigură pentru vremea sa. Studiile „Despre legile fonologice” și „Din perspectiva Dicționarului”, interpretările și luările de poziție din „Pe marginea cărților” și din „Limba română” o dovedesc cu prisosință. Sextil Pușcariu n-a depășit în domeniul teoretic știința vremii sale. El a rămas mai ales un interpret prudent al faptelor de limbă. Chemarea lăuntrică pe care a simțit-o Pușcariu toată viața a fost aceea de a fi lingvist român, de a studia și rezolva problemele atât de complexe ale limbii noastre. El n-a studiat limba română numai dintr-o îndeletnicire profesională, ci dintr-o înclinație afectivă profundă de patriot îndrăgostit de comoara noastră istorică cea mai de preț, care ni s-a păstrat unitară și bogată cu toate vicisitudinile istoriei poporului nostru.

Ca orientare metodică pentru cunoașterea operei lui Sextil Pușcariu trebuie relevat că el n-a tratat aproape nici o problemă într-o singură lucrare, ci materialul referitor la fiecare problemă tratată trebuie urmărit în numeroase studii și articole care se completează între ele. Acest fapt se datorește nevoii neîncetate pe care a simțit-o Pușcariu de a nu se mulțumi cu rezultatele obținute, ci de a le revizui mereu în lumina faptelor noi cercetate. El a început abia la sfîrșitul vieții să înfățișeze într-o sinteză structura și istoria limbii noastre, în lucrarea, concepută în patru volume, „Limba română”, din care n-a reușit însă să publice decît volumul întîi, care a apărut și în traducere germană¹ datorită romanistului H. Kuen de la Universitatea din Tübingen.

Pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii romîne, lingvistica noastră poseda de la începutul acestui secol valoroasa lucrare a lui O. Densusianu „Histoire de la langue roumaine” (Paris, 1901). Dar prin apariția acestei opere nu se poate spune că s-au lămurit în mod complet numeroasele probleme legate de formarea și evoluția limbii noastre. Unele din ele, referindu-se la epoci îndepărtate din care nu avem documente scrise, au dat naștere la controverse care persistă pînă astăzi. Printre problemele de acest fel, la limpezirea cărora Sextil Pușcariu a adus numeroase contribuții, sînt : locul de formare a poporului și limbii romîne, substratul daco-geto-tracic, transformarea limbii latine populare în limba romînă, continuitatea romînilor în nordul Dunării, reconstituirea limbii romîne primitive comune de dinainte de despărțirea ei în cele patru dialecte, perioadă numită de el „străromînă”.

În studii numeroase, dar mai ales în lucrarea sa de sinteză „Limba

¹ Sextil Pușcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943.

română”, Pușcariu combate teoria latinistă, împărtășită și de Hasdeu, a „leagănului” românilor exclusiv în Dacia, arătând că teritoriul de formare a poporului și limbii române a fost mult mai întins, cuprinzând ambele laturi ale Dunării. Dunărea n-a format în acea epocă o graniță lingvistică. O astfel de graniță a constituit-o, după Pușcariu, mai degrabă Mureșul, la nordul căruia se afla aria rotacizantă și aria menținerii infinitivului, înlocuit în întreg sudul cu conjunctivul.

Părerea lui Pușcariu în problema locului de formare a poporului și a limbii române constituie un pas pozitiv înainte față de cea a lui Ovid Densusianu, după care ne-am fi format mai ales în sudul Dunării, dar care pe meglenoromâni și pe istroromâni îi consideră totuși emigrați din Dacia în Peninsula Balcanică, și îndeosebi de cea a lui Al. Philippide, după care ne-am fi format exclusiv în sudul Dunării. În Dacia, continuitatea românilor s-a menținut, după Pușcariu, mai ales în părțile de vest ale Transilvaniei unde se păstrează, după el, pînă astăzi cele mai numeroase elemente vechi latine din limba noastră (*nea* pentru *zăpadă*, *păcurar* pentru *cioban*, *curechi* pentru *varză*, *cute* pentru *gresie*, *sudoare* pentru *nădușală*, *lard* pentru *slănină*, *Sînmedru* pentru *Sfîntul Dumitru*, *Sîn Nicoară* pentru *Sfîntul Nicolaie* și altele).

Problema elementelor de substrat a fost privită de Pușcariu totdeauna cu rezervă. El admite ca posibile urme de substrat daco-geto-tracic doar cîteva elemente lexicale, dintre cele pe care le avem comune cu albaneza (*mugur*, *sîmbure*, *mazăre*, *stîină*, *viezure*, *mătură*).

În ceea ce privește transformarea limbii latine în limba română, ea este explicată de Pușcariu ca o urmare a procesului de rusticizare a populației romane din imperiul de răsărit, în epoca de decadentă a acestuia. „Transformarea limbii latine în limba română în regiunile de la cursul inferior al Dunării, scrie el, nu se datorește nici răsunsetului substratului daco-trac, cum cred unii, nici substratului albanez sau amestecului cu alte limbi, cum admit alții, ci se explică prin rusticizarea populației romane, după încetarea civilizației romane în aceste regiuni”¹. Ca timp al acestei transformări, Pușcariu fixează secolul al VI-lea și începutul secolului al VII-lea.

În discursul de recepție la Academia Română², Pușcariu a arătat, pentru întâia oară, situația specifică a limbii noastre față de celelalte limbi romanice. Dezvoltîndu-se izolat de restul romanității și rămînînd neinfluențată în cursul timpului de latina clasică, limba română este, după Pușcariu, cel mai vechi și mai sigur document pentru reconstituirea formelor latine populare. Contribuția lui în această privință este prețioasă

¹ Vezi și „Dacoromania”, vol. VII, p. 331.

² Vezi Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, București, 1921.

și din punct de vedere metodic, prin analiza criteriilor de stabilire a înrudirii limbilor. Referindu-se mai târziu la această problemă, Pușcariu scrie : „Doveditoare pentru înrudirea strînsă ni s-au părut mai ales acele inovațiuni comune care au avut urmări similare și cele ce sînt identice și în excepțiile lor, care deci se prezintă nu numai cu aceleași evoluțiuni regulate, ci și cu aceleași cazuri refractare. Înrudirea e dovedită, aș adăuga acum, nu printr-o sumă de fapte izolate asemănătoare, ci prin același sistem fonetic, morfologic, lexical și sintactic”¹.

Într-o lucrare care a născut de la apariția ei discuții fecunde, „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen” (1910), Pușcariu a făcut prima încercare de reconstituire a formelor celor mai caracteristice fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii romîne din epoca de după formarea ei pînă la despărțirea celor patru dialecte, fapt care a avut loc după secolul al X-lea. Tezele lui Pușcariu despre unitatea relativă a limbii noastre din acea epocă, despre divergențele ei dialectale n-au putut fi contestate pînă acum în esența lor și nici depășite de cercetările ulterioare. Fără a fi rezolvat în întregime această problemă, lucrarea lui Pușcariu constituie și astăzi un ajutor prețios pentru cunoașterea limbii și vieții poporului român din evul mediu. Pe bază de argumente lingvistice, Pușcariu distinge în această epocă trei grupe de romîni : „romîinii răsăriteni”, care trăiau între Dunăre și Balcani și ai căror urmași sînt astăzi aromîinii și meglenoromîinii, „romîinii apuseni” din nordul și estul Iugoslaviei ai căror urmași sînt istroromîinii de astăzi și „dacoromîinii” din nordul Dunării².

Preocupat mereu de a scoate în evidență caracterul romanic al limbii noastre și de a dovedi continuitatea noastră în Dacia, Sextil Pușcariu nu s-a abătut de la metoda riguros științifică și nu a alunecat pe făgașul tezist al latinistilor. El a relevat în permanență influențele istorice exercitate asupra limbii romîne, îndeosebi cea slavă, arătînd strînsele legături pe care le-am avut în decursul timpului cu popoarele slave și cu cele balcanice. „Dintre toate popoarele conlocuitoare, scrie Pușcariu, slavii au exercitat asupra noastră cea mai masivă și mai îndelungată influență. Vocabularul nostru e atît de împănăt cu împrumuturi slave, încît, din pricina lor, limba noastră se deosebește mult de celelalte limbi neolatine”³.

Despre legăturile noastre istorice și lingvistice cu popoarele balcanice, el scrie : „Deși ele vorbesc alte limbi decît a noastră, aceiași munți care le-au dat adăpost și hrană, aceeași religie și aceleași influențe culturale au produs la vecinii noștri stări sociale, o structură sufletească și o forma

¹ Vezi „Dacoromania”, vol. VI, p. 485.

² Vezi Sextil Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 244 — 256.

³ Vezi Idem, *op. cit.*, p. 277.

mentis asemănătoare cu ale noastre... Întîlnim la bulgari, albanezi, uneori și la sirbi și neogreci, aceleași construcții sintactice ca la romîni, aceleași expresii figurate sau locuțiuni gîndite la fel cu noi, dar exprimate în fiecare din aceste limbi cu cuvintele proprii”¹.

După cum însuși mărturisește în introducerea la „Limba romînă”, Pușcariu a avut din tinerețe intenția să scrie o „Gramatică istorică a limbii romîne”, gînd pe care a amînat să-l realizeze, dîndu-și seama că pentru o asemenea operă sînt necesare lucrări pregătitoare, neexistente atunci. El a fost prin excelență un istoric al limbii noastre, căci nu există lucrare a lui în care să nu găsim contribuții în această privință. Istorismul lui Pușcariu a avut însă totdeauna ca scop explicarea fenomenului de limbă contemporan.

În teza sa de doctorat, „Sufixele diminutive în limba romînă”, susținută în 1899 la Leipzig, Pușcariu tratează pe baze istorice unul din aspectele cele mai caracteristice ale derivației și formării cuvintelor în limba noastră contemporană. În această lucrare, rămasă pînă astăzi una din cele mai bune în materie, ca și în alte studii care o completează : „Derivarea cu sufixe de la tulpina pluralică” (1925) și „Despre diminutivele romînești” (1929), el arată originea sufixelor, înțelesul pe care ele îl dau cuvintelor derivate, raporturile între cuvintele derivate, felul cum sufixele ajung la modă și felul în care își restrîng circulația.

Contribuția cea mai însemnată a lui Pușcariu în domeniul istoriei limbii noastre a adus-o însă mai ales în lucrările sale de lexicografie.

Lexicologia și lexicografia romînească din prima jumătate a secolului al XX-lea îi datorează lui Pușcariu în cea mai mare parte progresele pe care le-a realizat.

Prin „Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache” (1905), prin numeroase studii și notițe etimologice publicate în „Convorbiri Literare”, „Zeitschrift für romanische Philologie”, „Wörter und Sachen” și mai ales în „Dacoromania”, Sextil Pușcariu a continuat, pe baze științifice noi, începuturile făcute de Cihac și Hasdeu de a stabili originea și evoluția cuvintelor limbii noastre. Dicționarul etimologic al lui Pușcariu cuprinde 1947 de etimologii ale cuvintelor moștenite de limba romînă din latină, pe care le urmărește în toate dialectele limbii noastre și în toate celelalte limbi romanice. Această lucrare, utilă și astăzi, s-a bucurat la apariția ei de prețuirea celor mai de seamă romaniști europeni : H. Schuchardt, W. Meyer-Lübke, G. Weigand, M. Bartoli, Kr. Sandfeld și alții. Ea a fost distinsă cu premiul „I. Heliade-Rădulescu” al Academiei Romîne.

Fără a subestima contribuțiile lui Cihac, Hasdeu, Tiktin, Al. Philippide, O. Densusianu și I. A. Candrea, în domeniul etimologiei, se poate

¹ Vezi Sextil Pușcariu, *Limba Romînă*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 418—419.

afirma că rolul lui Pușcariu a fost covârșitor în dezvoltarea cercetărilor etimologice la noi, atât prin activitatea lui directă cât și prin stimularea colaboratorilor săi la astfel de cercetări. Colecția „Dacoromaniei” este o convingătoare dovadă în această privință.

Dar meritul cel mai de seamă al lui Sextil Pușcariu pentru cunoașterea științifică a tezaurului nostru lexical îl constituie cele trei mari volume din „Dicționarul limbii române”, redactate între 1906 și 1940, sub conducerea lui, din însărcinarea Academiei.

Concepînd această lucrare pe aceeași bază largă istorică și etimologică ca Hasdeu și Philippide, dar mai realizabilă practic decît încercaseră aceștia, Pușcariu a reușit să redacteze jumătate din ea, restul materialului rămînînd în milioanele de fișe adunate cu grijă și răbdare de el, acestea constituind principala bază documentară a lucrărilor lexicografice care se elaborează astăzi la noi.

Ca tip de dicționar, lucrarea lui Pușcariu poate fi, desigur, discutată din punct de vedere al utilității ei pentru nevoile marilor mase, dar ca bogăție de material, ea este o operă monumentală. Fiecare articol al dicționarului cuprinde expunerea tuturor aspectelor vieții unui cuvînt : evoluția formei și a sensurilor lui, funcțiunea lui gramaticală și stilistică, originea lui în limba noastră.

Pentru a putea fi apreciată complexitatea perspectivei sub care a fost privită viața cuvintelor în dicționarul lui Pușcariu, este destul să menționăm, spre exemplu, că verbul *a face* ocupă 36 de coloane. Pentru lingviști, această lucrare va rămîne încă multă vreme nu numai un izvor bogat de material lingvistic, ci și o călăuză în realizarea viitoare a „Dicționarului general al limbii române”.

A doua operă pe care Sextil Pușcariu a socotit-o cu drept cuvînt titlul de mîndrie al său și al școlii lingvistice de la Cluj, creată de el, a fost „Atlasul lingvistic român”. Conceput în 10 volume, pe baze științifice moderne, folosindu-se experiența cîștigată în elaborarea tuturor celorlalte atlase romanice, „Atlasul lingvistic român” constituie o cucerire dintre cele mai de seamă ale lingvisticii noastre și ale prestigiului ei în lume. Această lucrare oglindește o fază importantă din istoria limbii noastre, și anume cea dintre cele două războaie mondiale, cînd abia începuse procesul de unificare a ei sub influența nivelatoare a limbii literare și a administrației. Din materialul Atlasului, strîns în întregime în decurs de opt ani (1929-1937) printr-o muncă încordată și bine organizată, au apărut însă în timpul vieții lui Pușcariu numai trei volume. Continuarea publicării acestei mari opere este făcută de către Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., sub conducerea academicianului E. Petrovici, fost elev al lui Pușcariu și unul din anchetatorii materialului pentru Atlas.

Foloasele multilaterale pe care lingvistica românească le va trage multă vreme din interpretarea hărților Atlasului vor fixa tot mai adânc rolul lui Sextil Pușcariu în promovarea progresului ei prin introducerea geografiei lingvistice la noi.

De un deosebit interes lingvistic și istoric este o altă mare lucrare de dialectologie a lui Sextil Pușcariu : „Studii istroromîne” (în 3 volume, 1906—1929), întocmită în colaborare cu lingvistul italian M. Bartoli, lingvistul german A. Byhan și cu învățatul istroromîn A. Belulovici, elev al lui Pușcariu, lucrare care este cea mai completă și mai valoroasă monografie dialectală din lingvistica noastră. Dialectul istroromîn, pe cale de dispariție, și-a găsit astfel înfățișarea într-o operă clasică ce va rămîne în viitor ca cel mai grăitor document despre acest fragment îndepărtat al limbii romîne.

Un aspect al activității lui Sextil Pușcariu în dezvoltarea lingvisticii noastre, care se impune să fie pus într-un relief deosebit, este crearea, în 1920, a „Muzeului limbii romîne” de pe lângă Universitatea din Cluj. Meritul lui Pușcariu ca întemeietor și conducător al acestui institut științific superior reiese din însuși statutul Muzeului, al cărui program de muncă stabilit de el este și astăzi deplin valabil. Muzeul a avut ca sarcini : „1) Stringerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii romîne din toate timpurile și din toate regiunile locuite de romîni ; 2) pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile romînești ; 3) deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii romîne ; 4) pregătirea de filologi romîni ; 5) publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, serieri de popularizare și editarea unei publicații periodice”¹.

Muzeul limbii romîne a fost atelierul de lucru în care s-au elaborat „Dicționarul Academiei Romîne” și „Atlasul lingvistic romîn”, el formînd timp de două decenii centrul științific al școlii lingvistice de la Cluj care a numărat lingviști și filologi de seamă ca : V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan, C. Lacea, C. Diclescu, G. Kisch, G. Serra, T. A. Naum, St. Bezdechi, Bitay Arpad, Kristof György, Yves Auger, H. Jacquier, E. Petrovici, G. Giuglea, Al. Procopovici, C. Daicoviciu, S. Pop, Șt. Pașca ș. a. Dacă Institutul de lingvistică din Cluj al Filialei Academiei R.P.R. poate desfășura astăzi o activitate rodnică, aceasta se datorește în bună parte tradiției de muncă a Muzeului și faptului că o parte din cercetătorii lui au fost îndrumați în munca lor de început de Sextil Pușcariu. Dintre toate institutele universitare din Cluj, Muzeul limbii romîne s-a bucurat de cel mai mare prestigiu

¹ Vezi „Dacoromania”, vol. I, p. 3-4.

pentru activitatea lui bogată și spiritul de colaborare pe care Sextil Pușcariu a reușit să-l întrețină în sinul lui prin autoritatea sa științifică și prin curtoazia sa deosebită în raporturile cu oamenii. Caracteristica morală pe care Pușcariu a căutat în permanență s-o imprime în activitatea Muzeului a fost: „stima pentru munca altuia, bucuria sinceră pentru descoperirea științifică a tovarășilor de muncă și mai ales a tovarășilor tineri”¹.

Prin strădania neobosită a lui Sextil Pușcariu, Muzeul limbii române, care la înființarea lui nu poseda nici o carte, și-a alcătuit pînă în 1940 o bibliotecă de specialitate de peste 20.000 de volume, precum și un fișier bibliografic despre tot ce s-a scris în periodicele românești și străine asupra limbii și literaturii romine între cele două războaie mondiale. Prin acestea și prin bogatul fișier al Dicționarului și al Atlasului, Muzeul limbii romine devenise în acea vreme cel mai important centru de documentare din țara noastră în domeniul lingvisticii. Buletinul Muzeului, „Dacoromania”, din care au apărut 12 volume, fiecare de cîte aproape 1.000 de pagini, prin bogatul lui conținut de studii originale din toate domeniile lingvisticii și istoriei literare, recenzii, note, bibliografie, și-a cîștigat o meritată autoritate științifică în țară și în străinătate.

De o însemnătate deosebită pentru activitatea lui Pușcariu sînt rubricile „Dacoromania” scrise de el: „Din perspectiva dicționarului”, în care a înfățișat problemele ce se ivesc în legătură cu fixarea sensurilor și a valorilor gramaticale și stilistice ale cuvintelor, și mai ales „Pe marginea cărților”, care reflectă critic activitatea lingvistică din țară și din străinătate între 1920 și 1940. În această rubrică, Pușcariu aduce precizări prețioase în probleme de lingvistică generală, fonetică, fonologie, gramatică lexicologie, dialectologie, stilistică și ia atitudine față de tezele lingviștilor și istoricilor străini contrare continuității noastre în Dacia, aducînd mereu împotriva acestor teze argumente și dovezi noi. Pentru valoarea lor științifică și documentară, cronicile lui Pușcariu din „Pe marginea cărților” ar trebui adunate într-un volum, ele constituind în același timp o manifestare caracteristică a perspectivei lui lingvistice multilaterale și a spiritului său de lingvist militant.

Ca toți lingviștii și filologii noștri de seamă din trecut, Sextil Pușcariu a fost un luptător activ pentru ideile sale, considerînd ca o datorie să popularizeze prin scris și conferințe activitatea legată de studiul problemelor limbii romine. El n-a fost eruditul izolat de lume prin tehnica unei meserii pe care o înțelege doar un cerc restrîns de specialiști, ci un om de știință legat de mase, cărora le împărtășea mereu cuceririle disci-

¹ Sextil Pușcariu, *Lingvistica modernă și evoluția ei*, în „Țara Birsei”, 1931 an. I. nr. 1 p. 13.

² Limba română

plinei sale. Pușcariu era convins că „interesul științific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om” și că „dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasiionau pe părinții și moșii noștri, vina o poartă înaintea de toate filologii înșiși. Aceștia, rupind în mod lăudabil cu romantismul ce stăpânea generația trecută, în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbii, popularizând mijloacele științifice ale școalei celei nouă, s-au închis în turnul lor de fildeş, pierzându-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări”¹. Interesul pentru limbă, scrie Pușcariu, „există în mod firesc în cercurile largi ale oamenilor de cultură, încît datorită lingvistului este să apropie din nou, printr-o prezentare plăcută și limpede, pe cititor de problemele lingvisticii”². Sextil Pușcariu a publicat în permanență articole de popularizare a problemelor lingvistice în majoritatea revistelor românești : „Convorbiri literare”, „Familia”, „Semănătorul”, „Luceafărul”, „Junimea literară”, „Transilvania”, „Telegraful român”, „Noua revistă română”, „Societatea de mîine”, „Țara Birsei”. De asemenea el a fost colaboratorul prețuit și solicitat al revistelor de lingvistică străine, mai ales germane și franceze : „Zeitschrift für romanische Philologie”, „Kritischer Jahresbericht”, „Litteraturblatt für romanische und slavische Philologie”, „Deutsche Litteraturzeitung”, „Wörter und Sachen”, „Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte”, „Revue de linguistique romane” ș. a. Colaborarea la atîtea reviste străine n-a izvorît la Pușcariu dintr-o vanitate a publicității, ci din nevoia pe care a simțit-o de a afirma știința românească în fața celorlalte popoare.

Popularizarea problemelor lingvisticii noastre, făcută de Pușcariu, a fost ajutată de gîndirea lui clară, expunerea limpede și ușor accesibilă, folosirea comparațiilor, a imaginilor sugestive și a apelului permanent la experiența cotidiană a cititorului. Chiar în studiile lui mari, ca „Limba română”, materialul tehnic este încadrat în explicații atît de luminoase încît ele pot fi înțelese cu ușurință de orice cititor cu o cultură mijlocie.

Sextil Pușcariu n-a conceput legătura lingvisticii cu marile mase numai prin popularizarea problemelor ei, ci și printr-o acțiune continuă de cultivare a limbii scrise. Pe lîngă numeroase articole asupra folosirii și scrierii corecte a limbii literare, publicate îndeosebi în „Societatea de mîine” de la Cluj, principala lui contribuție în această direcție o constituie elaborarea, împreună cu T. A. Naum, a regulilor ortografice din 1932, însușite de Academia Română. „Îndreptarul ortografic” (1932) al

¹ „Dacoromania”, I, p. 2.

² Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 8.

lui Pușcariu și Naum a însemnat un progres în scrierea fonetică a limbii române față de reforma din 1904 și o etapă valoroasă în impunerea completă a principiului fonetic, îmbinat cu cel morfologic, realizată prin îmbunătățirea normelor ortografice din 1953.

Conceptia lui Pușcariu asupra cultivării limbii e cuprinsă mai pe larg îndeosebi în capitolul despre neologisme din „Limba română”, în care se poate aprecia perspectiva largă din care privește el posibilitățile de exprimare ale limbii noastre și în care expune problema atât de actuală încă a terminologiei științifice și tehnice.

Alături de studiile privind limba contemporană și ca o completare a lor, Sextil Pușcariu a scris și câteva lucrări de istorie literară. În 1906, a publicat „Cinci ani de mișcare literară”, cuprinzând o privire informativă și critică asupra mișcării noastre literare de la începutul secolului. Studiul a fost publicat mai întâi în „Kritischer Jahresbericht” a lui Vollmöller și apoi în românește. În 1921, el a publicat prima ediție a cunoscutei sale „Istorie a literaturii române, epoca veche”, care a servit multă vreme și servește și astăzi ca o lucrare de temelie pentru învățămîntul nostru universitar. În colaborare cu elevul său Al. Procopovici, Pușcariu a publicat în 1914, „Carte cu învățătură” a lui Coresi într-o reușită transcriere fonetică cu litere latine. Aceste din urmă două lucrări constituie valoroase contribuții ale lui Pușcariu la cunoașterea limbii și literaturii noastre vechi.

Sextil Pușcariu este în cultura noastră un reprezentant caracteristic al spiritului ardelean care a dat țării o strălucită pleiadă de cărturari militanți pentru ridicarea culturală a maselor și pentru afirmarea prin cultură a poporului român.

Una din acțiunile importante cu caracter obștesc ale lui Sextil Pușcariu a fost organizarea, în 1919, a Universității din Cluj. Această instituție de cultură românească, tinără și fără tradiție, s-a impus repede ca unul din cele mai de seamă centre științifice din țara noastră, datorită bunei ei organizări și atentei recrutări a cadrelor didactice, făcute sub conducerea lui Pușcariu ca cel dintîi rector al ei. „Universitatea nu are voie, scria el în 1921, să se restrîngă la activitatea aceasta școlară mai mult reproductivă, care dă elevilor ei rezultatele științei și îi introduce în metoda investigațiilor științifice, ci ea trebuie să fie un lăcaș al cercetărilor originale. În institute speciale create pe lângă facultăți, în care începe opera de savant a profesorilor, se va începe munca productivă care are să ducă știința

cu un pas mai departe spre progres”¹. Dar „Universitatea românească, adaugă Pușcariu, cel puțin pentru un șir de ani de aci înainte, până vom avea și noi, ca popoarele cu o cultură veche, o pleiadă de învățați în afară de catedrele universitare, mai are și o altă datorie de împlinit, cea de popularizare a științei. Spiritul democratic care stăpânește astăzi epoca în care trăim și nevoia de a răspîndi cît mai multă lumină în cercurile largi ale populațiunii, uitate de înaintașii noștri în întuneric, pretind ca școala studiilor superioare să țină viu contactul cu intelectualii țării și să dezvolte dragostea de știință în toate păturile sociale”².

În activitatea lui obștească, Sextil Pușcariu a fost lipsit de resentimente față de minoritățile conlocuitoare sau de popoarele vecine. În 1924, a întemeiat și condus la Cluj revista „Cultura” în limbile română, maghiară și germană, care a avut ca scop să unească pe terenul culturii pe oamenii de știință români, maghiari și sași din Transilvania. El a publicat în primul număr al acestei reviste un articol despre Liga Națiunilor, pe lângă care, între anii 1922 și 1925, a reprezentat țara noastră în Comisia de cooperare intelectuală. Revista „Cultura” n-a putut apărea decît un an, din motive care nu i se datoresc lui Pușcariu.

Pentru munca lui stăruitoare și multilaterală, Sextil Pușcariu s-a bucurat în fața contemporanilor de o prețuire deosebită atît în țară cît și în străinătate. În 1904, a fost numit docent la Universitatea din Viena, iar în 1906, la vîrsta de 29 de ani, profesor de limba română la Universitatea germană din Cernăuți. În același an a fost ales membru corespondent al Academiei Romîne, incredîntîndu-i-se conducerea lucrărilor Dicționarului, iar în 1914, membru activ. Datorită prestigiului lui științific peste hotare, în 1936, a fost ales membru în „Comitetul permanent internațional de lingvistică”, iar în 1938 a fost ales membru corespondent al Academiei Germane de Științe, calitate pe care, de la Dimitrie Cantemir încooce n-a mai avut-o nici un român pînă la Pușcariu. La sărbătorirea vîrstei de 60 de ani, în 1937, s-a asociat, pe lângă intelectualitatea românească, un număr de 72 de savanți străini de la 45 de universități³. În studiile sovietice de romanistică, numele lui Pușcariu este adeseori citat, lucrările lui fiind considerate ca valoroase surse documentare.

La sfîrșitul vieții, Sextil Pușcariu (mort în 1948) a rămas totuși un izolat din cauza alunecării lui pe poziții politice nejuste, la începutu celui de al doilea război mondial. Această greșeală a lui Pușcariu a fost însă de scurtă durată și nu are nici o legătură cu opera lui științifică și

¹ „Dacoromania”, I, p. 1-2.

² Ibidem, I, p. 2.

³ Vezi Sextil Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj, 1937, *Tobula gratulatoria*, p. XIII-XIX.

nici cu activitatea lui obștească anterioară, amîndouă izvorîte, încon-
testabil, dintr-un adînc patriotism.

Sextil Pușcariu a luptat, în alte condiții istorice și cu mijloace ști-
ințifice noi, pentru aceleași obiective naționale și culturale ca întemeie-
torii Școlii ardeleni, Micu, Șincai, Maior și Cipariu. Aceștia începuseră
lupta cînd drepturile naționale și sociale ale romînilor din Transilvania
nu erau recunoscute, punînd bazele culturii noastre moderne. Activitatea
lui Pușcariu s-a desfășurat după ce romînii din Transilvania cîștigaseră
unele drepturi politice și se afirmaseră pe plan cultural, dar rămăsese
de realizat o sarcină istorică de mare amploare: unitatea culturală și
politică a romînilor. În presă, în cărți, la Universitate, la Academie, în țară
și în străinătate, Pușcariu a afirmat neobosit nevoia unirii și misiunea
poporului romîn ca factor de cultură și de progres în această parte a Eu-
ropei. El a dus o luptă deschisă și curajoasă împotriva acelor care
reeditau într-o formă nouă, dar cu aceleași scopuri politice, argumentele
tendențioase ale lui Sulzer, Engel, Kopitar și Roesler, apărînd cu vigoare
teza continuității noastre în Dacia și drepturile Romîniei asupra Tran-
silvaniei. Lingviștii și istoricii ardeleni din generația lui Pușcariu au fost,
ca și premergătorii lor, Micu, Șincai, Maior, Lazăr și Cipariu, interpreți și
luptători activi pentru revendicările sociale și naționale ale poporului ro-
mîn. Pentru a putea fi apreciate în mod just opera și lupta lor, acestea
trebuie privite, așa cum o cere știința marxistă, în complexul și limitele
mediului istoric și social al desfășurării lor și nu ca producțiuni izolate
și abstracte.

Opera lingvistică lăsată de Sextil Pușcariu este bogată și complexă.
Cercetătorul de astăzi găsește în ea, pentru aproape toate problemele
limbii noastre, material sigur, soluții și îndrumări prețioase. De aceea
credem că se impune retipărirea lucrărilor mai de seamă ale lui Sextil
Pușcariu, precum și tipărirea acelor pe care el n-a putut să le publice
în timpul vieții. Ne gîndim mai ales la volumul al II-lea din „Limba
romînă”, pe care familia lui Pușcariu îl posedă în manuscris, în formă
definitivă. Publicarea acestui volum și reeditarea lucrărilor sale mai de
seamă va aduce un real folos lingvisticii noastre și un meritat omagiu
postum impunătoarei moșteniri științifice a lui Sextil Pușcariu.

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

FUNCȚIA SEMANTICĂ A GENULUI

DE

ȘT. IACOB

Gramatica Academiei R. P. R., vol. I, caută să pună genul gramatical în funcție de genul natural, adică în funcție de deosebirea de sex, aceasta fiind: *forma pe care o iau substantivele nume de animale pentru a indica sexul ființelor* (p. 107). Extinderea formelor de gen și la substantive nume de neînsuflețite s-ar explica apoi fie prin analogie, fie ca un rest din vremea animismului, când poporul atribuia și lucrurilor suflet.

Fără a tăgădui existența unei legături între genul gramatical și cel natural, trebuie totuși să remarcăm o considerabilă depășire a genului natural de către cel gramatical. Tov. I. I. Bujor, în articolul „Genul substantivelor în limba română”¹, arată că majoritatea substantivelor nume de neînsuflețite sînt masculine și mai ales feminine (total 71,59%), față de o minoritate de ambigene (28,41%), al căror caracter „neutru”, de altfel, îl neagă.

Rezultă din aceste date că genul natural este insuficient pentru a constitui conținutul semantic al genului gramatical.

În atare situație este genul gramatical o formă fără sens?

Știm că genul este o categorie gramaticală și că oricărei categorii gramaticale îi corespunde în principiu o categorie logică. Așa cum bunăoară categoriei gramaticale a numărului îi corespunde categoria logică a cantității, singularitate-pluralitate, sau cum categoriei gramaticale a modului îi corespunde categoria logică a modalității, realitate-posibilitate, tot așa este de așteptat ca și categoriei gramaticale a genului să-i corespundă o categorie logică.

¹ „Limba română” an. IV, nr. 6, 1955

În cele ce urmează ne propunem a căuta o asemenea categorie logică în măsură să constituie conținutul semantic al genului, în așa fel ca, neexcluzînd antiteza masculin-feminin, să aibă totuși o valabilitate mai largă, și în lumea neînsuflețitelor.

Această categorie ni se pare a fi o formă fundamentală a calității, și anume antiteza tare-slab în cadrul unei noțiuni. Nu avem intenția de a susține că în cadrul fiecărei noțiuni e absolut necesar să avem cele două aspecte ale calității, așa cum nu e necesar ca la fiecare noțiune să avem ambele aspecte ale cantității (singularitate-pluralitate). Dar dacă putem distinge în cadrul uneia și aceleiași noțiuni cele două aspecte calitative fundamentale (masculinitate-feminitate), acestea corespund noțiunilor fundamentale de forță majoră și de forță minoră.

Gramatica cunoaște substantive care, deși denumesc ființe de sex bărbătesc, aparțin totuși genului feminin, cum sînt : *slugă, calfă, sentinelă, cătană*, și aceasta ca rezultat nu numai al terminației gramaticale feminine, ci — credem noi — și ca urmare a faptului că ele conțin o notă de forță interioară, fiind vorba de persoane aflate în subordine.

În aceeași ordine de idei, e de remarcat că alte substantive își păstrează genul masculin în ciuda terminației lor feminine, tocmai pentru că au în conținutul lor nota de forță superioară : *tată, popă, pașă* etc.

În cazuri de felul celor amintite, genul e precizat.

Dar sînt și cazuri în care genul există sau variază, după cum nota de forță majoră și cea de forță minoră nu sînt clar definite sau alternează după situații.

Cuvîntul *călăuză* este îndeobște feminin (o călăuză). Se întîlnește însă și forma masculină. Exemplu :

Spre călăuz priveam nedumerit (E. Jebeleanu, „Lidice”);

sau

Călăuzii țărani, proaspăt năimiți la Tomești, s-au dus îndată după „măria-sa” (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă”).

Apariția formei masculine alături de cea feminină nu este, aici, o simplă întîmplare, ci un indiciu al unei noi nuanțe semantice intrate în conținutul noțiunii. Într-adevăr, „călăuzul” din poezia lui Jebeleanu nu este un angajat personal în genul călăuzei obișnuite de profesiune, ci un tovarăș care îl însoțește pe poet; iar „călăuzii” din povestirea lui Sadoveanu nu sînt decît niște spioni deghizați spre a crea o diversiune în armata lui Ieremia Golia, deci nu-i sînt subordonați acestuia, ci—într-un sens — supraordonații lui.

Cuvîntul *agă* este masculin cînd denumește un slujbaş cu putere, cum reiese, de pildă, din fraza :

A aflat că un alt prieten al lor, bancherul și arendașul Pavlicioni, se are bine cu marele agă. (Camil Petrescu, „Un om între oameni”).

Iată însă că el a pierdut caracterul masculin și a primit o formă feminină atunci cînd persoana în cauză a pierdut nota de putere majoră, după cum se poate vedea în fraza :

Îți bătuși joc de agaua turcească ce venea spre a te mazili (Al. Odobescu).

Deci nedefinirea genului, judecată prin elementele de fond, apare ca justificată.

Se pare că atunci cînd un substantiv are atît formă masculină cît și formă feminină, forma masculină are tendința de asociere cu noțiune dinamică, activă, care creează, iar cea feminină cu noțiune inertă, pasivă, creată. Ne gîndim bunăoară la numele de arbori fructiferi, care în limba latină erau de gen feminin. În limba romînă au primit genul masculin, nu numai prin terminație, ci — credem noi — și din cauză că corespund unei noțiuni de organism viu, creator : *pom, prun, păr, cireș, vișin, nuc, dud, alun, măr* etc., trebuind a se deosebi de produsele lor : *poamă, prună, pară, cireașă, vișină, nucă, dudă, alună, meară* (în limba veche) etc. Că pomul producător a luat nume masculin, iar fructa produsă, nume feminin, nu poate fi un fenomen pur formal. Avem și aici fenomenul semantic al precizării genului după principiul raportului dintre forța creatoare (pomul) și obiectul creat (poama).

Un raport de la proces activ la produs pasiv, de la determinant la determinat, se poate vedea și la alte substantive cu formă dublă, ca : *program* (sistem de idei conducătoare) și *programă* (imprimat); *scrisul* (acțiune de a scrie) și *scrisa* (rezultatul scrisului); *spusul* și *spusa* (ca la scrisul — scrisa).

*

Un dualism de gen enunță și M. Eminescu în Scrisoarea I :

Unul e în toți, tot astfel precum una e în toate.

De asupra tuturoră se ridică cine poate,

Pe cînd alții, stînd în umbră și cu inima zmerită,

Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită.

Poetul ridică la rangul de principiu universal valabil pe *unul* (masculinul), cel care se ridică „deasupra tuturoră” și pe *una* (femininul), care se pierde în taină „ca și spuma nezărită”. Aceste două principii formează o antiteză, condiția unuia fiind celălalt și invers.

Ca urmare, în domeniul limbii forma masculină tinde să însemneze forță majoră, iar forma feminină forță minoră, nu numai în domeniul

însuflețitelor, ci și în cel al neînsuflețitelor. Cel mai clar se vede acest fenomen la substantivele mobile nume de neînsuflețite.

Să analizăm câteva exemple :

Substantivul *grup* denumește colectivitate de voințe sau factori activi. Cu acest înțeles îl avem într-o frază ca următoarea :

În fotografie : un **grup** de agitatori plecând de la una din casele alegătorului („Flacăra”, 4/77).

Simțul limbii ne spune că e mai firesc **grup** de agitatori decât **grupă** de agitatori, căci — explicăm noi — sugerează mai ușor nota de forță activă a grupului.

Situația rămâne aceeași chiar și atunci când în aparență grupul are un conducător. De ex. *Colonelul, cuprins de mînie, a poruncit grupului de majuri să tragă în mulțime* (Z. Stancu, „Descult”), căci grupul și aici este o forță alcătuită din voințe individuale generatoare de acțiune.

Dacă, însă, e vorba de o colectivitate de obiecte inerte, supuse unei voințe din afara lor, nu mai e potrivită forma *grup*, ci forma feminină *grupă*. De pildă :

Concurenții trebuie să cunoască toate cărțile indicate ca obligatorii și cîte una din fiecare grupă de cărți la alegere, („Instrucțiuni la concursul «Dubiți cartea»”).

Cuvîntul *grupă* îl putem întrebuința și cînd se referă la o colectivitate omenească, dacă aceasta are un rol de instrument pur pasiv, lipsită de voință proprie. Exemplul : o **grupă** de soldați.

Să vedem pe *fapt* — *faptă*.

Faptul este un act cu putere de desfășurare automată, care se întîmplă singur. Putem zice *fapt* istoric sau *fapt* al naturii, însă nu *faptă* istorică sau *faptă* a naturii. Zicem că este *fapt* actual petrecut în afara voinței unei persoane, pe care persoana doar îl constată. Exemplu : *Din faptul că criticii sînt transparenți se scoate încheierea că poetul nu poate să înțeleagă, să simtă, lucrarea artistică a altui poet* (I. Gherea „Personalitatea și morala în artă”).

Fapta este un act săvîrșit de cineva, întru totul subordonat persoanei. Putem zice : *fapta* lui ; a făcut o *faptă* bună etc., și nu : *faptul* lui : a făcut un *fapt* bun etc.

În „nici o *faptă* fără plată” (I. Creangă, „Capra cu trei iezi”) sau în „pentru *faptă*, răsplată” (I. Caragiale, „Năpasta”), avem de-a face cu un act supus voinței personale, de care persoana răspunde.

Alt caz : *fruct* — *fructă*.

Fructul este un element al plantei vii. El crește, are putere de viață. *Fructa* este un aliment, se servește la masă, este mîncată.

Fructul poate fi o fază a unui proces evolutiv. În :

O civilizație a pervertirii — **fruct** burghez — atentează însă la rezervele

de omenie (S. Damian „Gazeta literară” nr. 52), e limpede că n-ar merge expresia *fructă* burgheză.

Cu *rod-roadă*, la fel stau lucrurile ca și cu *fruct-fructă*. E firese să zicem :

...să mă bucur *de rodul îndelungatei mele trude* (I. Caragiale „Kir Ianulea”), căci *rodul* este aici o creație integrată în activitatea unei persoane și este totodată o forță care poate acționa asupra subiectului vorbitor.

De asemenea, avem *rod* în următoarele versuri :

Stăpîne-al meu, ești mulțumit

Cu floarea și cu rodul? (A. Toma, „Popor, izvor renăscător”), căci *rodul* este aici o operă literară vie, care poate acționa asupra sufletului omenesc. N-ar fi firese să se zică în astfel de cazuri : *mă bucur de roadă* sau *ești mulțumit cu roadă* ? Nu s-ar putea zice *roadă* nici chiar când e vorba de procesul viu de creștere și dezvoltare a plantei, de ex. *a legat roadă* în loc de *a legat rod*. Forma feminină *roadă* își limitează înțelesul numai la produsul mort al plantei, acela care constituie doar o materie alimentară, desprinsă de organismul unitar al plantei. Ea este destinată în mod special consumului, se poate păstra în hambar.

O deosebire de înțeles se poate observa, la o minuțioasă analiză, și între *favor* și *favoare*. *Favorul* este o atribuire ca rezultat al unui efort sau stăruințe, fiind continuarea firească a efortului, pe când *favoarea* este o atribuire recepționată cu totul pasiv. În mod normal se zice că la sfîrșitul unei competiții sportive în care partenerii au luptat pentru victorie, rezultatul este în *favorul* uneia sau alteia dintre părți ; dar dacă câștigul s-a atribuit la masa verde, atunci el se dă în *favoarea* uneia din părți.

Iată și *zvon—zvoană*. Când a fost vorba să însemneze știre dinamică ce se propagă prin puterea ei proprie de expansiune, numai forma masculină (*zvon*), a primit și acest înțeles. E corect : *zvon alarmant*, *merge zvonul* etc.

De altfel, oricare ar fi înțelesul cuvîntului, forma masculină se arată potrivită pentru a reda noțiunii atributul de dinamism, ca de ex. în versurile :

Va trece-un zvon din vremuri de răscruce

Și cîntecele-n slavă îi vor duce (M. Banuș, „Despre pămînt”).

Forma feminină (*zvoană*) a rămas numai cu înțelesul de origine, acela de zgomot fizic, inert, produs mecanic, așa cum reiese din texte ca acestea :

...căuțînd să-și dea seama dacă-i bună și din inimă *zvoana* aceea de glasuri și de chiote (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă”);

...te mîngîia vîntul și-ți aducea *zvoană* de la tîrg de la Dorohoi (I. Călugăru, „Oțel și piine”).

Nu vrem să negăm că *zvon* (masculin) și-ar fi mai păstrînd, dialectal, și el acest înțeles de fenomen fizic. Noi remarcăm numai nuanțe semantice primite de forma masculină în raport cu cea feminină.

Uneori nuanța semantică dintre cele două forme de gen ale substantivului mobil ia forma unei deosebiri de grad, bineînțeles, tot în ordinea inferioritate - superioritate a tăriei.

Așa stau, de pildă, lucrurile cu substantivul mobil *harț*—*harță*.

Harțul este o ciocnire mai gravă, mai serioasă, o mică luptă. Acest înțeles îl are în fraze ca cea de mai jos :

Ba e o întâmplare ce se leagă de bucluc și de harțul în care intrăm și noi, cu voia măriei-sale (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă”).

Față de *harț*, *harță* rămîne doar cu înțelesul de gîlceavă, cum se păstrează în expresia : *a se lua la harță*. Cu astfel de sens se pare că-l înregistrăm în :

I-a venit poftă să se prindă la harță, cu noi, grăi Lică (I. Slavici, „Moara cu noroc”).

Avem părerea că între cele două forme sus-arătate ale cuvîntului, comparate între ele, este deosebire de tărie, *harțul* implicînd o notă de intensitate superioară în raport cu *harța*.

Între *joc* și *joacă* putem descoperi o deosebire semantică de același fel. Spre deosebire de *joacă*, de care se leagă o notă de superficialitate, *jocul* pare a avea, raportat la *joacă*, o notă de gravitate.

În propoziția următoare :

În joaca noastră intrau mai înainte și fetele (Z.Stancu, „Descult”) nu poate fi chiar întîmplătoare folosirea formei feminine, dacă ne gîndim că ea trebuie să sugereze nota de desconsiderare pe care ar fi avînd-o fetele față de această activitate neserioasă și de calitate inferioară, de care ele stau acum departe.

Nu tot așa stau lucrurile în :

Și soarele mirat sta-n loc,

Că l-a ajuns acest noroc,

Să vadă el atîta joc (G. Coșbuc, „Nunta Zamfirei”).

De data aceasta n-ar merge să se zică : *să vadă el atîta joacă*, deoarece nu mai este vorba de o îndeletnicire inferioară, disprețuită și lipsită de valoare, ci de o activitate îndrăgită și susținută cu însuflețire atît de băieți cît și de fete, chiar și de vîrste mai înaintate.

Putem întrebuița vorba *joacă* în fraze în care vrem să dăm noțiunea ca termen de antiteză cu lucrul grav și important, de ex.

Cînd văzură însă cu ochii lor cum ard hăinuțele pe băieți și cum aceștia le sting cu stupit, înțeleseră că nu-i de joacă (I. Călugăru, „Oțel și pîine”).

Expresia *de joacă* n-ar putea fi înlocuită prin *de joc*, fiindcă cea dintâi este mai aptă a exprima ideea de fapt ușor, superficial, lipsit de gravitate.

Interesant ni se pare cazul lui *bob*—*boabă*. Sînt dese cazurile cînd se poate întrebuința una sau alta din aceste două forme, exact cu același înțeles. Totuși, se pare că forma feminină tinde a fi preferată celei masculine cînd e vorba de a numi fructe moi, cu slabă consistență : *boabă de coacăză*, *boabă de afin*, *boabă de strugure* etc., deși nu negăm că se aude în vorbire și : *bob de coacăză* etc. Considerăm mai firească întrebuințarea, în aceste cazuri, a formei feminine. Într-o propoziție ca următoarea :

În nici un caz nu poți să bagi în gură o singură boabă de strugure
(Z. Stancu, „Desculț”),
este mai propriu *boabă de strugure* decît *bob de strugure*.

Iată un text în care cele două forme se întîlnesc alături, fără a fi, în aparență, nici o deosebire de înțeles între ele :

*Pentru miezu-i dulce și bălan
Se cuvine să-i șoptim mulțam
Bobului de grîină roșcovan
Mai presus de boabă, ție, om,
Mulțumirea-ntreagă da-ți-o-vom
Pentru brazda de cernoziom...* (George Dan, „Griu”, *Gazeta literară*, 103).

Am crede că simple necesități de versificație au cerut să se scrie o dată *bob* și a doua oară *boabă*. Dar căutînd să pătrundem sensurile, descoperim totuși o diferență de nuanță semantică între cele două forme. Se atribuie, anume, bobului o putere mare : aceea de a ne da hrana, pentru care — fiind oarecum personificat — îi mulțumim. Este pus într-o poziție de superioritate față de om. Dar imediat în versul următor, *boaba* este pusă într-o poziție de inferioritate față de om, căci omul este *mai presus de boabă*, dîndu-ne brazda de cernoziom. Mulțumirea, acum, se îndreaptă spre „om” și încă „mulțumirea-ntreagă”. Folosirea cuvîntului cu ambele genuri, coincide, aici, cu o ușoară schimbare de înțeles în sensul trecerii de la calitatea de forță majoră la calitatea de forță minoră, ceea ce — după părerea noastră — justifică aparent inconsecvența gramaticală.

Este semnificativ și faptul că pentru arătarea slăbiciunii unui act, simțul limbii a ales numai forma feminină cu funcție de locuțiune adverbială negativă. Este corect zis : *nu știe boabă*, iar nu : *nu știe bob*. Pentru aflarea unui termen de comparație între ideea de slăbiciune, se recurge la forma feminină :

*Slabă vi-i tăria, slabă,
Nici cît jumătate boabă* (Dan Deșliu, „Lazăr de la Rusca”)

sau :

*Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca **boaba** spumii...* (M. Eminescu, „Scrisoarea I”).

E vizibil că în expresiile de mai sus n-ar fi potrivit zis *jumătate bob* și în nici un caz n-ar merge *bobul spumii*. *Bob* poate servi ca termen de comparație pentru imaginea micimii (*mic cât un bob*), dar nu pentru cea a slăbiciunii.

Să mai adăugăm la exemplele de mai sus și cuvântul *planetă*, care este îndeobște feminin. În forma aceasta îl găsim și la Eminescu :

*Legănînd cînd o **planetă**, cînd pe-un rege din Egipt...* („Scrisoarea II”).

Iată însă că în altă parte, tot la Eminescu, cuvântul în cauză apare în formă masculină :

*Cum **planeții** toți îngheață și se-azvîrl rebeli în spaț...* („Scrisoarea I”).

E de observat că aici poetul ar fi putut întrebuița cuvântul feminin, căci n-ar fi fost împiedicat de regula ritmului :

Cum planetele îngheață și se-azvîrl rebele-n spaț...

N-a făcut acest lucru și sîntem încredințați că Eminescu a simțit că dă mai multă vigoare noțiunii folosind termen masculin. Într-adevăr, aici e vorba de niște *planeți* care *s-azvîrl rebeli în spaț*, distingîndu-se deci prin nota de independență și de dinamism a lor.

Fără îndoială, exemplele de felul celor de mai sus se pot înmulți.

Alteori cele două forme de gen ale cuvîntului au primit înțelesuri mai îndepărtate unul de altul, ajungînd pînă la punctul de a reprezenta noțiuni diferite. Trebuie observat însă că această despărțire nu s-a făcut la întîmplare, ci tot în conformitate cu regula arătată, de noi, mai sus. Să se observe, la exemplele date mai jos, că de cuvîntul masculin se leagă nota de forță activă, dinamică, independentă, iar de cel feminin nota de obiect pasiv, inert, subordonat :

trompet (cel care mînuiește trompeta) — *trompetă* (care este mînuită)

cadru (factor activ)

— *cadră* (portret)

scobitor (care scobește)

— *scobitoare* (cu care se scobește)

pîrjol (foc)

— *pîrjoală* (aliment trecut prin foc)

cartel (asociație de întreprinderi)

— *cartelă* (imprimat)

control (operație verificatoare)

— *controlă* (registru)

partidă (colectiv de conducere)

— *partidă* (dispozitiv de piese sau de elemente)

ș. a.

La fel, la unele forme duble de plural :

<i>zmei</i> (personaje de basm)	— <i>zmee</i> (obiecte de joc)
<i>bobi</i> (care pot spune viitorul)	— <i>boabe</i> (grăunțe)
<i>capî</i> (ființe conducătoare)	— <i>capuri</i> (vîrfuri de peninsule)
<i>plumbi</i> (care ucid)	— <i>plumburi</i> (bucăți de plumb)
ș. a.	

De funcția genului ne mai putem da seama și prin analiza sinonimelor de gen diferit. Se pot găsi ușor exemple în care să vedem cum de cuvîntul masculin se leagă nota de forță majoră, iar de cel feminin nota de forță minoră.

Între sinonimele *cuvînt* și *vorbă* se conturează o nuanță semantică mai ales cînd ele primesc înțelesul de vorbire. Masculinul denotă o vorbire de calitate superioară, ca în expresiile *a lua cuvîntul* și *a rosti un cuvînt*, care au un caracter de solemnitate pe cînd femininul denotă vorbire de calitate inferioară, ca în expresiile *a ține de vorbă*, *a face de vorbă*, și *vorbă multă*, *sărăcia omului*, care se referă, în vorbirea curentă, la conversații fără valoare. Trebuie să remarcăm că nu e posibilă folosirea inversă a celor două sinonime. Nu putem zice : *a lua vorba în ședință* sau : *cuvînt mult*, *sărăcia omului*.

Sinonimele *pămînt* și *țărîină* sînt identice pînă la un punct, denumind o materie neînsuflețită. Putem zice : o *lopată de pămînt*, ca și : o *lopată de țărîină*.

Ex. : ... toate relele ce sînt

într-un mod fatal legate de o mîină de pămînt (M. Eminescu, „Scrisoarea I”),

Peste toate, o lopată de țărîină, se depune (M. Eminescu, „Scrisoarea I”),

Eu de frică, cine știe cum am izbutit de m-am îngropat în țărîină la rădăcina unui păpușoi (I. Creangă, „Amintiri”).

Cînd însă e vorba să exprimăm noțiunea în integritatea sa de corp care ne poartă, nu se mai potrivește decît termenul *pămînt* :

Facem pe pămîntul nostru mușuroaie de furnici (M. Eminescu, „Scrisoarea I”).

Pămînt și *glie*, în înțeles de teren arabil, oferă o nuanță semantică pe care o putem ilustra cu ajutorul următorului text :

Și iată vin țărani și vorbesc

Despre pămînt : cînd ară, cum plivesc

Și cîte griji le dă și cîtă muncă...

Doar glia vrea iubire ca o pruncă (M. Banuș, „Despre pămînt”).

Scriitoarea întrebunțează termenul *pământ* în înțeles de materie cu putere de rodire, care dă „griji” și „muncă” țăranilor. Când însă vrea să dea noțiunii o formă mai gingașă, față de care țăranul devine tandru, care ea însăși „vrea iubire”, scriitoarea recurge la termenul *glie*, mai potrivit în acest caz. Desigur, ar fi fost mai puțin potrivit : pământul vrea iubire ca un prunc.}

Între *bolovan* și *piatră* s-ar părea că nu e o deosebire de tărie, ambele cuvinte denumind cunoscuta materie geologică dură. Observăm totuși că piatra poate fi și mică, pe când bolovanul e totdeauna relativ mare. E acceptabil zis : *mi-a intrat o piatră în pantof*, și nu : *mi-a intrat un bolovan în pantof*. E uzual : *piatră la ficat*, și nu : *bolovan la ficat*. Dar principala deosebire între *bolovan* și *piatră* ni se pare a fi următoarea : *bolovanul* se caracterizează printr-un aspect de integritate. El dă impresia unui tot independent, nu de bucată ruptă din alta. Dacă ai zdrobit un bolovan și l-ai făcut bucăți, el nu mai este bolovan, ci piatră. *Piatra*, chiar mare fiind, are nota specifică a obiectului supus unei acțiuni. Oricând e supusă unei operații de prelucrare, ea e numai piatră, nu bolovan : *piatră de tocilă*, *piatră de moară*, *piatră scumpă*, *piatră de scăpărat* etc. În asemenea condiții noi vedem particularitatea forței minore a pietrei față de bolovan, tocmai pentru faptul că ea se împacă cu actul de cedare față de forțe externe, cită vreme bolovanul nu.

Între *val* și *undă* e mai ușor vizibilă deosebirea. În general *unda* este un val mai slab, mai lin. Pînă la un punct se pot folosi ambele cuvinte. În ape mai mici avem fie *valuri*, fie *unde*. Iată de ex. un text în care e vorba de lac :

Unde soarele pătrunde

Printre ramuri a ei unde,

Ea în valuri sperioase

Se azvîrle (M. Eminescu, „Freacă de codru”).

Aici și *unda* și *valul* au aceeași valoare semantică. Sînt însă cazuri cînd nu se potrivește decît unul din aceste două cuvinte. Despre o oală cu apă care începe să fiarbă, zicem că *dă în undă*, nu că *dă în val*, fiind vorba de o mișcare minoră a apei. Dimpotrivă, cînd vine vorba de o mișcare puternică, nu putem folosi decît pe *val*. Nu am putea înlocui pe *val* cu *undă* în fraze ca :

Ce e val, ca valul trece (M. Eminescu, „Glossă”)

sau :

Văzut-am guri de iad în loc de case

Și-n loc de lanuri, flăcările val (M. Beniuc, „Eu am văzut”).

Aici *undă* n-ar fi expresiv, neizbutind să redea nota de vigoare cerută de context.

Să mai menționăm pe *codru*—*pădure*. În mod obișnuit, au același înțeles. Găsim alături cele două sinonime în versurile :

De treci codrii de aramă, de departe vezi albind

Și-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint (M. Eminescu, „Călin“).

Ambele sînt, de data aceasta, niște entități pașnice.

Atunci însă cînd poporul concepea *codrul* ca un aliat al haiducului, găsea mai potrivită denumirea *codru*, după cum reiese din expresiile : *a lua calea codrului, codrul frate cu românul* ș. a.

În versurile :

...ce mai freamăt ! Ce mai zbucium !

Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium (M. Eminescu, „Scrisoarea III”)

nu susținem sus și tare că poetul n-ar fi putut pune cuvîntul *pădurea* în loc de *codrul*, dar avem impresia că e mai expresiv acesta, fiind vorba de o imagine dinamică și viguroasă.

Pe de altă parte căutăm să ne imaginăm cum ar suna titlul fabulei „Toporul și pădurea” dacă l-am schimba în „Toporul și codrul”. Nouă ni se pare că n-ar suna bine. Și aceasta nu din cauza unei simple obișnuințe, ci din cauza improprietății termenului. Într-adevăr, aici, termenul trebuie să redea nota lucrului pasiv, neagresiv, expus acțiunii externe de distrugere, și pentru acesta este potrivit termenul *pădure*, dat fiind că *pădurea*, și nu *codrul*, poate fi tăiată.

Ne limităm la aceste cîteva exemple, considerînd că și altele s-ar mai putea da, spre a demonstra că la sinonime de gen diferit, particularitățile ce se leagă de fiecare din ele concordă cu particularitățile corespunzătoare dublei forme a substantivului mobil.

Fenomenul analizat de noi pînă aici e departe de a merita titlul de lege. Fără îndoială, este expus multor obiecții. Nu excludem că ni se pot opune substantive mobile cu înțeles identic sau cu nuanțe diferențiale greu de sezisat, cum ar fi, de pildă, *metod*—*metodă*, *frag*—*fragă*, *monogram*—*monogramă* ș. a. Nu negăm existența sinonimelor cu deosebire semantică greu de sezisat, ca : *țimp*— *vreme*, *geam*—*fereastră*, *hotar*—*graniță* ș.a. Ceea ce vrem noi să afirmăm este numai o tendință, cel mult o regulă, ce se poate desprinde din observarea substantivelor mobile și a sinonimelor de gen diferit. În acest cadru restrîns, credem că se poate vorbi de o funcțiune semantică a genului.

Nu susținem că funcția semantică a genului ar fi o lege absolută, și din motivul că în destule cazuri se pare că simpla formă gramaticală, întîmplătoare, atrage după sine și genul substantivului, după regula

analogiei. Ceea ce credem noi just este ca, alături de alte norme și reguli, să fie admisă și regula bazată pe funcția semantică a genului.

Ajunși aici, sîntem îndemnați să mergem din nou la statistica dată în studiul tov. I. I. Bujor, citat mai sus. În această statistică se arată o stare de lucruri importantă cu privire la teza noastră. Se arată anume că, la substantivele nume de neînsuflețite, avem peste 60 % substantive feminine, sub 30 % ambigene și doar vreo 8 % masculine. Ce grăiește această situație? Ea dezvăluie tendința hotărîită a substantivelor din regnul inanimat spre genul feminin, majoritatea absolută aparținînd acestui gen. Aceasta stă, în linii mari, în acord cu teza noastră, deoarece regnul inanimat se caracterizează, în general, prin nota pasivă, inertă, atribute conținute în complexul logic al categoriei feminității.

Un aspect important al problemei genului îl constituie variația lui în funcție de număr, la unele substantive din regnul inanimat. Chestiunea care ni se pune este : de ce aceste substantive, masculine la singular, își schimbă genul la plural, devenind feminine? Are fenomenul acesta un substrat semantic? Și, mai ales, confirmă el teza noastră expusă mai sus?

Comparînd natura noțiunii în forma singulară cu natura formei plurale, observăm că singularul exprimă un aspect unitar și bine încheiat, corp finit și consistent, pe cînd pluralul exprimă un aspect discontinuu și dezagregat. *Scaunul*, de ex., este un obiect unitar, cu individualitate definită ; *scaunele* sînt o pluralitate de obiecte, nelegate între ele, neformînd o unitate consistentă. Se pare că tocmai în această stare de neînchegare rezidă nota de slăbiciune care pune între plural și singular o nuanță diferențială semantică.

De regulă, acele substantive din regnul inanimat, care la singular au genul masculin, păstrează genul masculin și la plural ; deci și în forma pluralului ele denumesc un tot organizat, o unitate încheiată. De ex. : pluralul lui *cilindru* este *cilindre*. Despre motociclete însă zicem că sînt cu *doi cilindri* sau cu mai mulți, la masculin, fiindcă aici cilindrele formează un sistem de obiecte legate între ele, care funcționează numai ca atare. Pluralul lui *creier* este *creiere*. În capul unuia și aceluiași om, însă, există *creieri*, ca organ complex dar bine încheiat, cu funcție unitară.

Astfel de obiecte, masculine la plural, sînt mai ales acelea care sînt legate între ele, avînd o structură complexă, dar o funcțiune comună și unitară. În această categorie intră organe ale corpului : *ochi, dinți, peri, umeri, genunchi, omoplați, rinichi, plămîni* ; unități de măsură : *metri, bani, ani, litri, foli* etc. ; elemente organizate într-un fel sau altul : *stîlpi, ușori, țaruși, cîlți, pereți* (izolați, devin *ziduri*), *munți, aburi, acumulatori* (în baterie, izolați, devin *acumulatoare*), *alcooli* (în laborator, în comerț

devin *alcooluri*), *butoni* (la cămașă), *carîmbi*, *fuscei*, *pari*, *piloni*, *dîrlogi*, *răzlogi*, *desagi*, *scripeti* (în sistem izolați : *scripete*), *ochelari*, *pantaloni*, *struguri*, *pantofi*, *șoșoni*, *butuci*, *ciorapi* etc.

Firește, excepții se întîlnesc și aici, și regula semantică a pluralului feminin o enunțăm doar ca o sugestie, fără a avea pretenția că am fi dat o soluție definitivă în privința ei.

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURA CU SENSUL GENERAL AL SUBSTANTIVELOR

DE

RITA MARINOVICI

Una dintre problemele de morfologie care nu au fost suficient studiate la noi este și aceea a mijloacelor de exprimare a sensului general al substantivelor.

Substantivul are un sens general când denumește o totalitate de lucruri sau de ființe, sau când indică genul, specia, categoria sau familia. În primul caz, sensul general al substantivului e exprimat în mod concret ; în al doilea caz, în mod abstract. Problema mijloacelor de exprimare a sensului general, pe care vrem s-o tratăm în acest articol, nu se pune decât pentru acele substantive care pot avea și un sens individual, deci pentru substantivele concrete care denumesc indivizi sau obiecte materiale bine conturate.

Sfera substantivelor abstracte, care denumesc însușiri psihice sau fizice ce nu pot fi reprezentate printr-o imagine concretă, cum ar fi : *fericire*, *liniște*, *ură* etc., poate fi restrînsă, dar nu individualizată, căci sfera acestor substantive nu e compusă din unități conturate, dintre care unele să poată fi reliefate față de altele. Nici chiar în exemple ca : *fericirea lui e fără margini*, nu putem vorbi de o individualizare a substantivului abstract. În acest exemplu, cu toate că sfera substantivului *fericire* e limitată la o anumită categorie prin determinantul *fără margini*, și cu toate că substantivul *fericire* e raportat la o singură persoană, conținutul lui rămîne tot general, neputînd fi restrîns la un anumit exemplar. Aceste substantive abstracte, a căror sferă nu este alcătuită din indivizi, din unități de sine stătătoare, se întrebuintează în mod obișnuit la singular. De cele mai multe ori pluralul înlătură de pe primul plan sensul lor abstract,

concretizându-le ca în exemplul : *puterile apusene*. În acest caz, în exprimarea sensului lor general sau individual, ele urmează aceleași procedee ca și substantivele concrete.

Acele substantive abstracte al căror conținut reflectă anumite imagini concrete, cum ar fi : *vis, idee, gând* etc., pot fi individualizate. Știm că visele diferă unele de altele prin imaginile lor diferite ; la fel ideile sau gândurile. Din acest motiv ele cunosc și forma de plural : *vise, idei, gânduri*.

În ceea ce privește substantivele concrete, ele pot avea un sens individual, care sub aspect numeric poate fi un singular sau un plural, și un sens general, care are sfera cea mai largă. Sensul general este un aspect al categoriei numărului care n-are o formă proprie de exprimare. Lipsesc mijloace gramaticale speciale de exprimare a acestui sens, cum ar fi, de pildă, o desinență proprie. Din punct de vedere formal, de cele mai multe ori substantivul cu sensul general nu se deosebește de substantivul individualizat. De aceea, deseori cu greu putem distinge individul de specie, particularul de general.

Modul de exprimare a sensului general e în funcție, în primul rînd, de mijloacele de care dispune limba respectivă și, în al doilea rînd, de felul în care utilizează aceste mijloace. Astfel, limba romînă și limba maghiară, cu toate că dispun de aceleași mijloace de exprimare a sensului general, prezintă deosebiri importante în ce privește întrebuițarea lor. În limba romînă substantivele concrete cu sens general îmbracă forma de singular sau de plural, ca și substantivele individualizate, dar, spre deosebire de acestea, conținutul lor nu exprimă valoarea numerică corespunzătoare formei lor. Singularul și pluralul nu au exact aceeași valoare în exprimarea sensului general. Singularul cu sens general are o valoare mai abstractă prin faptul că nu permite individualizarea în cadrul lui. Pluralul substantivului cu valoare generală, exprimînd lucrurile sau indivizii ce aparțin speciei respective, este concret, pierzînd din valoarea absolut unitară pe care o are abstractul. În exemplul : *omul este o ființă rațională*, singularul *om* ne face să ne gîndim la tipul de om, la caracterele lui specifice. Pluralul *oamenii* denumește pe indivizii speciei *om* despre care se poate presupune că prezintă anumite diferențe unul față de altul. Limba maghiară exprimă sensul general al substantivelor, de preferință în mod abstract, utilizînd forma de singular, cu excepția substantivelor cu rol de subiect, care pot avea atît forma de singular, cît și forma de plural.

Substantivele cu sens general sînt uneori nearticulate, alteleori, ca și substantivele individualizate, sînt articulate cu articolul hotărît, mai rar, cu cel nehotărît. Întrebuițarea formei articulate sau nearticulate este, după cum vom vedea, în funcție de rolul sintactic al substantivului respectiv. În anumite cazuri, întrebuițarea articolului, sau lipsa lui, nu sînt suficiente pentru ca substantivul să exprime un sens general. În acest scop

sînt necesare și alte procedee, a căror întrebuintare e tot în funcție de rolul sintactic pe care-l are substantivul respectiv. Din această cauză vom prezenta diversele procedee de exprimare a sensului general al substantivului pe părți de propoziție.

SUBIECTUL

Pentru ca substantivul cu rol de subiect să exprime un sens general, indiferent dacă are formă de singular sau de plural, poate fi articulat cu articolul hotărît sau cu articolul nehotărît, sau poate fi nearticulat. De ex. : *omul trebuie să fie conștient de faptele sale* ; *un om trebuie să fie conștient de faptele sale* ; *sirena sună prelung și strident, bărbați și femei alergau speriați* ; *pomi înfloresc, păsări se duc*. Cînd subiectul este nearticulat, are totdeauna un sens general. Alta este situația subiectului cînd e articulat. Prezența articolului nu este suficientă pentru a da substantivului cu rol de subiect un sens general, căci substantivul este articulat cu articolul hotărît sau nehotărît și atunci cînd e individualizat. În exemplul : *mi-a promis omul că vine* sau *mi-a promis un om că vine*, subiectul, deși e articulat, nu exprimă speța *om*, ci un singur individ ; în primul exemplu e vorba de un om anume, iar în al doilea exemplu, de un om oarecare. Sensul general al subiectului e în funcție de context.

Există anumite gradații în ce privește sfera subiectului cu sens general. Acesta are sfera cea mai largă :

1) Cînd e nedeterminat. Determinarea lui de către un atribut îi reduce sfera la categoria care posedă însușirea exprimată de determinant, numărul lucrurilor sau ființelor din categoria respectivă fiind în funcție de sensul determinantului său. Să se compare : *statul modern* cu *statele apusene*. Sfera substantivului *stat* din primul exemplu este mai largă decît sfera sa din al doilea exemplu, căci numărul *statelor moderne* este mai mare decît numărul *statelor apusene*.

2) Cînd predicatul exprimă o acțiune caracteristică pentru subiect. Această condiție e în funcție, în primul rînd, de conținutul semantic al predicatului respectiv. În exemplul : *oamenii muncesc*, subiectul poate avea un sens general pentru că se face o constatare valabilă pentru întreaga specie denumită de el, predicatul exprimînd o acțiune caracteristică acestei specii. *Oamenii muncesc* este o constatare făcută pe baza unei experiențe îndelungate. Bineînțeles, în aceeași propoziție, cuvîntul *oamenii* ar putea avea și un sens individual, în funcție de context.

De obicei verbele care exprimă o acțiune caracteristică pentru subiectul lor sînt acelea care exprimă acțiuni „principale”, adică acțiuni care pot fi repetate fără să fie întrerupte de o altă acțiune. Acțiunea exprimată de aceste verbe rămîne neschimbată în cursul desfășurării ei în timp. Din

această categorie fac parte verbele care exprimă acțiuni constând dintr-un grup de mișcări care nu e necesar să se repete în vederea desfășurării normale a acțiunii, ca de ex. : *a mușca, a sparge, a tăia, a împunge* etc. și verbele a căror acțiune cere neapărat repetarea unității de mișcări respective, ca de ex. : *a coase, a ara, a spăla, a zbura, a vorbi* etc.

Există o serie de verbe care exprimă acțiuni care nu se pot repeta fără să fie întrerupte de o altă acțiune. Aceste verbe, în mod obișnuit, nu se întrebuințează pentru a caracteriza un subiect, ele neconstituind miezul unei acțiuni. Din această categorie fac parte verbele care arată începutul sau sfârșitul unei acțiuni, ca de ex. : *a-și lua zborul, a decola* etc. și verbele care arată acțiuni legate de spațiu sau de moment, ca de ex. : *a pleca*, care înseamnă „a porni”, „a părăsi un loc”. Acțiunea exprimată de acest verb stabilește un anumit raport între subiect și locul în care acesta se află înainte de a întreprinde acțiunea. În clipa când locul este părăsit sau schimbat, acțiunea încetează, deci nu poate avea durată, desfășurare în timp. Acțiunea plecării o dată săvârșită, nu poate fi repetată înainte ca săvârșitorul ei să se fi oprit undeva, de unde să poată pleca din nou.

În limba română aceste verbe, din ultima categorie, nu se deosebesc întru nimic din punct de vedere formal de celelalte verbe, așa cum se întâmplă de exemplu în limba maghiară, în care sînt ușor de recunoscut, ele fiind formate de cele mai multe ori cu un prefix verbal : *megy* „merge”, dar *elmegy* „pleacă”.

Ca valoare, predicatul care exprimă o acțiune caracteristică pentru subiectul său poate fi asemănat cu atributul care exprimă o însușire a substantivului pe care îl determină.

3) Când acțiunea exprimată de predicat nu este legată de timp. Această condiție o îndeplinește prezentul gnomic. Astfel exemplul : *rîndunele zboară* înseamnă „rîndunelele au obiceiul să zboare”. În această propoziție, deși predicatul este la prezent, el nu exprimă o acțiune care se petrece numai sub ochii noștri, ci una care poate avea loc oricînd, faptul de „a zbura” fiind o trăsătură specifică rîndunelor. Bineînțeles, tot contextul e acela care ne arată dacă e vorba de rîndunele în general sau de anumite rîndunele. Când se indică însă momentul sau împrejurările în care se petrece o acțiune, prezentul își pierde caracterul gnomic, iar sfera subiectului, chiar dacă acesta are un sens general, se reduce la obiectele sau indivizii din perioada sau momentul în care se petrece acțiunea : *omul se odihnește acum* poate fi vorba fie de un anumit om care se odihnește, fie de oameni în general, dar dintr-o perioadă dată, și anume de *oamenii de acum*. Chiar dacă, prin înțelesul pe care-l are, predicatul poate constitui o caracteristică a subiectului său, cînd acțiunea e limitată în timp, subiectul nu mai are valoare absolut generală, sfera lui fiind limitată la exemplarele

din timpul în care se petrece acțiunea. Să se compare exemplul : *rîndunica a zburat* cu exemplul : *rîndunica zboară*. În ultimul exemplu ideea exprimată poate avea valoare de constatare generală prin faptul că acțiunea nu este limitată, ea putînd să se petreacă oricînd. Dacă prin absurd am acorda primului exemplu valoarea unei afirmații generale pentru trecutul indicat de predicat, sfera subiectului n-ar mai avea aceeași lărgime, opunîndu-i-se în mod firesc categoria de ființe din prezent, prin contrast cu care putem face constatarea pentru categoria din trecut. În cazul acesta sfera subiectului este limitată de timp. În exemplul : *prețurile au scăzut brusc*, predicatul arată trecerea lucrului denumit subiect de la o stare la alta, apărînd astfel sub două aspecte diferite. Prețuri mai mari și prețuri mai mici realizate în urma modificării prin care a trecut noțiunea exprimată de subiect.

Fără să aibă sfera redusă ca în exemplul : *prețul pantofilor*, sugerează totuși două categorii diferite, pierzînd valoarea abstractă.

Pentru ca predicatul să exprime o acțiune cu valoare generală, complementul său direct trebuie să aibă un sens general, deci să fie nearticulat. Să se compare exemplul : *croiește rochii* cu exemplul : *croiește rochiile*. În exemplul al doilea, sfera predicatului e limitată de obiectul asupra căruia se exercită acțiunea, spre deosebire de primul exemplu în care, datorită sensului general al complementului, acțiunea se îndeplinește independent de timp. Și în acest caz subiectul poate avea un sens general sau individual, în funcție de context. Chiar și atunci cînd subiectul a determinat acțiunea săvîrșită de el poate avea valoare generală, dar în acest caz acțiunea e caracteristică numai pentru categoria sau exemplarul denumit de subiect și are caracter gnomic numai dacă complementul său are un sens general, ca în exemplul : *cîinele vecinului sare la om*. Cînd sfera complementului se restrînge, se individualizează printr-o determinare, propoziția își pierde valoarea unei constatări generale devenind un fapt izolat, ca în exemplul : *cîinele vecinului sare la omul nostru și-l mușcă*.

În concluzie, pentru ca subiectul să aibă sfera cea mai largă, predicatul, indiferent dacă arată o acțiune, o stare, o atitudine, prin conținutul lui semantic el trebuie să fie caracteristic în toate timpurile pentru ființele sau lucrurile denumite de subiect. În acest scop acțiunea nu trebuie legată de moment sau limitată de obiectul asupra căruia se răsfrînge. Această condiție o îndeplinesc mai ales verbele intransitive sau cele tranzitive întrebuintate în mod absolut, atunci cînd acțiunea lor nu e legată de spațiu sau de timp. În limba maghiară verbele din ultima categorie se deosebesc și din punct de vedere formal de cele tranzitive cu un complement direct individualizat, verbele acestea fiind construite cu un sufix morfologic. Să se compare exemplul : *croiește „szab”* cu exemplul : *croiește rochiile „szabja a ruhákát”* sau „a ruhákát szabja”.

Cînd acțiunea e încadrată în timp, ea poate fi generală, dar numai pentru ființele sau obiectele din timpul respectiv. În exemplul: *omul a muncit*, cu toate că predicatul arată o acțiune încheiată, el poate avea un sens general pentru trecut: „omul a avut obiceiul să muncească”. *A ara*, întrebuițat în mod absolut, poate avea un sens general chiar dacă timpul la care se întrebuițează arată o acțiune încheiată: *în tinerețe a arat și el*. În acest exemplu *a arat* exprimă o acțiune cu sens general pentru o perioadă limitată.

ATRIBUTUL

În limba romină atributul cu sens general se întrebuițează la singular sau la plural, în funcție de natura substantivului prin care e exprimat. Cînd substantivele prin natura lor nu cer neapărat forma de singular, cum sînt cele care denumesc materii etc., se întrebuițează mai mult pluralul decît singularul. Prin contrast cu acest uz al limbii romine putem aminti atributul din limba maghiară care, atunci cînd exprimă un sens general, are forma de singular: *scriitor de comedii* „*vígjátékíró*”; *basm cu zîne* „*tündérmese*”; *pistă de alergări* *futopálya*; *bugetul cheltuielilor* „*kiadási előirányzat*”; *baterea monedelor* „*pénzverés*”.

Atributul prepozițional exprimă în mod obișnuit felul obiectului denumit de substantivul pe care-l determină. El are, prin urmare, un sens general prin însuși conținutul lui, ca și adjectivul cu care poate fi adesea înlocuit: *basm cu zîne* = *basm feerie*; *concurs de cai* = *concurs hipic*; *atitudine de tovarăș* = *atitudine tovarășească*.

Dacă atributul, la rîndul lui, e determinat de un atribut, acesta îi restrînge sfera, dar în majoritatea cazurilor nu-l individualizează. De aceea în limba romină sensul general al atributului prepozițional se exprimă de cele mai multe ori prin substantivul nearticulat, chiar și atunci cînd e determinat. În limba maghiară îi corespunde un atribut substantival la forma de singular, care formează un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină, sau un atribut adjectival la singular, care formează și el uneori un cuvînt compus cu substantivul determinat. Excepție face corespondentul maghiar al atributului prepozițional cînd acesta e determinat, la rîndul lui, de un atribut genitival care exprimă în primul rînd un raport de posesie. În acest caz în limba maghiară nu-i mai corespunde un singular, ci un substantiv la același număr ca și atributul romînesc. Să se compare exemplul: *ne-a spus un basm cu zîne* „*tündérmesét mondott*” cu exemplul: *ne-a spus un basm cu zînele pădurii* „*mesét mondott az erdő tündéreiből*”.

Întrebuițăm atributul prepozițional articulat, sau nearticulat, independent de faptul că substantivul pe care-l determină este articulat sau nearticulat: *cărucior pentru bagaje ușoare*; *căruciorul pentru bagaje*

ușoare; un cărucior pentru bagajele ușoare; căruciorul pentru bagajele ușoare. Bineînțeles, din punctul de vedere al sensului, aceste exemple diferă. În ce privește întrebuintarea articolului, exemplele ne arată că atributul prepozițional poate fi articulat în limba română cu articolul definit numai când e determinat și el la rîndul lui de un atribut. Când atributul prepozițional arată o însușire a substantivului pe care-l determină sau materia din care e făcut obiectul denumit de acesta, el nu poate fi individualizat nici dacă e determinat la rîndul lui și, prin urmare, nu poate fi articulat. În limba maghiară atributul determinat formează un cuvînt compus cu determinantul său și nu se articulează. De exemplu : *mătase în dungi roșii* „pirosesikos selyem”; *șocolată în formă de ghindă* „makkalakú esokoládé”.

Tot din acest grup fac parte atributele substantivale introduse prin prepoziția *de* : *salată de ardei grași*; *cură de băi sărate*; *buletin de știri interne*; *carte de povești pentru copii*. Când vrem să individualizăm lucrul exprimat de atributul substantival introdus prin prepoziția *de*, trebuie să-l înlocuim cu un atribut substantival în cazul genitiv : *la mijloc de codru des*—*la mijlocul codrului des*; *acumulare de forțe*—*acumularea forțelor*; *acordare de favoruri*—*acordarea favorurilor*; *audiere de martori*—*audierea martorilor*; *falsificare de bancnote*—*falsificarea bancnotelor*; *majoritate de voturi*—*majoritatea voturilor*; *autor de comedii*—*autorul comediilor*; *reparator de automobile*—*reparatorul automobilelor*. Prin înlocuirea atributului prepozițional cu atributul genitival se întîmplă același fenomen al individualizării care se petrece adăugînd unui substantiv articolul hotărît.

Atributul prepozițional final are un sens general în cele mai multe cazuri, chiar și atunci când e determinat. Uneori atributul prepozițional final determinat se articulează cu articolul hotărît, însă în acest caz are sens individual : *avion pentru liniile aeriene externe*, însă *tren pentru transporturi rapide*.

Cînd atributul prepozițional exprimă : a) conținutul, b) apartenența, c) posesia, d) dependența, e) comparația, f) obiectul, g) starea, și e determinat și el la rîndul lui, poate avea, pe lîngă un sens general, și unul individual. În primul caz e nearticulat, în al doilea caz e articulat cu articolul hotărît. Cînd exprimă un sens general, poate fi articulat uneori cu articolul nehotărît, cum e în cazul atributului introdus prin prepoziția *cît*. Cînd atributul care îl determină e în cazul genitiv, aceasta îl individualizează totdeauna : a) *rafturi cu cărți beletristice* sau *raftul cu cărțile beletristice*; *lada cu jucării pentru copii* dar *lada cu jucăriile pentru copii*; b) *omul cu pete roșii*—*omul cu petele roșii*; *rochia cu buline albastre*—*rochia cu bulinele albastre*; *casa cu pereți crăpați*—*casa cu pereții crăpați*; *omul cu picioare strîmbe*—*omul cu picioarele strîmbe*; c) *plugar cu vite*

bune — *plugar cu vitele bune* ; d) *părinți cu copii bolnavi* — *părinți cu copiii bolnavi* ; e) *un om cît un munte* — *un om cît muntele* ; f) *povestiri despre oameni de seamă* — *povestiri despre oamenii de seamă* ; g) *un tratat despre plante exotice* — *un tratat despre plantele exotice* ; h) atributul prepozițional care exprimă starea are de cele mai multe ori un sens general. Cînd denumește o parte din obiectul denumit de substantivul pe care-l determină și e determinat la rîndul lui de un atribut adjectival cu sens verbal, acesta îl individualizează și, prin urmare, se articulează de obicei cu articolul hotărît : *fructe cu sîmburi mulți*, dar *prune cu sîmburii scoși* ; *pantofi fără blacheuri* pe toc, dar *pantofi fără talpa cusută*.

Cînd exprimă h) locul sau i) direcția și are la rîndul lui o determinare, atributul prepozițional este, de cele mai multe ori, individualizat, deci se întrebuițează articulat. De ex. : h) *viețuitoarele de pe culmile înzăpezite* ; *casele de pe vîrfurile dealurilor* ; *terasele de pe acoperișul caselor* ; i) *drumul către pădurea de stejari* ; *zborul către răsăritul îndepărtat*.

În ceea ce privește atributul genitival, e mult mai greu să ne dăm seama cînd are un sens general și cînd e individualizat. *Obiceiul copilului* sau *obiceiul copiilor* poate însemna, în același timp, fie obiceiul copilului sau al copiilor în general, fie obiceiul unui anumit copil sau al unor anumiți copii. Contextul este acela care precizează dacă e vorba de un sens sau altul.

După cum putem observa, în timp ce pentru exprimarea sensului general atributul prepozițional se întrebuițează de cele mai multe ori nearticulat, atributul genitival se articulează fie cu articolul definit, fie cu cel nedefinit, ca și atunci cînd exprimă un lucru individualizat : *casele oamenilor* poate însemna tot atît de bine casele oamenilor în general, ca și casele unor anumiți oameni. La fel cînd e articulat cu articolul nedefinit : *cartea unui elev* poate însemna cartea unui elev în general, sau cartea unui anumit elev, în funcție de context.

Nu totdeauna atributul genitival [poate exprima un sens general. Atributul genitival a) al dependenței, b) al denumirii, c) de cele mai multe ori și atributul genitival posesiv, au un sens individual prin însuși raportul pe care-l exprimă : a) *sora lui Ion* ; b) *luna lui iunie* ; c) *casa vecinului*. Ele nu pot avea deci un sens general. Majoritatea categoriilor atributului genitival pot exprima atît lucruri sau ființe individualizate, cît și specia căreia îi aparține obiectul respectiv. În exemplul : *piscurile munților*, atributul poate avea un sens general sau individual, în funcție de context. Dacă în propozițiile anterioare e vorba de anumiți munți, sfera atributului se reduce la piscurile munților respectivi. În general, pentru ca atributul genitival să aibă un sens limitat, trebuie să fie determinat, la rîndul lui, de un alt atribut, ca în exemplul : *piscurile Munților Apuseni*.

Cînd substantivul dintr-o construcție completivă exprimă în limba romînă un sens general, el e de obicei nearticulat. Numărul la care se pune acest substantiv este de cele mai multe ori pluralul, cu excepția cazurilor în care, prin natura sa, substantivul cere singularul : *serie cu greșeli*, dar *se poartă cu bunăvoință*. În privința întrebuițării mijloacelor de exprimare a sensului general, complementul cunoaște oarecare variații în funcție de felul lui.

Complementul circumstanțial de mod are de cele mai multe ori un sens general prin însăși natura sa, el arătînd „cum sau în ce măsură se desfășoară sau apare la un moment dat o acțiune sau o calitate”¹. Complementul circumstanțial de mod se întrebuițează de cele mai multe ori nearticulat : *arde cu flăcări*; *serie cu greșeli*.

Cînd e articulat poate exprima atît un sens general, cît și unul individual, dar sensul lui individual sau general nu are importanță decît în privința unei precizări mai exacte, sau mai puțin exacte, a modului de desfășurare a acțiunii pe care o întregeste, complementul individualizat aducînd o notă specifică în plus față de complementul cu sens general. Să se compare exemplul : *vorbește cu intonația unui copil* (a unui copil în general) cu exemplul : *vorbește cu intonația copilului său*.

Majoritatea complementelor pot avea atît un sens individual, cît și un sens general. Dintre acestea vom aminti pe acelea care prezintă anumite particularități față de norma obișnuită : 1) *complementul direct*, 2) *complementul indirect* și 3) *complementul circumstanțial instrumental*.

1. Atunci cînd substantivul cu funcțiune de complement direct arată obiectul unei îndeletniciri permanente sau al unei ocupații ocazionale, obiectul procurat sau obiectul care este modificat sau chiar creat prin acțiunea verbului, prin forma de plural nearticulat, el exprimă categoria respectivă de lucruri. De exemplu : *primește bolnavi*; *are invitați*; *dă meditații*; *ține lecții*; *vinde haine*; *cumpără cărți*; *scoate bilete*; *coase rochii*; *împletește coșuri*.

În aceste exemple articolul definit ar restrînge sfera complementului la anumite exemplare din categoria pe care o denumește, complementul pierzînd sensul lui general. Amintim că în astfel de cazuri în limba maghiară nu-i corespunde un singular, ca în cazul complementului cu sens general, ci un substantiv la același număr ca și în limba romînă : *coase rochiile* (rochiile despre care a mai fost vorba, despre care avem cunoștință) „*a ruhákat varrja*”, spre deosebire de *coase rochii* căruia în limba maghiară îi corespunde : *ruhát varr* sau *ruhákat varr*; *împletește coșurile* (anumite

¹ Gramatica Academiei R. P. R., vol. II, Editura Academiei R. P. R., 1954, p. 133.

coșuri) „a kosarkat fonja” spre deosebire de : *împletește coșuri* „kosarat fon” sau „kosarakat fon”.

Spre deosebire de complementul indirect care „arată obiectul, existent independent de acțiunea verbului, și pe care această acțiune îl interesează”¹ numai, complementul direct are o strînsă legătură cu predicatul. De aceea sensul pe care-l are, individual sau general, limitează acțiunea predicatului sau îi dă o valoare de durată. Să se compare exemplul : *bate cuie în perete* „szeget ver a falba” cu : *bate cuiele în perete* „beveri a szegeket a falba” ; *repară stilouri* „töltötollat javít” cu : *repară stilourile* „a töltötölakat javítja” ; *argăsește piei* „bört cserez” cu : *argăsește pieile* „kicserezi a bőröket” ; *coase rochii* „ruhát varr” cu : *coase rochiile* „varrja a ruhákat”. După cum reiese din exemple, complementul nearticulat poate arăta fie obiectul unei preocupări permanente, fie obiectul unei acțiuni întâmplătoare, atunci cînd acțiunea e legată de timp : *stă și repară stilouri* arată ocupația momentană a cuiva, fără însă a ne lăsa să-i întrezărim sfîrșitul. Complementul articulat cu articolul hotărît limitează acțiunea exprimată de predicat la obiectele pe care le denumește : în *repară stilourile* durata acțiunii e în funcție de numărul obiectelor denumite de complement.

Cînd complementul direct exprimă o categorie față de care subiectul are o anumită atitudine, în limba romînă sensul general se exprimă printr-un substantiv articulat cu articolul definit, la forma de plural sau de singular, iar în limba maghiară îi corespunde un substantiv la același număr : *iubește oamenii* „szereti az embereket” *chinuiește animalele* „kinosza az állatokat” ; *cinstește omul* „tiszteli az embert”.

2. Complementul indirect poate fi articulat indiferent dacă exprimă un sens general sau individualizat. În ex. : *solului nu i se taie capul*...² poate fi vorba despre un sol anume, sau întreaga propoziție poate fi constatarea unui obicei în ce privește tratarea solilor în general. Cînd complementul indirect este exprimat printr-un substantiv în dativ, articolul pus înaintea substantivului îl individualizează, complementul nemaiputînd exprima un sens general. Să se compare exemplul : *tatălui îi cad greu astfel de cuvinte* cu exemplul : *lui tata îi cad greu astfel de cuvinte* (exemplul din vorbirea populară și familiară).

Complementul indirect, exprimat printr-un substantiv introdus printr-o prepoziție, are un sens general cînd e nearticulat : *se uită la soldați ; se ține de prostii*.

3. Cînd arată categoria de instrumente cu care se efectuează un lucru, complementul circumstanțial instrumental se întrebuințează la forma

¹ Op. cit. vol. cit. pag. 113.

² Constantin Negruzzi, *Scrierile lui...* vol. I, p. 139. După Gramatica Academiei R.P.R. vol. II, p. 118.

de plural cînd e nearticulat, și la forma de plural, sau de singular, cînd e articulat. În limba maghiară îi corespunde un singular. De exemplu : *s-au luptat cu sabia* (sau *cu săbiile*) „*karddal harkoltak*”, dar : *au atacat dușmanul cu săbii* (niciodată *cu sabia*) „*karddal támadtak meg az ellen-séget*”.

Atunci cînd complementul circumstanțial instrumental denumește un instrument pe care persoana exprimată de subiect îl poartă asupra sa, el poate fi articulat, fără să fie determinat, determinarea fiind subînțeleasă : *s-au luptat cu săbiile* „*karddal harcoltak*” ; *s-au bătut cu cuțitele* „*késsel verek:dk*”. Cînd instrumentul acțiunii este o parte din corpul aceleuia care săvîrșește acțiunea, substantivul prin care e exprimat nu poate avea decît forma articulată : *l-au bătut cu pumnii* „*ököllelverték*”. În aceste exemple se subînțelege că e vorba de săbiile acelora care săvîrșesc acțiunea, de cuțitele lor, de pumnii lor.

Cînd instrumentul e un corp independent de cel ce săvîrșește acțiunea, atunci cînd exprimă un sens general și nu este determinat, se întrebuintează nearticulat : *și-a prins rochia cu ace* ; *transportă vinul în butoaie* ; *trimite merele în lăzi* ; *îl ajută cu sfaturi*. În acest caz complementul poate fi articulat numai cînd e determinat și individualizat, pierzîndu-și sensul general : *și-a prins rochia cu acele din cutie* ; *a trimis merele în lăzile lui proprii* etc.

Pentru înțelesul contextului, importanța sensului general al diferitelor părți de propoziție e în funcție de rolul părților respective, care uneori nu depășește hotarul propoziției, alteori se extinde asupra unui pasaj întreg. Astfel, în situațiile în care subiectul este partea care leagă propozițiile între ele, sensul lui general are importanță nu numai pentru înțelesul unei singure propoziții, ci pentru înțelesul întregului pasaj în care se fac afirmații sau constatări în legătură cu el. De aceea sensul individual sau general al subiectului nu reiese totdeauna dintr-o singură propoziție sau frază, ci din context. În citatul : *stînd de vorbă cu Iacob Filosof, am aflat că neguțătorii de la Crîm... i-au adus lui... știri care se potrivesc cu ale mele. Eu le am... de la mîrginenii Bugeacului, care trăiesc în înțelegere cu noi... de la fugarii de la Ocekov... și de la călugării care umblă în tot olatul Ismailitenilor...*¹ sensul general al substantivelor reiese dintr-o singură propoziție datorită determinantelor care precizează lărgimea sferei substantivelor respective. Din citatul : *caii acestor țigani erau neobișnuit de mîndri*², nu ne dăm seama dacă e vorba despre caii pe care țiganii îi aveau în clipa aceea, sau despre caii lor în general. Propoziția urmă-

¹ Mihail Sadoveanu, *Nicoară Polcoavă*, Ed. Tineretului, p. 260.

² Gala Galaction, *Opere, Țigani*, Ed. pentru literatură și artă, 1949, p. 474 - 475.

toare ne lămurește în această privință : *De unde îi cumpărau țiganii, era o taină a lor*¹. Predicatul din această propoziție, exprimînd o acțiune continuă (*dă unde îi cumpărau* — de unde aveau ei obiceiul să și-i cumpere) ne face să înțelegem că e vorba despre caii lor în general. Din propoziția : *Schitul avusese peste cincizeci de familii de robi...*², dacă n-am ști că faptul de a avea cincizeci de familii de robi nu a fost niciodată o condiție de existență a schitului, n-am ști dacă e vorba de un schit anume, sau de schit în general. Propoziția precedentă ne lămurește în această privință : *cînd și cine întemeiasă acest schit nu știu să spun. Schitul avusese peste cincizeci de familii de robi...*³.

Cînd atributul substantival în cazul genitiv are rol de subiect logic în propoziție, în ce privește stabilirea sensului său individual sau general, situația e aceeași cu a subiectului. Din citatul : *...mai era de muncit atîta mai ales în rîndurile femeilor*⁴, substantivul *femeilor* poate avea un sens general, sau poate fi individualizat. Contextul ne lămurește în această privință : *avea în jurul ei o seamă de femei necăjite.. dar Crîngușul nu trebuia să se culce pe o ureche... mai era de muncit atîta în rîndurile femeilor*⁵. E vorba deci de anumite femei.

În cazul părților secundare care întregesc înțelesul propoziției cu precizări privitoare la caracterul unor obiecte sau la modul în care se desfășoară o acțiune, sensul lor general reiese din propoziție. Părțile secundare ale propoziției sînt strîns legate de cuvintele pe care le întregesc. Raza lor de acțiune nu depășește hotarul propoziției în care figurează. Atributul prepozițional, exprimînd o însușire a substantivului pe care-l determină, are un sens general prin însuși caracterul lui. Individualizat printr-un determinant, caracterul lui nu se schimbă continuînd să exprime o însușire a substantivului determinat. În exemplul : *rochia cu buline și rochia cu bulinele albastre*, deși în primul caz atributul are un sens general, iar în al doilea e individualizat, această deosebire nu provoacă diferențe cantitative între cele două atribute, așa cum se întîmplă în cazul substantivului cu rol de subiect.

În ce privește complementul direct, după cum am văzut, sensul său general sau individual e în măsură să determine durata acțiunii exprimate de predicat. Complementul direct cu sens general dă predicatului un sens de durată ca în exemplul : *clădește case*. Cînd complementul e individualizat, durata acțiunii e limitată la obiectele exprimate de el : *clădește o casă*.

¹ Gala Galaction, *Opere, Țiganii*. Ed. pentru literatură 1949, p. 474—475.

² *Ibidem.*, p. 472.

³ *Ibidem.*

⁴ Eusebiu Camilar, *Temelia*, Ed. pentru literatură și artă, p. 138.

⁵ *Ibidem.*

Sensul general al substantivului este un rezultat al gândirii abstracte, care a depășit cadrul individual al lucrurilor, suprapunându-le prin ceea ce au comun¹ între ele. Lipsa unor mijloace proprii de exprimare a acestui sens, cum ar fi o formă care să fie în concordanță cu conținutul substantivului, presupune o maturitate în gândire, absolut necesară pentru înțelegerea și exprimarea în mod just a acestei valori. Experiența ne face să nu simțim nici o greutate în ce privește exprimarea sau descifrarea acestui sens.

LOCUȚIUNILE

DE

EUG. IOANIȚESCU

Cu ajutorul cuvintelor o limbă poate reprezenta noțiunile și raporturile dintre ele. Dar acestea pot fi exprimate în numeroase cazuri și de îmbinări de cuvinte „care, dînd expresie raportului dintre două sau mai multe obiecte sau dintre obiecte și însușirile lor, deșteaptă în mintea noastră imaginea unui obiect, a unei acțiuni sau a unei stări percepute ca unitate”¹. Într-adevăr, noțiunile denumite prin cuvintele : *a adopta* (un copil), *a enerva*, *a fugi*, *a libera*, *a muri*, *a observa*, *a termina*, *bîrfitor*, *bogat*, *golan*, *grosolan*, *hoinar*, *înțelept* (sau *inteligent*), *rău*, *trăsnit*, *evident*, *mereu mult*, *puțin*, *dracul* etc. pot fi redată și prin grupurile de cuvinte : *a lua de suflet*, *a scoate din sărite*, *a o lua la sănătoasa*, *a da drumul*, *a da ortul popii*, *a băga de seamă*, *a da gata*, *gură-rea*, *cu dare de mîndă*, *coate-goale*, *din topor*, *pierde-vară*, *cu (scaun la) cap*, *fără suflet* (sau *fără inimă*), *lovit cu leuca*, *cu ochi și cu sprîncene*, *într-una*, *din belșug*, *pe sponci*, *ducă-se pe pustii* etc. De asemenea, raporturile dintre noțiuni sau dintre diferitele propoziții într-o frază pot fi exprimate și prin grupuri de cuvinte ca : *afară de*, *de-a lungul*, *din cauza*, *în urma*, *de vreme ce*, *ca și cum*, *cu toate că*, *ori de cîte ori*, *pe cît*, *pe cînd*, *de aceea* etc. Asemenea grupuri de cuvinte care țin locul unor părți de vorbire poartă numele de locuțiuni. Cuvintele care alcătuiesc o locuțiune își pierd — toate sau unele din ele — sensul lor propriu pentru a capăta împreună un altul nou. Astfel, următoarele îmbinări de cuvinte : *a o lua la sănătoasa*, (om) *dintr-o bucată*, *afară din cale*, *în timp ce*, formează cîte o locuțiune, fiindcă elementele din care sînt alcătuite și-au modificat înțelesul lor

¹ Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, p. 5

inițial și împreună au dat naștere unuia nou, respectiv de : *a fugi*, (om) *intregu, foarte, când*, jucînd rolul gramatical de parte de vorbire : verb, adjectiv, adverb, conjuncție. Evident că o grupare accidentală de cuvinte în care acestea își păstrează, fiecare în parte, individualitatea, nu poate constitui o locuțiune, după cum ne arată exemplele următoare : *Maria spală putina și o pune la uscat* ; *Meșterul scoate ușa din balamale* ; *Nu i-s boii acasă ci la pășune* ; *Am luat masa și am dus-o în grădină* ; *Ion strînge calul în chingi* ; *O mină de aur*. Se poate întîmpla ca aceleași cuvinte să-și modifice sensul sau să capete unul figurat și împreună să formeze o locuțiune. În felul acesta, grupurile de cuvinte din exemplele de mai sus : *spală putina, scoate din balamale, nu i-s (toți) boii acasă, am luat masa, strînge în chingi, de aur* pot fi și locuțiuni, cînd înseamnă : *fuge, enervează, e indispus, a mîncat, constrînge, bun* (sau *generos*).

Gramatica noastră distinge cinci feluri de locuțiuni și anume : 1) locuțiuni adjectivale, 2) verbale, 3) adverbiale, 4) prepoziționale și 5) conjuncționale. Ele au aproape aceleași particularități ca și părțile de vorbire cărora le corespund. Astfel, locuțiunea adjectivală arată ca și adjectivul însușirea sau calitatea substantivului pe care îl determină. Spre deosebire de adjective care au, cele mai multe, două terminații, locuțiunile adjectivale sînt în majoritate invariabile. Locuțiunile adjectivale : *cu cap, cu judecată, cu vază, de aur, de bine, de cuvînt, de înțeles, de nădejde, de rînd, de viață, din topor, fără cap, fără inimă, fără (de) minte, fără viață, fără vlagă* etc. rămîn invariabile, indiferent dacă determină un substantiv masculin, feminin sau neutru, la singular sau la plural și la cele cinci cazuri. Observăm că cea mai mare parte a locuțiunilor adjectivale sînt formate dintr-un substantiv precedat de prepoziție, dar putem întîlni și două substantive legate prin prepoziție : *fel de fel* (fel de fel de oameni) sau două substantive precedate fiecare de cite o prepoziție : *de zi cu zi* (munca de zi cu zi). Substantivul poate fi determinat de un adjectiv : *de bună* (sau *rea*) *credință, de mare încredere, de toată isprava, de toată nădejdea, de tot felul, în toată firea*. Substantivul *dracul* la cazul genitiv urmat sau nu de prepoziția *de* formează o locuțiune adjectivală destul de frecventă în limbajul familiar : *al* (a, ai, ale) *dracului* (de...). În cazul cînd în alcătuirea unei locuțiuni adjectivale intră și un pronume personal, atunci numai acesta se schimbă (după gen și număr) : *nelalocul lui* (sau *ei, lor*), *ca vai de el* (sau *ea, ei, ele*). În compunerea unei locuțiuni adjectivale se poate găsi și un adverb, ca în exemplele : un *astfel de om*, o poveste *de altădată*, locul *de dinainte*. Unele locuțiuni adjectivale rezultă dintr-o contopire de cuvinte atît de încheată, încît abia mai pot fi deosebite de adjectivele propriu-zise : *cuminte* (plural *cuminți*), rezultat din contopirea prepoziției *cu* și substantivul *minte*, *cumsecade* provenit din contopirea adverbului *cum* și a verbului reflexiv *se cade*. După cum

adjectivele își pot schimba funcția gramaticală, tot așa și locuțiunile adjectivale pot deveni locuțiuni adverbiale, cînd determină un verb, un adjectiv sau un adverb.

Cu mult mai numeroase decît locuțiunile adjectivale sînt locuțiunile verbale de care s-a ocupat mai amănunțit Florica Dimitrescu în „Studii de gramatică” (vol. I, 1956). Locuțiunea verbală este o îmbinare a unui verb cu obiectul său, avînd valoarea unui singur verb. O bună parte a locuțiunilor verbale exprimă acțiunea corespunzătoare sensului substantivului care intră în alcătuirea lor, după cum ne dovedesc exemplele următoare : *a avea bucurie* „a se bucura”, *a avea dorință* „a dori”, *a avea asemănare* „a se asemana”, *a avea scăpare* „a scăpa”, *a avea nădejde* „a nădăjdui”, *a aduce la îndeplinire* „a îndeplini”, *a da dovadă* „a dovedi”, *a da năvală* „a năvăli”, *a lua sfîrșit* „a se sfîrși” etc.

Ca și verbele propriu-zise, locuțiunile verbale exprimă acțiuni (*a da ajutor*, *a o rupe la fugă*, *a da bir cu fugiții*), stări (*a sta locului*, *a sta cu mîinile în sîn*), apariția unei caracteristici (*a da în copt*, *a da în clocot*, *a da în spic*), modificarea unei caracteristici (*a se da pe brazdă*, *a-și ieși din fire*), o atitudine (*a-și vedea de treabă*, *a-și bate joc*, *a băga în seamă*), iar în propoziții îndeplinesc funcția de predicat verbal.

Locuțiunile adverbiale, destul de numeroase și ele, sînt îmbinări de cuvinte care împreună îndeplinesc funcția de adverb. Ele sînt formate dintr-un substantiv, adjectiv sau participiu, pronume, numeral și adverb însoțite, de cele mai multe ori, de prepoziții. Substantivul este partea de vorbire cea mai frecventă care intră în alcătuirea unei locuțiuni adverbiale fie precedat de una sau mai multe prepoziții : *cu ajutorul*, *cu asprime*, *cu bucata*, *de nevoie*, *din întîmplare*, *în amurg*, *în veci*, *pe sponci*, *pe șleau*, *cu de-a sila*, *de cu seară*, *dis-de-dimineață*, *de cu noapte*, *pe de rost* etc., fie intercalat între două prepoziții : *de față cu*, *în chip de*, *pe cale de* etc., fie, în sfîrșit, determinat de un adjectiv : *cu orice preț*, *de bună seamă*, *pe bună dreptate*, *prin bună învoială* etc. Adverbul apare și el destul de des în compunerea unei locuțiuni adverbiale : *cu anevoie*, *cu greu*, *în curînd*, *pe îndelete*, *cît colo*, *de aproape*, *cît de colo*, *ici și colo* etc. Locuțiunile adverbiale formate cu : a) pronume : *de aceea*, *după aceasta*, *pe lângă acestea* ; b) adjectiv : *cu adevărat*, *din nou* ; c) numeral : *în două*, *pe din două*, *una*, *două* „meru” sînt mai rare. Participiul este întîlnit de mai multe ori : *din aflate*, *din auzite*, *pe dibuite*, *pe ghicite*, *pe tăcute*, *pe negîndite*, *pe nepregătite*, *pe neașteptate*, *pe nevăzute* etc. După conținutul lor, locuțiunile adverbiale se împart în : 1) locuțiuni adverbiale de mod : *cu binele*, *cu de-a sila*, *cu dragă inimă*, *cu încetul*, *de bună voie*, *pe furiș*, *pe îndelete* ; 2) locuțiuni adverbiale de loc : *din apropiere*, *în față*, *în lung și în lat*, *în tot locul*, *pe ici pe colo* etc. ; 3) locuțiuni adverbiale de timp : *de mult*, *de vreme*, *de curînd*, *de cu seară*, *de cînd lumea*, *pe mîine*, *pe vremuri* etc. ;

4) locuțiuni adverbiale de cauză : *de aceea, de bucurie, de ciudă, de necaz* etc. și 5) locuțiuni adverbiale de scop : *cu scopul, cu intenția* etc.

Grupului de locuțiuni adverbiale de mod i se pot adăuga și acelea care indică cantitatea : *cu carul, cu grămada, cu toptanul, din belșug* etc. ca și acelea care exprimă¹ afirmația : *de bună seamă, de sigur, nici vorbă* etc. sau negația : *de fel, de loc, nici cât, cîtuși de puțin, nici de fel* etc. Printre locuțiunile adverbiale de timp trebuie incluse și acelea care sînt formate dintr-un adjectiv demonstrativ și un substantiv : *astă iarnă, astă noapte, astă seară, astă toamnă, astă vară, de astă dată*. Mai remarcăm, înșirînd, și o serie de expresii formate din cuvinte compuse care pot fi întrebuințate ca locuțiuni adverbiale : *calea-valea, cîine-cîinește, harcea-parcea, talmeș-balmeș, tîrîș-grăpiș, tura-vura, vrînd-nevrînd, treacă-meargă* ¹.

Mai puțin numeroase, dar foarte mult folosite, sînt locuțiunile prepoziționale și cele conjuncționale. Ele sînt formate din unirea a două sau mai multe cuvinte și îndeplinesc rolul de prepoziții sau de conjuncții. Locuțiunile prepoziționale sînt în general alcătuite din una sau două prepoziții așezate înaintea sau în urma unui substantiv, sau a unui adverb : *din cauza, din partea, în cazul, în privința, în vederea, afară de, alături de, aproape de, de-a dreptul, de-a lungul, de-a curmezișul*. Substantivul sau adverbul din alcătuirea unei locuțiuni prepoziționale poate fi intercalat între două prepoziții : *cu privire la, din cauză de, în caz de, în jos de, în rînd cu, în timp de, la miez de, din vale de* etc. Se poate observa că multe locuțiuni prepoziționale sînt asemănătoare cu unele locuțiuni adverbiale. Confuzia nu se poate face însă, dat fiind rolul gramatical deosebit pe care îl îndeplinește fiecare din aceste feluri de locuțiuni. O deosebire esențială între locuțiunile prepoziționale și prepoziții constă în faptul că, pe cînd cele dintîi au o valoare lexicală destul de puternică, cele din urmă au o valoare lexicală mult mai slabă ².

Locuțiunile conjuncționale joacă același rol gramatical ca și conjuncțiile propriu-zise, acel de a lega în propoziții, cuvinte care au aceeași funcție sintactică, iar în frază de a introduce diferite propoziții. Locuțiunile conjuncționale se împart și ele în două categorii : 1) locuțiuni conjuncționale coordonatoare : *așadar, de aceea, fie că, drept care, prin urmare* și 2) locuțiuni conjuncționale subordonatoare : *ca și cînd, ca și cum, cu toate că, cu chip să, după ce (că), de vreme ce, din cauză că, din moment ce, după cît, după cum, măcar că, numai să, pe cît, pe cînd* etc.

Am arătat că gramatica noastră consideră ca existente numai cele cinci feluri de locuțiuni despre care a fost vorba pînă acum. Dar, pe lîngă acestea, întîlnim și alte construcții care pot fi socotite ca avînd valoare

¹ Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 331 și *Mic dicționar ortografic*, p. 46.

² Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 345.

de locuțiuni, cum sînt grupurile de cuvinte corespunzătoare unor substantive : *un calcă-n gropi* (sau în străchini), *un burtă-verde*, *un coate-goale*, *un gură-cască*, *un ducă-se pe pustii*, *un pierde-vară*, *un tîrîie-brîu*, *un zgîrîie-brînză* etc. sau a unor pronume nehotărîte : *cine știe ce*, *cîte alte*, *cîte și mai cîte*, *cîte toate*, *ce pe apă nu curge*, *cîte alea toate*, *multe și mărunte*, *nimica toată*, *te miri ce*, *una alta* etc. De asemenea, grupuri de cuvinte ca : *cel din urmă*, sînt socotite drept locuțiuni cu valoare de numeral (cf. „Dicționarul limbii romîne literare contemporane”, vol. I, p. 384). În sfîrșit, întîlnim în limba noastră grupuri de cuvinte : *apoi de !*, (apoi) *cum nu !*, *cîoc-boc !*, *ei, bine !*, *fugi de-acolo !*, *da de unde !*, *haida-hai !*, *hodoronc-tronc !*, *iac-așa !*, *na-ți-o frîntă !*, *ptiu, drace !*, *țin-te pîrleo !* etc. care ar putea forma categoria locuțiunilor interjecționale. (O₁ astfel de categorii există și în limba franceză : *bon Dieu !*, *mon Dieu !*, *crîc-crac !*, *à d'autres !*, *là, là !*, *ma foi !* etc.).

După cum vedem, toate aceste construcții îndeplinesc în întregime condițiile cerute locuțiunilor pentru a putea fi considerate ca atare.

Am văzut că locuțiunile constituie o unitate lexicală și gramaticală. În unele cazuri ele pot constitui și o unitate sintactică, atunci cînd sînt formate din propoziții. Într-adevăr, sînt propoziții care țin loc de părți de vorbire, avînd astfel valoarea de locuțiuni. Vom da cîteva exemple din fiecare fel de locuțiuni formate din propoziții : a) locuțiuni adjectivale : *cum nu se mai află*. (O fată cum nu se mai află „o fată foarte frumoasă”), *nu știu cum* (Un om nu știu cum „un om bizar”) ; b) locuțiuni adverbiale : *cît e lumea (și pămîntul)* „niciodată”, *cum scrie la carte* „exact”, *cît ai scăpăra din amnar*, *cît ai zice cîre*, *cît ai clipi din ochi* „într-o clipă”, *cît ai pune la o măsă* „puțin”, *cînd se crapă de ziuă*, *cît vezi cu ochii*, *cînd se îngîină ziua cu noaptea* etc. ; c) locuțiuni conjuncționale : *care va să zică* „prin urmare” ; d) locuțiuni substantivale : *un gură-cască*, *un calcă-n străchini*, *un tîrîie-brîu*, *un pierde-vară* etc. ; e) locuțiuni pronominale : *te miri ce*, *cine știe ce*, *ce pe apă nu curge* etc. ; f) locuțiuni interjecționale : *haida-hai !*, *țin-te pîrleo !*, *fugi de-acolo !* etc. Nu mai vorbim de locuțiunile verbale care prin natura lor sînt susceptibile de a fi formate din propoziții.

Ca și cuvintele pe care le reprezintă, multe din locuțiuni pot avea două sau mai multe sensuri după cum ne arată exemplele următoare :

- a băga în boală* (sau *boale*) = 1) a îngrozi, 2) a spăla rufele prost,
- 3) a tulbura (sufletește), a zăpăci (de ex. : Ochii tăi mă bagă-n boale) ;
- a fi pe ducă* = 1) a fi gata de plecare, 2) a fi pe moarte ;
- a da drumul* = 1) a pune în libertate, 2) a desface o cusătură, 3) a lăsa să intre (sau să iasă), 4) a pune în mișcare (un motor), 5) a concedia ;
- a-și da drumul* = 1) a se lăsa în jos, 2) a se da pe față, 3) a izbucni,
- 4) a se porni la vorbă ;
- a da gata* = 1) a termina (un lucru), 2) a distruge, 3) a cuceri (pe cineva), a-l zăpăci ;

a da la lumină = 1) a descoperi un lucru (ascuns), 2) a publica (o carte);

cît e lumea (și pămîntul) = 1) niciodată, 2) veșnic;

dintr-o dată (loc. adv.) = 1) într-o singură mișcare, deodată, 2) brusc, 3) pe neașteptate;

în gol (loc. adv.) = 1) în aer, 2) fără țintă (pe lângă verbul a privi), 3) zadarnic;

în toată firea (loc. adj.) = 1) matur, 2) serios;

al dracului (loc. adj.) = 1) rău, păcătos, 2) energic, 3) tare, 4) strașnic, extraordinar, 5) incomod;

față de (loc. prep.) = 1) în raport cu, 2) avînd în vedere.

Locuțiunile sînt într-o continuă mișcare; numărul lor nu este fix. Unele dintre ele dispar sau își schimbă sensul, altele, cu mult mai numeroase, se formează fie prin îmbinarea cuvintelor existente în limbă, fie (în mai mică măsură) prin traducere din alte limbi.

În compunerea locuțiunilor mai vechi se conservă, după cum observă Florica Dimitrescu¹, multe fapte de limbă învechite sau necunoscute limbii contemporane. Dar nu numai fapte de limbă sînt păstrate de unele locuțiuni, ci și fapte istorice și sociale. Ar fi interesant de studiat asemenea locuțiuni și din acest punct de vedere. Am putea da ca exemple următoarele cazuri: *A prinde cu arcanul* însemna în timpul lui Ion Creangă a lua cu sila în oștire. Era o realitate socială prinsă de locuțiune care, cu acest sens, nu se mai întrebuintează astăzi, dat fiind condițiile noi de recrutare ale tinerilor pentru serviciul militar;

a da bir cu fugiții avea la origine înțelesul de a fugi din cauza birului, fapt social destul de frecvent în epoca feudalismului, *a fi cal de poștă* (sau *de tramvai*) ne amintește timpul cînd călătoria se făcea cu poștalionul sau cu tramvaiul tras de cai. Locuțiunea adverbială *de cînd nemții cu coadă* ne readuce în minte vremea cînd se purtau peruci și faptul că poporul nostru numea neamț pe oricare occidental care venea sau se stabilea în țara noastră.

Revăzînd cele mai sus expuse, putem ajunge la următoarele concluzii:

I. Locuțiunile, corespunzînd ca înțeles diferitelor cuvinte, constituie, ca și acestea, material de construcție a propozițiilor și frazelor.

Fiind mai precise, mai clare și mai expresive, ele îmbracă propozițiile și frazele cu forme mai alese, mai artistice.

II. Ele pot reprezenta toate părțile de vorbire (în afară de articol care are o situație specială în rîndul părților de vorbire).

III. Limba noastră are un număr considerabil de locuțiuni, ceea ce dovedește bogăția și varietatea ei.

¹ Componenta locuțiunilor verbale în limba romînă, în *Studii de Gramatică*, vol. I, 1956, p. 52.

Dat fiind importanța pe care ele o prezintă, se impune ca studierea lor să fie obiectul unor cercetări mai amănunțite și mai insistente. Noi am încercat, în articolul de față, să schițăm anumite aspecte ale locuțiunilor. Rămîne ca ele să fie discutate, continuate și completate pentru a se ajunge la lămurirea și precizarea locuțiunilor din limba noastră.

IN LEGĂTURĂ CU VOCATIVUL

DE

M. ZDRENGHEA

În cursul analizelor morfologice și sintactice făcute de elevi și de studenți se spune, uneori, despre substantivele în cazul vocativ că sînt la nominativ și că, în propoziție, sînt subiecte. Uneori, deși vocativul este recunoscut (în analiza morfologică), sintactic se spune totuși despre el că este subiectul propoziției din care face parte.

Iată cîteva exemple în care vocativul a fost tratat ca nominativ și ca subiect.

Copii, aduceți un ulcior de apă de sub stîncă ! (Alecsandri)

Cînd apuca ursul piciorul vulpii, ea striga : „Trage, nătărăule ! mie nu-mi pasă, că tragi de copac...”. Iar cînd anina cîrligul de copac, ea striga : „Valeu, cumetre, nu trage că-mi rupi piciorul” (Creangă).

Și-au pornit-o. Sub un pin

Un buștean găsiră.

Pune mîna, **Moș Martin**,

Saltă-l, **Urechilă** ! (Mihail Calmîcu, „Pomul de iarnă”, p. 11)

Patroclé, nu mă lăsa ! (M. Sadoveanu).

Cucule cu pană sură,

Ce tot cîntîi la noi pe șură ? (poezii pop.).

Cîntă, **cuce**, pîn't'ei duce (poezie pop.).

Dintre vocativele de mai sus, mai des au fost considerate ca fiind la nominativ : *copii*, *Moș Martin*, *Urechilă*, apoi : *cumetre* și *nătărăule*. Mai puțin s-a greșit la *cuce*, *Patrocle*, *cucule*.

În cazuri ca : *Petré*, *nu pot veni cu tine* ; *Tovarășe locotenent*, *ești plec*, vocativul a fost recunoscut întotdeauna.

Pentru ca cei ce confundă vocativul cu nominativul și-l consideră subiect al propoziției¹ să nu mai facă această greșeală, propunem un mijloc în plus față de cele existente în gramatică pentru recunoașterea vocativului.

În Gramatica Academiei R.P.R. vocativul este definit în felul următor : „Vocativul exprimă o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenția asupra unei comunicări. Are forme speciale, terminate la singular în *-e* și *-ule*, pentru masculin, și în *-o* pentru feminin, iar la plural în *-lor* pentru ambele genuri” (p. 145).

„Nu toate substantivele pot avea vocativ, dat fiind că nu te adresezi decît ființelor sau lucrurilor personificate :

Cîmp românesc, iată-mă singur cu tine (Beniuc, V. 81).

Cele mai multe substantive nici nu au forme deosebite de vocativ, vocativul împrumutînd forma de nominativ.

Vocativul, fără să fie parte de propoziție, se poate referi la subiect, la atribut, la complement sau la o întreagă enunțare. Astfel în : *vino, Ioane !* el precizează subiectul, în *te văd, Ioane !*, complementul direct, în *ție îți vorbesc, Ioane*, complementul indirect. Foarte des el apare însoțind propoziții imperative, fiind mai expresiv atunci cînd aceste propoziții sînt eliptice de predicat“ (p. 145).

Credem că ar fi fost foarte bine dacă s-ar fi dat mai multe exemple și s-ar fi stăruit mai mult asupra mijloacelor de recunoaștere a vocativului cînd are aceeași formă cu nominativul și cînd e folosit alături de un imperativ.

În continuare, vorbindu-se despre topica vocativului, despre posibilitatea de a fi însoțit de o interjecție etc., se dau exemple numeroase, dar prin acestea se urmărește exemplificarea unor anumite situații și nu se stăruie asupra mijloacelor de identificare a vocativului².

La declinarea substantivelor se revine asupra vocativului, arătîndu-se formele care diferă de ale nominativului, precum și că, adeseori, vocativul este identic cu nominativul.

În mod obișnuit, cu aceste cunoștințe despre vocativ, el poate fi identificat. Dar, așa cum am spus, nu toți pot face aceasta.

Am amintit mai înainte că vocativul este confundat cu nominativul și considerat subiect mai ales cînd vocativul are formă de nominativ sau formă proprie, iar după el urmează un predicat de persoana a II-a la imperativ (sau la conjunctiv ori indicativ cu valoare de imperativ), fără ca verbul să fie însoțit de pronume-subiect.

¹ Pentru aceștia — după propria lor mărturisire — cele spuse în gramatici despre vocativ nu sînt suficiente pentru a-i ajuta să-l deosebească de nominativ.

² Nu se spune nici chiar că vocativul se desparte prin virgulă, de restul frazei (decît la sfîrșitul volumului al II-lea, la cap. „Punctuația”).

Iată câteva exemple în care s-a făcut această greșeală :

*Ocurigu! boieri mari,
Dați punguța cu doi bani!* (Creangă)

Ionel! astîmpără-te, mamă! (Caragiale)
Copii, aduceți un ulcior (Alecsandri).

Copii, să veniți cu mine.
Ion (Ioane), mănînci, înveți și te culci.

*Vin'tu, Mihule,
Vin', voinicule
Să benchetuim
Să ne veselim* (Alecsandri).

*Constantine Brîncovene,
Nu-mi grăi vorbe viclene* (Alecsandri).

Scoală, fa Catrino (Rădulescu Codin).

Pentru a evita greșelile, trebuie să pornim de la următoarea realitate : *subiectul exprimat printr-un substantiv nu poate avea după el un predicat la o altă persoană decît a III-a*. Inversînd această constatare, putem spune că numai predicatul de persoana a III-a poate avea ca subiect un substantiv. Predicatele de persoana I și a II-a nu pot avea ca subiect decît un pronume ¹.

Ex. *Muncitorul depășește norma.*

Studentul se pregătește pentru examene.

Cîmpul este acoperit de zăpadă.

Eu am fost la teatru.

Tu mergi la operă?

În acest caz, în exemplele date, din care repetăm câteva (și bineînțeles și altele la fel cu ele) :

Pune mîna, Moș Martin,

Saltă-l, Urêchilă!

Trage, nătărăul!; Copii, aduceți un ulcior...; Patrocle, nu mă lăsa!; Cîntă, cuce, pîn'tei duce;

Cucule cu pană sură,

Ce tot cînti la noi pe șură?

Întrucît predicatele sînt exprimate prin verbe la persoana a II-a al căror subiect este întotdeauna un pronume, substantivele *Moș Martin, Urechilă, nătărăule, copii, Patrocle, cuce, cucule* nu pot fi subiecte, deci nu sînt la

¹ O aparentă excepție avem în *Subsemnatul vă rog să bine voiți ...* Aici avem însă a face cu o elipsă din : *eu, subsemnatul, vă rog...* Maestrul M. Sadoveanu, cu minunatul său simț pentru limbă, scrie în cazul Eugeniței Costea : *Subsemnatul vă roagă...* ; deci cu predicatul la persoana a III-a, așa cum cere orice substantiv cînd e subiect.

nominativ. De îndată ce se ştie aceasta, identificarea lor ca vocative este foarte uşoară şi confuzia între vocativ şi nominativ (subiect) poate fi uşor evitată.

Cînd după vocativ urmează un predicat la persoana I sau a III-a (ca în ex. : *Ioane, eu plec. Ioane, să se culce dacă şi-a terminat lecţia*), vocativul este uşor recunoscut.

Să vedem acum care e cauza pentru care vocativul e considerat ca nominativ şi ca subiect cînd e urmat de un verb la persoana a II-a, iar dacă verbul e la o altă persoană confuzia nu se mai face.

Spuneam mai înainte că un subiect exprimat printr-un substantiv are totdeauna un predicat la persoana a III-a, substantivul fiind, pentru simţul lingvistic al vorbitorului, de persoana a III-a. Dar nu numai la nominativ substantivul e simţit ca de persoana a III-a, ci şi la celelalte cazuri (cu excepţia vocativului) :

Copilul se joacă = el se joacă ;

Creionul copilului = creionul său ;

dau copilului o carte = îi dau (lui) o carte ;

am văzut copilul pe stradă = l-am văzut pe stradă.

În toate aceste cazuri substantivul poate fi înlocuit cu un pronume de persoana a III-a.

Cu vocativul ne adresăm persoanei cu care stăm de vorbă, deci persoanei a II-a ¹, întocmai cum ne adresăm şi cu pronumele *tu* ². Dacă spunem acestei persoane să facă ea ceva (ca în exemplele : *Ioane, citeşte lecţia ; Ioane, să-ţi citeşti lecţia ; Ioane, citeşti lecţia apoi te joci* verbul va fi la persoana a II-a. Persoana cu care stăm de vorbă, fiind şi ea la persoana a II-a, e uşor ca vocativul să fie considerat subiect.

Dacă admitem că vocativul nu e un caz propriu-zis, aşa cum se spune în gramaticile actuale, fiindcă nu ar exprima un raport sintactic, atunci considerarea lui ca subiect e o greşeală şi ea poate fi evitată prin procedeul propus de noi mai sus (: Predicatul fiind exprimat printr-un verb la persoana a II-a, care are ca subiect întotdeauna un pronume, substantivul care pare a fi subiect, fiindcă ne adresăm cu el tot la persoana a II-a, nu e totuşi subiect, deci nu e nici la nominativ, ci la vocativ).

¹ Avînd în vedere că spre deosebire de celelalte „cazuri” în care substantivul e simţit ca pers. a III-a — cu vocativul ne adresăm persoanei cu care stăm de vorbă, deci pers. a II-a, precum şi faptul că „el nu exprimă un raport propriu-zis între noţiuni, ci arată numai o luare de poziţie din partea vorbitorului faţă de un obiect, cu scopul de a-i comunica ceva” (Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1955 p. 253), ar trebui să conchidem că el nu este un caz în sens strict, mai ales că el (după cum se spune în gramaticile actuale) nu se leagă sintactic de nici un membru al propoziţiei. Noi nu sîntem însă de această părere, aşa cum se va vedea mai departe.

² Pronumele personal *tu* este un complex de sunete sonore cu care ne adresăm oricărei persoane cu care stăm de vorbă, iar vocativul este un complex de sunete sonore cu care ne adresăm unei anumite persoane cu care stăm de vorbă.

Noi nu sîntem însă de părere că vocativul nu ar exprima nici un raport sintactic, ci credem că, atunci cînd este urmat de un imperativ sau de un verb la alt mod, dar cu valoare de imperativ, *el este subiectul predicatelor exprimate cu aceste verbe.*

Sînt apoi cazuri cînd subiectul este exprimat printr-un pronume, lîngă care apare un vocativ. De ex. : *Ce faci mata, Sora Soarelui?* (M. Sadoveanu) ; *De ce plîngi iar mata, bunicuță* (M. Sadoveanu) ; *Bine, duduie Viorica, mata să nu prinzi raci.* (M. Sadoveanu). În asemenea cazuri noi credem că vocativul are rol de *apozitie*.

Vocativul are deci rol sintactic, numai că el nu ne trimite la persoana a III-a, ci la a II-a.

Aceasta trebuie să fie o rămășiță din timpurile cînd omul se adresa semenului său nu cu un pronume, ci cu o formă nominală de la care — credem — s-au dezvoltat apoi celelalte, după cum formele verbale se vor fi dezvoltat din cea de imperativ (deci tot persoana a II-a).

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

UN PROCEDEU DE INDIVIDUALIZARE A PERSONAJELOR ÎN OPERA SATIRICĂ A LUI I. L. CARAGIALE

DE

LUIZA ȘI MIRCEA SECHE

Un remarcabil studiu recent al academicianului I. Iordan, intitulat „Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale”¹, analizează cu minuțiozitate aspectele comice ale vorbirii eroilor din comediile și schițele satirice ale marelui nostru scriitor. Autorul studiului urmărește în primul rînd — cum era de prevăzut — limbajul neologistic al eroilor lui Caragiale. Este de altfel binecunoscut faptul că ceea ce izbește pe cititor mai întîi, atunci cînd parcurge opera satirică a scriitorului, este aspectul „anormal” al neologismului, atît din punctul de vedere al formei cît și — deși în mai mică măsură — din punctul de vedere al sensului. Faptul acesta are o dublă motivare. Nu trebuie uitat, mai întîi, că acțiunile cuprinse în opera satirică a scriitorului se desfășoară într-o epocă de masivă pătrundere a neologismelor în limbă; multe dintre elementele lexicale noi nu se acomodaseră încă sistemului limbii noastre; altele erau concurate de dublete lexicale pătrunse prin filiere deosebite. În al doilea rînd — și mai ales — trebuie să se țină seamă de nivelul general de pregătire intelectuală a eroilor lui Caragiale. Pentru asimilarea elementelor lexicale neologistice era necesară o anumită pregătire intelectuală pe care eroii lui Caragiale, aproape fără excepție, nu o au. Există însă la acești reprezentanți ai „mahalalei intelectuale”² pasiunea irezistibilă de a vorbi „ales”; de aici izvorăște contradicția flagrantă, comică, între posibilitatea lor reală de exprimare și veleitățile lor nemăsurată: veleitățile întrec întotdeauna posibilitățile acestor eroi.

¹ București, Societatea de științe istorice și filologice, 1955.

² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, ed. a 2-a, Iași, 1909, p. 235.

Într-un articol editorial publicat în ziarul „Voința națională” din 20 august 1885, autorul sublinia el însuși, în mare, această contradicție : „Pretenția neajutată de mijloace — scria Caragiale — iată cusurul de căpetenie al societății noastre”¹.

Neologismul este prin urmare elementul lexical *de bază* cu ajutorul căruia scriitorul își caracterizează personajele comice.

Fără a încerca să treacă în revistă bogăția de idei cuprinsă în studiul acad. I. Iordan, articolul de față își propune doar să analizeze un procedeu de individualizare a personajelor cu ajutorul neologismului — în opera satirică a lui I. L. Caragiale — despre care acad. I. Iordan nu amintește nimic sau aproape nimic. Acest procedeu — pe care marele nostru satiric îl minuieste cu rezultate magistrale de-a lungul întregii sale opere satirice — constă în *modul cum folosesc eroii săi, în dialog — și scriitorul însuși în comentariile dintre dialoguri — dubletele lexicale neologistice*. Variantele lexicale neologistice ale scriitorului nu sînt și ale eroilor, iar variantele lexicale neologistice ale unui erou nu sînt și ale aceluia sau acelora cu care se întreține în dialog. În felul acesta se realizează o ierarhizare a posibilităților de exprimare, deoarece unul sau mai multe dintre dubletele lexicale neologistice pot arăta incultura sau prețiozitatea de exprimare a unor eroi. Desigur că adeseori scriitorul urmărește deopotrivă caracterizarea individuală și colectivă. Așa se explică faptul că *multe neologisme apar sub același aspect nerecomandabil la toți sau la mai toți eroii aceleiași creații literare*. Participanții la adunarea electorală din comedia „O scrisoare pierdută” folosesc, cu toții, forma „*plebicist*”, rezultată prin meta-teză, iar vîrfurile „*intelectualității*”, Trahanache, conchide, rugînd pe Farfuridi : — „Dacă mă iubești, stimabile, să trecem la *plebicist*”².

Varianta incultă „*vitron*” este generală în „D-ale carnavalului” : e atestată la Mița Baston și Didina Mazu, la Nae Girimea, la Iordache și la Catindat (O. VI, 199, 228, 238). „*Dipotat*” e varianta lexicală preferată a mai multor personaje din comedia „O noapte furtunoasă”. Uneori sfera de folosire a unei variante neologistice „anormale” depășește limitele unei opere, poate fi regăsită de-a lungul mai multor creații ale scriitorului, la o galerie întreagă de eroi : este cazul lui „*bulivar*” sau al lui „*teribel*” ; exemplele pot fi aici ușor înmulțite.

Ar putea să pară, cel puțin la prima vedere, că n-ar fi posibilă caracterizarea unor eroi care vorbesc într-un fel unic — fie el și anormal. Caracterizarea se realizează totuși, prin compararea cu modul normal de folosire a neologismului, ea atingînd însă, nu un erou izolat, ci o categorie sau mai multe categorii sociale.

¹ I. L. Caragiale, *Opere alese*, vol. al II-lea, București, 1940, p. 43.

² I. L. Caragiale, *Opere*, ed. Paul Zarifopol — Ș. Cioculescu, vol. al VI-lea, p. 130 ; citatele următoare vor trimite la aceeași ediție.

Dar nu prin acest procedeu urmărește scriitorul în primul rînd să individualizeze, să caracterizeze. În opera satirică a lui I. L. Caragiale fiecare erou se individualizează prin modul său personal de exprimare, mai ales prin modul personal de a folosi cuvîntul nou. Există, cu alte cuvinte, o mare diversitate în folosirea aceluiași neologism de către mai multe personaje. Scriitorul a făcut evidentă această diversitate — punînd pe eroii aceleiași compuneri, în replici adesea succesive, să folosească variante diferite ale aceluiași neologism; se realizează astfel, prin contrast, cu ajutorul mijloacelor de exprimare, individualitatea eroilor. Foarte frecventă în opera satirică a lui I. L. Caragiale este situația în care doi sau mai mulți eroi folosesc două sau mai multe variante deosebite ale aceluiași neologism, una dintre aceste variante lexicale fiind cea normală, cealaltă sau celelalte fiind întotdeauna dublete mai „solemne”, mai pretențioase sau mai vechi.

Autorul a fost conștient, spre exemplu, de deosebirea „socială” dintre aspectul cult și cel familiar (sau popular) al sufixelor *-iune* și *-ie*. „Primul face impresia că-i pedant și de aceea ridicol, cel puțin la anumite cuvinte sau în anumite condiții, unde nu corespunde situației”¹. „Marele nostru satiric își bate joc de semidoctăii vremii sale și cu ajutorul acestei deosebiri de mediu social dintre *-iune* și *-ie*, făcîndu-i să întrebuinteze numai forma *-iune*”².

Zița — care are cîțiva ani de „*pasion*” și stă sub directa influență a „intelectualului” latinist Rică — folosește asemenea neologisme în formă lungă :

— „Ei ! Și zi persoana în *chestiune* așteaptă pe maidan ?” (O. VI 18).

Spiridon și Veta, personaje fără veleități de exprimare „aleasă”, se mulțumesc cu forma scurtă a neologismului :

Spiridon : — „Am lăsat persoana în *chestie* să m-aștepte pe maidan” (O. VI 18).

Veta : — „Atunci persoana în *chestie* n-a putut fugi” (O. VI 45).

În comedia „O scrisoare pierdută” personaje apelează la trei variante ale neologismului sus-amintit. Este drept că varianta familiară *chestie* nu apare în vorbirea directă a eroilor³, ci în telegrama adresată lui Tipătescu de către organele superioare ale partidului său (O. VI 125). Faptul este însă explicabil : cu excepția lui Pristanda (și poate a cetățeanului turmen-tat) — eroii comediei sînt oameni „culți” și țin să arate acest lucru în vorbirea lor ; de aceea vor folosi aproape întotdeauna varianta neolo-

¹ I. Iordan, *Stilistica limbii romine*. București, 1944, p. 203.

² Idem, *Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale*, p. 44.

³ O întîlnim o singură dată la Cațavencu, dar cu o evidentă valoare depreciativă, cf. mai jos.

gistică lungă, îndeosebi în momentele „solemne” ale activității lor. Așa de exemplu, în discursul său electoral, Farfuridi afirmă :

„Ajungem dar la *chestiunea* revizuirii constituției” (O. VI 132).

Singur Trahanache, caracterizat în general printr-un limbaj neologistic aparte (care pare „demodat”), adoptă varianta mai neobișnuită a neologismului, pe care o folosește fără excepție :

„Stimabile... ; să trecem la *cestiune*” (O. VI 131).

Exemplele de mai sus reflectă totodată și lupta de adaptare a neologismului la sistemul limbii noastre ; *chestiune*, varianta normală de astăzi, își disputa întâietatea cu *chestie*, dubletul familiar, și învinsese aproape pe *cestiune*, variantă astăzi dispărută, dar reală într-o epocă în care *grupul fonetic que* și *qui* al unor neologisme era redat în limba română prin *ce* și *ci*¹.

Important este faptul că scriitorul pune pe fiecare erou să folosească exact varianta care îl caracterizează mai bine ².

Față de Farfuridi, care folosisese forma *constituțiune*, Pristanda, personaj subordonat pe scara socială și puțin contagiat de limbajul superiorilor, apelează la varianta *constituție* (O. VI 109) ³.

Majoritatea eroilor din comedia „O scrisoare pierdută” folosesc varianta, astăzi nerecomandabilă, *soțietate*. Singuri Zoe Trahanache și Tipătescu, care se remarcă în general printr-un limbaj „normal” (de aceea ei nici nu sînt propriu zis eroi comici), folosesc cu consecvență dubletul lexical „*societate*” (O. VI 85, 95, 96, 160).

După cum ușor se poate constata — meritul deosebit al scriitorului constă și în aceea că, într-o epocă de coexistență puternică a formelor neologistice prin dublă sau triplă filieră, a putut discerne și prevedea, cu simțul lingvistului, variantele durabile de cele mai puțin durabile sau de cele efemere ; „modernizîndu-și” modul de exprimare cu mijloace ridicule, eroii lui Caragiale își dezvăluie dintr-o dată limitele pregătirii lor intelectuale.

Interesant ni se pare și faptul că eroii care folosesc o anumită variantă neologistică își pot schimba eventual, în cursul dialogului, modul inițial de exprimare, adoptîndu-l pe cel al interlocutorului. Explicația acestor situații este clară : circulau deopotrivă mai multe variante ale unui neologism, eroul ezita între folosirea uneia sau alteia și putea să apeleze la amîndouă, adesea și cu intenție. Scriitorul a vrut să arate însă totodată și lipsa de siguranță a eroilor în mînuirea cuvîntului nou ; dovada o poate face

¹ Vechiul Dicționar al Academiei Române atestă variantele *cestor*, *cestură*, *cintesență*, *citanță* etc., la neologismele *chestor*, *chestură*, *chintesență*, *chitanță*.

² Caracterizarea latinistului Rică și a altor personaje se realizează uneori cu ajutorul unor variante neologistice care n-au existat — probabil — niciodată ca atare în limba română, dar care par posibile la acești eroi (*peripețiune*, *polițiune*, *exagerațiune* etc.).

³ Cf. la Ipingescu, o a treia variantă, incultă, *costituțiune* (O. VI 14).

propria sa vorbire din opera comică, în care nu găsim dublete lexicale neologistice.

Un exemplu semnificativ de imitare a limbajului interlocutorului ni-l oferă schița „Petițiune”, dialog între un petiționar și un impiegat :

„— Am dat o *petițiune*... Vreau să știu ce s-a făcut... Să-mi dați un număr.

— Nu ți s-a dat un număr când ai dat *petiția*?” (O. I 36)
...Ce cereai în *petiție*?...

— Eu, nu ceream nimic.

— Cum ?

— Nu era *petiția* mea” (O. I 38).

Contrar așteptărilor — nu funcționarul folosește forma lungă a neologismului, specifică stilului de cancelarie; celălalt este însă personajul comic — el folosește prin urmare varianta „solemnă” — și poate tocmai pentru că se află în fața unui reprezentant al limbajului pretențios.

Cațavencu se remarcă îndeosebi prin ușurința extraordinară de a-și însuși felul de exprimare al celorlalți eroi. În scena adunării electorale îl vedem folosind când variantele neologistice ale lui Farfuridi, când pe acelea ale lui Trahanache, sau, dimpotrivă, reluându-și „personalitatea” :

Farfuridi : — „Știți care este *opinia* mea în privința revizuirii ?

Cațavencu : — Să vedem *opinia* lui d. Farfuridi.

Farfuridi : — *Opinia* mea este aceasta...” (O. VI 132).

Cațavencu : — „Ei, cum să-l trimiți la Cameră, nene, pe stimabilul ? Nu zic, are ideile lui, *opiniile* lui — eu respect ideile, numai să fie sincere, și el e sincer, n-ai ce zice — respect la orice *opiniune* !... Dar să-ți vie stimabilul cu idei învechite, cu *opiniuni* ruginite, și să te sperie mereu cu Europa, [cu] zguduiri... asta nu mai merge... Astfel de *opiniuni* nu le respect” (O. VI 134).

Am reprodus acest fragment pentru a sublinia și un aspect suplimentar; nu constatăm aici numai faptul că Farfuridi are „*opinii*”, iar Cațavencu „*opiniuni*”, ci și tendința lui Cațavencu de a asocia variantei „*opinie*” o nuanță de dispreț — sau măcar de minimalizare. Variantele neologistice scurte nu erau specifice limbajului politicianist al vremii, pentru că nu aveau „solemnitatea” necesară — și Cațavencu își arată în mai multe rinduri disprețul față de ele. Într-un dialog purtat cu Trahanache, în legătură cu „*chestiunea* revizuirii constituțiunii”, pe care o pusese Farfuridi, Cațavencu intervine în felul următor :

Trahanache : — „Faceți tăcere... avem *cestiuni* arzătoare...”

Cațavencu : — De unde pînă unde 64 *chestie* arzătoare la ordinea zilei ?... Chemați pe onorabilul orator la *cestiune*” (O. VI 131).

Aici se vede clar cum Nae Cațavencu reduce, pe de o parte, importanța „*chestiunii*” dezbătută de Farfuridi la o „*chestie*”, adică la o problemă

oarecare, banală; pe de altă parte — Cațavencu simulează și modul de exprimare al prezidentului Trahanache — probabil tot cu intenția de a ironiza.

Uneori personajele sînt puse să-și însușească reciproc și succesiv mijloacele de exprimare :

Mița : — „La mine e *chestiune* de traducere” (O. VI 187).

Pampon : — „Numai dl Nae poate să mă puie pe urma aceluia care a devenit în *chestiune*... Azi noapte nu a devenit din gelozie, pentru că nu începuse încă *chestia*...” (O. VI 188).

Mița : — „Ai venit aici pentru ca să afli numele omului cu *chestia* de traducere?” (O. VI 190).

Fără veleități de exprimare — Iancu Pampon își însușește totuși varianta mai „cultă” a Miței Baston ; dar luat de fluxul vorbirii, el revine la varianta lui obișnuită, familiară, pe care apoi o reia și Mița, care simte că nu e momentul să vorbească „ales”.

O situație deosebit de semnificativă care ne întîmpină în opera satirică a lui I. L. Caragiale este și aceea în care *doi sau mai mulți eroi folosesc, în cursul convorbirii, două variante ale aceluiași neologism — una dintre aceste variante fiind întotdeauna incultă, iar cealaltă forma normală, recomandabilă*. Ierarhizarea capacității de exprimare a eroilor se face de data aceasta în mod categoric. În comedia „O scrisoare pierdută”, de exemplu, polițaiul Pristanda se află în inferioritate față de Cațavencu și Trahanache, dar mai ales față de Tipătescu. Cațavencu și Tipătescu spun „*vampir*”; Pristanda ajunge la betacism :

— „*Bampir*... ce-i aia *bampir*?” (O. VI 75).

Cațavencu, Trahanache — și cu ei toți participanții de la adunarea electorală — folosesc forma corectă *candidat* ; Pristanda ajunge la meta-teza neologismului : — „Cînd oi tuși de trei ori, d-ta proclamă *catîndatul*” (O. VI 145, 146).

La rîndul său — Trahanache este inferior celorlalți eroi ai comediei, în primul rînd lui Tipătescu și Zoe. Tipătescu și Cațavencu spun *document*, Trahanache întotdeauna *docoment*, care este un hiperurbanism. Farfuridi vorbește despre „*interesele partidului*” (O. VI 101), iar Trahanache, ajungînd din nou la hiperurbanism, despre „*enteresurile partidului*” (O. VI 103). Zoe — ca și ceilalți eroi — are „*ambiție*” (O. VI 112), iar Trahanache — ca și cunoscutul jupîn Dumitrache — „*ambiț*” (O. VI 105).

În schița „Două loturi” avem un dialog între Lefter Popescu și Țica, negustoreasa de haine vechi, semnificativ din acest punct de vedere :

— „Unde mi-e *jacheta* ?

— Care *jaghetă* ?

— Jacheta cu *biletele*...

— Care *belete* ?” (O. I 153).

Tot astfel — este o deosebire calitativă categorică între limbajul neologistic al fostului impiegat Lae și al mamei sale, Tarsița Popeasca, eroii schiței „Art. 214” :

Tarsița : — „Las’că-i spui eu tot lu domnu *avucatu*” (O. I 78).

Lae : — „Mai întâi, domnule *avocat*, eu vreau să dau divorț...” (O. I 81).

Dar ierarhizarea personajelor din punctul de vedere al capacității de exprimare se face și altfel în opera satirică a lui I. L. Caragiale : eroii folosesc adesea, în cursul convorbirii, același neologism în variante corupte diferite. Personajele nu se mai împart deci în ridicule [și neridicule; ele devin, toate, ridicule, dar pe trepte diferite. Deosebit de interesant ni se pare, din punctul acesta de vedere, un fragment mai lung din schița „Domnul Goe” :

— „Vezi ce bine-i șade lui, zice mam’mare, cu costumul de *marinel*?

— Mamîto, nu ți-am spus că nu se zice *marinel*?

— Dar cum?

— *Marinal*...

— Ei ! ziceți voi cum știți ; eu zic cum am apucat... *marinel*...

— Vezi că sînteți proaste amîndouă ? întrerupse tînărul Goe. Nu se zice nici *marinal*, nici *marinel*.

— Dar cum, procopsitul ? întreabă tanti Mița...

— *Mariner*...

— Apoi de ! n-a învățat toată lumea carte ca d-ta ! zice mam’mare, și iar sărută pe nepoțel și iar îi potrivește pălăria de *mariner*.

Dar nu e vremea de *discuții filologice* : sosește trenul” (O. I 267-268).

În prima versiune a schiței¹, — neologismul din replicile lui „mam’mare” și „tanti Mița” se prezintă sub aceleași aspecte nerecomandabile ; în schimb, tînărul Goe, elev, deși adesea repetent, dar considerat de rudele mai în vîrstă persoana cultă a familiei, vorbea corect, indicînd forma *marinar*. Abia în a doua versiune a lucrării² scriitorul atribuie eroului varianta incultă *mariner*. În acest fel — instruitul familiei vorbește mai puțin corect decît tanti Mița care, folosind varianta *marinal*, asimilează neologismul *marinar* pe cale orală. Varianta lui Goe — care s-a realizat prin înlocuirea sufixului corect — nu se explică printr-o influență franceză, cum ar putea să pară la prima vedere (ca în cazul lui *particular*, de exemplu), ci prin tendința păturilor neinstruite de a prefera pe *-er* lui *-ar*³, cel dintîi sufix pîrînd adesea mai „distins”, adică mai puțin românesc. Cît despre

¹ „Universul”, 12 mai 1900.

² *Momente*, 1901, p. 122.

³ I. Iordan, *Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale*, p. 45 ; cf. și *milione*, față de *milionar*.

„mam'mare” — ea a ajuns la forma *marinel* prin asimilarea orală a variantei inculte *mariner*, stînd astfel pe cea din urmă treaptă a ridicolului, deoarece a deformat a doua oară un neologism deja deformat.

În împrejurări deosebite oamenii pot reacționa, și din punct de vedere lingvistic, în mod diferit. Tot așa fac și eroii lui Caragiale; deosebirea dintre modul cum serie și modul cum vorbește același erou, dintre momentul „solemn” și cel banal al vieții sale — este marcată în mod magistral cu ajutorul neologismului. Faptul esențial pentru noi este acela că, în momentele deosebite ale vieții lor, personajele vorbesc de obicei — contrar așteptărilor — mai incorect decît în împrejurările obișnuite, deoarece în momentele deosebite ei apelează la mijloace „distinse” de exprimare, care nu le sînt adesea la îndemînă. Rică Venturiano, de pildă, nu este același atunci cînd serie și atunci cînd vorbește :

„Tu ești aurora sublimă — serie el Ziței — care deschide bolta azurie într-o *adoratiune* poetică infinită” (O. VI 18).

Cînd eroul repetă, oral, această declarație de amor, luat de fluxul vorbirii, uită o clipă să-și supravegheze limbajul și folosește varianta scurtă a neologismului, adică varianta normală :

„Tu ești aurora, care deschide bolta înstelată într-o *adoratie* poetică...” (O. VI 35).

În ziarul „Vocea patriotului național”, la care colaborează cu articole politice fulminante, Rică Venturiano serie despre „sfînta *constituțiune*” (O. VI 14) — dar publicistul afirmă oral :

— „Unul nu poate fi mai sus decît altul, nu permite *constituția* (O. VI 54).

Eroul declară Ziței, oral, că e „nebun de *amor*” (O. VI 34) ; scriindu-i însă, el creează o variantă neologistică ridicolă : „Inima-mi palpită de *amoare*” (O. VI 18). Cum a ajuns eroul la această variantă, care nu merge pe linia latinismului și italianismului care îl caracterizează ? El a aplicat aici — în mod greșit — unui neologism latinesc o lege fonetică specifică elementelor lexicale latinești și slave din fondul vechi al limbii : aceea a diftongării condiționate a lui *o* accentuat (*coda* > *coadă*, *kosa* > *coasă*, *florem* > *floare*). Rică Venturiano a „romînizat” prin urmare, în mod personal, neologismul, ceea ce în fond nu este surprinzător, personajul avînd în general tendința de a crea forme lexicale, chiar dacă nu în sensul acesta.

Cît despre ziaristul Caracudi — eroul mai multor schițe — el este solicitat la un moment dat să redacteze un articol de mare actualitate : „Mă-ntorc într-un ceas cu *informația*” (O. II 26) — asigură el, oral. Într-adevăr, Caracudi a cules „*informația*” și și-a compus articolul, care

începe astfel : „Am dat aseară o *informațiune*, relativă la scena petrecută ieri la palat” (O. II 27). Cum era de așteptat — atunci când scrie, și încă un articol politic, Caracudi devine mai „solemn”.

În împrejurări deosebite, unii eroi folosesc două variante deopotrivă de nerecomandabile ale aceluiași neologism. Este, între altele, cazul lui Chiriac, tejghetarul din comedia „O noapte furtunoasă” :

— „Jupîne... nu vrea să iasă miine la *izirciț* cu nici un preț... M-am dus eu la el chiar în persoană ; zie : pe ce bază nu vrei să vii miine la *exerciț*, domnule?” (O. VI 9). Asemenea inconsecvențe la Chiriac sînt semnificative : personajul, care nu are veleități de intelectual și care, în general, vorbește simplu ¹, trăiește într-un mediu social în care majoritatea eroilor vorbesc sau depun eforturi vizibile să vorbească „radical” ; vocabularul lui Chiriac este contaminat de limbajul acestora, dar însușirea unor termeni neologistici rămîne la el foarte aproximativă ; de aici provine desigur „maleabilitatea” sa în folosirea neologismului, și nu dintr-o intenție oarecare.

Firul acțiunii cere ca eroii să reproducă uneori spuscele unui personaj care nu este de față. Scriitorul izolează chiar între ghilimele cele reproduse de erou, garanție a citării exacte ; dar, pe de altă parte, scriitorul ne demonstrează că de obicei intenția nu se realizează ; intermediarul nu se află la nivelul intelectual al personajului citat, de aceea el prelucurează după posibilitățile lui — dar întotdeauna în mod ridicol — materialul lingvistic de produs. Fenomenul este firesc, dar contribuie — și el — la stabilirea unei ierarhii a personajelor din punctul de vedere al capacității de exprimare.

Iată-l pe Pristanda „reproducînd” vorbele lui Cațavencu : „Mă prinț cu d-voastră că o să voteze cu noi cine cu gîndul nu gîndiți, unul pe care contează *bampirul* — și acolo, pardon, tot *bampir* vă zicea — pe care contează *bampirul* ca pe Dumnezeu” (O. VI 81).

Cațavencu are însă — în acest caz — un limbaj neologistic corect : „Ajutor ! Săriți ! Mă omoară *vampirul* !” strigă el într-o replică de mai jos (O. VI 119), iar în ziarul „Răcnetul Carpaților”, eroul scrie de asemenea despre „*vampirul*” Tipătescu (O. VI 75).

Tot așa Nae Ipingsescu — eroul cel mai ridicol al comediei „O noapte furtunoasă” — citind articolul publicistului Venturiano din „Vocea patriotului național”, vorbește despre „*costituțiune*” (O. VI 14), creație care-i aparține, deoarece Venturiano folosește corect neologismul (cf. O. VI 54).

¹ Cf. spre ilustrare, scena în care discută cu Veta, personaj asemănător din acest punct de vedere.

Dar nu numai eroii vorbesc în opera satirică a lui I. L. Caragiale. Uneori scriitorul intervine el însuși în acțiune, stă de vorbă cu eroii sau comentează unele situații. Ar fi poate inutil să mai amintim aici faptul—foarte firesc — că deosebirea dintre limbajul scriitorului și acela al personajelor sale este netă, din punctul de vedere care ne preocupă ; dar această deosebire pune unele probleme interesante. Așa, de pildă, limbajul neologistic al scriitorului — când vorbește în numele său — este superior nu numai limbajului personajelor sale obișnuite sau destul de culte, ci și celui al eroilor intelectuali, deci cu posibilități — măcar teoretice — de exprimare corectă. Valoarea „culturii” unor astfel de intelectuali este demascată în mod clar. Un exemplu va ilustra mai bine această constatare :

„Mă plîng unui amic, *împiecat superior, om cu carte*, de furia elementului.

— Las', coane Iancule, îmi zice, ploaia aiasta-i bună după atîtea călduri *dropicale* !

—...Din adîncul sufletului zic : domnul fie lăudat ! el, care ne trimite răcoarea după căldurile *tropicale* !” (O. II 162).

Contrastul dintre ceea ce a vrut să spună împiecatul „superior” și ceea ce spune el de fapt stîrnește rîsul ; etimologia populară la care ajunge personajul (prin apropierea neologismului de cuvîntul popular *dropică*) poate fi pusă alături de hiperurbanismele altor eroi, fiind, ca și acestea, rezultatul perceperii greșite a cuvintelor noi și avînd la bază tot ignoranța.

S-ar părea, cel puțin la prima vedere, că acest procedeu rămîne irealizabil în piese, creații în care nu pot vorbi decît eroii. La o cercetare mai atentă se observă însă că scriitorul a creat și în piese contrastul dintre aspectul corect și aspectul incult sau pretențios al neologismelor — cu ajutorul indicațiilor scenice. Există, așadar, pe de-o parte, o diversitate în modul cum folosesc personajele aceleași piese un același neologism, iar pe de alta, o deosebire între aspectul neologismelor din indicațiile scenice și acelea folosite de eroul din replica imediat următoare sau apropiată. Confruntarea celor două variante neologistice duce iarăși la ierarhizarea capacității de exprimare a eroilor, la caracterizarea lor. Apelăm din nou la cîteva exemple :

Jupîn Dumitrache : — „Dacă nu-i ajungea, să-mi taie mie *favoridele* ! (își mîngîie *favoritele*)” (O. VI 8).

Cațavencu : „(Este emoționat, tușește și luptă ostentativ cu *emoția*...) — Iertați-mă, fraților, dacă sînt mișcat, dacă *emoțiunea* mă apucă așa de tare...” (O. VI 141).

Crăcănel : — „Ai spart *țilindrul*... (apucă... *cilindrul* de la o altă lampă)” (O. VI 233).

Limbajul scriitorului nu se diferențiază însă întotdeauna de al eroilor săi comici ; I. L. Caragiale este unul dintre creatorii care apelează des la

stilul indirect — liber. Folosind cu mare măiestrie mijloacele de exprimare ale unor eroi, simulind același nivel intelectual cu al personajelor sau izolînd cu mijloace grafice (prin litere cursive, ghilimele etc.), în enunțările sale, elemente neologistice inculte care aparțin acestora, scriitorul a izbutit să sublinieze, și prin acest procedeu, ridicolul unor oameni care, fără a fi ajutați de pregătirea necesară, se străduiesc să vorbească „radical”. Cîteva exemple — spicuite dintre atîtea — pot dovedi acest lucru :

„Madam Sevastița Stănescu, născută Vasilescu” discută cu scriitorul în schița „Întîrziere” :

— „Și... mergeți la București în plimbare...” presupune scriitorul, ținîndu-i tovărășie în tren.

— „Nu, merg la *dandist*... am un dinte...” răspunde eroina (O. I 295).

Pe peron, madam Sevastița e întîmpinată de „un tînăr și frumos ofițer de călărași, care o primește cu efuziune în brațe...”

— Așa? zic eu... Am înțeles... Bun *dandist* are cocoana! ” (O. I 297).

Altă dată scriitorul stă de vorbă cu „un domn impiecat de mișcare foarte tînăr, care poartă o șapcă prea matură :

„Știu, mă-nterupse ghicindu-mi gîndul, este și un tren cum vrei dumneata, dar acela nu umblă... nu umblă decît pe *sezonul* băilor” (O. I 160).

— „În sfîrșit, tica-taca, încetinel, ajung... în gara Iași. Mă gîndesc, cum sînt obosit de drum. . . să mă duc repede la baie; dar îndată mi-aduc aminte de șapca odinioară stacojie; nu s-a deschis încă „*sezonul*” (O. I 161).

Fără a epuiza materialul neologistic cu valori stilistice din opera satirică a lui I. L. Caragiale — articolul de față a fost doar o sumară trecere în revistă a unui procedeu care arată măiestria incomparabilă a scriitorului în mînuirea cuvîntului nou, ca mijloc de individualizare a personajelor și ca armă de satirizare. Dînd fiecărui erou o pregnantă „personalitate”, scriitorul a legat totodată cu un fir comun pe eroii săi, ridicoli cu toții, dar pe trepte diferite; individualizarea se înalță astfel la tipizarea unor categorii de indivizi, la satirizarea unor stări de lucruri mai generale.

CRONICĂ

PERSPECTIVE NOI PENTRU STUDIUL LIMBILOR ÎN ȘCOLILE DE CULTURĂ GENERALĂ

Îmbunătățirea planurilor de învățământ, cu scopul de a asigura ridicarea nivelului pregătirii generale a elevilor din școlile elementare și medii este un fapt important în viața noastră culturală. Această acțiune pozitivă reprezintă rezultatul unor eforturi deosebite, în-cununate de succesul dezbaterilor ample organizate de Ministerul Învățământului în primăvara anului 1956. S-a conturat atunci limpede tendința de a extinde și adânci studierea limbilor în învățământul de cultură generală.

În ultimii ani se știe că s-a acordat o deosebită atenție studierii gramaticii limbii române. Au apărut cercetări științifice de amploare necunoscută până acum și continuă să apară, în sprijinul unei mai bune cunoașteri a limbii noastre, în sprijinul cultivării ei. Gramatica Academiei R. P. R., „Dicționarul limbii române literare contemporane”, „Îndreptarul ortografic”, „Dicționarul ortoepic”, „Tratatul de punctuație” și culegerile de studii de gramatică și de Contribuții la studiul dezvoltării limbii literare în veacul trecut, fără a mai aminti numeroasele studii și articole publicate în revistele Institutului de lingvistică, „Limba română” și „Studii și cercetări lingvistice” cit și în publicațiile Societății de științe istorice și filologice, au însemnat un ajutor considerabil dat cadrelor didactice care predau limbile în școli și au stimulat în mare măsură munca de cercetare științifică a acestora.

Prin introducerea în planurile noi de învățământ a studiului limbilor franceză, germană, engleză din clasa a V-a și a limbii latine din clasa a VIII-a înainte, se deschid noi perspective de ridicare a nivelului culturii generale. Contactul elevilor cu literatura și știința mondială va ușura într-o măsură considerabilă înțelegerea logică a multor termeni și a particularităților lexicale și gramaticale ale limbii noastre, strâns legată, ca structură, de limba latină și de cea franceză.

O caracteristică a studiilor lingvistice din ultimii ani o constituie analiza aspectelor limbii moderne și contemporane și slaba fundamentare istorică a cercetărilor întreprinse. Faptul e explicabil; tinerii cercetători au avut foarte reduse posibilități de însușire a limbii latine și uneori și a limbilor moderne. Neajunsul acesta e pe cale de a fi remediat acum. După ce cele mai urgente lucrări, necesare unei temeinice studieri a limbii române, au fost terminate, trebuie adâncite și fundamentate cercetările lingvistice legate de începuturile și evoluția istorică a limbii noastre. Nu încape îndoială că măsura luată de a extinde învățământul limbilor în școală va fi de un real folos celor mai multe discipline și, în primul rând, predării limbii române.

În veacul trecut încă, Engels a arătat că o limbă se poate înțelege și cunoaște temeinic numai când se urmărește nașterea și evoluția ei treptată, deoarece lipsa fundamentului istoric

în cercelarea limbii duce la renașterea gramaticii de modă veche cu tot arbitrarul ei¹. Pe măsură ce investigațiile științifice în diversele sectoare ale limbii fac progrese, „fundamentul istoric” va trebui să se consolideze tot mai mult. Cunoașterea limbii latine și a limbilor moderne înrudite cu limba noastră este deci absolut necesară. Acest fapt l-a demonstrat chiar Gramatica Academiei R. P. R., care a rezumat succint aspectele mai vechi ale evoluției limbii române, pornind de la limba latină.

Raportarea la izvorul latin și la corelațiile de structură cu limbile romanice va ușura atât înțelegerea evoluției formelor limbii române cât și învățarea limbilor străine predate azi în școală. Într-un lung proces istoric de influențe reciproce, au pătruns în lexic, în gramatică, în construcții sintactice și stilistice elemente din afară, care au ajutat, în măsura în care ele au fost necesare limbii pentru a exprima mai exact anumite idei, dezvoltarea și îmbogățirea limbilor naționale. În această privință limba latină a jucat un rol important în istoria tuturor limbilor și literaturilor moderne.

La noi, la începuturile literaturii moderne, contactul scriitorilor, de al căror nume se leagă dezvoltarea limbii și literaturii naționale, cu limba și literatura latină și cu alte limbi și literaturi de veche tradiție, a dat impuls creației poetice și a deschis calea spre cultivarea limbii noastre literare. Nu ne oprim acum la reminiscențele latine din operele lui Ureche sau Costin, nici la erudiția lui Dimitrie Cantemir și nici la strădania nobilă, patriotică, a Școlii ardelenilor de a da culturii românești o fundamentare istorică și o orientare modernă spre izvoarele umanismului. Cu Budai-Deleanu, cu Asachi și Heliade Rădulescu, influența clasicismului greco-latin se vedește mai limpede ca un factor pozitiv în creația literară și în îmbogățirea limbii noastre cu elemente noi, care-i dezvoltă în mod considerabil capacitatea expresivă.

Traducerile vechi din literatura antichității și din literaturile europene, inspirate de umanismul greco-latin, prezintă numeroase părți pozitive ale influenței culturale care a stimulat modernizarea limbii și a literaturii noastre. Acest adevăr îl ilustrăm acum numai cu două exemple concludente, pentru a înțelege mai bine rolul pe care clasicismul greco-latin, deși cu o tradiție modestă la noi, l-a jucat în îndrumarea artistică, în educarea estetică a scriitorilor și a criticilor.

Volumul „Culegere din scrierile lui I. Eliade de proză și de poezie”, publicat în 1836, se încheie cu „Povețuirii asupra poeziei”, purtând indicația „din Boalo și Orație” (adică Boileau și Horațiu). Cităm din aceste „povețuiri” câteva versuri care conțin idei valabile și azi:

*Voiți voi dragostea obștii vrednici să o dobîndiți?
Scriind, cuvintele voastre neîncetat le feluriți.
Un stil ce ține tot una și-n veci este uniform,
Surda la ochi îmi lucește, de el trebuie s-adorm.
Pușin se cat autorii născuși a ne-ngreua
Cari p-un ton todauna pare c-ar psalmodia.*

*În orice scriere a voastră limba decît tot cîștiți
Și în orice întîmplare de sftnă s-o socoliți;
Surda sînt pus în mirare d-un sunet melodios,
Dacă nu e la loc vorba, fraze-e vicios.
Duhul nicidecum ne miră de un pompos barbarism,
Nici d-al unui vers prea mîndru îngîmfatul solicism.
Într-un cuvînt fără limbă cel mai vrednic aulor
Zică cire orice-o zice, e cel mai prost scriitor.*

Originala sinteză pe care o realizează aici Eliade, folosind creația poetică a doi mari scriitori preocupați de a îndruma pe urmași pe făgașul artei poetice, reprezintă pentru noi

¹ *Anti-Dühring*, ed. a 2-a, Ed. P.M.R., 1952, p. 378.

un document literar elocvent, în sensul inițierii clasice în creația literară. Prelucrarea celor două arte poetice pentru uzul literaților români ne arată că Heliade nu a fost numai un entuziast autor al îndemnului „scrieți băieți orice, numai scrieți”, ci și o minte luminată, un autor didactic dornic să dea o direcție nouă, rodnică creației poetice și îmbogățirii limbii noastre literare. În acest scop, nu numai Heliade, dar și alți scriitori clasici din veacul trecut au recurs la luminile umanismului antic și modern, iar cunoașterea limbilor antice și a limbilor moderne le-a fost un sprijin permanent în activitatea lor de scriitori.

În anul în care Heliade își încheia volumul său cu „povăturile” citate, în 1836 apărea în Moldova prima ediție a poeziilor lui Asachi, puternic influențat de poezia latină, în special de Horațiu. Volumul lui Asachi se deschide cu un prolog: „La Patrie”, în care-și exprimă convingerea că poezia trebuie să joace un rol social însemnat, că ea are datoria de a îmbina armonios plăcutul cu utilul:

*Un viu dor mă-naripează și mă-ndeamnă din giunie
Ca să cerc pe alăută românească armonie.
Acest vers, ce sun-aice, lui Apolo nu-i strein,
Fiind gemine cu rostul ce-i urzit din cel latin,
Armonia-a strîns pe oameni în plăcuta societate,
Adunînd pre ei din codruri în statornica cetate;
De cîntarea lui Orfeos munții Traciei s-umpleau,
Și de sunetul cel dulce crude fiare se-mblînzeau.
Însăși ruga de evlavie unei inimi credincioase
Cătră Domnul se înalță pe aripi armonioase,
Ș-o simțire legănată prin al muzelor organ,
Mîngîietă cursul trece pe al vieții ocean;
Spre vîrtele versu-mbie, despre rele face ură,
Fermecîndu-ni adapă de-o înalt-învățătură.*

Cuvintele noi atunci în vocabularul poeziei românești: *evlavie, armonios, muze, al vieții ocean*, ca și ideea fundamentală că versul imbie la vîrtele, la frumusețe, la adevăr *fiind gemine cu rostul ce-i urzit din cel latin*, anticipau dezvoltarea unor noi valori literare în cultura noastră modernă. Acest crez al lui Asachi s-a și împlinit. Urmașii lui, Alexandrescu, Negruzzi, Alecsandri, Bălcescu, Hasdeu, Odobescu, Eminescu au valorificat cu multă originalitate tezaurul lingvistic și poetic al umanismului. Ca un tribut nobil de recunoștință față de clasicismul latin, Asachi își încheie ultima ediție a versurilor sale cu un epilog inspirat de cunoscutele versuri horațiene:

*Înălțat-am monumentul încă-n junea Romnie.
Decît bronzul, fierul, piatra mult mai trainic am durat.*

Multe alte legături și referințe istorice au putut sugera dezbaterile rodnice pe marginea propunerilor făcute de Ministerul Învățămîntului pentru extinderea studierii limbilor în școlile de cultură generală. Propunem ca, în interesul unei mai bune cunoașteri istorice a limbii române, să se recurgă din cînd în cînd la orele de latină și în predarea celorlalte limbi moderne (rusa, franceza, germana și engleza) la vechile interpretări, la vechile eforturi de a îmbogăți literatura noastră cu traduceri valoroase. În acest scop opera scriitorilor clasici din veacul trecut poate fi de un real folos tuturor profesorilor de limbi străine din învățămîntul nostru.

Cu o bază a culturii generale devenită mai solidă prin cunoașterea limbilor de veche tradiție și de mare circulație în știința și literatura mondială, limbi prin intermediul cărora de mai bine de două secole au pătruns la noi cuceririle civilizației țărilor înaintate, viitorii oameni de știință, scriitorii, artiștii, publiciștii, activiștii culturali în diverse domenii, vor putea mîine contribui în mai largă măsură la progresul general al culturii naționale. Pentru aceasta ar trebui extinse traducerile din clasicismul greco-latin, de care, din păcate, se interesează numai o mică parte a scriitorilor noștri. Mihai Beniuc, Eusebiu Camilar, Petru Dumitriu

pot fi dați ca pildă generației tinere de scriitori, pentru strădania de a arăta ceea ce e bun și frumos din tezaurul culturii antice, cultură prețuită în toate timpurile de scriitorii mari ai literaturii universale.

În domeniul lingvisticii și al filologiei, studiul limbii latine și al limbilor moderne, de care se ocupă noile planuri de învățământ, este indispensabil. Acad. Al. Graur a demonstrat nu de mult¹, pe baza unei analize riguroase, că fondul principal lexical al limbii noastre este în majoritatea lui constituit din elemente latine. Pe lângă asta, în întregul vocabular al limbii române sînt foarte multe neologisme de origine latină sau franceză, împrumutate mai ales în ultimul secol, pe măsura dezvoltării civilizației și a culturii moderne. În motivarea reintroducerii studiului limbii latine în școlile medii, ministerul a precizat țelul practic al acestei măsuri: prin predarea limbii latine se urmărește să se pună la îndemna elevilor elementele lexicale și gramaticale ale limbii latine, necesare pentru înțelegerea mai adîncă a limbii române și a unei mari părți din terminologia științifică și tehnică modernă. Fiindcă elevilor le lipseau cunoștințele de limbă latină și de limbi moderne, cu care a venit în contact limba română, neologismele erau înțelese și asimilate în mod cu totul greșit, așa cum s-a arătat într-o comunicare făcută la sesiunea din acest an a Institutului de științe pedagogice. Sîntem siguri că după aplicarea noului plan de învățământ în școala de cultură generală, elevii ultimei clase de liceu nu vor mai da interpretări personale unor cuvinte ca: *arbitrar, bilunar, apologie, fidel, arogant, frescă*² etc. Studentul de mîine, urmînd medicina, biologia, farmacia, științele naturale, chimia va fi bucuros să-și explice etimologia numeroșilor termeni speciali, formați din elemente latine și grecești ca: *protoplasmă, impuls, conductor, infuzie, interstițiu, senilitate, erupție, anatomie, oftalmologie, morb* etc. Dată fiind strînsa legătură dintre cele două limbi antice, latina și greaca, ar trebui acordată cel puțin o oră de studiu pentru greaca veche, în ultimii doi ani, la secția umanistică a școlilor de cultură generală.

Studiul lexicului limbii noastre din punct de vedere istoric, etimologic, studiile lingvistice viitoare, așa cum ele sînt cerute de dezvoltarea continuă a culturii din patria noastră, impun extinderea studiilor romanice, a aplicării metodei comparativ-istorice, de mare importanță pentru progresul viitor al disciplinelor filologice.

Cercetarea serioasă a fondului principal de cuvinte și a structurii gramaticale românești care sînt în majoritate (primul) și aproape în întregime (a doua) latinești, nu este posibilă fără cunoașterea aceluiași sector al celorlalte limbi romanice și, bineînțeles, ale latinei însăși, baza lor, a tuturor³.

Legarea permanentă a faptelor între ele și scoaterea la lumină a asemănărilor și a deosebirilor dintre limba noastră, limba latină și alte limbi romanice, vor contribui deci la mai buna înțelegere a evoluției lexicului și gramaticii noastre.

Acum mai bine de un secol, Ion Ghica într-un comentariu pe marginea *Programului școlilor pentru partea literară*, publicat în *Foaie pentru minte* din 1847, îndemna pe dascăli: *Profesorul să se folosească de toate ocaziile ce-i va da gramatica latinească ca să dea școlariilor noțiuni deslușite și adevărate asupra limbii românești și să le arde mai cu seamă cum for-*

¹ *Încercarea asupra fondului principal lexical al limbii române*, Ed. Acad. R.P.R., 1954.

² Vezi „*Limba română*“, mart.-apr. 1956, an. V, nr. 2.

³ Acad. Iorgu Iordan, *Al VIII-lea Congres de studii romanice*, în „*Contemporanul*“, 25 mai 1956.

mafia zicerilor românești atrărnă adesea de aceea a zicerilor latine, într-un cuvânt, profesorul să poată neconștient gramatica românească în paralel cu cea latină.

Pe de altă parte studiile de limbă română care au folosit analiza-istorică și compararea fenomenelor între ele s-au bucurat de o atenție deosebită din partea specialiștilor romaniști. Aceștia au arătat că metoda comparativă nu e completă, cînd ține seama numai de asemănări și nu privește și deosebiri, căci și acestea contribuie în egală măsură, ca să elucideze chestiunile referitoare la stadiile anterioare ale limbilor. Tocmai limba română este în stare să ne dea în privința aceasta deslușiri de cel mai mare interes, nu numai fiindcă păstrează o comoară întreagă de elemente vechi, pierdute în alte limbi romane, ci și pentru că ne poate servi ca un control la datarea unor inovațiuni de limbă și la răspîndirea lor pe teren romanic¹.

În condițiile noi de sprijinire a muncii lingviștilor, extinderea studiului limbilor, care într-un fel sau altul sînt legate istoricește de limba noastră va asigura un mai înalt nivel științific lucrărilor în perspectivă și rezolvării următoarelor aspecte esențiale ale formării și evoluției limbii române: a) structura gramaticală a latinii populare din regiunea dunăreană; b) locul de formare a limbii române; c) raporturile dintre cele patru dialecte ale limbii române (dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn); d) influența slavă asupra limbii române; e) valorificarea contribuțiilor pozitive ale lingviștilor noștri din trecut².

Am enumerat doar o parte din preocupările lingviștilor noștri. În fiecare dintre problemele pomenite mai sus studiul legăturilor limbii noastre cu baza ei latină și cu alte limbi a căror influență a suferit-o de-a lungul veacurilor ocupă un loc central. Cum am spus, în anii din urmă, noi ne-am limitat în general la cercetarea aspectelor contemporane ale limbii noastre. Vocabularul, gramatica, problemele limbii literare numai incidental au fost analizate în perspectiva evoluției lor istorice. Am întocmit o gramatică a limbii contemporane, un dicționar al limbii literare contemporane, punînd pe primul plan sensurile actuale ale cuvintelor, nu ordinea istorică a dezvoltării lor. Fără îndoială rostul lor practic nu poate fi contestat de nimeni, chiar dacă unele laturi ale lucrărilor sînt discutabile.

De aici trebuie făcut un pas înainte. Se cer adîncite studiile de gramatică și cele de vocabular prin îmbrățișarea unei largi perspective istorice a fenomenelor. Cu cît nivelul cultural al poporului crește, cu atît mai mult e nevoie de dicționare mai bogate, mai numeroase, de gramatici temeinic lucrate, de studii speciale de limbă și de stil care să contribuie la mai buna cunoaștere și la cultivarea limbii literare.

Rolul instructiv al predării limbii latine și a limbilor străine se îmbină apoi cu funcția educativă a limbilor clasice în special. Faptul că gramatica latină cere o severă disciplină a raționamentului, o susținută atenție la normele flexiunii și ale structurii frazei, a făcut pe mulți pedagogi să compare studiul limbilor clasice cu acela al matematicii.

Într-un articol publicat în „*Timpu*” din 28 iunie 1880, Eminescu, vorbind despre „învățămîntul clasic”, apăra cu hotărîre valoarea educativă a studiului limbilor vechi. Cuvintele lui sînt și astăzi potrivite pentru a atrage atenția asupra acestei laturi a problemei în discuție: *Cultura clasică are calitatea determinată de a crește (subliniat de poet), ea este în esență educativă, și totuși ceea ce a lipsit școalelor noastre pînă acum și le va lipsi încă mult timp înainte. A învăța vocabule latine pe dinafară, fără a fi pătruns de acel spirit de adevăr, de pregnanță și de frumusețe a antichității clasice, a învăța reguli gramaticale, fără a fi pătruns de aceea simetrie intelectuală acugeării antice, este o muncă zadarnică, o literă fără înțeles. Fixat o dată pentru totdeauna, nemaiputîndu-se schimba, căci aparține unor timpuri de mult încheiate, spiritul antichității e regulatorul statornic al inteligenței și al caracterului și izvorul*

¹ Sextil Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romane, 1920, p. 42.*

² D. Macrea, *Despre originea și structura limbii române*, în „*Limba română*” iul.-aug. nr. 4, 1954, p. 12.

simfului istoric... Precum gimnastica dezvoltă toate puterile musculare și dă corpului o atitudine de putere și tinerețe, tot astfel pururea tinăra și senina antichitate dă o atitudine analogă spiritului și caracterului omenesc.

Aceste juste observații trebuie luate ca un avertisment și ca un îndemn. Să lăsăm la o parte erorile făcute în trecut cu predarea mecanică a schemelor, cu memorizarea încărcată a regulilor gramaticale, cu repetarea unor procedee învechite. Comoditatea, șablonul, rutina și desconsiderarea posibilităților educative ale textelor literare vechi erau vicii de metodă care au atras numeroase critici și ironii la adresa pedagogilor de modă veche. Îndemnul poetului trebuie interpretat în sensul aducerii la lumina actualității a acelor valori morale și estetice, produse ale gândirii și sensibilității vechilor scriitori, care pot rodi în tineret elanuri creatoare, generozitate, pasiune pentru adevăr și pentru frumos. Umanismul antic va căpăta atunci o valorificare adecvată și strădania de a îmbogăți sufletește pe elevi nu va fi fost zadarnică. De aceea în condițiile de azi avem dreptul să cerem profesorului să nu se limiteze numai la aceea ce oferă manualul, care în mod fatal trebuie să se țină de un anumit plan, ci să aleagă cu puțină trudă și cu multă trageră de inimă fragmente ilustrative atât pentru regulile limbii cît și pentru adîncirea frumuseții și a adevărurilor cuprinse în context.

Literatura antichității clasice ne-a lăsat nenumărate pagini care au încălzit inimile generațiilor trecute și le-au luminat cugetul, încît e păcat ca acest tezaur de artă și înțelepciune să nu fie folosit pentru instruirea și educarea elevilor școlilor noastre.

Începînd cu toamna trecută, învățămîntul nostru de cultură generală a căpătat o nouă configurație, cerută de împrejurări noi, dorită de toți cei care se interesează de bunul mers al educației și instruirii elevilor. Dată fiind importanța cunoașterii limbilor despre care am pomenit, trebuie asigurată și controlată munca celor chemați să dea viață măsurilor luate pentru a ridica nivelul de cultură generală al elevilor. Cadrele didactice au aici un rol capital și sîntem siguri că ele vor aprecia la justa valoare însemnătatea motivelor care au determinat această cotitură în învățămîntul nostru și în puțini ani se va putea vedea rezultatul practic al muncii didactice puse în slujba pregătirii științifice a viitorilor absolvenți ai învățămîntului elementar și mediu.

GH. BULGĂR

Studiile lingvistice din Revista Universității „C. I. Parhon”

Revista Universității „C. I. Parhon” este o publicație cu caracter nou în viața noastră culturală. Ea apare din 1952, în două serii, cea a științelor naturii și cea a științelor sociale, fiind menită să oglindească activitatea de cercetare științifică a cadrelor universitare și să promoveze noile cadre de cercetători din universitate. Îndeosebi pentru acele specialități care nu au încă publicații proprii cum sînt, la Facultatea de filologie, limbile clasice și limbile străine, Revista Universității este astăzi singurul organ care înfățișează rezultatele muncii științifice în aceste discipline. În acest fel, Revista Universității „C. I. Parhon” susține și completează, în mod pozitiv, cercetările științifice și opera de răspîndire a culturii, alături de periodicele institutelor Academiei R. P. R. și de cele de cultură generală și de specialitate din țara noastră.

Cu toate că cercetările lingvistice de la noi dispun de două publicații periodice proprii ale Institutului de lingvistică din București: „Limba română” și „Studii și cercetări lingvistice”, activitatea științifică a lingviștilor bucureșteni este îndeajuns de bogată pentru a oferi și Revistei Universității „C. I. Parhon” studii de specialitate. Astfel, în numerele 2—3 din 1955, care cuprind 23 de studii, cercetările lingvistice ocupă un loc important. Dintre studiile apărute anterior în revistă se impune să menționăm pentru caracterul său general teoretic pe cel al lui H. Wald:

„Unitatea dintre limbă și gîndire” (nr. 1/954), care este prima încercare mai largă făcută la noi de a înfățișa această problemă din punctul de vedere al științei marxiste despre limbă. După ce arată cum s-a născut limbajul din nevoia comunicării oamenilor între ei în lupta lor cu natura și cum a evoluat în cursul timpului, autorul precizează îndeosebi raporturile dintre noțiune și cuvînt. Cuvîntul reprezintă unitatea dialectică dintre noțiune și un complex de sunete articulate. Noțiunile reflectă calitățile comune și esențiale ale lucrurilor, iar cuvîntul face posibilă formarea noțiunilor și exprimarea lor. H. Wald combate teoriile idealiste care consideră sunetul numai ca un semn arbitrar convențional fără raport obiectiv cu lucrurile. Ar fi fost necesar ca argumentarea susținută a autorului să fie completată cu o bibliografie mai bogată care să poată servi drept sprijin și îndrumare studenților și cercetătorilor de la noi în această importantă problemă de lingvistică teoretică.

Cîteva dintre studiile cuprinse în revistă analizează stilul unor scriitori romîni și străini. Față de aprecierile didactice consacrate asupra limbii lui Ion Neculce, Antim Ivireanul sau Ion Ghica, studiile lui Mitu Grosu: „Ion Neculce, scriitor artist” și „Arta scriitoricească a lui Antim Ivireanul”, al Viorichii Huber „Arta portretului lui Ion Ghica” și al Teodosiei Ioachimescu „Arta tipizării la Rabelais” aduc o analiză minuțioasă a stilului acestor scriitori.

Aceste analize ar fi cîștigat în valoare dacă, alături de caracterizarea literară a stilului, ar fi cuprins și o cercetare a mijloacelor lingvistice folosite de scriitorii respectivi, procedeele sintactice, morfologice, de vocabular etc. Disciplină cu o tradiție mai veche, care s-a impus la noi îndeosebi prin activitatea bogată în acest domeniu a acad. Tudor Vianu, stilistica literară este astăzi completată de stilistica lingvistică, de care cercetări ca cele de mai sus trebuie să țină seamă pentru a putea înfățișa într-o lumină mai deplină arta literară a scriitorilor analizați. Stilistica lingvistică constituie încă o preocupare redusă a lingviștilor noștri. În Revista Universității publică o cercetare de această natură Ion Coteanu, sub titlul „Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană”. Autorul analizează un procedeu de exprimare al poezilor noștri de astăzi și anume despărțirea substantivului de determinantul său prin intercalarea între ele a unui alt cuvînt sau șir de cuvinte. Astfel : „*Acorduri* răsunau în mine *grave*” (M. Banuș) sau : „Dar un *cal* ivit *Năgru* din pămînt” (M. Beniuc) reprezintă un procedeu nou de dislocare sintactică, folosit nu pentru cerințele versificației, ci pentru potențarea imaginii artistice. Acesta este un aspect original al limbii unora dintre scriitorii noștri contemporani, dar, desigur, nu unul dintre cele esențiale. De aceea se impune ca analiza limbii scriitorilor să fie lărgită spre a ogîndi întreaga ei bogăție expresivă. O cercetare lingvistică de acest fel o face Florica Dumitrescu în documentatul studiu „Eminescu și limba veche”, care înfățișează, în mod amănunțit și cu numeroase exemple, măsura și scopul în care marele nostru poet a folosit material de limbă din scrierile noastre vechi.

Ca rezultat al cercetărilor personale întreprinse pe teren, Grigore Brîncuș publică studiul „Cercetări asupra unui grai de tranziție”, analizînd din punct de vedere fonetic, gramatical și lexical, graiul vorbit în nord-vestul Olteniei, care face trecerea de la graiul oltean la cel bănățean și la cel din Țara Hațegului, acesta din urmă el însuși un grai de tranziție. Studiul lui Grigore Brîncuș reprezintă o contribuție utilă pentru cunoaș-

terea și repartitia teritorială a graiurilor noastre regionale.

În trecut, catedrele de limbi străine din universități se ocupau îndeosebi de istoria literaturilor respective și numai parțial de istoria acestor limbi. Sub influența învățaturii marxiste despre limbă și a lucrărilor lingviștilor sovietici, cercetările asupra diferitelor aspecte istorice și contemporane ale limbilor străine au început să preocupe și la noi pe membrii colectivelor acestor catedre. Acestor preocupări se datoresc studiile : „Francheza populară în opera lui Balzac” de N. N. Condeescu, sprijinit pe un bogat material lingvistic și „Îmbogățirea lexicului german sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și a existenței primului stat socialist” de B. Colbert, care, deși sumar, confirmă, prin exemple concrete, teza marxistă despre modificările ce intervin în vocabular ca urmare a schimbărilor petrecute în baza și suprastructura societății.

În domeniul filologiei clasice, singura contribuție pe care o cuprinde revista este cea a acad. Al. Graur : „O varietate de stil indirect în latinește”, un scurt dar erudit studiu asupra propozițiilor cauzale introduse prin *quod*, *quia* și *quonian*, construite cu conjunctivul.

Cercetarea în domeniul filologiei slave a lui Pandele Olteanu : „Lexicul povestirilor slave despre Vlad Țepeș” aduce elemente noi asupra legăturilor culturale romino-ruse din trecut. „Povestirile despre Vlad Țepeș”, datează din secolul al XV-lea. Ele sînt cele dintîi scrieri slave privitoare la istoria Munteniei. Aceste istorioare, în număr de douăzeci, s-au bucurat de o mare răspîndire în Rusia, datorită conținutului anecdotic și tendințelor lor ortodoxe.

Cercetările lingvistice din Revista Universității „C. I. Parhon”, deși reprezintă contribuții valoroase în problemele discutate, sînt departe de a ogîndi varietatea de preocupări cuprinsă în planurile științifice ale catedrelor de filologie, fiind reduse ca număr în raport cu personalul didactic al Facultății. Este lăudabil faptul că cele mai numeroase dintre studiile publicate aparțin cadrelor tinere, dar este de dorit o colaborare susținută a profesorilor mai în vîrstă pentru a aduce aportul

lor de experiență și de îndrumare științifică. Revista nu oglindește pînă acum un plan tematic în problemele de lingvistică, studiile publicate reprezentînd contribuții disparate ale diferiților cercetători. Spre a oferi o imagine cît mai completă a muncii științifice ce se desfășoară astăzi în Universitatea din Bucu-

rești revista ar trebui să publice, în mod regulat, referate asupra acestei munci, precum și a celei desfășurate în celelalte centre universitare, pentru o analiză comparativă, sprijin reciproc și coordonare în muncă.

D. Macrea

R. A. BUDAGOV

Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice

Voprosî iazikoznaniia, nr. 3/1955

Eminentul romanist sovietic R. A. Budagov constată de la început că, în comparație cu fonetica și morfologia istorică, sintaxa limbilor romanice este un domeniu încă puțin cercetat. De la sintaxa lui F. Diez au trecut 112 ani, iar de la gramatica lui Meyer-Lübke au trecut 57 de ani fără ca în studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice să se fi realizat progrese.

Este adevărat că în secolul al XX-lea studiile de sintaxă privitoare la limbile romanice naționale s-au dezvoltat și alături de ele s-au produs și cercetări privitoare la chestiuni speciale. În general însă, și pe teren comparatist, nu a apărut nici un studiu care să fi oglindit o cercetare metodică din punct de vedere comparativ-istoric a tuturor limbilor romanice.

Cartea lui Luigi Sorrento, „*Sintassi romanza*”, ed. a 2-a, Milano, 1950, se ocupă mai mult de probleme stilistice decît de sintaxa propriu-zisă și deci ea nu poate fi considerată ca rezultatul unor cercetări a tuturor limbilor romanice pe linie comparativ-istorică. Lingvistul sovietic observă că în timp ce sistemul sintactic al limbii franceze face obiectul a numeroase studii, prea puține cercetări au fost făcute cu privire la sintaxa limbilor spaniolă, portugheză, italiană și romînă, ca să nu mai vorbim de reto-romană sau catalană. Lipsa studiilor de sintaxă în domeniul acestor limbi îngreunează mult activitatea științifică cu caracter comparativ-istoric, a cărei desfășurare cu succes este de neconceput fără analiza prealabilă, minu-

țioasă a materialelor din diferite limbi și dialecte ale acestora. Pe de altă parte — și aceasta constituie după R. A. Budagov o lipsă mai gravă — metoda însăși de cercetare a fenomenelor sintactice din limbile aceleiași familii nu a căpătat încă un fundament solid și nu a cunoscut o direcție precisă.

Pentru stabilirea unei metode juste de cercetare comparativ-istorică a sintaxei limbilor romanice, R. A. Budagov consideră că e necesar să fie înlăturate de la început unele ezitări și oscilări înlătinate chiar la Meyer-Lübke, care a folosit în mod paralel două procedee: pe cel al analizei fenomenelor formale (formele cuvîntului, tipurile îmbinării de cuvinte și tipurile propoziției) existente în limbile studiate și, în al doilea rînd, celălalt procedeu al „sintaxei active”, care constă în cercetarea modului în care cutare sau cutare categorie generală este exprimată într-o anumită limbă (de exemplu „cum se exprimă porunca” în diferite limbi romanice).

Pentru evitarea unor asemenea oscilări și mai cu seamă pentru a putea deosebi elementul nou care caracterizează sintaxa limbilor romanice spre deosebire de cea latină, evident că trebuie să nu neglijăm nici un moment succesiunea limba latină — limbile romanice, dar este absolut necesar, în același timp, să urmărim specificul sintaxei limbilor romanice, și anume acea calitate nouă care a început să caracterizeze fenomenele sintactice ale fiecărei limbi romanice în parte. De aceea, „sintaxa existentă” a unei limbi trebuie să aibă prio-

ritate în studierea fenomenelor sintactice, iar „sintaxa activă” să fie mai puțin folosită ca metodă de cercetare comparativ-istorică. Trebuie așadar să pornim de la structura actuală a limbilor romanice către preistoria lor, arată R. A. Budagov. Deci, de la situația existentă astăzi în limbile romanice către limba latină și nu de la limba latină la limbile romanice.

Pentru a stabili specificul sintaxei în sistemul gramatical al limbilor, specific care ne deschide un drum mai clar către o metodă de cercetare proprie fenomenelor sintactice, este necesar să se definească și raporturile dintre morfologie și sintaxă, cele două părți constitutive ale gramaticii. Aceasta, cu atât mai mult cu cât structuraliștii proclamă totala „autonomie a sintaxei”, separația ei de morfologie, independența ei față de tot ceea ce este material în limbă.

R. A. Budagov consideră această problemă ca foarte importantă pentru înțelegerea specificului sintaxei. Romanistul sovietic nu ezită să arate că problema raporturilor în gramatică a fost greșit tratată chiar de unii lingviști progresiști din trecut ca Baudouin de Courtenay. Acest lingvist susținea coexistența diferitelor forme cazuale ale unui cuvânt și nega transformarea unei forme primordiale, a cazului direct al substantivului în cazuri oblice. Această idee a fost susținută și de Antoine Meillet. În limba latină — arată acesta din urmă — n-a existat un singur cuvânt *lupus*, ci o totalitate de forme (cele 5 cazuri), nici una din ele nefiind primordială pentru celelalte. Desigur, coexistența lor nu poate fi negată, dar tot așa de clar apare necesitatea de a concepe un caz direct, un caz de bază, primordial, nominativul, care este mai independent și mai aproape de denumirea pură, având în același timp și o funcție nominativă mai clară decât funcțiile corespunzătoare ale cazurilor oblice. În toate limbile indoeuropene care posedă sistemul cazual, cazul direct este unic, în timp ce cazurile oblice sînt mai numeroase.

Problema raporturilor dintre cazurile oblice, dependente, și cazul direct, mai independent, este, după cum observă R. A. Budagov, foarte importantă pentru gramatică. Stabilind raporturile în cazul unei paradigme

morfologice și deci forma primordială, se va proceda la fel și în sintaxă, unde se va stabili că substantivul poate fi la fel de bine subiect, nume predicativ, complement, atribut, circumstanțial, însă funcția primordială rămîne cea de subiect, după cum predicatul este funcția sintactică primordială a verbului, care totuși poate căpăta și alte funcții sintactice. Deosebiriile dintre funcțiile sintactice primordiale și cele secundare ale substantivului, precum și ale celorlalte părți de vorbire există în limbă în mod obiectiv, dînd la iveală legăturile necesare dintre sintaxă și morfologie.

În cercetarea comparativ-istorică a limbilor romanice, faptul că limba de bază, latina, s-a păstrat bine, impune cercetătorului o înțelegere profundă a caracterului raporturilor dintre diversele limbi romanice în parte. Trebuie să distingem în această succesiune directă ceea ce este comun întregii familii de limbi de ceea ce diferențiază limbile acestei familii. Deosebirile sintactice dintre limbile romanice nu fac — observă R. A. Budagov — decât să confirme — deși aceasta poate părea paradoxal — unitatea originii lor comune. Mijloacele variate ale limbii latine nu s-au moștenit în mod uniform, ci s-au distribuit, s-au repartizat am putea spune, între limbile romanice. Se citează ca exemplu demonstrativul *ille*, cunoscut ca izvor comun pentru formarea articolului hotărît, cu excepția limbii sarde și a unor graiuri catalane, care l-au moștenit pe *ipse*, deci uniformitate în general. Se arată apoi că *plus* și *magis* s-au împărțit pentru formarea comparativului (*plus* pentru italiană și franceză, *magis* pentru spaniolă și romînă). Apoi, auxiliarul *habeo* pentru viitor (spaniolă și franceză), în timp ce în romînă s-a dezvoltat un viitor perifrastic cu auxiliarul *volo*. Preferința unei limbi pentru o anumită construcție sintactică, — de exemplu exprimarea perifrastică a viitorului în unele limbi cu *a avea* și în altele cu *a voi* (în limbile romînă literară și moldovenească) — are la bază factori de ordin intern. Dificultățile în ceea ce privește găsirea unei explicații pentru justificarea unei anumite construcții sintactice sînt destul de mari, cum recunoaște și R. A. Budagov.

În franceză *magis* își pierde destul de devreme sensul său primordial, căpătînd înţelesul adversativ actual şi lăsînd libertatea de dezvoltare lui *plus* în domeniul gradelor de comparaţie. Specializarea semantică a lui *magis* > *mais* întîi cu sensul adverbial de „pe viitor” şi apoi cu cel conjuncţional de „însă”, „dar”, este o particularitate a limbii franceze, în timp ce limbile spaniolă şi romînă îl păstrează, cum s-a văzut, pe *mai* < *magis*.

În concluzie, se arată că în cele din urmă istoria dezvoltării interne a fiecărei limbi în parte poate furniza elemente pentru explicarea tendinţelor de alegere şi cultivare a anumitor construcţii sintactice pe seama altora.

În continuare, R. A. Budagov abordează problema clasificării limbilor romanice de către Gustav Gröber („Vulgärlateinische Substrate romanischer Wörter”, 1884) şi mai recent în 1950 de către W. von Wartburg („Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume”), susţinînd că toate clasificările, fără excepţie, în lingvistica romanică sînt bazate în mod exclusiv pe date fonetice şi morfologice.

Astfel, în perioada romanică, grupul de limbi galoromanice (franceză şi provençală) este constituit pe baza unor indici fonetici şi morfologici (*a* liber accentuat > *e* în fr. şi *a* în prov.: *chanter* — *cantar*; *pré* — *prat*); la fel şi grupurile celelalte: ibero-roman (spaniolă, portugheză, catalană), daco-roman (limbile romînă şi moldovenească), la care se adaugă italiană cu dialectele vecine reto-romane.

Folosirea criteriului particularităţilor sintactice, arată R. A. Budagov, aduce însă o complicare în problema clasificării limbilor romanice. Astfel, pe plan morfologic, provenşala şi vechea franceză pot fi opuse limbilor fără declinare, însă din punct de vedere sintactic — deşi paradigmele declinării între vechea franceză şi vechea provençală pe de o parte şi limbile romanice de răsărit pe de alta se deosebesc — vechea franceză şi provenşala merg împreună cu grupul daco-romîn, alcătuiind pe plan sintactic un sistem bazat pe delimitarea funcţională a cazurilor substantivului, în timp ce alte limbi romanice nu cunosc asemenea delimitări.

O altă particularitate sintactică relevantă de R. A. Budagov este folosirea unei prepoziţii înaintea complementului direct, particularitate comună spaniolei şi romînei. În spaniolă: *la madre ama a la hija* „mama iubeste pe fiică”, însă *la madre ama el libro*: se citează de asemenea şi construcţiile similare cu *pe* în limba romînă atît de cunoscute. Deci spaniola poate merge împreună cu romîna, conform unor tendinţe sintactice comune. Asemănările generale sintactice conţin totuşi unele deosebiri în ceea ce priveşte de pildă prepoziţiile, în cazul spaniolei şi romînei, cînd e vorba de complementul direct precedat de prepoziţie. Se poate deci conchide — arată R. A. Budagov — că asemănările conţin în ele germele unor deosebiri determinate de specificul fiecărei limbi naţionale. S-ar putea releva latura dialectică a acestui proces de evoluţie a limbii, caracterizat prin lupta tendinţelor contrarii comună dezvoltării tuturor fenomenelor din natură şi societate.

În continuare, R. A. Budagov arată că sarcina romaniştilor este de a desprinde, cu ajutorul gramaticii comparate, tendinţele generale de dezvoltare a fenomenelor gramaticale în cadrul întregii familii de limbi. În ceea ce priveşte morfologia, tendinţele de dezvoltare a limbilor se pot evidenţia cu mai multă uşurinţă decît pe plan sintactic. În domeniul sintaxei, situaţiile însă sînt mult mai complicate, pentru că avem a face cu raporturi şi nu cu forme simple.

Pentru a ilustra dificultăţile care se ivesc în domeniul sintaxei istorice, R. A. Budagov urmăreşte soarta construcţiilor ireale din latină: *si habuissem dedissem* cu tipurile secundare *si habuissem dederam* şi cel de-al treilea tip cu caracter perifrastic *si habuissem daturus eram*, arătînd că, spre deosebire de fenomenele morfologice ale limbilor romanice, care pleacă în general de la un singur izvor latin, construcţiile sintactice, monotipice în diverse limbi romanice, se pot dezvolta din cîteva construcţii care au existat simultan sau în diferite epoci în limba de bază. Primul tip îl găsim în franceza veche *s'il fust leials, bien resemblast baron* („Chanson de Roland”) „dacă ar fi fost cinstit, ar fi semănat cu un cavaler”. Alături de aceasta în franceză se

dezvoltă și alte construcții mixte. *Pechiel fereit qui donc li fesist plus*, „ar săvîrși un păcat acela care ar face aceasta încă o dată”. Conjunctivul imperfect se îmbină cu o nouă modalitate romantică, condițională apropiată de varianta tipului perifrastic al construcției ipotetice (*facere habebat* > *fereit*). Ulterior, condiționalul se consolidează în regentă, eliminînd imperfectul conjunctivului și înlocuindu-l mai tîrziu în subordonată cu imperfectul indicativului.

În spaniolă, drumul a fost și mai dificil și mai sinuos, cu renunțări și reveniri la conjunctiv. Situația atît de clară din franceza modernă nu poate fi în nici un caz explicată — crede R.A. Budagov — prin referiri la „caracterul special al gîndirii franceze” sau prin „autonomia formelor temporale ale limbii franceze”, așa cum afirmă R. L. Wagner în lucrarea sa „*Les phrases hypothétiques commençant par si dans langue française*”, Paris, 1939. Pentru explicarea fenomenului, romanistul sovietic propune cercetarea situației din latină, unde (e vorba de latina clasică) particula *si* avea un sens de intensitate mai cîrînd decît de condiție (v. M. J. et Vendryes. „*Traité de grammaire comparée des langues classiques*”, Paris, 1924).

Pornind de la această constatare, putem accepta ideea că și în franceză *si*, căpătînd sens condițional, n-a mai avut nevoie în subordonată de un mod al irealului, conjunctivul, pe care l-a eliminat cu timpul, înlocuindu-l cu indicativul.

Pentru a întărî ideea deja susținută cu privire la multiplicitatea construcțiilor din limba de bază, care sînt la originea unor construcții sintactice din limbile romanice, pentru a demonstra deci că în sintaxă raporturile nu sînt uniforme ca în morfologie, R. A. Budagov se referă la situația infinitivului narativ în limbile romanice, dezvoltat din limba latină. El constată că răspîndirea infinitivului narativ în limbile romanice se produce tîrziu, cam la 1000 de ani de la epoca în care această construcție este atestată în limba latină (v. Caesar, „*De bello gallico*”).

În franceză, infinitivul narativ se răspîndește prin secolul al XV-lea și continuă să fie

folosit în construcția cunoscută cu prep *de* pînă în secolul al XVI-lea, parțial și în secolul al XVII-lea, în special, după cum se știe, de La Fontaine: *Et flatteurs d'applaudir, Grenouilles de sauter dans les ondes*. De fapt, după secolul al XVI-lea, în franceza modernă circulația lui se restrînge, fiind folosit în franceza actuală relativ rar și numai cu valoare stilistică. El apare și în spaniolă și, ceva mai tîrziu, în italiană și portugheză, cu o răspîndire mai largă și cu un sens mai neutru decît în franceză. Se întîlnește și în limbile germanice (în engleză) și în limbile slave (v. construcțiile populare din limba rusă).

Răspîndirea infinitivului narativ în sfera atîtor limbi și întreruperea folosirii lui pe o perioadă de un mileniu dovedesc că această construcție n-a fost moștenită direct din latină, așa cum s-a susținut pînă acum (A. Darmesteter, „*Cours de grammaire historique, Syntaxe*”). E sigur însă că impulsul pentru formarea acestui infinitiv în limbile romanice a venit din latină. Situația aceasta l-a determinat pe R. A. Budagov să conchidă că fenomenele sintactice din limba de bază nu acționează direct și uniform ca în morfologie, ci indirect și pe căi multiple, adică în chip diferit de la o limbă la alta.

Specificul continuității sintactice spre deosebire de cea fonetică și morfologică este caracterizat în modul următor: 1) continuitatea cronologică nu poate fi numai compactă și neîntreruptă, ci și cu întreruperi; 2) pe baza impulsurilor primite de la limba latină, limbile romanice își dezvoltă fenomenele sintactice asemănătoare pe o bază nouă, determinată de întregul specific al structurii limbilor moderne; 3) fenomenele sintactice asemănătoare din diversele limbi înrudite au o dezvoltare funcțională diferită.

În încheiere, romanistul sovietic insistă asupra dificultăților care se ivesc în domeniul cercetării comparativ-istorice a sintaxei limbilor romanice, fapt care desigur i-a determinat pe romaniști din trecut să folosească numai criteriul fonetico-morfologic în clasificarea limbilor romanice. Dezvoltarea — adesea nouă și originală — a construcțiilor sintactice în diferite limbi romanice nu

numai că a modificat construcțiile sintactice inițiale, dar a complicat în mod deosebit și noțiunile teoretice cu care operează gramatica. Totuși, o structură sintactică comună a limbilor romanice există, și studiul ei se dovedește a fi deosebit de necesar, tocmai pentru a lumina atâtea puncte obscure din istoria dezvoltării limbilor romanice. Sistemul gramatical al unei limbi și al unei familii de limbi nu poate fi rupt în două. Aceeași

atenție care a fost acordată morfologiei limbilor române trebuie să conducă și creșterea comparativ-istorică a sintaxei acestor limbi. În acest sens, R. A. Bidičov își propune să trateze problemele de sintaxă într-o lucrare specială, din care câteva probleme le-a atins în treacăt în articolul publicat în „Voprosy Iazykoznanija”.

N. Dănilă

Probleme de punctuație

(Pe marginea „Îndreptarului de punctuație”)

Capitolul „Punctuația” din „Gramatica limbii române”, editată de Academia R. P. R. (vol. al II-lea, p. 296-311), a prezentat într-un spațiu restrâns o serie de reguli, la care s-ar fi putut crede că nu e nimic de adăugat. Recentul „Îndreptar de punctuație” a arătat însă că problemele punctuației românești nu se pot reduce la un număr de reguli ușor de memorat și de aplicat. Există unele fluctuații și, în ceea ce privește virgula, o considerabilă lipsă de precizie. Punctuația scriitorilor noștri clasici e departe de a fi unitară; îndată ce depășim norme de simplitate a celor care interzic punerea virgulei între subiect și predicat sau cer punerea semnului întrebării la sfârșitul unei propoziții interogative, se pare că punctuația devine o problemă de stil personal, în care predomină elementul subiectiv. Un manual de punctuație alcătuit exclusiv pe baza scrierilor noastre celor mai valoroase n-ar servi la reglementarea și fixarea unei punctuații unitare. Și totuși „Îndreptarul de punctuație” este o lucrare cu un pronunțat caracter normativ, unde fiecare normă e exemplificată prin citate literare. Explicația este următoarea: ori de câte ori s-au constatat fluctuații, s-a preferat varianta care respectă cerințele gramaticii. Au fost și cazuri — de pildă, la folosirea pauzei cu virgulă — când regula stabilită e contrazisă aproape la fiecare pas de punctuația clasicilor. Tot așa, în ceea ce privește punerea virgulei între *și*, *dar*, *însă* și o construcție incidentă (se scrie obișnuit: „dar după ce m-am întors, nu m-a mai recunoscut”).

În ambele cazuri însă, regula este justificată din punct de vedere gramatical. Lectura celor 100 de pagini ale „Îndreptarului” convinge pe oricine că folosirea corectă a semnelor de punctuație nu e posibilă fără cunoașterea temeinică a sintaxei. În această direcție s-a mers însă prea departe și în unele capitole (în special „Virgula”) rolul stilistic al unor semne a fost aproape total neglijat. Folosirea celor 2 virgule în exemplul următor e o problemă de stil (marchează insistența), nu de gramatică, și situații de acest fel nu se discută în „Îndreptar”:

Toți își recapitulaseră, în gând, cuvintele și gesturile care au putul să indisună. Cezar Petrescu, „Calea Victoriei”, 9.

„Îndreptarul de punctuație” se inspiră ca sistem de tratare și copiază adeseori reguli și explicații din capitolul „Punctuația” din Gramatica Academiei R. P. R. Deosebirile față de „Gramatică” sînt în special de ordin cantitativ: situațiile sînt mai amănunțit analizate și se dau câte 2-3 exemple de fiecare regulă.

Dintre regulile aplicate adesea în practică, dar neformulate încă precis pînă la apariția „Îndreptarului”, menționăm:

- folosirea punctului la sfârșitul unei propoziții interogative indirecte;
- folosirea semnului întrebării între paranteze pentru a arăta că autorul are rezerve sau îndoieli față de o afirmație anterioară;
- folosirea semnului exclamării și al întrebării în locul unei replici mimate;
- folosirea punctelor de suspensie după

titlul unei poezii cînd acesta e format din primul vers al poeziei;

Alte îmbunătățiri în raport cu „Gramatica”:

— la virgulă s-a discutat mai amănunțit situația fiecărei propoziții coordonate și subordonate, a căror tratare superficială este partea cea mai slabă din capitolul „Punctuația” al „Gramaticii”;

— se indică, pentru prima oară, folosirea combinată a semnelor de punctuație: parantezele și punctul, parantezele și virgula, semnele citării și punctul, pauza și virgula;

— capitole aproape în întregime noi sînt: punct și virgula, pauza, cratima.

Introducere

Introducerea cuprinde un scurt istoric al punctuației în general și al celei românești în special și un scurt rezumat al întregii lucrări. Credem însă că, în loc de a anticipa astfel tratarea fiecărui semn de punctuație, ar fi fost mai bine să se arate felul cum au folosit semnele de punctuație scriitorii noștri clasici (pentru a atrage atenția asupra contradicțiilor și a fluctuațiilor care existau, precum și asupra influențelor sistemelor de punctuație francez și german). În felul acesta cititorul ar fi înțeles pe ce bază au fost formulate regulile și în ce măsură reflectă ele punctuația scrierilor literare clasice. Introducerea ar fi trebuit de asemenea să delimiteze și să stabilească rolul factorului gramatical și al celui stilistic. Ar fi fost de asemenea util să se dea cîteva exemplificări (fragmente de cîte o pagină din operele scriitorilor noștri mai reprezentativi și mai atenți în folosirea punctuației — din secolul al XIX-lea și al XX-lea — exemplificări însoțite de comentarii). În felul acesta s-ar fi putut vedea dacă și în ce măsură trebuie modificată, în edițiile noi, punctuația lui Eminescu, Creangă, Caragiale sau Sadoveanu.

Punctul și punct și virgula

În introducere se arată că punctul marchează pauza dintre propoziții sau fraze independente din punctul de vedere al înțelesului. În capitolul „Punctul” se vorbește

de independența d.p.d.v. *gramatical*. Cum e corect? În ceea ce privește propozițiile conclusive, credem că „Îndreptarul” ar fi trebuit să recomande folosirea punct și virgulei înaintea lor independent de valoarea stilistică a construcției (la „Punct și virgulă” se spune numai că acest semn apare și înaintea unei conclusive — p. 63 — pentru a marca *fărîmîțarea frazei, ca procedeu stilistic, la unii scriitori*). Acest lucru îl recomandă și acad. I. Iordan („Limba romină contemporană”, p. 768).

„Îndreptarul” nu condamnă folosirea punct și virgulei între o concesivă și regenta ei. Această punctuație ni se pare nejustificată gramatical, iar exemplul din Ibrăileanu (dat la p. 65) nu e convingător.

Virgula

Începem prin a semna o serie de reguli noi (sau vechi, dar îmbunătățite) foarte utile:

— disjunctivele se despart prin virgulă numai cînd încep amîndouă cu *sau, ori* (și, adăugăm noi, cu *fie că*). Regula veche, care interzicea întotdeauna despărțirea disjunctivelor avea două cusururi: a) nu oglindea pronunțarea obișnuită, care face o pauză între disjunctivele care încep cu aceeași conjuncție; tocmai de aceea regula era susținută de prea puține exemple din clasici; b) era nelogic ca *sau* să aibă altă punctuație decît *ori*.

— se pune virgulă între părți de propoziție de același fel *urmate sau nu de determinări*.

S-a renunțat la regula din „Gramatică”: *Se despart prin virgulă construcțiile de orice fel echivalente cu o propoziție care se desparte prin virgule*. Regula era nejustificată, pentru că orice parte de propoziție este, în principiu, echivalentă cu o propoziție secundară. Or, cum aproape toate propozițiile circumstanțiale așezate înaintea regentei se despart prin virgulă, ar fi trebuit ca același lucru să se întîmple cu complementele circumstanțiale

¹ E semnificativ că în *Gramatică* — unde se dă regula veche — toate exemplele pentru propoziții disjunctive au virgulă (Vol. II, p. 163–166).

corespunzătoare, lucru care nu se verifică în practica scrisului și nici „Gramatica” sau „Dicționarul ortografic” nu-l recomandă.

Capitolul „Virgula” are însă deficiențe serioase. Ne oprim întâi la obiecții mai generale:

1) Regulile sînt toate puse pe același plan, ignorîndu-se faptul — care reiese din toate citatele folosite de „Îndreptar”, dar nu e arătat explicit — că unele au prioritate: despărțirea construcțiilor incidente, a diferitelor specii de propoziții, a părților de propoziție de același fel; altele uneori nu se aplică din cauză că se aplică una din primele (între subiect și predicat se poate pune virgulă cînd cele două părți de propoziție sînt separate printr-o construcție incidentă sau printr-o apozitie).

2) Nu se vorbește de folosirea virgulei între două cuvinte care nu se află în raport de determinare și a căror legare ar denatura sensul frazei (*stilp de oșel uriaș*). Situațiile se pot reduce la cîteva tipuri. Regulile nu sînt însă posibile, fiind vorba de o folosire accidentală a semnelor de punctuație, folosire dictată de sensul cuvintelor alăturate.

3) Se ignorează virgula cu rol stilistic. Întreg capitolul e redactat după un plan care ține de sintaxă (virgula între părți de propoziție; între propoziții). Distanța făcută la începutul capitolului între cele două funcții ale virgulei nu e utilizată în cursul expunerii. Mai mult, din felul cum e redactată introducerea capitolului, nu se poate deduce ce înțeleg autorii lucrării prin „funcție stilistică”. E vorba de „pauze scurte” care au rolul de a atrage atenția în mod deosebit asupra unor cuvinte prin despărțirea lor de restul frazei (p. 38), — ceea ce constituie într-adevăr un rol stilistic, — dar care au și rolul de a grupa la un loc cuvintele și grupurile de cuvinte care formează unități de înțeles — adică tocmai funcția gramaticală! (*Virgula arată felul cum fraza și propoziția se despart în elementele lor constitutive, pe baza raporturilor sintactice dintre ele* — p. 37). Altă greșeală: se arată că în legătură cu funcțiunea gramaticală se pot da reguli precise, care arată cînd e obligatorie și cînd nu e îndăduia folosirea virgulei (p. 37), în timp ce folosirea virgulei cu rol

stilistic e facultativă. Or, în cursul expunerii există cîteva reguli nu tocmai categorice, care vorbesc de folosirea virgulei „în general”, „de obicei”, „uneori”. Din această teorie se înțelege că, în cazul din urmă, avem de a face cu o funcție stilistică — lucru pe care exemplele îl contrazic (p. 40, 3a; p. 41, 3b; p. 42, 3d; p. 51, 3 completiva indirectă cînd precedă regenta etc. etc.).

În privința regulilor de folosire a virgulei în propoziție, se dă ca regulă: *se despart complementele circumstanțiale aflate la începutul propoziției atunci cînd se insistă asupra lor*. Această indicație se întemeiază pe principiul enunțat încă de la începutul capitolului, potrivit căruia virgula are rolul de a atrage atenția, de a insista asupra unor cuvinte pe care le desparte de restul propoziției. Cel puțin în privința complementelor circumstanțiale acest lucru nu se verifică întotdeauna. D. ex. *Mîine plec la București, nu poimîine*. Regula (p. 40) care recomandă așezarea între virgule a complementelor circumstanțiale aflate între subiect și predicat are numeroase excepții. Într-un exemplu ca: *Tu de la mine ai cartea asta*, complementul este așezat între subiect și predicat, dar nu e despărțit prin virgulă.

Se consideră incorectă folosirea virgulei între părți de propoziție legate prin *și*, dar nu se menționează excepția, de altfel bine cunoscută, care se poate întîlni într-un exemplu ca: *Bătrîna era și cocoșată, și zbircită*¹.

O problemă rămasă nesoluționată este punctuația conjuncțiilor și a locuțiunilor conjuncționale așezate în interiorul unei propoziții. Nu putem înțelege de ce *însă* și *deci* nu se despart prin virgule, în schimb *așadar* și *prin urmare* da (pp. 45—46). Ne întrebăm de asemenea ce se întîmplă cu *în consecință*, *în concluzie*, *totuși* etc. Ar fi trebuit să se recomande folosirea virgulei numai după aceste conjuncții atunci cînd urmează după o parte de propoziție după care se pune virgulă (D. ex.: *Din partea mea însă, te vei bucura de tot concursul*). Am observat, în presă mai ales, că există tendința de a se

¹ Fîind vorba de o lucrare adresată unui public mai larg, discutarea (într-o notă măcar) a diferitelor valori ale lui *și* ar fi fost desigur utilă.

pune virgulă după o serie de conjuncții și locuțiuni conjuncționale (sau corelative ale lor) aflate la începutul frazei. Se scrie, de pildă, *Deci, au plecat; Totuși, s-au întors de vreme; după aceea, nu i-am mai văzut*. Credem că o astfel de punctuație este greșită.

Trecind la problemele folosirii virgulei în frază, ar fi trebuit să se arate, chiar dacă nu totdeauna prin exemple, cât de mari sînt diferențele între felul cum folosesc virgula scriitorii noștri. Aproape că nu există specie de propoziție subordonată care să fie totdeauna despărțită sau nu prin virgulă de regenta ei. În felul acesta nu vrem însă să aducem o critică „îndreptarului” pentru că a căutat să dea reguli precise. Am fi dorit să se dea astfel de reguli și pentru propozițiile consecutive și complementive indirecte așezate înainte de regentă.

E destul de delicată problema punctuației propozițiilor incidente așezate imediat după conjuncția care introduce regenta. Se observă că cei mai buni scriitori pun virgulă numai după incidentă. Faptul este explicabil, pentru că în rostire între conjuncție și propoziția incidentă nu se face pauză. Regula dată de „îndreptar” a avut în vedere numai sintaxa, nu și intonația, ceea ce e desigur just. Dar ce se întâmplă cu iar urmat de o incidentă? Exemple cu virgulă nu se pot găsi.

O regulă care ar trebui revăzută este aceea care cere să se despartă prin virgulă regenta de subordonata temporală, atunci cînd între ele se află un complement circumstanțial. Exemplul dat de „îndreptar” nu e greșit, totuși s-ar părea ciudat să ni se recomande punctuația : *Îl cunosc bine, de cînd eram elev*, față de *Îl cunosc de cînd eram elev*.

Alte semne de punctuație

La semnul întrebării și al exclamării nu se arată că ele apar alăturate la sfîrșitul unor propoziții interogative retorice. De ex. : *De ce nu moare omul cînd e fericit ? De ce am mai trăit eu s-ajung la așa ceva ?* ! Caragiale O. VI 24 (exemplul e folosit la p. 27, dar fără explicația corespunzătoare). Cele două semne se folosesc împreună și cînd marchează surprinderea sau ironia față de un anumit cuvînt sau de o anumită expresie citată. În acest caz semnele se pun între paranteze. Două nedumeriri :

În ce ordine se așază semnul exclamării și semnul întrebării atunci cînd sînt alăturate ? După semnul întrebării și exclamării se începe cu majusculă ? După cit se pare, la ultima întrebare răspunsul e afirmativ, cu o singură excepție : cînd după unul din semnele discutate urmează un verb de declarație.

La „Două puncte” nu se arată în ce împrejurări cuvîntul care urmează după acest semn de punctuație se scrie cu inițială majusculă. Credem că, măcar pentru cuvîntul cu care începe un pasaj în vorbire directă, se impune totdeauna folosirea majusculei. Ni se pare necorespunzător scris *nu* în citatul : *Tata zicea : nu ne-a mai călcat pragul, nu mai știu ce este supărarea*. (Exemplu folosit în „îndreptar” la p. 73).

Vom trece mai repede asupra altor lipsuri ale „îndreptarului”, cum sînt : explicații confuze, contradicții între capitole, neglijențe de redactare, greșeli de punctuație.

Explicații neclare : Despre punctele de suspensie se spune că arată o pauză care durează un timp *mai îndelungat* (în comparație cu ce alt semn ?) — p. 9. În Introducere se arată că semnele de punctuație au caracter convențional pentru că forma lor nu e cerută de natura conținutului exprimat (p. 5). Despre ce conținut e vorba ? ¹.

Contradicții între capitole : la p. 56 se recomandă folosirea virgulei împreună cu pauza între o propoziție în vorbire directă și verb de declarație. La p. 82 această punctuație este condamnată.

Alt exemplu : la p. 24 se condamnă punerea punctului după o interogativă retorică, după ce la p. 19 această punctuație fusese admisă.

Neglijențe de redactare : *Se pune virgulă între coordonatele de orice fel* (p. 47), dar din expunere se vede că există și coordonate între care nu se pune virgulă. La p. 67 o regulă arată că se pot pune două puncte după un *verb* de declarație ; din citatul folosit reiese însă că cele două puncte se pun după o propoziție care conține un verb de declarație : *(Zice tînerul : — Mam'mare, de ce nu mai vine ?)*.

La p. 47, se afirmă că există propoziții

¹ Alt exemplu : din formularea regulii privitoare la virgulă între subiect și predicat ar rezulta că punerea virgulei în această situație e interzisă numai în cele trei împrejurări amintite la p. 46.

copulative legate prin *și* adversativ. Astfel de propoziții nu sînt adversative? — Cum se poate vorbi de folosirea virgulei între coordonate adversative cauzale și conlusive.

Greșeli de punctuație: unele provin din neglijența autorilor (*Pentru că pînă la sfîrșitul frazei, tonul exclamativ se pierde* — p. 19). Dar cele mai multe se datorează respectării punctuației din edițiile utilizate. Exemple folosite pentru un anumit semn de punctuație conțin adesea greșeli legate de folosirea altor semne.

D. ex., la capitolul „Ghilimelele” se întilnește următoarea frază: *Plîngi lorgule pe acela care nu se va mai întoarce!* — unde lipsesc două virgule. În fragmentul din poezia „Codrule, codruțule...” de Eminescu, propozițiile incidente nu sînt intercalate între virgule (p. 18) ¹.

Notele critice înfățișate mai sus vor folosi poate cu prilejul unei noi ediții a „Îndreptarului”, pe care o dorim și mai bogată în explicații și exemple variate.

Sorin Stati

NOTE BIBLIOGRAFICE

ASGAR ROSENSTAND HANSEN **Artikelsystemet i rumænsk „Sistemul articolului în limba romînă”**. Copenhagen, Munksgaard, 1952, 172 pag.

Lucrarea discută sistemul articolului romînesc din punctul de vedere al lingvisticii descriptive. În capitolul I („Aspectele nominale”), articolul e definit ca „morfem exprimînd aspectele sub care poate fi considerat numele” și se propune următoarea clasificare: 1. Aspect relativ (sau continuativ): nume + articol hotărît; 2. Aspect inceptiv (sau introductiv): nume + articol nehotărît; 3. Aspect predicativ: nume + articol zero. La plural există sincrctism între aspectul inceptiv și cel predicativ, deoarece articolul nehotărît are forma zero la plural. Aspectul relativ e condiționat de aspectul inceptiv, care constituie punctul de plecare: *calul* presupune *un cal*. De aceea autorul afirmă că aspectul inceptiv este „încitatorul” aspectului relativ (a fost odată *un împărat*; împăratul avea trei feciori). Aspectul predicativ „adjectivează” substantivul: el nu desemnează obiectul, ci îi exprimă calitățile (se întrebuițează ca apozitie, — *Doamna Radu, natură aleasă*, — ca regim direct al verbelor *a avea* și *a face*).

În capitolul al doilea („Morfologia aspectelor nominale”), se arată că flexiunea aspectuală a numelor proprii este deficientă, numele de persoane masculine neavînd flexiunea enclitică. Acest fapt a dus la întrebuițarea particulei *lui* la gen.-dat. sg.: *casa lui Pătre*. Faptul că limba vorbită tînde să folosească

articolul *lui* în fața oricărui nume care desemnează o persoană arată tendința de a gramaticaliza deosebirea dintre personal și impersonal. În același capitol se vorbește despre folosirea articolului *cel* (care conține din punct de vedere structural reminiscențe ale unui articol predicativ balcanic, deși etimologic este latin), despre articolul *al*, denumit articol de legătură (conjunctiv), a cărui folosire continuă un articol de legătură din limba substratului.

Capitolul al treilea este intitulat „Particule auxiliare ale sistemului”. Aici se arată că prepozițiile, exprimînd o relație concretă, înlocuiesc articolul enclitic înaintea unui substantiv nedeterminat (*A luat scaunul*, dar: *șade pe scaun*). Se vorbește în continuare de rolul particulelor *de a*, *alde*, *de-al*, *la* și *al* prepoziției *pe*.

Ultimul capitol al lucrării arată importanța sistemului articolelor pentru caracterizarea limbii romîne din punct de vedere structural. Autorul arată că nu numai encliza articolului, dar și articolele conjunctive *al* și *cel*, ale căror funcțiuni se explică greu etimologic, dovedesc concordanțele structurale dintre limba romînă și limbile balcanice. Se emite ipoteza că limba strămoșilor albanezilor a avut două articole proclitice (un articol predicativ și unul conjunctiv). *Al* și *cel* s-ar putea explica prin latinizarea unui popor care vorbea

¹ Vezi și exemplul de la p. 38, unde folosirea greșită a virgulei e cu atât mai surătoare, cu cît urmează imediat după fraza: *Virgula nu trebuie să ajoră în situații în care folosirea ei nu e îngăduită de regulile gramaticale*.

această limbă sau o limbă înrudită. Faptul că particularitățile comune albanezei și românei nu apar nici în vechea dalmată, nici în limbile slave de sud duc la presupunerea că strămoșii albanezilor au fost traci (după moartea lui Alexandru cel Mare peninsula balcanică a fost locuită de traci la est, de celti și de iliri la vest), care trăiau în interiorul peninsulei (cf. faptul că vocabularul maritim albanez constă exclusiv din cuvinte împrumutate), dar care, rezistind romanizării, au fost respinși spre teritoriul puțin accesibil al Albaniei de astăzi.

Lucrarea discută probleme interesante pe care le analizează foarte minuțios și totodată clar, folosind un material românesc foarte bogat. Metoda și terminologia sînt cele caracteristice școlii structuraliste daneze.

La sfîrșitul volumului se află un rezumat în limba franceză, pe care l-am folosit în redactarea prezentației de față.

S. St.

Noi sarcini în fața lingviștilor sovietici.

În revista „Voprosi iazikoznaniia”, nr. 2 din 1956 a fost publicat un interesant articol de fond intitulat „Despre sarcinile lingvisticii sovietice în domeniul studiului istoric și comparativ istoric al limbilor”, semnat de V. V. Vinogradov și B. A. Serebrenikov. Autorii arată chiar de la începutul articolului că progresul lingvisticii sovietice depinde în mare măsură de buna organizare a cercetării științifice colective și individuale și de concentrarea forțelor asupra problemelor celor mai importante și mai actuale ale lingvisticii contemporane.

În acest scop, Secția de literatură și limbă a Academiei de științe a U.R.S.S. a hotărît ca în cincinalul în curs, filologii sovietici să-și unească eforturile pentru rezolvarea a opt probleme principale, dintre care lingvisticii îi revin patru, și anume :

1. Problemele fundamentale ale semasiologiei și lexicologiei (în legătură cu lexicografia).

2. Legile dezvoltării limbii întregului popor și a dialectelor, în perioada populațiilor și a națiunilor.

3. Principalele probleme ale formării și dezvoltării limbilor literare.

4. Sarcinile studiului comparativ-istoric al diferitelor familii și grupuri de limbi.

Dintre aceste patru probleme, autorii discută pe larg modul în care trebuie să decurgă cercetarea formării și dezvoltării limbilor literare, considerînd aceasta ca făcînd parte dintre problemele cele mai actuale ale lingvisticii moderne. Se arată aici că studierea acestei probleme trebuie să înceapă prin precizarea conținutului noțiunii însăși de „limbă literară”, noțiune care adesea este folosită fără a se ține seama de deosebirile existente între limba literară a diverselor epoci. Autorii subliniază că „modificările istorice în structura și esența socială a însăși categoriei poporului — de la trib la populație și de la populație la națiune — nu pot să nu se oglindească în dezvoltarea limbii literare”. În etapele timpurii ale existenței populației, limba literară nu oglindește de obicei destul de complet și de amplu limba comună a întregului popor.

În perioada dezvoltării națiunii, lucrurile stau oarecum altfel. Acum limba literară coincide mai mult cu limba vorbită a întregului popor și se caracterizează în același timp prin existența unor norme mai mult sau mai puțin riguroase, precum și printr-o mare varietate de stiluri. Reiese deci că noțiunea de limbă literară capătă un conținut diferit și are o sferă diferită de aplicare în decursul istoriei societății.

Un loc însemnat în acest articol îl ocupă discutarea problemelor legate de folosirea de către unele popoare a unei limbi străine cu funcție de limbă literară. Se face aici observația foarte justă că, în istoria multor națiuni, perioada dezvoltării populației este atît de complexă și de variată, încît în cadrul ei se produc modificări importante, atît în structura limbii literare (în special în ce privește raportul dintre aceasta și dialectele regionale), în sistemul stilistic, cît și în sfera funcțiunilor ei sociale și culturale. Acum are loc pentru unele popoare înlocuirea limbii străine prin limba maternă (cel puțin în unele sfere ale comunicării în scris), modificarea raportului dintre diferitele variante regionale ale limbii literare și în special impunerea unuia dintre aceste dialecte ca limbă literară. După cum

se vede, cunoașterea condițiilor social-istorice ale dezvoltării limbii în epoca populației și a constituirii și înfloririi națiunii are o mare însemnătate pentru cercetarea istoriei limbii literare. Aceasta înseamnă că trebuie să se țină seama de specificul dezvoltării fiecărei limbi în parte și nu să se transpună mecanic anumite scheme din istoria dezvoltării unei limbi în istoria alteia.

Foarte prețioase, pentru cercetătorii limbii literare, sînt indicațiile de ordin metodologic. Se arată astfel că pornind de la reconstituirea sistemului limbii literare, în diferitele epoci ale istoriei sale, va trebui să determinăm raportul ei față de sistemul limbii întregului popor din punct de vedere gramatical, lexical și fonetic și să urmărim modificarea acestui raport, în urma interacțiunii dintre limba literară și limba întregului popor.

Autorii articolului formulează apoi un număr de 13 subiecte în care se cuprind principalele probleme ale cercetării istorice a limbii literare. Pentru că astfel de subiecte interesează pe cercetătorii oricărei limbi literare, considerăm util a le reproduce aici, spre a fi cît mai larg răspîndite :

1. Raporturile și influențele istorice reciproce între limba scrisă, limba literară în sensul propriu al cuvîntului, limba comună a poporului și dialecte în diferite perioade ale istoriei popoarelor și în diferite condiții istorice concrete.

2. „Limbile străine” cu funcția de limbi literare. Influența lor asupra limbilor literare (formate pe baza graiului viu al popoarelor respective) cu care au fost înlocuite. (Mai concret, rolul limbii sanscrite în istoria popoarelor indiene, al limbii arabe în istoria limbilor iranene, al limbilor latină și slavă veche în istoria limbilor romanice și a celor slave etc.).

3. Caracterul internațional al „vechilor” limbi literare din Orient și Occident.

4. Delimitarea noțiunilor de „limbă scrisă” și „limbă literară”, în diferite perioade ale istoriei popoarelor, aplicată la istoria diferitelor limbi concrete.

5. Interacțiunea istorică dintre limba literară și limba literaturii artistice în istoria culturii popoarelor.

6. Istoria limbii literare și istoria artei cuvîntului.

7. Interacțiunea și raportul istoric dintre diferitele limbi literare. Aici se adaugă problemele studiului istoriei vocabularului diferitelor limbi literare, în legătură cu stratificarea unui „fond lexical internațional” în lexicul diferitelor limbi literare.

8. Specificul legilor istorice de dezvoltare a limbilor literare — în raport și comparativ cu legile istorice ale dezvoltării respectivelor limbi vorbite de popor.

9. Principiile periodizării istoriei limbii literare.

10. Deosebirile în gradul „caracterului popular” al limbii literare, în sfera și conținutul funcțiunilor ei în diferite perioade ale dezvoltării poporului și națiunii.

11. Noțiunile de „stiluri ale limbii” și „stiluri ale vorbirii”, în istoria limbii literare.

12. Procesele creării normelor în istoria limbii literare, esența lor socială și noțiunea de normă în diferite perioade ale istoriei limbii literare.

13. Specificul dezvoltării limbilor literare în condițiile societății socialiste.

În continuare se dau numeroase amănunte referitoare la studiul concret al acestor probleme.

O altă problemă de care se ocupă pe larg autorii articolului de față este aceea a stadiului în care se află lingvistica sovietică în ce privește studiile comparativ-istorice.

În urma unei analize aprofundate a acestor probleme se ajunge la concluzia că deși lingvistica rusă are o tradiție bogată în domeniul studiilor comparativ-istorice, în ultima vreme astfel de cercetări au fost abandonate. În perioada 1950—1955 nu a apărut nici o cercetare nouă de gramatică comparativ-istorică a limbilor indo-europene, care să fi contribuit la progresul acestei științe.

Printre cauzele care au determinat un asemenea impas într-un domeniu atît de important al cercetării lingvistice sovietice, se enumără — ca cea mai importantă — dominația timp de aproape 20 de ani a „noii teorii” a limbii, a lui N. I. Marr, care a lichidat aproape în întregime dezvoltarea lingvisticii comparativ-istorice în Uniunea Sovietică. Procedeele și metodele studiului comparativ-istoric al limbilor, verificate de o practică

îndelungată, au fost declarate idealiste, anti-marxiste și învechite. Un rău și mai mare pe care l-a adus o asemenea concepție constă în faptul că în acest timp nu s-au mai format nici cadre de comparațiști.

Autorii articolului arată de asemenea că în timp ce în Uniunea Sovietică studiile comparativ-istorice au fost abandonate, în străinătate s-au obținut realizări importante în acest domeniu.

În încheierea articolului, se fixează cîteva sarcini a căror îndeplinire va lichida rămînerea în urmă a lingvisticii sovietice în domeniul cercetărilor comparativ-istorice. Se arată astfel că munca de cercetare în acest domeniu va trebui să înceapă cu analiza critică a moștenirii lingvistice comparativ-istorice și cu aprecierea critică a noilor ipoteze istorico-fonetice, istorico-morfologice și istorico-lexicologice, apărute în indo-europenistică în ultimii 25-30 de ani. De asemenea, trebuie îmbunătățite metodele de cercetare și anume: principiile sintaxei comparativ-istorice și metodică cercetărilor etimologice.

Cercetătorii din acest domeniu trebuie să-și îndrepte atenția în primul rînd asupra studiului comparativ-istoric al acelor limbi care nu au fost studiate încă din acest punct de vedere.

Sînt fixate apoi problemele principale ale studierii comparativ-istorice a tuturor grupurilor de limbi.

Articolul acad. V. V. Vinogradov și B. A. Serebrenicov poate fi considerat ca un vast program de lucru al lingviștilor sovietici.

C. O.

Revista „Inostrannie iazyki v škole”, ian.-feb. 1956 nr. 1. (Moscova, Ed. pedagogică de stat de pe lângă Ministerul Învățămîntului R.S.F.S.R.), 128 pag.

Acest număr cuprinde circa 20 articole, comunicări, note, recenzii, privind trei limbi străine de predare, în școlile medii din Uniunea Sovietică, și anume: franceza, germana și engleza.

Prima rubrică — „Linguistica” — conține trei articole, fiecare din ele tratînd cîte o pro-

blemă, respectiv din limba franceză, din germană și din engleză.

Articolul „Cu privire la terminologia gramaticală a limbii franceze” (p. 3-11), scris de M. S. Guriceva, doctor în științe filologice, deschide discuția asupra reglementării terminologiei gramaticale, în predarea limbilor străine din școlile medii din U.R.S.S. Discuția este provocată de scrisoarea profesorului de limba engleză M. A. Balaban, în care se arată necesitatea imperioasă de a se pune ordine în această problemă.

M. S. Guriceva semnalează întrebuintarea mai multor termeni, pentru una și aceeași noțiune gramaticală, și caută să ne explice cauzele acestei stări de lucruri.

Atît cei care scriu manualele, cît și cei care predau după ele, folosesc o terminologie pestriță: terminologia nouă, creată de lingviștii secolului al XX-lea și terminologia tradițională.

Folosirea unui număr mare de termeni, pentru una și aceeași noțiune științifică, poate dezorienta pe elevi. Se dau apoi o serie de exemple în acest sens. În concluzie, M. S. Guriceva propune unificarea terminologiei gramaticale, în întreg procesul de predare a limbilor străine din învățămîntul mediu al Uniunii Sovietice, după ce însă problema aceasta va fi dezbătută în paginile revistei.

L. A. Bojno (Leningrad) se ocupă de „Articolul și substantivele proprii din limba germană contemporană” (p. 12-18).

Autorul își propune să analizeze cazurile cele mai frecvente de întrebuintare a articolului, pe lângă numele proprii, în limba germană, făcînd clasificările necesare și dînd exemplele cuvenite. Această lucrare se impunea, întrucît nici lingviștii sovietici, nici cei de peste hotare, nu au studiat suficient problema întrebuintării articolului, pe lângă substantivele proprii germane. Din cercetările autorului reiese că articolul de pe lângă numele proprii, ca și cel de pe lângă numele comune, este un indicator de funcții gramaticale și semantice.

L. N. Bojno, trăgînd aceste concluzii, procedează la stabilirea etapelor metodice de predarea articolului german elevilor din școlile sovietice.

M. S. Șapiro (Leningrad) tratează „Tranzi-

vitătea verbelor și categoria diazezei pasive în limba engleză contemporană" (p. 19—24).

Articolul cuprinde două părți distincte :

1. expunerea teoretică a problemei.

2. indicații metodice în predarea diazezei pasive a verbelor engleze în școlile medii.

I. M. S. Șapiro caută să sublinieze, mai întâi, specificul diazezei pasive, din limba engleză contemporană, specific legat de tranzitivitatea verbelor engleze.

M. S. Șapiro înțelege tranzitivitatea în sens larg științific, distingând o tranzitivitate directă și una indirectă. Se ia deci în considerație legătura verbului cu obiectul său, oricare ar fi el, direct sau indirect.

Combătând părerile unor specialiști în această materie, autorul ajunge la concluzia că în limba engleză contemporană există un singur tip de pasiv și anume forma *to be* + participiu II.

Caracteristic pentru limba engleză contemporană, după M. S. Șapiro, este faptul că verbele cu *obiect direct*, cu *obiect indirect*, cu *obiect introdus de o prepoziție*, cât și cele cu o *construcție circumstanțială de tip prepozițional* pot fi întrebuințate la pasiv.

II. În partea a doua, M. S. Șapiro precizează indicațiile metodice necesare predării acestui capitol de gramatică în școlile medii din U.R.S.S.

Rubrica „*Metodica*” cuprinde numai două articole și anume :

T. M. M. Șčearikova „Cum trebuie alcătuite exercițiile lexicale” (p. 25 - 32).

B. A. Benediktov, N. M. Taranov, N. M. Kuivaeva (Gorkii) „Folosirea cinematografului pentru dezvoltarea vorbirii curente în studiul limbilor străine” (p. 33 - 36).

Rubrica „*Din experiențele școlii*” cuprinde un mare număr de comunicări (10), dintre care relevăm articolul lui

O. S. Alister „Folosirea corespondenței dintre școlarii sovietici și cei din Republica Democrată Germană, în scopul unei predări

instructive și educative a limbii germane” (p. 78 - 90).

În acest articol se arată rolul pe care îl poate juca corespondența, în trezirea unui interes cât mai viu și cât mai adânc, pentru studiul limbii germane. Se subliniează, totodată, felul înalt al predării unei limbi străine și anume : educarea sentimentului de solidaritate internațională și stabilirea de relații prietenești, între elevii sovietici și cei germani.

Experiența pedagogică a celor câteva sute de scrisori, primite din R.D.G., și felul cum tânăra profesoară R. S. Sosnovskih (Școala nr. 4, orașul Kamensk-Uralskii, regiunea Sverdlovsk) a știut să le folosească, în scop instructiv și educativ, este plină de învățăminte, pentru orice dascăl de limbi străine.

Din rubrica „*Critică și bibliografie*” scernalăm : de N. A. Bobrova-Smirnova „Trecerea în revistă a manualelor de lectură sintetică particulară de limbă germană pentru elevii claselor V - VII din școlile medii” (p. 103 - 107).

Scopul studiului unei limbi străine este de a face, pe un absolvent de școală medie, să ajungă a citi, înțelege și traduce un text de o greutate mijlocie. Școala prevede, în afara lecturii analitice de clasă, și o lectură particulară, pe care elevul s-o facă acasă. Această lectură liberă sau sintetică a unui text se realizează după culcări de bucăți alese, special redactate în acest scop. N. A. Bobrova-Smirnova trece în revistă câteva din aceste antologii pentru limba germană.

În sfârșit, rubrica „*Cronică*” ne informează asupra evenimentelor științifice la ordinea zilei. În ziua de 10 octombrie 1955, la Prezidiul Academiei de științe pedagogice din U.R.S.S. a avut loc o ședință deschisă de discuții asupra activității sectorului de metodica predării limbilor străine, de pe lângă Institutul de metodica predării al susnumitei Academii.

N. Ștefan

NOTE ȘI CONSULTAȚII

„LIBRET“ C.E.C. sau «LIVRET» ?

În ziarul „Informația Bucureștiului”, din 8 iunie a. c., a apărut nota intitulată „libret sau livret”. În această notă se ajunge la concluzia că termenul propriu de întrebuințat pentru carnetele de depuneri și restituiri ale economiilor la C.E.C. este „livret” și nu „libret”.

Termenul de *libret* — utilizat de C.E.C. — pentru scopul arătat — este mai propriu din următoarele considerente :

În limba noastră cuvîntul a intrat din limba italiană, *libretto*, care are în primul rînd înțelesul de „cărțică”, „carnet de notițe”, „*libret de economii*” (*libretto di cassa di risparmio*) și numai în al doilea rînd de „text la o operă muzicală”.

Adoptarea acestui cuvînt în limba romînă pentru un instrument bancar este firească, dată fiind bogata terminologie bancară italiană, terminologie pe care o întîlnim de altfel în multe alte limbi.

Pe lingă considerente de ordin etimologic, termenul de *libret* a intrat în vocabularul limbii romine ca exprimînd noțiunea de instrument al caselor de economii, prin îndelungata sa folosire cu această accepțiune. În adevăr, acest termen îl întîlnim în limba romînă cu peste 100 de ani în urmă. Costache Bălcescu, în al său „Proiect pentru o casă de păstrat și împrumutare”, elaborat în anul 1845, întrebuințează termenul de *libret*. În legile de înființare și organizare a casei de economii, cît și la discutarea proiectelor acestor legi, din 1864 și 1880, se întrebuințează tot termenul de *libret*.

Datorită dezvoltării acțiunii de economisire în rîndul maselor largi ale populației, în anii puterii populare, acest termen a căpătat o întinsă circulație, fiind cunoscut în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, atît în rîndul orașenilor, cît și în cel al sătenilor. Putem spune deci, că termenul de *libret*, exprimînd noțiunea de instrument de economii, s-a împămîntenit temeinic la noi.

Termenul de *libret*, propus de susmenționata notă din „Informația Bucureștiului”, este mai puțin potrivit pentru a exprima o noțiune bancară.

Cuvîntul *livret* a intrat în limba romînă din franceză cu accepțiunea de act de identitate militară, o dată cu alți termeni militari. Dacă termenul *livret* adoptat și utilizat la noi pentru un act militar exprimă în primul rînd noțiunea de identitate (a se vedea „Dicționarul limbii romine literare contemporane”, editat de Academia R.P.R. și Dicționarul L. Șăineanu), termenul de *libret* este mai propriu pentru un instrument bancar, așa cum este *libretul de economii C.E.C.* — întrucît în acesta principalul element nu-l constituie identitatea titularului, cu atît mai mult, cu cît există librete de economii „la purtător” în care nu se arată numele titularului, ci numai sumele depuse sau retrase, datele la care s-au înregistrat operațiunile, dobînzile cuvenite etc.

Datorită circulației îndelungate a acestor doi termeni, exprimînd fiecare altă noțiune astăzi cînd se pronunță cuvîntul *livret* ne gîndim imediat la carnetul de economii, după cum la auzul cuvîntului *livret*, gîndul ne duce la actul de identitate militară.

Adoptarea termenului de *livret* și pentru carnetele de economii ar sărăci limba de un cuvînt și ar da naștere la confuzii între cele două noțiuni — identitate militară, exprimată astăzi prin cuvîntul *livret*, și cea de „instrument de economii”, „cont bănesc”, exprimată prin cuvîntul *livret*.

Gh. Goilov

CUPRINSUL REVISTEI LIMBA ROMÂNĂ PE ANUL 1956

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

BUCHĂ M., Cu privire la sinonime, nr. 1, p. 36—43.

BULGĂR GH., Note și completări la un glosar de V. Alecsandri, nr. 3, p. 54—64.

IACOB ST., Funcția semantică a genului, nr. 6, p. 22—34

IOANIȚESCU EUG., Locuțiunile, nr. 6, p. 48—54

MANECA CONSTANT, Cu privire la activitatea de unificare a terminologiei științifice și tehnice, nr. 3, p. 46—54.

MARINOVICI RITA, Observații în legătură cu sensul general al substantivelor, nr. 6, p. 35—47

NEDIOGLU GH., Predicatul verbal, nr. 3, p. 34—46.

NEDIOGLU GH., Predicatul verbal II, nr. 4, p. 49—58.

NEDIOGLU GH., Predicatul verbal III, Nr. 5, p. 23—37

PETROVICI E., Fonemele limbii române, nr. 2, p. 26—38.

PRUTEANU B. I., Observații asupra capitolului „Ordinea cuvintelor în propoziție, din Gramatica limbii române» nr. 4, p. 58—66

RĂDĂCEANU LOTAR, Cu privire la „Dicționarul limbii române literare contemporane” și la fondul principal de cuvinte, al limbii române nr. 4, p. 35—49

SECHE M. și L., Despre etimologie populară și contaminație, nr. 1, p. 25—36.

ZDRENGHEA M., În legătură cu vocativul, nr. 6, p. 55—59

DIALECTOLOGIE

MACREA D., Despre dialectele limbii române, nr. 1, p. 5—25.

GRAUR AL., „Dialectele” limbii române, nr. 5, p. 66—70.

MACREA D., Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române, nr. 4, p. 70—76

TODORAN R., Cu privire la repartiția graiurilor daco-române, nr. 2, p. 38—51.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

MACREA D., Gustav Weigand, nr. 2, p. 51—64.

MACREA D., Samuil Micu, nr. 3, p. 5—16.

MACREA D., Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu, nr. 6, p. 5—21

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

BRÎNCUȘ GR., Părerile lui Costache Negruzzi despre limbă, nr. 4, p. 19—35

DĂNILĂ N., Contribuție la studiul concepției lui G. Ibrăileanu despre limba literară și problemele stilului, nr. 3, p. 25—34.

LEVIȚCHI EM., Limba și stilul traducerilor din Nekrasov, nr. 5, p. 47—69

NICULESCU ALEXANDRU, Evoluția frazei în stilul lui Barbu Delavrancea, nr. 4, p. 5—19

SCRIDON G., Coșbuc despre limba literară, nr. 1, p. 43—52.

SECHE M. și L., Un procedeu de individualizare a personajelor în opera satirică a lui I. L. Caragiale, nr. 6, p. 60—70

ȘERDEANU L., Numele de persoane în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu, nr. 1, p. 52—59.

VIANU T., Stilistica literară și lingvistica, nr. 2, p. 8—26.

VIANU T., Contexte legate și nelegate din punctul de vedere stilistic, nr. 3, p. 16—25.

CULTIVAREA LIMBII

IODAN I., Cultivarea limbii, nr. 5, p. 5—13

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

BELEDESCU G., Cu privire la predarea liniuței de unire, nr. 1, p. 66—85.

BLÉDY G., Probleme specifice ale predării limbii române la maghiari, nr. 2, p. 64—70.

FISCHMAN G., Unele probleme ale lexicului și gramaticii în studiul textelor ruse de specialitate, nr. 3, p. 64—70.

POPESCU I., Cîteva observații asupra greșelilor de ortografie săvîrșite de elevi, nr. 1, p. 59—66.

TOHĂNEANU G. I., Analiza stilistică a textului literar, nr. 5, p. 37—47

LINGVISTICĂ ROMANICĂ

BAHNER WERNER, Din istoria lingvisticii romanice, nr. 5, p. 13—23

IORGU IORDAN, Cu privire la al VIII-lea Congres de studii romanice, nr. 2, p. 5—8.

DĂRI DE SEAMĂ

BREBAN V. și DĂNILĂ N., Ședința Subsecției de știința limbii și literaturii a Academiei R.P.R. pentru discutarea „Dicționarului limbii române literare contemporane”, nr. 2, p. 70—75.

BULGĂR GH., Adunarea generală și prima sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice, nr. 2, p. 75—81.

BULGĂR GH. și POPESCU I., Sesiunea științifică a subsecției de limbă și literatură, nr. 5, p. 69—72.

BULGĂR GH., Perspective noi pentru studiul limbilor în școlile de cultură generală, nr. 3, p. 71—76.

CĂPLESCU CONST. și ILIESCU M., vezi Iliescu M.

DĂNILĂ N. și BREBAN V., vezi Breban V.

DRIMBA V., Discuție asupra problemei alfabetului limbii tătare din Dobrogea, nr. 3, p. 70—78.

ILIESCU M. și CĂPLESCU C., Dicționarele bilingve în discuția Consiliului științific al Institutului de lingvistică, nr. 3, p. 78—80.

MACREA D. și VASILIU EM., Sesiunea științifică a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R., ținută în cinstea celui de-al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Român, nr. 1, p. 85—91.

POPESCU I., Sesiunea științifică a Institutului de științe pedagogice, nr. 2, p. 81—88.

POPESCU I., Consfătuirea pe țară a cadrelor didactice și a părinților cu privire la dezvoltarea și îmbunătățirea învățământului de cultură generală, nr. 4, p. 76—82
 POPESCU I. Consfătuirea „Revistei de pedagogie” cu cititorii; nr. 5, p. 72—74.
 POPESCU I. și BULGĂR GH., vezi Bulgăr Gh.
 VASILIU EM. și MACREA D., vezi Macrea D.

RECENZII

Atlasul lingvistic român, serie nouă, vol. I, nr. 3, p. 80—83 (D. Macrea).
 BUDAGOV R. A., Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor române, nr. 6, p. 79—83 (N. Dănilă).
 CORLĂTEANU N. G., Dicționarul limbii române literare contemporane, vol. I, nr. 2, p. 88—94. Dicționar ortoepic, nr. 5, p. 86—98 (St. V. Toma).
 GRAUR AL., Studii de lingvistică generală, nr. 1, p. 96—99 (I. Hașeganu).
 HOGAȘ C., Opere, nr. 5, p. 76—79 (N. Dănilă).
 Îndreptar de punctuație, nr. 5, p. 82—86 (M. Pietreanu).
 IORDAN I., Limba „eroilor” lui I. L. Caragiale, nr. 5, p. 74—76 (C. Maneca).
 LEVIN V. D., O meste iazica hudojestvennoi literatury v sisteme stilei naționalnogo iazyka nr. 5, p. 79—82 (Flora Șuteu).
 Limbă și literatură (Societatea de științe istorice și filologice), nr. 3, p. 83—85 (Liliana Macarie).
 MARCEL COHEN et un groupe de linguistes, Français élémentaire? Non. nr. 1, p. 91—93 (N. Dănilă).
 Metodica predării limbii române la clasele V—VIII, nr. 3, p. 85—90 (I. Popescu).
 Observații asupra unei traduceri din dramaturgia clasică engleză, nr. 4, p. 85—90 (Valeria Pop).
 Probleme stilistice în discuția lingviștilor sovietici, nr. 2, p. 98—106 (C. Otobăcu).
 Probleme de punctuație (Pe marginea „Îndreptarului de punctuație”) nr. 6, p. 83—87 (Sorin Stati).
 ROSETTI AL., Studii lingvistice, nr. 1, p. 93—96 (C. Maneca).
 Studii de gramatică, vol. I, nr. 4, p. 82—85 (C. Maneca).
 Studii și cercetări de bibliologie, nr. 2, p. 94—98 (Gh. Bulgăr).
 Studii și cercetări lingvistice, fasc. 1—4/1955, nr. 4, p. 90—94 (Ileana Zamfirescu).
 Studiile lingvistice din Revista Universității „C. I. Parhon”, nr. 6, p. 77—79 (D. Macrea).
 La revista „Voprosy iazykoznanii”, nr. 1/1956, nr. 4, p. 94—97 (N. Ștefan).

NOTE

ASGAR ROSENSTAND HANSEN, Artikelsystemet i rumænsk, nr. 6, p. 87—88 (S. St.).
 CUCIUREANU ȘT., Manuscrisul gramaticii românești a lui Pier Emilio Bosi, nr. 2, p. 107—109.
 IONAȘCU AL., Cu privire la răspunsurile către cititori din nr. 5/1955; nr. 1, p. 104—107.
 JIRI FELIX, Cu privire la transcrierea numelor de persoane și a toponimicelor cehe, nr. 1, p. 102—104.
 I., Dicționare și cărți ruso-române din secolul al XVIII-lea, nr. 2, p. 109—110.
 NICULESCU L., Despre paronime în limba rusă, nr. 3, p. 94—96.
 Noi sarcini în fața lingviștilor sovietici, nr. 6, p. 88—90 (C. O.).
 Revista „Inostrannie iaziki v škole” nr. 1/1956; nr. 6, p. 90—91 (N. Ștefan).
 RIȘESCU I., Scriitorii vremii și dicționarul lui Tiktin, nr. 4, p. 97—100
CONSULTAȚII

-

-

-